

ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН

САИДХУҶА МАХШУЛОВ, БАХТИЁР ХОҶАЕВ

ИННОВАТСИЯ ДАР БОНКҲО

(Китоби дарсӣ)

894 858

ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШКАДАИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН

САИДХУҶА МАХШУЛОВ, БАХТИЁР ХОҶАЕВ

ИННОВАТСИЯ ДАР БОНКҲО

(Қитоби дарсӣ)

ДУШАНБЕ - 2024

Handwritten signature

ББК 65.9(2) Я73
М-38

Бо қарори ҳайати мушовараи Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.11.2022, № 17/22 ба нашр тавсия
шудааст.

Муқарризон:

Хайрзода Ш.Қ. - д.и.и., профессор

Кошонова М.Р. - д.и.и., профессор

Нурализода А.Н. - н.и.и., дотсент

Муҳаррир:

Абдуллоева М.

Дар китоби дарсии мазкур ба кадри имкон инноватсияҳо дар
бонкҳо барои мустаҳкамкунии савияи дониши донишҷӯён баён
гардидаанд. Муаллифон аз рӯи имконоти мавҷудани худ барои ёрии
донишандӯзии донишҷӯён ва мустаҳкамкунии савияи дониши онҳо
мусондат намудаанд.

Китоби дарсии мазкур мувофиқи талаботи стандарти давлатии
таҳсилоти олии касбӣ ва низомии таҳсилоти кредитӣ таҳия шуда,
барои донишҷӯёни ихтисоси фаъолияти бонкии иқтисоди молиявӣ
ва бонкӣ тавсия мешавад.

М 0605010204-66
М501(12)-2015 - 2015

ISBN 978-99975-0-279-7

© Махшулов С., Хочаев Б., 2024

МУНДАРИҶА

Мавзӯи 1. Зарурият ва аҳамияти инноватсия дар бонк	7
1.1. Механизмҳои асосии гуруҳбандии инноватсияи бонкӣ	10
1.2. Ҷараёни ва аҳамияти навоариҳо дар бонк	17
1.3. Таъкили фаъолияти навоариҳо дар бонк	19
1.4. Ҳиссиҳои идоракунӣ инноватсия дар фаъолияти бонк	21
1.5. Нақшаи таъсири амалии ҷараёни стратегии идоракунӣ	26
1.6. Саволҳои барои назарсанҷӣ	29
1.7. Саволҳои тестӣ	30
Мавзӯи 2. Маркетинги инноватсионӣ дар соҳаи хизматрасониҳои бонкӣ	34
2.1. Аҳамияти маркетинги хизматрасониҳои бонкӣ	34
2.2. Нақшаи маркетинг дар баргараф намудани хатарҳои бонкӣ	36
2.3. Шақли ва намудҳои рақобати бонк	38
2.4. Маҷмӯи маркетинг дар бонки тижоратӣ ва ҷузъҳои асосии он	40
2.5. Саволҳои барои назарсанҷӣ	47
2.6. Саволҳои тестӣ	48
Мавзӯи 3. Хизматрасонии фосилавии бонкӣ ва асосҳои ҳукукии фаъолияти он дар шароити мӯсир	51
3.1. Мақсад ва моҳияти хизматрасонии фосилавии бонкӣ	51
3.2. Асосҳои ҳукуқӣ ва назорати хизматрасонии фосилавии бонкӣ; беҳтарии иҷрои амалиёт	57
3.3. Барномаи хабардоркунии муштарӣ ва дастрасӣ ба хизматрасонии бонкӣ	62
3.4. Муносибатҳои шартномавии бонкҳои тижоратӣ бо мизбон	63
3.5. Саволҳои барои назарсанҷӣ	67
3.6. Саволҳои тестӣ	68
Мавзӯи 4. Мавқеъ ва аҳамияти бонкдорӣ мобилӣ ҳамчун фаъолияти нав дар пешбурди фаъолияти бонк	73
4.1. Мақсад мазмун ва аҳамияти бонкдорӣ мобилӣ	73
4.2. Баргари ва афзалиятҳои бонкдорӣ мобилӣ	75
4.3. Рушди бонкдорӣ мобилӣ дар Тоҷикистон	77
4.4. Саволҳои барои назарсанҷӣ	80
4.5. Саволҳои тестӣ	80
Мавзӯи 5. SMS-Банкинг ва мавқеи он дар низомии хизматрасониҳои мӯсир	83
5.1. Мақсад ва моҳияти SMS-Банкинг дар низомии бонкдорӣ мӯсир	83

5.2. Механизмҳои асосии пайвастшавӣ ба SMS-Банкинг	85
5.3. Тартиби гузаронидани амалиётҳо тариқи хизматрасонии SMS-банкинг	86
5.4. Намунаи созиномаи SMS-банкинг	90
5.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ	94
5.6. Саволҳои тестӣ	95
Мавзӯи 6. Интернетбанк ва аҳамияти он дар ташкили сатҳи даромади бонкҳои тиҷоратӣ.	97
6.1. Зарурат ва аҳамияти таърихи шабакаи интернет дар ҷамъият	97
6.2. Зарурат ва мақсади омӯзиши интернетбанк дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ	110
6.3. Методологияи истифодаи интернетбанк ва афзалиятҳои он дар низоми бонкӣ	113
6.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ	113
6.5. Саволҳои тестӣ	114
Мавзӯи 7. Технологияҳои иттилоотӣ ва хизматрасонии эквайрингӣ дар фаъолияти бонкӣ	118
7.1. Мавқеи технологияи иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои молиявӣ-иттилоотӣ	118
7.2. Мақсад ва моҳияти хизматрасонии эквайрингӣ	119
7.3. Низоми нави «Бонк-мизоҷ» ва баргариҷаҳои он дар фаъолияти бонкӣ	122
7.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ	125
7.5. Саволҳои тестӣ	126
Мавзӯи 8. Ҳусусиятҳои ҳос ва методологияи истифодаи қорғҳои пардохтӣ дар шароити имруза	129
8.1. Зарурат ва аҳамияти қорғҳои пардохтӣ	129
8.2. Гуруҳбандӣ ва таснифи истифодаи қорғҳои пллестикӣ	134
8.3. Саволҳо барои назарсанҷӣ	144
8.4. Саволҳои тестӣ	146
Мавзӯи 9. Асосҳои ташкили ҳисоби ғайринақдӣ бо истифодаи қорғҳои пардохтӣ	149
9.1. Мақсад ва моҳияти ҳисоббарбарқуниҳои ғайринақдӣ таваассути қорғҳои пластикӣ	149
9.2. Системаи байналхалқӣ ва ҳисоббарбарқуний бо истифодаи қорғҳои пластикӣ	156
9.3. Технологияи гузаронидани пардохт дар низоми қорғҳои пардохтӣ	162
9.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ	168
9.5. Саволҳои тестӣ	169
Мавзӯи 10. Методологияи истифодаи қорғҳои қреитӣ дар	172

интернети муосир	172
10.1. Аҳамият ва мавқеи қорғҳои қреитӣ	179
10.2. Ҷанбаҳои иқтисодии ҳисоби ғайринақдӣ бо истифодаи қорғҳои қреитӣ	184
10.3. Арабӣи намунаи даромаднокии амалиёт бо қорғҳои қреитӣ	184
10.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ	185
10.5. Саволҳои тестӣ	187
Мавзӯи 11. Таърихи пайдоиш ва инкишофи истифодаи қорғҳои пластикӣ дар низоми босуботи бонкӣ	187
11.1. Таърихи пайдоиш ва рушди қорғҳои пластикӣ	189
11.2. Қорғҳои пластикӣ воситаи нави ташкили ҳисобу ҳисоби ғайринақдӣ	189
11.3. Навъҳои қорғҳои пластикӣ	195
11.4. Субъектҳои бозорӣ, муомилоти қорғҳои пластикӣ ва таъсисҳои ҳисобу китобҳо	200
11.5. Банкомат ҷузъи асосии системаи пардохтҳои электронӣ	209
11.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ	209
11.7. Саволҳои тестӣ	213
Мавзӯи 12. Бехатарии қорғҳои пластикӣ ва истифодаи он дар шароити рушди технологияи.	213
12.1. Маъмури бехатарии қорғҳои пардохтӣ дар шароити имруза	215
12.2. Механизмҳои асосии амалиётҳо дар банкомат таваассути қорғҳои пластикӣ	217
12.3. Бехатарии амалиётҳои пардохтӣ таваассути шабакаи интернет	218
12.4. Саволҳои тестӣ	221
Мавзӯи 13. Ҳисоббарбарқуниҳои байнибонкӣ ва аҳамияти он дар шароити муосир	221
13.1. Мақсад ва моҳияти ҳисоббарбарқуниҳои байнибонкӣ	223
13.2. Ҳисоббарбарқуниҳои байнибонкӣ бо истифодаи ҳисоби муросилотӣ дар бонки марказӣ (миллӣ)	225
13.3. Ҳисоббарбарқуниҳои байнибонкӣ дар ҳолати мавҷудияти муносибатҳои муросилотӣ	232
13.4. Моҳият ва гуруҳбандии ҳисобҳои муросилотӣ	236
13.5. Ҳисоббарбарқуниҳои дохилисистемавӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ	238
13.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ	240
13.7. Саволҳои тестӣ	244
Мавзӯи 14. Ҳисоббарбарқуниҳои электронӣ ва аҳамияти он дар низоми бонкдорни муосир	244
14.1. Ҳисоббарбарқуниҳои электронӣ ва аҳамияти он	247
14.2. Баргариҷаҳои ҳисоббарбарқуниҳои электронӣ	247
14.3. Пардохтҳои электронӣ ва мавқеи онҳо дар низоми	

хисоббарбаркуниҳо

14.4. Бизнеси электронӣ дар низоми бонкӣ

14.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ

251
257

Мавзӯи 15. Асосҳо ҳукукии низоми пардохтҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сохтори он

258

15.1. Мазмун ва моҳияти низоми пардохтӣ

258

15.2. Таъкили хисоббарбаркуний ва пардохтҳои байнибонкӣ

259

15.3. Танзим ва назорати низоми пардохтҳои байнибонкӣ

259

15.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

264

Мавзӯи 16. Низоми пардохтӣ ва роҳҳои асосии муаммалгардонии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

265

16.1. Қисматҳои асосӣ ва сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон

265

16.2. Сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон

267

16.3. Амалиёти пардохтӣ ва таҳлили гардиши онҳо дар сохтори бозорӣ

270

16.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

275

16.5. Саволҳои тестӣ

276

Мавзӯи 17. Интиқоли маблағҳо ва аҳамияти он дар Тоҷикистон

278

17.1. Моҳияти интиқоли маблағҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

278

17.2. Низоми интиқоли маблағҳои пулӣ ва шаклҳои он

279

17.3. Саволҳо барои назарсанҷӣ

281

17.4. Саволҳои тестӣ

281

Мавзӯи 18. Системи байнибонкии умумичаҳони SWIFT ва самаранокии кори он дар фаъолияти бонкӣ.

283

18.1. Мақсад мазмун ва моҳияти истифодаи шабакаи SWIFT.

283

18.2. Системи байнибонкии умумичаҳони SWIFT.

285

18.3. Аъзоёни шабакаи SWIFT ва тартиби истифодаи он

289

18.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

290

18.5. Саволҳои тестӣ

291

Адабиёти истифодашуда

293

САРСУХАН

Ҳонандагони азиз, ҷӣ хеле ки маълум аст, Ҷаҳонистони тозаистиклол дар давраи иқтисоди бозорӣ қарор дорад. Аз ин хотир, моро мебояд, ки роҳҳои самараноки пешбурди соҳаҳои иқтисодидётро барои таъминии амнияти иқтисоди кишвар ва хуб шудани сатҳи зиндагии аҳоли дарёфт намоем.

Ҳамакқули муносибатҳои байнибонкиро тағйир дода, нақши муносибатҳои раванди тақриристеҳсол ва таъминии пай дар пайи раванди таваққалхоро дар соҳаҳои бартараф намудани таваққалхоро дар соҳаҳои иқтисодидёт, ки дар ҳолати интиқоли пул сар мезанад, ба амал овард. Дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ фаъолияти бонкҳои тижоратӣ бояд ҳамчун шакли соҳибдорӣ, таъминкунандаи бехатарии иқтисодӣ ва интиқолдони маблағҳои пулии мизочон дар шакли амонату насандоз арзёбӣ карда шавад.

Барои дарки таҳия ва татбиқи чораҳо оид ба таваққули бозори мутамаддин, пурзӯр кардани низоми хисоббарбаркунии ғайринақдӣ ва истифодаи хисоббарбаркуний тибқи стандартҳои байналхалқӣ мутахассисони баландихтисос заруранд. Бинобар ин, дар китоб як зумра масъалаҳои оид ба инноватсия дар фаъолияти бонкҳо бо истифодаи васеи технологияҳои муосир ҷой карда шудааст.

Китоби дарсии мазкур як қатор мавзӯҳои муҳталиф, аз ҷумла аҳамият ва бартарии хизматрасонии фоидаи дар фаъолияти бонкӣ; истифодаи хисоббарбаркунии байнибонкӣ; сохти таркибии интиқоли маблағ; ҳуҷҷатҳои пардохтӣ; истифодаи хисоббарбаркунии электронӣ; бизнеси электронӣ; аҳамияти қортҳои пластикӣ; бонкдорӣи мобилӣ, интернетбонк, аҳамият ва фаъолияти шабакаи умумичаҳони SWIFT ва ғайраро дар бар мегирад. Насонги таълимии пешниҳодшуда ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки моҳият, инкишоф ва истифодаи роҳҳои фаъолияти инноватсияро ҳамчун яке аз шаклҳои фаъолият омӯхта, хифзи манфиатҳои шахсони ҳуқуқӣ ва

воқеиро дар ҳолати анҷом додани ҳисоббарбаркунӣ таъмин карда тавонанд. Аз ин лиҳоз, пешниҳод намудани дастури таълимӣ саривактӣ буда, баҳри баланд бардоштани савияи дониши толибилмон мусоидат хоҳад кард.

Дар давраи иқтисоди бозаргонӣ, баъди васеъ шудани доираи муносибатҳои иқтисодии гуногунҷабха бо кишварҳои дуру наздик дар ҳолати иҷрои қор, мол, хизматрасонӣ, интиқоли пул ва дигар ҳуҷҷатҳои пардохтӣ, инноватсияи бонкиро як амри воқеӣ барои пешбурди қори соҳаҳои гуногун муайян намудан зарур аст. Ташкили дурусти қорӣ намудани навоарӣ яке аз шартҳои асосии пешрафти иқтисодиёти бозаргонӣ буда, донишмандони масъалаҳои марбут ба инноватсияи бонкӣ, тартиби пардохтҳои электронӣ, шаклҳои муфиди ҳисоббарбаркунӣ ва масъалаҳои дигари вобаста ба онҳо, ки бевосита ба самаранокӣи фаъолияти Бонки миллии Тоҷикистон, бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ мусоидат мекунанд ва ба роҳ монда мешаванд, аҳамияти муҳим доранд.

Ба ин муносибат фанни инноватсия дар бонкҳо ҳамчун фанни муҳим дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор мегирад.

Дар таҳия ва татбиқи чораҳо ҷиҳати ташаққули бозори мутамаддини ватанӣ ва гузаронидани пул аз як суратхисоб ба суратхисоби дигар, пурзӯр қардани низомии ҳисоббарбаркунӣи ғайринақдӣ ва пардохтҳои электронӣ қадамҳои мушаххас гузоштан муҳим аст.

Ҳонандагон инчунин шакл ва намудҳои нави ҳисоббарбаркунӣҳоро меомӯзанд, ба мафҳуми асосии соҳаи ҳисобу китоб дар асоси инноватсияи бонкӣ сарфаҳм мекунанд, асосҳои ташкилии раванди инноватсиониро аз худ мекунанд, таърихи пайдоиш ва рушди қори муносибатҳои мукотибавиро дар бонкҳои мамлакат ва хориҷи он меомӯзанд, ҳамчунин аз принсипҳои асосии тартиби ҳисоббарбаркунӣҳо, механизмиҳои ҳисобу китоб ва интиқоли маълумот тавассути шабакаи ҷаҳонии SWIFT-ро меомӯзанд, ки дар он шароити

иқтисодии сифатан хубу бозғатимодии ҳисоббарбаркунӣ фарқам онарда шудааст.

Амалӣ маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон китоби «Инноватсия дар бонкҳо» бо ин таркиб мавриди таълими қарор гирифтааст. Аз ин лиҳоз, муаллифони аз ҷониби қарор гирифташуда ва қонунгузориҳои қорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон», Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таърихи истифода қардаанд, ки мавзӯоти китоб дар ин ҷанбаи онҳо омухта мешаванд.

Мавзӯи 1. Зарурат ва аҳамияти инноватсия дар банк

1.1. Механизмҳои асосии гуруҳбандии инноватсияи банкӣ

- 1.2. Чараён ва аҳамияти навоариҳо дар банк
- 1.3. Ташкили фаъолияти навоариҳо дар банк
- 1.4. Принсипҳои идоракунии инноватсия дар фаъолияти банкӣ
- 1.5. Нақшаи таъсири амалии чараёни стратегияи идоракунии
- 1.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 1.7. Саволҳо барои тест

1.1. Механизмҳои асосии гуруҳбандии инноватсияи банкӣ

Инноватсия чараёни бисёртарафаи фаъолияти банкӣ буда, дар он тамоми нишондиҳандаҳои наву афзалиятдор инъикос карда мешаванд. Дар айни замон вазъияти рақобатӣ дар бозорҳои молиявӣ афзун гардида истодааст. Сарфи назар аз он ки низоми банкӣ дар ҳаҷми то ҳол дар оғози роҳи тақмилдиҳӣ аст, талабот ба хизматрасонии молиявӣ дар сатҳи паस्त қарор дошта, банкҳо ба зарурати барои ҷалби муштарӣ талош кардан дучор меоянд. Даромади соҳаи банкӣ бошад, аз ҳисоби инноватсия мувофиқ бо шароити имрӯза он қадар устувор нест.

Мувофиқи мунтазам тағйир ёфтани шароити фаъолият ҳар як банк ҳамчун иштирокчии комили бозор мачбуран бояд роҳҳои ташаққули ташаббускорӣ ва чараёни дохилташкилии инноватсионӣ дар мадди назар қарор медиҳад. Табиатан, чунин чараён на бояд ғайримуташаққил гузарад ва онҳо бояд ба таври системавӣ дар доираи стратегияи тақмилёфтаи инноватсионӣ амалӣ гарданд, ки қисми стратегияи умумии рушди банк мебошанд.

Интиҳоби ҳар як стратегия, ба мисли фаъолияти инноватсионӣ ҳама вақт бунёди механизмҳои инфиродии ташкилию ҳоҷагиро дар бар гирифта, амаликунии онро таъмин менамояд. Тамоюл, хусусияти

фаъолият ва сохтори бунёди он бештар аз хусусияти чараёни инноватсионӣ вобаста аст, ки бо типологияи навоариҳо дар чараёни фаъолияти инноватсионии банк афзалиятдор мегарданд. Аниқ муайян намудани мақсад ва нишондиҳандаҳои фаъолияти инноватсионӣ, таснифи пурраи навоариҳо ва дар амал дуруст қорӣ намудани онҳо амалии асосӣ мебошад.

Таъмини чунин таснифот чараёни арзишнок ва қимматмандии таҳқиқотро дар соҳаи инноватсияи банкӣ таъмин карда, ба муайян намудани робитаи дутарафа ва муносибатҳои гуруҳ ва шаклҳои гуногуни инноватсияи банкӣ имконият медиҳад. Ба ғайр аз ин, қорӣ намудани таснифи сохторипудай навоариҳо ба муайян кардани нишондиҳандаҳои стратегияи аниқ ё ки тарзи бунёди механизмҳои тақмилдиҳии идоракунии шакли фуруш ва хароҷоти маҳсулоти банкӣ имконият медиҳад, ки онро дар шаклҳои инноватсия муайян карда шавад.

Инноватсияи реактивӣ ба стратегияи дифоии аз ҷониби банк гузаронидашуда тааллуқ дорад ва барои бақувобастии ташкилоти қарзӣ дар бозор равона карда шуда, саҳми банкро тавассути навоарӣ дар бозори рақобат нуриҷ мегардонад. Дар ин ҳолат банк мачбуран фаъолияти инноватсиониро барои таъмини беҳбудии худ дар бозори рақобат ба амал орад.

Навоариҳои стратегӣ асосан ба пешгирӣ кардани зарурати таҷдиди инноватсионӣ нигаронида шудаанд, амалии асосии он дарёфти афзалиятҳои мӯйяни рақобат ва дурнамоест. Мисоли чунин инноватсия дар айни замон таъбиқи системаи комплексии идоракунии дар ҳисоб ва нишондиҳандаҳои маҳсулот ба муштарӣ худ мебошад.

Нишон додани робитаи дутарафаи хароҷотҳо ва самаранокии инноватсияи банкӣ зарур буда, саҳми банкро дар масъалаи рушди хизматрасонӣ мустаҳкам мегардонад. Ҳангоми амалӣ намудани инноватсияи реактивӣ ҳолате мушоҳида карда мешавад, ки аз ҷониби ташкилоти қарзӣ - рақиб инноватсияи даровардашуда стандарти самаранокро ба сатҳи дигар, қаблан баланд истифода мегузаронад. Барои подоши «қафомонии»

ба вучудомада бонк зарар дида, вазифадор аст, ки таҷлиди чараёни технологӣ ё ки спектри маҳсулоти пешниҳодшударо барои ба даст овардани таносуби нави хароҷотҳо ва самаранокӣ дар мадди назар қарор диҳад.

Дар натиҷаи гузаронидани инноватсияи стратегӣ стандарти нави мусоиди самаранокӣ (дар ин ҳолат боз ояндадор) аз ҷониби бонк қабл аз рақибони вай бо хароҷотҳои муайяни камкардашуда ба даст оварда мешавад. Зимнан дар ҳолати амалиявии навгонии стратегӣ ташиқилои қарзӣ ба мавқеи нави рақобат пешбарӣ карда мешавад, ки бо шарофати ин ба ҷониби барои вай мусоид мавқеи вай дар бозор иваз мешавад.

Чараёни амалиявии инноватсияи стратегӣ яке аз чунин инноватсияҳо дар давраи гузариши бонк ба системаҳои пардохти байналхалқии Visa International MasterCard International ва ғайраҳо барои эмиссия корҳои хусусии пластикӣ сабаб шуданд, ки дар он давра воситаи маъмули пардохт буд. Аз рӯи мавқеи фаъолияти бонк инноватсияро ба гуруҳҳои асосӣ ва таъминкунанда ҷудо намудан мумкин аст. Инноватсияи асосӣ қисми асосии фаъолияти инноватсионии бонкро дар бар мегирад, зеро ки муваффақияти он дар бозор бевосита аз пешниҳоди сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ вобаста аст. Дар дохили инноватсияи асосӣ инчунин ду категория: инноватсияи хусусӣ ва инноватсияи бозориро ҷудо намудан мумкин аст.

Инноватсияи хусусӣ маҳз бо фароҳамсозии маҳсулоти нави бонкӣ, тақмили хизматрасонии нав ва инчунин бо ҳаракати онҳо дар бозор алоқаманд аст. Инноватсияи бозорӣ маҷмӯи тадбир ва чорабинӣҳоеанд, ки барои муттаҳидгардонӣ барои фуруши маҳсулоти дар бозор навофаридашуда ва кушодани соҳаҳои нав имконият медиҳанд.

Мисоли инноватсияи категорияи якум эмитатсиякунонӣ ва тавсияи векселҳои хусусӣ аз ҷониби бонк ва пешниҳоди онҳо ба муштариёни худ ҳамчун роҳи нави амонат шуда метавонад. Категорияи дуюми

инноватсияи истифодаи векселҳои хусусии бонкро дар наздикии ҳисоби занҷираи истеҳсоли дар бар мегирад, ки ба самт гирифтани маҳсулоти маъмули бонкӣ ба бозори нави муштариёни соҳаи муайян имконият медиҳад, ки то ин ҷонб дар муомила асбобҳои таъминоти молиявӣ надоштанд.

Инноватсияи таъминкунанда нақши дуюмдараҷаро мебозад, зеро ки онҳо бевосита бо вазифаҳои асосии таъминоти қарзӣ алоқаманд нестанд. Ин гуруҳи инноватсияи хусусияти технологӣ дошта, ислоҳоти инноватсионии сохтори идоракунонда, усули ташиқили чараёни асосии истеҳсоли, яъне чараёни хизматрасонӣ ва фуруши маҳсулоти бонкӣ ва тақмилдиҳии технологияи бонкро дар бар мегирад.

Дар ин ҷо қайд намудан зарур аст, ки чунин тақсимкунии афзалияти инноватсияи асосиро дар назди инноватсияи таъминкунанда ниспон медиҳад. Ҷи тавре ки маълум аст, ин ҳақиқат боиси он гардидааст, ки муваффақияти ҳар як бонк бо мавҷуд будани талаботи нави босубот ба хизматрасонӣ ва маҳсулоти пешниҳодшуда муайян карда мешавад. Дар натиҷа ин ҳусусияти бозор ҳамаи чараёни идоракуноиро танҳо муваффақи стратегияи аз ҷониби бонк интихобшуда ба амал меорад, ки дар навбати худ таҳлили муҳити атрофи бозор ба роҳ монда мешавад.

Принсипи навбатии таснифоти навовариҳои бонкӣ ин аз рӯи истидори инноватсионӣ тақсимкунии онҳо мешавад. Инноватсияро ба чунин гуруҳҳо ҷудо мекунанд:

✓ Инноватсияи катъӣ, ё ки дар баъзе ҳолат онро баъзан ҳам меноманд, ки татбиқи намунаҳои нави инноватсионии маҳсулот ва хизматрасонии бонкӣ, истифодаи технологияҳои нави босифати татбиқкунии онҳо ва истифодаи усулҳои комилан нави идоракуноиро дар назар доранд;

✓ Инноватсияи комбинаторӣ, яъне истифодаи асарҳои ҷуғрафӣ маҷмӯи гуногунро дар назар дорад (интегради технологияҳои гуногуни хизматрасонӣ ба як

гурӯҳи комплексӣ, ки дар бозор ҳамчун самараи ягона пешниҳод мегардад);

✓ Инноватсияи тағйирдиҳанда - барои даровардани тағйиротҳои зарурӣ ва иловагӣ ба маҳсулотҳои бонкии қаблан вучуддошта ва дароз кардани давраи ҳаётии онҳо (додани қортҳои иловагии дисконтӣ ё ки сугуртаи амонатҳо ҳангоми додани қортҳои пластикӣ) истифода мебаранд.

Таносуби шумораи гурӯҳҳои дар боло номбаршудаи инноватсия дар фаъолияти ташкилоти қарзӣ барои таҳлили тағйиротҳои муайян, инчунин базаи асосӣ ва моддио техникаи бонк аҳамияти бевосита доранд. Навовариҳои қатъӣ арзиши калон доранд, зеро ки самараи ҳеле зиёдро доро буда, ба механизми фаъолияти ташкилоти қарзӣ як омил навро дохил мекунанд. Ба ин гурӯҳи инноватсия татбиқи системаи CRM (Customer relationship management), яъне системаи идоракунии муносибатҳои муштариён дохил мешавад, ки ба тасниф ва назорати куллии қараёни муносибатҳои бонкро бо муштариён имконият медиҳад.

Аммо дар аксари ҳолатҳо инноватсияҳо бартарӣ доранд, ки ба ду гурӯҳи охир тааллуқ доранд. Онҳо ба мисли гурӯҳи яқум таъсири калон надоранд, вале таъсири дутарафаи онҳо на он қадар муҳим аст, зеро ки вазифаи асосии инноватсияи комбинаторӣ ва тағйирдиҳанда мувофиқи ҳолати ҳозираи бозор ва бо мақсад ва вазифаҳои ивазшаванда ислоҳ ва мутобиккунии ислоҳоти ба вучудномада ва татбиқи ислоҳоти базавӣ мебошад.

Бар замми ин, инноватсияи тағйирдиҳанда ва тақмилдиҳанда, инчунин як навъ таъсири «боздоранда» мерасонанд. Онҳо баҳри дароз кардани давраи ҳаётии ин ё он маҳсулоти бонкӣ қорӣ шудаанд, ки қаблан тадриҷан шиддатбанда ва наву принсипиалӣ буда, айни замон қўҳнашуда мебошанд.

Ҳусусияти механизми амаликунии мавҷуд будани гурӯҳҳои зерини инноватсияи бонкиро муайян мекунанд:

Зергурӯҳи I:

- ягона, яъне навовариҳои, ки танҳо дар як бахши қўҳонардашуда ба амал меоянд. Масалан, таҳияи усули нави қарзидиҳӣ ба қорҳонаҳои соҳаи саноат;

- омехта, маҳз навовариҳои, ки қобилияти қўҳиши байни бахшҳои гуногуни фаъолияти бонкӣ, яъне истифодаи як маҳсулоти барои соҳаи муайяни қорҳонаҳо маҳсус офаридашударо ба дигар соҳаҳо дар бар мегирад.

Зергурӯҳи II:

- мукаммал - гузаштани даври пурраи қараёни инноватсиониро дар назар дорад;

- нотаомом, яъне инноватсияест, ки қараёни ба вучуд омадани онҳо дар ягон давраи фосилавӣ аз сабаби паст ё нест шудани талабот дар офаридани навовариҳо, тағйири шароити бозор ҳаракати минбаъдаи маҳсулоти наву ё хизматрасониро ғайри қобили қабул мегардонад.

Зергурӯҳи III

- бобарор, ё ки инноватсияест, ки самаранокии татбиқ ё ки истифодаи онҳо баробар ё ки аз ҳисоби баланд аст;

- нобарор, яъне инноватсияест, ки татбиқи онҳо нисбати нишондиҳандаи ҳисобӣ самараи қофӣ надодааст.

Тақсимкунии инноватсияи бонкӣ аз рӯи принсипи муносибат нисбати қаблӣ ба қўдо намудани категорияҳои зерини навовариҳо имконият медиҳад:

- ивазкунанда, яъне чунин инноватсияест, ки пурра баровардани маҳсулот ё ки технологияҳои қўҳнашударо дар назар доранд ва бо ин иҷрои пурра ва самаранокии вазифаи ивазкунии таъмин қарда мешавад (масалан, баровардани маблағи пули нақд аз қардиш ва иваз намудани онҳо бо воситаҳои қардохти электронӣ - қортҳои қарзӣ ва дебетӣ);

- бекорқардашуда, он навовариҳои, ки бо истиснои тартибот алоқаманд буда, мавҷудияти онҳо бо иҷрои

ягон амалиёт муайян шудааст (мисоли чунин шакли инноватсия ин пайдо шудани системаи идоракунии фосилавӣ бо ҳисоб тавассути воситаҳои электронии алоқа мебошад, ки зарурати пайдоиши харӯзаи муштариро дар банк барои иҷрои пардохт кам мекунад).

Аз рӯи дараҷаи таъсир инноватсияро ба инноватсияи нукташакл ва системавӣ ҷудо мекунанд. Навовариҳои нукташакл дар ҳолати ғайримукаррарии тақмилдиҳии технологияҳо дар китъаи алоҳидаи кор ҷой доранд. Онҳо одатан хароҷоти калони моддиро талаб наменамоянд ва бо баланд бардоштани самаранокии якду амалиёт алоқаманд буда, ба ҷараёни истеҳсол таъсири калон намерасонанд. Навовариҳои системавӣ тағйирҳои сохтори муносибатҳои истеҳсолиро муайян мекунанд. Масалан, оғози истифодаи техникаи компютерӣ ва шабакаҳои маҳдуди ҳисоббарор дар кори банкӣ дар гузашта, ки кори ташкилоти қарзиро тамоман тағйир дода, суръати ҳисоббароркуниҳоро тез ва арзон намуд, эътимоднокии амалиётҳои банкиро афзоиш дод, инчунин хароҷоти меҳнاتро хеле кам намуд.

Аз рӯи дараҷаи навовариҳо инноватсияи банкӣ ба нав ба вучудомада ва бо роҳи нави истифодаи маҳсулоти мавҷуда бунёдгардида ҷудо мешаванд, ё ки онҳоро боз ба инноватсияҳои бо кашфиётҳои нав асосёфта алоқаманд медонанд, ки дар соҳаи банк на он қадар босуръатанд.

Чӣ тавре ки дар боло гуфта шуд, онҳо асосан бо тағйиротҳои ҳаматарафа дар системаҳои муносибатҳои истеҳсолӣ алоқаманд буда, дар натиҷаи пайдоиши технологияҳои нав дар дигар соҳаҳо ба вучуд меоянд. Инноватсияҳои банкӣ нав ба вучудомада танҳо дар ҳолати тағйиротҳои ҳаматарафаи ҳамаи системаи банкӣ татбиқ ёфта, боиси мавқеи устувори банк дар кӯшиши машғул намудани бахши муайян бо ёрии пешниҳоди маҳсулоти нави принципиалӣ ва тартиби хизматрасонии муштарӣ мегардад. Хизматрасонии интернет-тренинг

мисоли муфассали ин намуди навовариҳо шуда метавонад, ки хеле маъмул гаштааст.

1.2. Ҷараён ва аҳамияти навовариҳо дар банк

Инноватсияҳои банкӣ, пеш аз ҳама, ба баландбардорӣ сифати истифодабарӣ ва нишондиҳандаи самаранокии маҳсулот ва хизматрасонии алақай дар бозор маъмулгашта равона карда шудааст.

Мисоли классикии чунин намуди навовариҳо амаликунии маҳсулоти чандпахлӯха шуда метавонад, масалан ҳар намуди қарздиҳӣ якҷоя бо дигар намуди хизматрасонӣ аз азал бо якдигар алоқаманд набуданд. Мафҳуми қарз кайҳо боз маъмул аст, вале баъдтар пайдо шудани хизматрасонии факторинг ва лизинг (иҷозатнома), бевосита бо додани қорт муошират накарда, дар асоси худ қарзи пардапуш доранд.

Таснифоти инноватсияи банкӣ аз рӯи хусусияти талаботи қонешшуда онҳоро ба инноватсияҳои бо қонешгардонии талаботи вучуддошта алоқаманд ва инноватсияҳои барои ба вучуд овардани талаботҳои нав равона кардашуда ҷудо мекунад. Қисми асосии навовариҳои аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ амалишаванда ба қонеш намудани талаботи мавҷуда равона карда шудаанд.

Зарурати мизочҳои ба воситаҳои қарз пайдошуда банкҳоро водор месозад, ки нақшаҳои гуногуни қарздиҳиро тақмил диҳанд ва вусъатдиҳии фаъолияти савдои хориҷӣ боиси афзоиши пешниҳоди нақшаҳои гуногуни ҳисобборориҳои байналхалқӣ мегардад. Аксаран ташаббуси ягон ислоҳоти инноватсионӣ дар ин ҳолат ба муштарӣ ташкилоти қарзӣ асос меёбанд, ки талаботҳои худро монанд намуда, ба банк муроҷиат менамоянд ва ба тақмили технологияҳои муайяни хизматрасонӣ ё ки маҳсулоти нав роҳ меҷоянд.

Навоварӣ мувофиқи стандартҳои байналхалқӣ ҳамчун натиҷаи ниҳони фаъолияти навоариест, ки дар маҳсулоти нав ё тақмилдодашуда ва ба бозор

пешниҳодгардида, чараёни технологияи нав ташкилонидашудаи амалкунанда, ё ки равияи нави истифодаи хизматҳои иҷтимоӣ муайян карда мешавад. Хусусиятҳои асосии навоарӣ навигарии илмӣ-техникии истифода, истеҳсол ва ба фурушравии он мебошад.

Инноватсияҳое, ки ба офаридани талаботи наврона карда шудаанд, бениҳоят камёбанд, зеро ки аз бонк иқтидори мӯйяни эҷодӣ ва сармоягузорӣ талло менамоянд ва бо натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ чиддию маркетингӣ тақвият дода шудаанд. Ба ғайр аз ин, ин зергӯҳи инноватсия хавфу хатари нобарории тадбирҳои гузарондари дар ҳолати мукаммали нокифояи маълумот дар бар мегирад, ки ин маълумотҳо дар натиҷаи таҳқиқи бозор ва ҳаго будани қарори қабули роҳбарикунанда гирифта шудааст.

Дар ин маврид тасвир намудани қисми инноватсияи бонкӣ нисбати тақмилгар зарур аст. На ҳама бонк дар сохтори худ тақсимкунӣ дорад, ки тавонад бо таҳқиқотҳои маркетингӣ, таҳлили маълумоти воридшуда, инчунин коркард ва пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ ё ки чараёни технологӣ касбан машғул бошад. Шумораи барзиёди корхона ва ширкатҳо мачуланд, ки фаъолияти касбии онҳо бо пешниҳоди хизматрасониҳо оид ба таҳлили системавӣ дар асоси натиҷаҳои таҳқиқотҳои гузарондашуда ва генератсияи фикру андешаҳо доир ба офаридани шакли нави хизматрасонӣ, технологияҳои амалиёти бонкӣ ва ғайра алоқаманд аст.

Хизматрасониҳои ҷунин ташкилотҳоро истифода бурда, бонкҳо мавҷудияти ду гуруҳи навоарихоро муайян мекунанд: навоарихое, ки бо қувваи худ омода шудаанд ва навоарихое, ки аз тақмилгари беруна ба даст омадааст, яъне навоарии «фармуда».

1.3. Тағйироти фаъолияти навоарихо дар бонк

Бонк дар натиҷаи мавҷуд будани иқтидори хусусӣ дар ташкилоти қарзӣ барои коркард ва татбиқи инноватсия, инчунин омехтагии кифояткунандаи инноватсияи бозор ва маҳсулот зарурати ҷудо намудани инноватсия аз рӯи вақти пайдоиш ба вучуд меояд:

Инноватсия-сарварон, яъне инноватсияҳое, ки аз бонк мустақилона татбиқ шуда, танҳо инноватсиядан ҳеле ноаник, ҳисоби нобарорӣ доранд. Ҳамаки инноватсия барои соҳаи татбиқкунии инноватсионӣ комил доранд, ки дар ҳолати коркарди инноватсионӣ метавонад боиси дар бонк пайдо шудани инноватсионӣ муайяни рақобатӣ гардад.

Инноватсия-пайравон, ё ки навоарихое, ки аз бонк ташкилотҳои қарзӣ бо логини муайян дар вақт татбиқи гуруҳи пешнаи инноватсия хоҳиш мекунанд, инноватсияҳои рақобатӣ ба амал меоянд. Ҳамаки инноватсияҳо хусусияти хатарнок доранд, зеро ки инноватсия бозор ба онҳо аллакай падидор шуда буд.

Ҳангар бо гуруҳҳои таснифшуда инноватсия аз рӯи тағйироти тағйиротҳои дар чараёни фаъолият зарондашуда дар шакли зайл тақсимбандӣ мешавад:

Инноватсияи сифрӣ, ба таҷдид ва нигоҳ доштани сифати система алоқаманд аст (иваз намудани инноватсионӣ алоҳидаи ҳайати ташкилоти қарзӣ, инноватсионӣ алоҳидаи базаи моддио техникаӣ барои нигоҳ доштани назифаи бонк дар сатҳи аввалиндараҷа);

Инноватсияи яқум, тағйиротҳои микдории ба система дарондашударо дар бар мегирад (вусъатдиҳии инноватсионӣ ба қисми ташкилоти қарзӣ барои беҳсозии сифати тақмилрасонӣ аз ҳисоби афзоиши «иқтидори инноватсионӣ»);

Инноватсияи дувум, ки дар чараёни онҳо аз нав гуруҳбандии қисми таркибии система ба вучуд меояд (тағйиротҳои сохторӣ дар доираи як ташкилоти қарзӣ, инноватсионӣ қисмҳои алоҳидаи сохторӣ, ҷудо намудани қисмҳои нави бо мақсади баландбардории натиҷаи функционалӣ);

✓ Инноватсияи сеvум - тағйироти ҷузъҳои сохтории мутобикшавиест, ки барои беҳсозии таъсири амалии қисмҳои алоҳидаи ташкилотҳои қарзӣ ба яқдигар ва аз нав тақсимкунии вазифаҳо байни онҳо равона гардидааст;

✓ Инноватсияи чорум, нигоҳ доштани сифати ибтидоии сохторро ҳангоми гузаронидани тағйиротҳои босифати оддӣ дар бар мегирад, ки аз доираи тағйироти адаптивӣ баромадаанд (масалан, ивазшавии комплекси дастгоҳию барномавии банк, гузариш ба системаи нави бонкии автоматонӣ);

✓ Инноватсияи панҷум, нигоҳдории сохтори базавии ташкилоти қарзии дастнарасонда, вале бо даровардани тағйиротҳо ба сифати системаро дар назар дорад (ивазшавии қисми коллективи қорӣ ва роҳбарияти звенои миёна бо мақсади тағйир додани тавсифи сифатии қори банк);

✓ Инноватсияи шашум - тағйироти босифати хусусияти ибтидоии ташкилоти қарзӣ ва ивазшавии бахшҳои бавучудоварандаи системаи муштариёни аз ҷониби банк хизматрасондашуда;

✓ Инноватсияи ҳафтум, дар хусусияти функционалии ташкилоти қарзӣ тағйироти олиро ифода мекунад (ивазшавии «тахассуси» банк, тағйироти ҳамаи спектри хизматрасониҳо, гузариш ба бозори нав ва истифодаи принципҳои нави интиҳоб ва хизматрасонии базаи муштариён).

Ҳамин тавр, таснифоти дар боло овардашудаи инноватсияи бонкӣ барои падидор намудани баъзе қонуниятҳо дар пайдоиш ва гузаштани раванди инноватсионӣ дар ташкилотҳои қарзӣ имконият медиҳад. Бояд гуфт, ки афзалияти ин ё он шакли инноватсияи шакл ва ҷиҳати стратегияи инноватсионии бонкро муайян мекунад (яъне, иҷро намудани «мутобикати» шаклҳои нави инноватсия ба шаклҳои муайяни стратегияи инноватсионӣ). Дар нақшаи худ, типологияи инноватсияҳои бонкӣ ба ташкил қардани механизмҳои иқтисодӣ ва идоракунонда имконият

меёканд, зеро ки онҳо маҳз бо шакли инноватсияи татбиқшаванда ва стратегияи инноватсионии интихобшуда муайян қарда мешаванд. Бо вучуди ин қарзӣ бонк дар қараёни амаликунии муносибати системавии инноватсияи муайян намудани стратегияи инноватсионии худ, фаъолияти инноватсиониро бо назардошти принципҳои номбурда ва ҷанбаҳои таснифот баррасӣ намуда, барои дар бозор мушаххасан ҷой гирифтани муайян намудани шаклҳои ҳаракат ва амаликунии коркардҳои худ ва маҳсулот дар бозор имконият ба даст меорад.

1.4. Принципҳои идоракунии бонк фаъолияти инноватсионии бонк

Бонкҳои тиҷоратӣ дар муддати 10-15 соли охир инфрасохтори худро барои дастгирӣ намудани фаъолияти инноватсионӣ фаълоне инкишоф медиҳанд ва ҳолати муосири бозори дар он қарордошта, ки беиҳоят серамал аст, аз қарзӣ бонк ба тағйиротҳои ба вучудомада таъсири босуръат ва дақиқро талаб мекунад. Рузе фаро мерасад, ки таҷдиди тиҷорат ногузир ҳоҳад шуд ва менечерони бонк бояд ба қароре оянд, ки барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти бонк бизнес-раванди ҳозираро ҷи тавр тағйир диҳанд.

Комплекси инноватсионии бонк бояд ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири қарзӣ бонк ва ҳамчун системаи қатори ҷунин унсурҳо, ба мисли зерсистемаи рушди инноватсионӣ, зерсистемаи идоракунии бонк хавфу ҳагар, зерсистемаи идоракунии бонк дороиҳо ва ғ. бошад. Ба таркиби комплекси инноватсионӣ банақшагирӣ ва бучакунонии рушди инноватсионӣ, ҳавасмандкунии ҳайат, назорат аз рӯи таътиқи инноватсия, таъмини иттилоотии қараёни инноватсионӣ дохил қарда мешавад. Маҷмӯи умумии муҳимтарини инноватсионӣ ин зерсистемаи рушди ташкилию иқтисодӣ мебошад, ки хусусияташ дар он аст, ки аз як тараф, шароити ташкилию иқтисодӣ заминаи зарурӣ барои таътиқи худӣ инноватсияи буда, аз тарафи дигар, рушди ташкилию

иктисодӣ объекти алоҳидаи сиёсати инноватсионӣ мебошад.

Бонкро ҳамчун объекти ташиклоти системавӣ баррасӣ намуда, бо мақсади баназаргирии хусусияти тичорати бонкӣ принципҳои муносибати системавиرو ба кулӣ тағйир додан зарур аст (ҷадвали 3), ки ба баланд бардоштани самараноки ва тақвият додани мавқеи рақобатӣ равона карда шудааст.

Принсипҳо	Кушодани рамзи принцип
Принсипи комилӣ система	Бонкро ҳамчун системаи мураккабу нисбатан мустақилу комил дар маҷмӯи зерсистемаҳои ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам пайваста баррасӣ намудан зарур аст, ки байни онҳо робитаҳои амудӣ ва уфуқӣ вучуд дорад
Принсипи робитаи дутарафа ва таъсири амалии чӯзҳои система	Амалиётҳои дорой ва тааххудии бонк байни якдигар аз рӯи муҳлат ва арзиш алоқаманданд, ки шартӣ зарурии кори устувор ва самараноки бонк мебошад.
Принсипи вобастагӣ	Фаъолияти инноватсионии бонк ба стратегияи дар бонк қабулшуда мувофиқ аст, ба талаботи намуди муайяни маҳсулот ва хизматрасонӣ эътинои ҳассос намуда, захираҳои молиявӣ, техникӣ ва кадриро ба роҳбарӣ мегирад.
Принсипи иерархии мухторият ва мувофиқати унсурҳо	Ҳама қисмҳои бонкӣ бо мухторият амал намуда, дар робитаи иерархӣ қарор доранд ва барои фаъолияти самараноки бонк шартӣ зарурӣ ин мувофиқат дар амал ва пайравӣ ба мақсадҳои стратегияи рушди бонк мебошад.

Принсипи бисёрҷанба	Қобилияти бонк дар татбиқи навоариҳо мавҷудияти системаи тақмили ҳайати бонкӣ, технологияҳои тағйирот ва вусъат додани қатори маҳсулот, стратегияи татбиқи хизматрасонии нави бонкӣ ва азхудкунии имкониятҳои нави бозори молиявӣ инъикос мегардад.
Принсипи мунтазамӣ	Ивазшавии хизматрасонӣ, маҳсулот ва технологияҳои кӯҳнашуда бояд бе вайрон шудани мунтазамӣ дар фаъолияти бонк ба амал ояд.
Принсипи самтгирӣ ба натиҷаҳои ниҳой	Муносибгардонии саъю кӯшишҳои ҳамаи қисмҳои бонк, ки ба ҳалли масъалаҳои стратегияи он равона карда шудааст.

Шаффофияти молиявӣ ва амалиёти дастрасӣ ва ошкор будани ҳисоботи молиявии бонк, пешниҳоди маълумоти зарурӣ дар бораи фаъолияти бонк, мониторинги портфели савдо ва сармоягузори бонк дар тақвияти шаффофияти сармоягузорон, муштариён ва мақомотҳои танзимкунанда ҳавасманданд.

Принсипи робитаи дутарафа ва таъсири амалии чӯзҳои система барои ташиклотҳои қарзӣ дар зарурати ризоияти доройҳо ва тааххудҳои (пассивҳо) бонк аз рӯи муҳлат ва арзиш падидор мегарданд, ки ба устувории молиявии фаъолияти ташиклотҳои қарзӣ таъсир мерасонад. Дар амал татбиқ намудани принсипи бисёрҷанба, мунтазамӣ, равонасозӣ ба натиҷаҳои ниҳой самаранок бурдани фаъолияти инноватсиониро дар бонк таъмин мекунад.

Захираҳои маҷмӯи инноватсионӣ инҳоянд: маблағгузори дар шакли пул, иттилоот, мутахассисони

бонк, миёнаравон, мушовирон, идоракунанда-менечерон.

Натичаи фаъолияти маҷмӯи инноватсионӣ технологияҳои нави бонкӣ, қарори ташкилию иқтисодӣ, хизматрасониҳои ба муштариён пешниҳодшуда, инчунин дигар инноватсияҳои барои муҳити беруна муфид мебошанд. Фаъолияти комплекси инноватсионии бонк метавонад он вақт самаранок бошад, ки муносибати даромади маҷмӯи аз истифодаи инноватсия нисбати ҳаҷми захираҳо ба рушди инноватсионӣ ба андозаи мусбат бошад. Зимни ин бояд ҳароҷотҳо барои офаридани комплекси инноватсионӣ ба назар гирифта шавад.

Ҳамаи раванди инноватсионии дар бонк вучуддоштаро мантиқан ба се гурӯҳ ҷудо бояд намуд:

1. Чараёни инноватсионии одии дохилиташкилотӣ, яъне равандест, ки истифодаи инноватсияро дар доираи ҳамон бонк дар назар дорад. Дар он ҳолат навигарӣ шакли маҳсулоти нави бонкиро намегирад, танҳо технологияи истеҳсоли маҳсулоти аллакай мавҷудбуда ё ки ягон технологияи хизматрасониро тақомул медиҳад.

2. Чараёни одии байниташкилотӣ, ки ташаққули маҳсулоти нави бонкиро дар назар дошта, барои дар бозор ба сифати предмети хариду фурӯш ҳаракат кардан таъйин шудааст.

3. Чараёни инноватсионии муфассал асосан бо ташаққули маҳсулоти комплекси бонкӣ алоқаманд аст. Вақте ки бо ташкили вай бонк бо шарикони худ ҳамкорӣ намуда, бо ин чараёни инноватсиониро байни якчанд иштирокчӣ аз нав тақсим мекунад.

Хизматрасонии эквайринг, системаи идоракунӣ фосилавии бо ҳисоб, дастаи пешниҳоди хизмати сугуртавӣ ва ғайра мисоли ин шуда метавонанд.

Куллан ҳар як чараёни инноватсионӣ дар бонк хусусияти давравӣ дорад. Фаъолият, ки дар асоси худ чараёни инноватсионӣ дорад, мантиқан ба ҷузъҳои алоҳидаи аниқ ифодашуда ҷудо мешавад. Сатҳан давраи

чараёни инноватсионӣ ба тариқи зайл нишон дода мешавад:

Ба вучуд омадани фикру ақида ва гузоштани маъсалаҳои дар пеш истодаи раванди инноватсионӣ.

1. Тартиб додани нақшаи фаъолият ва тадбирҳои барои ба даст овардани мақсад.

2. Муайян намудани талабот дар захираҳо (кадрӣ, технологӣ, моддӣ), ки барои амаликунии чараёни инноватсионӣ зарур мебошад, гузоштани маъсалаҳои мавҷуд дар назди иҷрокунандагон.

3. Аз ҷониби иҷрокунандагон (мутахассисони бонк, барои гузаронидани тадбирҳои инноватсионӣ ҷавобгӯ) гузаронидани амалиётҳое, ки бо амалишавии маъсалаҳои гузошташуда алоқаманданд.

4. Назорат, таҳлил ва ислоҳи амалҳои гузарондашуда. Арзёбӣ намудани самаранокии лоиҳаи инноватсионӣ, қарорҳои инноватсионии идоракунанда, тадбирҳои иловагии таҳлилӣ барои татбиқи натиҷаҳои чараёни инноватсионӣ.

Маълумотхоро дар бораи фаъолияти инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ дар як ҷо ҷамъ меамоёнд, инчунин ҷудо намудани қонунияти муайяни ба вучудӣ ва амалишавии он зарур аст. Дар ин ҷо бояд қайд намуд, ки маъсалаҳои идоракунӣ инноватсионӣ, ки дар давраҳои муайяни фаъолияти ташкилоти қарзӣ ҳеле актуалӣ мебошанд, бо маъсалаҳои идоракунӣ стратегӣ зич алоқаманданд. Муносибати ин алоқамандӣҳо ба баррасӣ намудани фаъолияти инноватсионии бонк дар ин ҷанба ҳамчун робитаи дутарафаи серамали панҷ чараёни идоракунанда, ба мисли таҳлили муҳит, муайян намудани мақсадҳо, интиҳоби стратегия, иҷрои стратегия, баҳо ва назорати иҷрокунӣ баромад мекунад. Чараёнҳои мазкур мантиқан идомаи яқдигар мебошанд, зеро ки дар ибтидо, ҳангоми таъсиси ташкилоти қарзӣ онҳо таърихан муттасил ба вучуд меоянд. Аммо дар оянда чараёни амал кардани онҳо доимо дар як вақт мегузаранд ва мавҷуд будани робитаи дутарафаи байни онҳо бошад, бойси таъсири

аник ифодашудаи ҳар яки ин ҷараёнҳо ба боқимондани он ва ба ҳамаи онҳо мегардад. Сатҳан ин робитаҳоро дар намуди сохтори зерин пешниҳод намудан мумкин аст.

Таҳлили муҳит ҳама вақт ҳамчун ҷараёни идоракунанда дар назар дошта мешавад, ки дар рафти он заминаҳои фаъолияти минбаъда, нуктаҳои асосӣ (фехрист) барои интиҳоби супориши маҳсус ва муайян кардани мақсадҳо ташаққул меёбанд, инчунин ба бозор ва озуқаворӣ тамоюл намудани ташкилотҳои қарзӣ ба вучуд меояд.

1.5. Нақшаи таъсири амалии ҷараёни стратегии идоракунии.

Бонк ба мисли дигар система бо муҳити беруна (аз ҷумла, бо муҳити бозор) фаъолона яқоя амал намуда, вазифаи асосии он - нигоҳ доштан ва дастгирӣ намудани мувозинаи ин амалҳо мебошад. Хулосаи навбатӣ дар он аст, ки бонк дар рафти муносибат бо ҷузъҳои муҳити фаъолият асосан бояд ба се ҷараёни асосӣ диққати маҳсус диҳад:

- гирифтани захира аз муҳити беруна (даромад);
- мубаддал шудани захира ба маҳсулот (ислохот);
- супоридани маҳсулоти ба вучудовардашуда ба муҳити беруна (баромад).

Ба вучуд овардани сохтори самараноки ташкилии идоракунии бо ҷараёнҳои инноватсионӣ дар бонк одатан бо яқчанд усул мегузарад. Дар ҷунин ҳолат дар бонк қисми алоҳидаи сохторӣ ташаққул меёбад, ки мақсади асосии он коркарди инноватсия ва мувофиқкунонии ин ҷараён бо нақшаҳои дарозмуддати рушди бонк мебошад. Усули дувум ҳамгирӣ ва ҳамохангии иқтисодии инноватсионии ҳамаи қисмҳои бонк ва дар дохили он ба вучуд овардани механизмро дар назар дорад, ки ба эътимодноки гузаронидани коркард ва татбиқи навоариҳо мусоидат мекунад. Дар айни замон бонкҳо метавонанд мувофиқати ин усулҳои назоратро аз

ин ҷараёни инноватсионӣ истифода баранд ва бо ин ҷараёни онҳоро аз рӯи зарурат иваз намоянд. Бо ағдаи ин, ин ду усул исбот мекунанд, ки ҷараёни коркард ва татбиқи инноватсия дар фаъолияти бонкӣ на ҳамагӣ тасодуфӣ, балки хусусияти системавию таъинии ва идорашаванда дорад.

Барои фаъолияти инноватсионии идорашаванда, ки ба рушди фаъолияти босуботи бонк ва офаридани нафоти мусоиди амалиявии он равона карда шудааст, бо принсипҳои зерин амал кардан зарур аст:

- ба вучуд овардани омилҳо барои падидакунии таъиноти ва табаллури (кристаллизатсия) фикру ақидаҳо, ки иқтисдоран барои коркарди инноватсионӣ замина мебошанд (ин принсип асосан ба амалҳои ҳайати роҳбарикунандаи бонк дахл дорад);

- бошууропа пурра накардани иқтисодии зехнии бонк ва ҳисоби тадриҷан ба вучуд омадани фикру ақида ва пешниҳодҳо, ки метавонанд ба рушди растаи озуқаворӣ бонк таъсири хуб расонанд;

- муносибгардонии сатҳи идоракунии (ҷониби камшавӣ) бо мақсади вусъат додани доираи ҳар як ҷараёни инноватсионӣ;

- ба ҳадди ақал расонидани муҳлати коркард ва татбиқи маҳсулоти бонкӣ на бо роҳи кам кардани миқдори доираҳои ҷараёни инноватсионӣ, балки ҳамоханг намудани яқчанд ҷараёнҳои баробар рафтаистода барои пешгирӣ кардани самараи «эстафетӣ»;

- ниғаронидани ҳамаи фаъолияти инноватсионии бонк ба истеъмолати маҳсулоти бонкӣ бо имконияти назорати умумӣ аз рӯи қадамҳои аввалини татбиқи инноватсия.

Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии тамоми фаъолияти бонк бунёди механизми идоракунии бо фаъолияти инноватсионии бонк ва ба принсипҳои мақбули умумии идоракунии бо корхонаҳо асос меёбад, ки бо принсипҳои тамаркузи ташкилии фикру ақидаҳои инноватсионӣ ва принсипи маҳдудияти лоиҳаи

инноватсионӣ дар вақт илова карда шудаанд. Моҳияти
принсипи идоракунии мутобиқи тичорати бонкӣ
адаптатсияшуда дар ҷадвали 4 нишон дода шудааст.

Дар амал иҷро намудани принсипҳои самаранокӣ ба
зарурати таъсиси системаи нишондихандаҳо алоқаманд
аст, ки бо ёрии он самаранокии фаъолияти бонкӣро
арзёбӣ намудан мумкин аст.

Ё дар принсипҳои дигар чунин пешбинӣ шудааст.

Номгуӣи принсип	Моҳияти принсип
Принсипи дурнамо	Фаъолияти инноватсионӣ бояд бо мақсадҳои стратегияи бонк мувофиқ бошад
Принсипи бузургии навоарихо	Объекти замимаи инноватсия ва сатҳи нави онро бояд муайян намуд
Принсипи хабардор будани муштарӣ	Асосан инноватсияҳои бонкӣ бояд ба қонеъгардонии талаботҳои муштарӣ равона карда шуда бошад.
Принсипи пешгузарӣ	Инноватсияҳои бонкӣ бояд аз талаботи оммаи асосии муштарӣ пеш гузашта, ба дархостҳои муштарӣ-навоарон нигаронида шуда бошад
Принсипи таъминнокӣ захираҳо	Мавҷуд будани имкониятҳои молиявӣ, техникӣ ва кадрӣ бонк барои бурдани фаъолияти инноватсионӣ зарур аст
Принсипи самаранокӣ	Самаранокии фаъолияти инноватсионӣ бо афзоиши даромад, васеъшавии миқёси тичорат ва имкониятҳои захира намудан барои оянда, сармоягузори дубора, баландбардории рақобатпазирӣи бонк
Принсипи андоза қобили	Системаи арзёбии самаранок татбиқ намудани инноватсия, аз

Принсипи таъминнокӣ захираҳо	чумла миқдори ва сифати бояд вучуд дошта бошанд
Принсипи бузургии навоарихо	Барои идоракунии босубот бо фаъолияти инноватсионӣ дар бонк таъсиси департаменти тахқиқот ва коркарди лоиҳаҳои инноватсионӣ зарур аст
Принсипи хабардор будани муштарӣ	Зарурати маҳдуд намудани муҳлати амаликунии лоиҳаи инноватсионӣ аз лаҳзаи додани дархост то татбиқи инноватсия ба таҷрибаи бонкӣ

Зарурати ба вучудорӣ ва истифодаи системаи
инноватсионӣ самаранокии фаъолияти бонк, ки
дар асоси фаъоли инноватсиониро ба амал меоранд,
чунин омилҳо доранд:

ба ҳисоб гирифтани хароҷотҳо ва миқдоран арзёбӣ
намудани натиҷаҳои лоиҳаи инноватсионӣ зарур буда,
таъхҳо ҳамон вақт қабул намудани қарорҳои мақсаддори
идоракунонда имконпазир аст.

Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Инноватсияи бонкӣ чист?
2. Инноватсия дар бонкҳо чӣ аҳамият дорад?
3. Қадом шаклҳои инноватсияро аз ҳамдигар фарқ
мекунанд?
4. Қадом намуди инноватсия ба фаъолияти бонкӣ
мансуб аст?
5. Инноватсия дар шароити имрӯза чӣ аҳамият
дорад?
6. Инноватсияи реактивӣ чист?
7. Инноватсияи стратегӣ чист?
8. Инноватсия ба сатҳи рақобат чӣ таъсир
мерасонад?
9. Инноватсияи асосӣ ба чанд категория ҷудо
мешавад?

10. Инноватсияро ба чанд гурӯҳ ҷудо мекунанд?
11. Инноватсияи катъӣ чист?
12. Механизми асосии гурӯҳбандии инноватсия дар чӣ асос меёбад?
13. Инноватсия аз рӯи принципи муносибат ба чанд гурӯҳ ҷудо мешавад?
14. Инноватсияи сарварон чист?
15. Инноватсияи пайравон чист?
16. Принцип дар инноватсияи бонкӣ чӣ аҳамият дорад?
17. Қадом принципҳои инноватсияи бонкиро аз ҳамдигар фарқ мекунанд?

Саволҳо барои тест

1. Инноватсияи бонкӣ чист?
2. Инноватсия дар бонкҳо чӣ аҳамият дорад?
3. Қадом шаклҳои инноватсияро аз ҳамдигар фарқ мекунанд?
4. Қадом намуди инноватсия ба фаъолияти бонкӣ мансуб аст?
5. Инноватсия дар шароити имрӯза чӣ аҳамият дорад?
6. Инноватсияи реактивӣ чист?
7. Инноватсияи стратегӣ чист?
8. Инноватсия ба сатҳи рақобат чӣ таъсир мерасонад?
9. Инноватсияи асосӣ ба чанд категория ҷудо мешавад?
10. Инноватсияро ба чанд гурӯҳ ҷудо мекунанд?
11. Инноватсияи катъӣ чист?
12. Механизми асосии гурӯҳбандии инноватсия дар чӣ асос меёбад?
13. Инноватсия аз рӯи принципи муносибат ба чанд гурӯҳ ҷудо мешавад?
14. Инноватсияи сарварон чист?
15. Инноватсияи пайравон чист?
16. Принцип дар инноватсияи бонкӣ чӣ аҳамият дорад?

1. Қадом принципҳои инноватсияи бонкиро аз ҳамдигар фарқ мекунанд?

1. Принципи дурнамо чист?

- а) Фаъолияти инноватсионӣ бояд бо мақсадҳои стратегияи бонк мувофиқ бошад;
- б) Давран инноватсионӣ бояд бо мақсадҳои стратегияи бонк мувофиқ бошад;
- в) Ошдабинии инноватсионӣ бояд бо мақсадҳои стратегияи бонк мувофиқ бошад;
- г) Непишӯи инноватсионӣ бояд бо мақсадҳои стратегияи бонк мувофиқ бошад;

2. Принципи бузургии навоариҳо чист?

- а) Объекти замимаи инноватсия ва сатҳи навоариҳои онро бояд муайян намуд;
- б) Объекти замимаи инноватсия ва сатҳи навоариҳои онро бояд маҳдуд намуд;
- в) Объекти замимаи инноватсия ва сатҳи навоариҳои онро бояд нест намуд;
- г) Объекти замимаи инноватсия ва сатҳи навоариҳои онро бояд тағйир дод;

3. Чанд усули инноватсияи бонкӣ мавҷуд аст?

- а) Ду усул;
- б) Се усул;
- в) Даҳ усул;
- г) Ёздаҳ усул;

4. Бонк дар рафти муносибат намуდან бо ҷузъҳои муҳити фаъолият бояд ба чанд ҷараёни асосӣ диққат диҳад?

- а) Ба се ҷараёни асосӣ;
- б) Ба ду ҷараёни асосӣ;
- в) Ба чор ҷараёни асосӣ;
- г) Ба як ҷараёни асосӣ;

5. Ҳамаи ҷараёни инноватсионии дар бонк вучуддоштаро мантиқан ба чанд гурӯҳ ҷудо мекунанд?

- а) Мантиқан ба се гурӯҳ ҷудо бояд намуд;
- б) Мантиқан ба ду гурӯҳ ҷудо бояд намуд;
- в) Мантиқан ба шаш гурӯҳ ҷудо бояд намуд;

г) Мантиқан ба сад гуруҳ чудо бояд намуд;

6. Захираҳои комплекси инноватсионӣ кихоянд?

а) Маблағгузорӣ дар шакли пул, иттилоот, мутахассисони бонк, миёнаравон, мушовирон, идоракунанда-менечерон;

б) Маблағгузорӣ дар шакли пул, иттилоот, тақсимот, мубодила;

в) Мутахассисони бонк, миёнаравон, мушовирон; идоракунанда-менечерон;

г) Маблағгузорӣ дар шакли пул, дилер ва брокерҳо;

7. Кӣҳо дар ҷорӣ намудани инноватсияи бонкӣ нақш доранд?

а) Менечерон;

б) Брокерон;

в) Дилерҳо;

г) Маклерҳо;

8. Бештар бо гуруҳҳои таснифшуда тақсимкунии инноватсия аз рӯи амиқии тағйиротҳои дар ҷараёни фаъолият даровардашуда дар ҷанд шакл вучуд дошта метавонад?

а) Се шакл;

б) Панҷ шакл;

в) Шаш шакл;

г) Хафт шакл;

9. Инноватсияи бонкӣ аз рӯи принципи муносибат ба ҷанд қисм чудо мешавад?

а) Се шакл;

б) Ду шакл;

в) Шаш шакл;

г) Хафт шакл;

10. Аз рӯи дараҷаи таъсир инноватсия ба қадом гуруҳҳо чудо мешавад?

а) Инноватсияи нуқташакл ва системавӣ;

б) Инноватсияи муқоисавӣ ва системавӣ;

в) Инноватсияи ҷадид ва системавӣ;

г) Инноватсияи пурзӯркардашуда ва системавӣ;

11. Инноватсияро ба ҷанд гуруҳи асосӣ чудо мекунанд?

а) Се гуруҳ;

б) Ду гуруҳ;

в) Шаш гуруҳ;

г) Хафт гуруҳ;

Мавзӯи 2. Маркетинги инноватсионӣ дар соҳаи хизматрасониҳои бонкӣ

- 2.1. Аҳамияти маркетинги хизматрасониҳои бонкӣ
- 2.2. Нақши маркетинг дар баргараф намудани хатарҳои бонкӣ
- 2.3. Шакл ва намунаҳои рақобати бонк
- 2.4. Маҷмӯи маркетинг дар бонки тижоратӣ ва ҷузъҳои асосии он
- 2.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 2.5. Саволҳо барои тест

2.1. Аҳамияти маркетинги хизматрасониҳои бонкӣ

Маркетинги бонкӣ ин пешниҳоди мақсадҳои асосии концепсияи идоракунии фаъолияти бонк ва таъсири мутақобила ба сатҳи талаботи мизочон барои дороиҳо ва идоракунии худуди максималии сатҳи хизматрасониҳои бонк мебошад. Ташаккул ва рушди маркетинг дар муҳити фаъолияти бонкӣ баъди огози гузариш ба фаъолияти соҳибкорӣ шурӯъ гардид. Танҳо дар солҳои 80-уми асри XX бонкҳо барои аз низомии фаъолияти қадима баромадан худ ба худ ба стратегияи маркетингӣ рӯ оварданд. Дар шароити имрӯза маркетинги бонкӣ яке аз зинаҳои асосии идоракунии бонк, рушди доимӣ, барқароркунандаи ҳамаи ҳадафҳои прогрессивии бонк мебошад. Категорияи асосии калиди маркетинги бонкӣ ин сифати хизматрасонии бонк мебошад. Хизматрасониҳои бонкиро дар се зина дидан мумкин аст. Сатҳи якум – намунаи хизматрасониҳои бонкӣ ба хотири хариди мизочи ҳақиқӣ. Ин таснифи заминаи бонк: қарздиҳӣ, шароити сармоягузорӣ, шароити хизматрасонии ҳисоббарбаркунии ҳазинавӣ, амалиёти асъорӣ ва дигар хизматрасонӣ. Сатҳи дуюм ба хизматрасонии худӣ бонкҳо бо иҷрои ҳақиқии таснифоти ҷорӣ бонк вобаста аст. Таснифоти ҷорӣ ҳама вақт тағйирёбанда ва рушдкунанда буда, ба заминаҳои идоракунии бонк вобаста мебошад. Ин ба хотири омодакунии ҳуҷҷат, шароити пардохт,

маркетингӣ фехрасти саҳмдорон ва дигар амалиётҳо бо асосҳои қиматнок, машваратҳо оид ба андозбандӣ ва сармоягузорӣ ва ғайраҳо. Ва дар сатҳи сеюм васеъ рафтани доираи хизматрасониҳо дохил мешавад. Хизматрасонӣ ин мувозинати хизматрасонӣ ба тақвияти муносибатҳои дӯстона бо мизочон ва кумаки баъдгараф ба онҳо мебошад. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҷузъи асосии бозори молиявӣ буда, бо ин мақсад асосан рушд ва устувории зухуротҳо (фактор) ба амалди рушди фаъолияти бонкӣ таъсир мерасонанд. Ин инноватсияҳо дар сатҳи хизматрасониҳои бонкӣ ба амалди қисм ҷудо кардан мумкин аст:

1. Аз рӯи объекти хариду фуруши бозори молиявӣ ба ҷунин қисмҳо ҷудо кардан мумкин аст:
 - бозори хизматрасонии қарзӣ;
 - бозори хизматрасонии депозитӣ;
 - бозори хизматрасонии пардохтӣ;
 - бозори хизматрасонии сармоягузорӣ;
 - бозори хизматрасонии машваратӣ;
 - бозори хизматрасонии ҳазинавӣ ва ғ.

2. Аз рӯи гуруҳи истеъмолкунандагон сохтори бозор дар ҷунин шакл ташкил карда мешавад:

- бозори яқлухт – бозори хизматрасонӣ барои соҳибкорон ва ташкилотҳо;
- бозори ҷақана – бозори хизматрасонӣ барои шахсонӣ воқеӣ ва соҳибкорони инфиродӣ;

3. Аз рӯи фаъолияти минтақавии бонк бозор ба гуруҳҳои зерин ҷудо мешавад:

- бозори маҳаллии бонкӣ дар доираи шаҳр, вилоят;
- бозори миллии бонкӣ дар дохили як мамлакат;
- бозори байналхалқӣ бонкӣ.

Аз ин хотир, фаъолияти устувор ва бозғимоди ҳар як бонки тижоратӣ дар шароити имрӯза аз навовариҳои маркетингӣ дар бозори хизматрасониҳои байнибонкӣ иборат мебошад. Маркетинги хизматрасониҳои бонкӣ омилӣ асосӣ, комплексӣ ва паҳншуда ба ҳисоб меравад, ки марҳила ва усулҳои бозорёбӣ ва зарурати фаъолияти муваффақонаи бонкҳо дар бар мегирад.

Масъалаи маркетинги хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза барои баҳрабардорӣ ва дар бозор мавқеъ доштан истифода бурда мешавад, ки тавассути механизмҳои қабули қарорҳои маркетингӣ амалӣ карда мешавад ва ин дар натиҷаи рушди босуръати технологияҳои коммуникатсионӣ идома дорад.

Илова ба маълумотҳое, ки онро фаро гирифта ва таҳқиқ намудан мушкул аст, интернетӣ мобилӣ ва интернет-банк марбути инҳоро ба миён овард.

Падидаи микёсии бавучудомада дар худ имкониятҳоро дар бар мегирад. Фуруши маҳсулоти бонкӣ аз дафтари қорӣ ба Интернет мегузарад, ки ин чараён хароҷоти амалиётро кам намуда, механизмҳои инноватсионӣ ҷамъоварӣ ва таҳлилҳои дохилӣ ва берунаро ба миён меоваранд.

2.2. Нақши маркетинг дар бартараф намудани хатарҳои бонкӣ

Дар шароити имрӯза бахши бонкӣ бевосита ба рушди иқтисодӣ алоқамандии зич дошта, ҳамчун муҳаррики иқтисодиёт маҳсуб мегардад. Ва дар марҳилаҳои гуногуни иқтисод аз таъсири институти молиявӣ афзоиш ёфта, яке аз нишондиҳандаҳои рушди соҳавӣ мебошад. Танҳо чунин афзалияти инкишофӣ имкон медиҳад, ки оид ба самаранокӣ қарорҳои қабулшуда дар муқоиса бо рақибони дар бозор мавҷуд буда тадқиқоти маркетингӣ дуруст ба роҳ монда шавад. Дар шароити имрӯза мақсади асосии фаъолият гирифтани ғоида бошад, пеш аз ҳама, бояд ба чараёни инкишофи соҳаҳо бо дарназардошти ҳамаи имконотҳо таъяқ қардан зарур аст. Зеро институти молиявӣ, чун қоида, хароҷоти амалиётро зиёд менамояд, то дар бозори рақобат имкон ёбанд ва барои дастрасии шаклҳои гуногуни хизматрасонӣ филиалҳои нав кушода, мутахассисон ва кормандони навро ба қор сафарбар намоёнд.

Раванди дигаре, ки ҳангоми рушди бахшҳои гуногун пайдо мешавад, тавассути омузиши дақиқ ин бонкҳои

бунд маҳсулоти бештари депозитӣ ва кредитиро ба бозор пешниҳод менамоянд. Бо чунин тарз, рақибони бунд кӯшиш менамоянд, ки дар бозор ҳамаи имкониятҳои поёниро низ ба даст оранд. Мизочон чи дар байни шахсони ҳуқуқӣ ва чи дар бахши ҷаҳана ба таври фаъол фаъолият мекунанд.

Бо вучуди ин, дар назди институти молиявӣ дар диллоҳ ҳолат масъалаи ташаккули сандуқи маҳсулот ва хизматрасониҳо, нархгузори ва пешбарии онҳо пеш меояд. Илова бар ин, лозим аст, ки имиҷи мусбии бонк дастгирӣ ва ташаккул дода шавад. Гарчанде ки нақши маркетинг аввалиндараҷа набошад ҳам, аммо бисёр ҳам лозимӣ боқӣ мемонад.

Яке аз ҷиҳатҳои дигаре, ки аз пайдоиши институти молиявиро ҳамроҳӣ менамояд, ин масъалаи хизматрасониҳо ба мизочон аст. Чунки тичорати бонкӣ ин, пеш аз ҳама, хизматрасонии пешниҳод ва ҷалби захираҳои молиявӣ мебошад.

Барпо намудани ҳамкорӣҳои дутафа ба мизочон, мониторинги қонъ намудани мизочон бо хизматрасониҳои бонкӣ ва бо вучуди ин ҳамчун натиҷа саҳеҳкорӣ диққати маҳсусро талаб менамояд.

Дар шароити рушди динамикии бахшҳои идораи оқилонаи тавозуни зиддиҳароҷоти хароҷот ва рушди пойгоҳи мизочон бонкро бо рушд ва ғоида таъмин менамояд.

Тавре дар боло қайд карда шуд, рушди динамикии дар худ хавфҳоро дар бар мегирад, ки асоситарини онҳо ин: зерсохтори қалон (филиалҳои нав, шӯъбаҳо, банкоматҳо, қормандон ва ғ.), васеъ намудани ҳиссаи хавфҳои амалиётӣ ва кредитӣ, васеънамоеи ҷадвали маҳсулот ва билуҳира пойгоҳи васеъшудаи мизочон мебошад. Дар натиҷа чараёни идорақунӣ ва қабули қарорҳои мушкул мегардад.

Афзоиши мушкилиҳои идорақунӣ ва қабули қарорҳои ба рақобат тобиши нав мебаҳшад. Дуруст қабул намудани қарор қифоя набуда, он бояд натаҳҳо дуруст бошад, балки ҳарчи зудтар қабул карда шавад.

2.3. Шакл ва намудҳои рақобати бонк

Рақобати бонкӣ ин рақобати доимии бонкҳо баҳри мустаҳкам намудани мавқеи бозори худ мебошад.

Субъектҳои рақобати бонкӣ ҳеле ғуноғунанд, зеро аксарияти хизматрасониҳои бонкӣ ба осонӣ ивазшавандаанд ва бинобар ин дар рақобати бозори молиявӣ на танҳо бонкҳо, балки дигар ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ иштирок мекунанд. Масалан, инсоне, ки маблағи озоди пул дошта, хоҳиши бо ғоиди ҷо ба ҷо ғузоштани онро дорад, интиҳоби худро на танҳо байни хизматрасонии амонатии якҷанд бонк қарор медиҳад. Вай инчунин дигар хизматрасонии бонкиро, ки аз он даромад мегирад, масалан идоракунии бозғимоди молу мулкҳо ба назар мегирад. Ба ғайр аз ин, вай бояд чунин имкониятҳои алтернативии ҷобачокунии маблағ ҳамчун маблағгузорӣ ба фонди сармоягузорӣ, ба кооперативи қарзӣ, ба ғайрияти муштаракӣ ҳоҷагӣ, ба моли ғайриманкул, ба хариди қоғазҳои қиматнок тавассути миёнаравони касбӣ ва ғайраро дида барояд. Дар навабати худ, ҳамаи он корхона ва ташкилотҳое, ки чунин хизматрасонӣ менамоянд, бо бонк рақобат мекунанд. Вале азбаски роҳҳои маблағгузорӣ бисёр аст, субъектҳои рақобати бонкӣ ҳам сершуморанд.

Вобаста ба хусусияти субъектҳои иштирокдошта намудҳои зерини рақобати бонкиро ҷудо намудан мумкин аст:

- **Рақобати дохилисоҳавӣ** ин рақобати байни дохили системаи бонкӣ, инчунин рақобати байни бонкҳо ва дигар муассисаҳои молиявӣ қарзиест, ки хизмати молиявӣ мерасонанд. Ин намуди рақобат дар бозори молиявӣ мавҷуд буда, аз рӯи ҷиддиятӣ ва инкишофёбии худ фарқ мекунанд;

- **Рақобати байнисоҳавӣ**—рақобати бонкҳо бо институтҳои ғуноғуни ғайримолиявӣ, ширкатҳои тичоратӣ, корхона ва ташкилотҳо мебошад;

- **Рақобати бозорӣ** ин рақобати бонкҳо бо ҳамаи субъектҳои бозор барои захираҳои маҳдудшуда, на

танҳо пулӣ, балки, инчунин меҳнатӣ, зехнӣ, моддӣ, инкилӣ, техникӣ, табиӣ ва ғайра мебошад.

Ҳамин тавр, соҳаи рақобати бонкӣ бо бозори хизматрасонии бонкӣ маҳдуд карда намешавад, балки ба бозори молиявӣ, инчунин ба дигар бонки захираҳо, мол ва хизматрасонӣ паҳн карда мешавад.

Бонкҳо на танҳо ба якдигар метавонанд рақобат кунанд. Ҷиддияти муборизаи рақобатӣ дар бозори онҳоро маҷбур месозад, ки қувваҳои худро муттаҳид намуда, дар лоиҳаҳои муштарак иштирок варзанд. Бинобар ин, вобаста ба дараҷаи тамаркуз (консентратсия) рақобатро ба инфиродӣ ва ғуруҳӣ ҷудо намудан мумкин аст. Дар рақобати инфиродӣ бонкҳо як ба як рақобат мекунанд. Дар рақобати ғуруҳӣ бошад, иттиҳодияҳо рақобат мекунанд, ба мисли ғуруҳҳои бонкӣ, холдингҳо (ширкатҳо), ғуруҳҳои молиявӣ саноатӣ, синдикатҳои (иттиҳодияҳои) қарзӣ, консорсиумҳо (мушорикатҳо), инчунин дигар иттиҳодияҳо бо иштироки бонкҳо. Рақобати ғуруҳӣ ин шакли инкишофёфтаи муборизаи рақобатӣ мебошад. Вай мувофиқи он ки ҷӣ тавр имкониятҳои рақобати инфиродӣ ба охир мерасад, пайдо мешавад. Бо вучуди ин рушди рақобати ғуруҳӣ маънои қатъ гардидани рақобати инфиродиро надорад, махсусан агар иштирокчиёни иттиҳодияҳо қисми мустақилияти худро нигоҳ доранд.

Дар таҷрибаи ғайрияти худ бонкҳои тичоратӣ метавонанд ҳам шакли наҳӣ ва ҳам ғайринаҳӣи муборизаро истифода баранд.

Рақобати наҳӣ ҳангоми қаллобӣ бо наҳ, тарофаҳо, наҳи баҳра ба вучуд меояд. Рақобати наҳӣ шакли одитарини рақобат буда, аз лаҳзаи ташаккули системаи дусатҳаи бонкӣ пайдо ва доимо инкишоф ёфта, тадриҷан ба ғайринаҳӣ мегузарад. Рақобати наҳӣ имконият медиҳад, ки рақибони суғтаринро «аз маърака берун монанд». Бо вучуди ин вай маҳдудиятҳои муайян дорад. Дар навабати аввал, ин маҳдудиятҳо бо хусусиятҳои худӣ ғайрияти бонкӣ алоқаманданд. Бонкҳо наметавонанд

доимо нархи баҳраро аз рӯи амалиётҳои фаъол кам намуда, аз рӯи амалиётҳои ғайрифавол зиёд намоида. Рӯзе ин ба чунин ҳолат оварда мерасонад, ки бонк дигар даромад гирифта наметавонад. Инчунин паст шудани нарх барои хизматрасонии бонкӣ на ҳама вақт афзоиши комилан мувофиқи ҳаҷми талаботро таъмин менамояд, зеро ин боиси нобоварӣ нисбати бонк гардида, эътимоднокии бонк ба зери шубҳа меафтад.

Рақобати ғайринархӣ ба ташаккули афзалияти устувори мағлубот ва таҳкими мавқеи бонк дар бозор равона карда шудааст. Бонкҳо спектри васеи усул ва воситаҳои рақобати ғайринархиро истифода мебаранд, ки ба бехтаршавии сифат, хизматрасонӣ, таъбиқи усулҳои самаранокӣ идоракунии, гузарондани иқдомҳои таблиғотӣ, коркарди маҳсулоти нав ва тағйир додани маҳсулоти вучуддошти алоқаманд мебошанд.

Рақобатрасонии бонкӣ ба даст овардани сатҳи муайяни вусъатбӣ ба вучуд омада, яқҷоя бо рақобати нархӣ вусъат меёбад ва тадриҷан ҷои онро танг мекунад, вале пурра онро иваз намекунад.

Рақобат дар бозори бонкии муосир омилҳои асосӣ буда, дар қори бонкӣ ба пешрафти доимӣ, тамаркузи муносибатҳои бонк бо муштарӣён ва наздик намудани қори он ба талаботи бозор мусоидат мекунад.

2.4. Маҷмӯи маркетинг дар бонки тижоратӣ ва ҷузъҳои асосии он

Маҷмӯи маркетинг ин ҷамъи тадбирҳои муайяни амалӣ буда, бо ёрии онҳо бонк мавқеи бозори худро ташаккул дода, ба тағйиротҳои доимии бозор уҳдабароёна мутобиқ мешавад. Коркарди он ва тағйирёбии доимӣ шартҳои ҷудонопазирӣ таъмини муваффақияти бонк дар бозори муосирӣ баланди рақобатӣ қарор мегирад. Маҷмӯъ (комплекс) метавонад ҷи барои маҳсулот ва хизматрасонии алоҳида ва ҷи барои қисматҳои алоҳидаи бозори бонкӣ ба вучуд оварда шавад.

Ба таври тахминӣ маҷмӯи маркетинг дар дигар қисмҳои фаъолият ташаккул меёбад ва дар соҳаи бонкӣ инчунин дар бар мегирад:

1. Сיעсати маҳсулотӣ;
2. Сיעсати нархгузорӣ;
3. Сיעсати фуруш;
4. Сיעсати иттилоотӣ.

Сיעсати маҳсулотӣ дар таркиби маҷмӯи маркетинг ҷойи мебошад.

Сיעсати маҳсулотии бонк ин қурби муайяни амалиёти бонк ё ки дар вай қаблан мавҷуд будани принципҳои бомулоҳизаи рафтор мебошад. Вай барои таъмин намудани муносили қарор ва тадбирҳо оид ба ташаккули навъ ва идоракунии бонк дар сатҳи лозима; рақобатпазирӣ хизматрасонии бонкӣ дар сатҳи лозима; дарёфти хизматрасониҳо барои қисматҳои муносиби маҳсулотӣ, коркард ва амаликунии стратегияи фуруши маҷмӯи хизматрасониҳои бонкӣ даъват карда шудааст. Тақсим ва амаликунии сיעсати маҳсулотии бонк рӯя намудани баъзе аз шартҳои шароитҳоро талаб мекунад:

1. Тасаввуроти аниқ дар бораи мақсади пешниҳоди хизматрасонӣ барои дурнамо;

2. Мавҷуд будани стратегияи фаъолияти истеҳсолии тижоратии бонк;

3. Хуб донишҳои бозор ва хусусияти талаботи он.

4. Тасаввуроти аниқ дар бораи имконият ва захираҳои худ дар айни замон ва дар дурнамо.

Дар шароити бозор коркарди ҷиддии ҳамаи маҷмӯи масъалаҳо, ки ба сיעсати маҳсулотӣ дохил мешаванд, талаб карда мешавад.

Ҳалли чунин проблемаи андешида барои дурнамои дарозмуддат зарур аст, ба мисли:

- муносибгардонии намуни хизматрасонӣ бо назардошти талаботи тавсифи онҳо ва хусусиятҳои бонки муайян;

- суръати навунии ҳамаи спектри хизматрасонӣ ва намуни алоҳидаи он бо назардошти даври ҳаётии хизматрасонӣ;

- таносуби хизматрасониҳои нав ва кӯҳнашуда дар барномаи пешниҳоди онҳо ба муштарӣ;
- дараҷаи таҷиди хизматрасонӣ;
- баромад ба бозор бо намуни нави принципиалии хизматрасонии бонкӣ;

- интиҳоби вақти баромад ба бозор бо хизматрасониҳои нав ва аз намуни хизматрасонӣ бекор кардан, ки мавқеи бозорро аз даст додааст.

Дар сиёсати маҳсулотии бонк проблемаи ташаққули намуни хизматрасонии бонкӣ аҳамияти калон дорад. Моҳияти ин проблема аз банақшагирии ҳама намуни фаъолият иборат аст, ки ба интиҳоби хизматрасонӣ барои истеҳсол ва амаликунии оянда дар бозор ва ба овардани тавсифи ин хизматрасониҳо мувофиқи талаботҳои муштарӣ равона карда шудаанд. Ташаққули нави хизматрасонӣ чараёни пайвастасе мебошад, ки дар муддати ҳамаи даври ҳаётии хизматрасонӣ, аз лаҳзаи мақсади офаридани он то аз барномаи маҳсулотӣ баровардани он давом мекунад.

Системаи ташаққули хизматрасонии бонкӣ чунин ҷиҳатҳои асосӣ доранд:

- муайянсозии талаботҳои ҳозира ва дурнамои муштарӣ, таҳлили роҳҳои истифодаи хизматрасонии аниқ ва хусусиятҳои рафтори муштарӣ;

Дар шароити шиддатбӣ рақобат дар бозори байнибонкӣ сифати хизматрасонӣ аҳамияти махсус дорад. Дар натиҷаи хусусияти махсуси хизматрасонии бонк ҳангоми муайян намудани меёрҳо барои арзёбии сифати хизматрасонии бонкӣ мушкилиҳои зиёд ба вучуд меоянд. Барои ҳалли ин проблема одатан ду усулро истифода мебаранд.

Мувофиқи усули яқум, ба сифати хизматрасонии бонкӣ аз ҷониби бонк ва аз ҷониби муштарӣ ду нуктаи назар ҷудо карда мешавад. Зимнан, меёрҳо дар ҳар ҳолат ҷи умумӣ ва ҷи махсус истифода мешаванд. Аз нуктаи назари бонк барои арзёбии сифати хизматрасонӣ чунин меёрҳо, ба мисли суръати гузаронидани амалиёт, ҳато ва хароҷотҳо барои ислоҳи онҳо, маҳсулнокии

назар, сатҳи хатари бонкӣ ва дигар бо назардошти таърифи бонк барои хизматрасонӣ истифода бурда мешаванд. Ба ақидаи муштарӣ сифати хизматрасонӣ баъдан суръати хизматрасонӣ, мавҷудияти ҳаҷоҳо, таърифи ҳайат, қулай будани макон ва вақти кори муштарӣ бо дарназардошти нархҳо барои хизматрасонӣ баъдан намоянд. Бо вучуди ин, аз руи сатҳи сифат ба хизматрасонии бонкии амалкунанда муштарӣ ва бонк баъдан сифати ин ё он хизматрасониро ҳар ҳел арзён намоянд.

Усули дувум дар назар дорад, ки дар мадди аввал ҳангоми арзёи намудани сифат талаботи муштарӣ ба аниқ гузошта мешавад. Он вақт сифатро ҳамчун ҳислат ва хусусияти хизматрасонии бонк баррасӣ намудан мумкин аст, ки ба интизории муштарӣ мувофиқ буда, дар натиҷаи бонк ё ки коркунони он муносибати муштарӣ бедор намекунад. Ин имкон медиҳад, ки намоидагони бонк оид ба талаботи муштарӣ, имкониятҳои онҳо ва дар бораи муносибати муштарӣ ба хизматрасонии бонк тасаввуроти аниқ дошта бошанд.

Сиёсати нархгузорӣ мувофиқи мақсадҳои стратегии кори бонк тақмил ёфта, барои ҳар як маҳсулот ё ки гурӯҳи маҳсулоти бонкӣ интиҳоби усули нархгузориро дар назар дорад. Гуногуншаклии маҳсулот ва хизматрасонии бонкиро ба назар гирифта, дар доираи сиёсати нарх муқаррарсозии нархи баҳра аз рӯи сахм ва қарзҳо, тарифҳо, бурдани ҳисоби бонкӣ, гузарондани амалиёт бо қоғазҳои арзишнок, асъор, фулузоти қиматбаҳо, муқофот барои инкассатсия, гирифтани пули нақд, додани кафолат ва пазириш (аксетҳо), хизматрасонии иттилоотӣ ва машваратӣ ба вучуд меояд.

Дар ҳамин лаҳза нарх ҳамчун омилҳои муҳим ҳангоми хариди маҳсулоти бонкӣ ба назар гирифта мешавад, яъне дар бозори байнибонкӣ усулҳои рақобати нархро истифода накардаанд ва он ниҳоят таъсирпазир мебошанд. Аммо истифодаи доимии ин омил ба он оварда мерасонад, ки бонк ноилҷо хатари беасосро ба

зиммаи худ гирифта, эҳтимол қисме аз муштариёни ба он ҳушмуомиларо аз худ дур мекунанд.

Сиёсати фуруши бонк ҳалли масъалаҳо дар бораи интиҳоби рохҳои фуруш ва дар бораи муқаррар намудани доираи муваққатии фурушро дар назар дорад. Асосан бонкҳо иштироки миёнаравонро ба назар нагирифта, рохҳои мустақими (бевоситаи) фурушро истифода мебаранд. Ба рохҳои асосии фуруши мустақими (бевосита) хизматрасонии бонкӣ инҳо дохил мешаванд:

- офиси марказии бонк;
- филиалҳои расмӣ ва офисҳои иловагӣ;
- ҷойҳои дурдасти корӣ (нуктаи мубодилаи асъор, намоёндагони бонк дар нуктаҳои савдо);
- банкомат ва терминалҳои электронӣ барои пардохтҳои кортӣ;
- шуъбаҳои автоматонии бонкӣ;
- системаҳои хизматрасонии фосилавии бонкӣ.

Нақши фуруши бавоситаи фуруш дар соҳаи бонкӣ назар ба дигар соҳаҳои хизматрасонӣ, масалан дар савдо на он қадар калон аст. Вале дар таҷрибаи бонкӣ баъзе рохҳои дигар ҳам вомерӯанд. Одатан онҳо хангоми фуруши хизматрасонии махсус истифода бурда мешаванд, ки гирифтани онҳо боиси харидани дигар мол ва хизматрасонӣ мегардад. Ба рохҳои бавоситаи фуруши хизматрасонҳои бонкӣ фондҳои саҳми сармоягузорӣ, ширкати сугуртавӣ, ширкатҳои сохтмонӣ, агентии туристӣ (саёҳатӣ), марказҳои тиббӣ, муассисаҳои маърифатӣ, агентии риелторӣ ва ғайраро дохил мекунанд.

Ин ширкатҳоро миёнаравони расмӣ номидан мумкин нест, зеро онҳо танҳо барои хариди (ё фуруши) маҳсулоти худ истифода бурдани ин ё он бонкро пешниҳод мекунанд. Худи ҷараёни расонидани хизмати бонкӣ бевосита дар бонк ба вучуд меояд.

Доираҳои муваққатии фуруши бонкӣ барои ақсарияти хизматрасониҳо бо вақти хизматрасонии муштариён маҳдуд карда мешаванд. Бонкҳои муосир

тадриҷан талаботҳои афзоянда амал карда, кӯшиш мекунанд, ки ин доираҳоро тавсеа дода, дар рӯзҳои оғиррақат ва идона низ хизматрасониро пешниҳод мекунанд. Пайдо шудани банкоматҳо, шуъбаҳои автоматонӣ ва системаҳои хизматрасонии фосилавӣ инчунин бе ягон маҳдудият ба пешниҳод намудани хизматрасониҳои алоҳида имконият медиҳанд.

Сиёсати иттилоотӣ ҳамъи тадбирҳо дар бораи таракати маҳсулоти бонкӣ дар бозор ва ташаққули онҳо бонкро дар бар мегирад. Роҳҳои асосии аниқкунани сиёсати иттилоотӣ инҳоянд:

- фуруши шахсӣ;
- таблиғот;
- хавасмандкунии фуруш;
- робита бо ҷомеа.

Фуруши шахсӣ ҳеле самаранок, вале ҳамзамон усули ғароии пешрафти хизматрасонии бонкӣ мебошад. Онҳо муносибати шахсии бевоситаи муштариёни бонкддор ё ки мавҷудбударо бо коркунони бонк дар назар доранд. Дар ҷараёни ҷунин муносибат муштарио дар бораи хизматрасониҳо, хусусияти онҳо, афзалиятҳо ва ғайра аз харид хабардор мекунанд. Пешрафти шахсӣ одатан нисбати муштариёни бонкддор истифода бурда мешавад, ки бонк ба онҳо хангоми хизматрасонӣ метавонад имтиёзҳои муайян пешниҳод намояд. Дар бозори хизматрасонӣ барои муштариёни кооперативи фуруши шахсӣ ақсар вақт бо менечери шахсӣ ё ки муштари ба вучуд оварда мешавад, ки талабот ва имкониятҳои муштариёни худро хуб медонанд ва метавонанд талаботро ба хизматрасонии бонк аз ҷониби он пешгӯй намоянд.

Инкишоф додани хизматрасонии шахсӣ боиси шавку рағбати муштариён гашта, муносибати онҳоро нисбати бонк беҳтар мегардонад.

Афзалияти асосии таблиғоти бонкӣ яке аз рохҳои робитаи ғайришахсӣ ва имконияти бурда расондани иттилооти зарурӣ то теъдоди зиёди муштариёни бонкддор мебошад. Бо вучуди ин ҳама вақт

эҳтимолияти муроҷиати воқеан он нафари ба бонк муроҷиаткардаро нигоҳ медорад. Бонкҳо айни замон яке аз таблиғотчиёни фаъол мебошанд ва зимнан кӯшиш менамоянд, ки ба ширкати таблиғоти худ хусусияти мақсаднок ирсолӣ диҳанд. Эълоҳои таблиғоти бонкҳо дар нашрияҳои махсус, интернет-сайтҳо, дар шабакаҳои калони тичоратӣ ва дар баннерҳои кади роҳ ҷойгир карда шудаанд.

Мазмун ва мақсади ширкати таблиғотӣ мувофиқи дигаршавии даври ҳаётии мол, ва тақвият ёфтани рақобати бонкӣ иваз мешаванд. Вобаста ба хусусияти объектҳои таблиғкунанда чунин намунаҳои таблиғоти бонкиро ҷудо намудан мумкин аст:

1. Таблиғоти худӣ бонк;
2. Таблиғоти маҳсулоти бонкӣ;
2. Таблиғоти симо.

Намуди якуми таблиғот барои ба бонки муайян ҷалб кардани таваҷҷуҳ ва ба муштариён дар бораи он хотиррасон намудан равона карда шудааст. Таблиғоти маҳсулот мақсади муштариёро ба дарёфти маҳсулоти муайян - автокарз, қарзи гарав (ипотека), саҳми амонатӣ водор карданро дорад. Дар навбати худ, таблиғоти симо бо ташаккули симои мусоиди муайяни бонк алоқаманд аст. Маҳз чунин таблиғот имрӯзҳо аҳамияти муҳим дорад, зеро маҳсулоти бонкҳои гуногун амалан як хел буда, самаранокии таблиғоти маҳсулотиро паст менамояд.

Ҳавасмандкунии бонк барои муштариён офаридани омилҳоро дар бар мегирад, ки онҳоро барои дарёфти маҳсулоти бонкӣ водор месозад. Ҳамчун усули ҳаракати маҳсулоти бонкӣ вай бо таблиғоти бонкӣ муносибати бениҳоят зич дорад ва онҳоро аз ҳам ҷудо кардан хеле мушқил мегардад. Ба воситаҳои асосии ҳавасмандкунии фуруш гузарондани бозихои мукофот ва лотореаҳо барои муштариён, пешниҳод намудани таҳфифҳо барои муштариёни доимӣ, хизматрасонии иловагии ройгон (бепул), тақсим намудани купонҳои ҳукуки таҳфифдошта дохил мешавад.

Дар якҷанд солҳои охир чунин воситаҳои ҳавасмандкунии фуруш, ба мисли ярмарка ва намоишгоҳҳои хизматрасонии молиявӣ пайдо шуданд, ки дар онҳо маҳсулот ва хизматрасонии миёнаравони пешбари молиявӣ пешниҳод гардидаанд. Ҷалб шудани онҳо дар як ҷо ба муштариёни бонкитдор барои фавран мӯқосса намудани шароити аз ҷониби бонкҳои гуногун ба муассисаҳои махсуси молиявӣ қарзӣ пешкашгардида ва интихоби муносибро имконият медиҳад.

Ташақкул ва рушди робитаҳо бо ахли ҷомеа ба офаридан ва нигоҳ доштани муносибатҳои хайрхоҳона ва якдигарфаҳмии байни бонкҳо ва муҳити атрофи он, яъне доираи васеи муштариёни бонкитдор, ташкilotҳои давлатӣ, шарикон, ҳайати шахсӣ равона карда шудааст. Истифодаи чунин воситаҳои сиёсати робитавӣ дигаронро дастгирӣ намуда, ба риоя кардани мувозинаи маффиатҳои бонк ва ҷомеа, инчунин бартараф намудани таъсири манфии муҳити атроф ба ҳодисоти манфӣ, ки ба бонк ва эътимодияти он дахл дорад, мусоидат мекунад.

2.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Маркетинги бонкӣ кадом нишондиҳандаҳоро дар бар мегирад?
2. Маркетинг дар фаъолияти бонкҳо чӣ аҳамият дорад?
3. Давраҳои рушди маркетинг дар фаъолияти бонкӣ кадомҳоянд?
4. Тадқиқотҳои маркетингӣ чанд марҳилоҳо дар бар мегирад?
5. Рақобат дар раванди маркетингӣ чист?
6. Хизматрасонии бонкиро дар чанд сатҳ дидан мумкин аст?
7. Бозори хизматрасонии қарзӣ чист?
8. Бозори хизматрасонии депозитӣ чист?
9. Бозори хизматрасонии пардохтӣ чист?
10. Бозори хизматрасонии сармоягузорӣ чист?
11. Бозори хизматрасонии машваратӣ чист?

12. Бозори хизматрасонии хазинавӣ чист?

13. Аз рӯи гуруҳи истеъмолкунандагон сохтори бозор дар чанд шакл тақсил карда мешавад?

14. Аз рӯи фаъолияти минтақавии банк бозор ба кадом гуруҳҳо ҷудо мешавад?

15. Маркетинг дар кам кардани сатҳи хароҷот чӣ аҳамият дорад?

16. Субъектҳои рақобати банкӣ киҳоянд?

17. Рақобати дохилисоҳавӣ чист?

18. Рақобати байнисоҳавӣ чист?

19. Рақобати бозорӣ чист?

20. Рақобати нархӣ чист?

21. Рақобати ғайринархӣ чист?

22. Сиёсати фуруш чист?

2.6. Саволҳои тестӣ:

1. Маркетинги банкӣ ин:

а) Тақдими мақсадҳои асосии концепсияи идоракунии фаъолияти банк;

б) Мавқеи рақибонро маҳдуд кардан;

в) Баланд кардани дараҷаи эътимоднокии банк;

г) Таъбиқи масъалагузориҳои банк;

2. Давраҳои ташаккули маркетинг кадом аст?

а) солҳои 80-уми асри 20;

б) солҳои 70-уми асри 19;

в) солҳои 50-уми асри 20;

г) солҳои 60-уми асри 18;

3. Категорияи асосии калиди маркетинги банкӣ чист?

а) Сифати хизматрасонии банк мебошад;

б) Дараҷаи рушди муносибат мебошад;

в) Имконияти истифодаи маҳсулот мебошад;

г) Таъминоти давраи ҳаёти мол мебошад;

4. Хизматрасониҳои банкиро дар чанд зина дидан мумкин аст?

а) се зина;

б) чор зина;

в) панҷ зина;

г) шаш зина;

5. Аз рӯи объекти хариду фуруш бозори молиявиро ба чанд қисм ҷудо кардан мумкин аст?

а) шаш қисм;

б) ду қисм;

в) се қисм;

г) чор қисм;

6. Аз рӯи гуруҳи истеъмолкунандагон сохтори бозор дар кадом шакл тақсил карда мешавад?

а) ду шакл;

б) се шакл;

в) чор шакл;

г) ҳафт шакл;

7. Аз рӯи фаъолияти минтақавии банк бозор ба чанд гуруҳ ҷудо мешавад?

а) се гуруҳ;

б) ду гуруҳ;

в) чор гуруҳ;

г) як гуруҳ;

8. Вобаста ба хусусияти субъектҳои иштироккунанда кадом намуди рақобати банкиро ҷудо намудан мумкин аст?

а) Рақобати дохилисоҳавӣ ин рақобати байни дохили системаи банкӣ, инчунин рақобати байни банкҳо ва дигар муассисаҳои молиявӣ қарзист, ки хизмати молиявӣ мерасонанд. Ин намуди рақобат дар бозори молиявӣ мавҷуд буда, аз рӯи ҷиддиӣ ва инкишофёбии худ фарқ мекунад;

б) Рақобати байнисоҳавӣ-рақобати банкҳо бо институтҳои гуногуни ғайримолиявӣ, ширкатҳои тижоратӣ, корхона ва ташкилотҳо мебошад;

в) Рақобати бозорӣ ин рақобати банкҳо бо ҳамаи субъектҳои бозор барои захираҳои маҳдудшуда, на танҳо пулӣ, балки, инчунин меҳнатӣ, зеҳнӣ, моддӣ, ташкилӣ, техникӣ, табиӣ ва ғайра мебошад.

г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

9. Ба таври таҳминӣ маҷмӯи маркетинг дар дигар соҳаҳои фаъолият ташаккул меёбад ва дар соҳаи банкӣ чихоро дар бар мегирад?

- а) Сиёсати маҳсулотӣ;
- б) Сиёсати нархгузорӣ;
- в) Сиёсати фурӯш;
- г) Сиёсати иттилоотиро дар бар мегирад.

10. Такмил ва амаликунии сиёсати маҳсулотии бонк

- а) риояи чанд шартро дар бар мегирад?
- б) риояи чор шарт;
- в) риояи ду шарт;
- г) риояи се шарт;
- д) риояи як шарт.

11. Роҳҳои асосии амаликунии сиёсати иттилоотии кадомҳоянд?

- а) Фурӯши шахсӣ;
- б) Таблиғот;
- в) Ҳавасмандкунии фурӯш;
- г) Робита бо ҳомеа;
- д) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

Мавзӯи 3. Хизматрасонии фосилавии бонкӣ ва асосҳои ҳуқуқии ҷаъолияти он дар шароити муосир

3.1. Мақсад ва моҳияти хизматрасонии фосилавии бонкӣ

3.2. Асосҳои ҳуқуқӣ ва назорати хизматрасонии фосилавии бонкӣ: беҳатарии иҷрои амалиёт

3.3. Барномаи хабардоркунии муштарӣ ва дастрасӣ ба хизматрасонии бонкӣ

3.4. Муносибатҳои шартномавии бонкҳои тижоратӣ бо мизоҷон

3.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ

3.6. Саволҳои тестӣ

3.1. Мақсад ва моҳияти хизматрасонии фосилавии бонкӣ

Дар шароити рушди бошаддати техникаю технологияҳои компютерӣ ва васеъ шудани доираи ҷаъолияти бонкҳои тижоратӣ ва муносибати байни бонкҳои дохилию хориҷӣ бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкиро водор сохт, ки то тибқи талаботи мизоҷони худ хизматрасониҳои навро пешкаш кунанд. Аз ҳамин хотир, бонкҳои тижоратӣ қўшиш менамоянд, ки бо дарназардошти тамоми имконоти мавҷуда ба мизоҷони худ хизматрасониҳои наву замонавиро пешниҳод намоянд. Хизматрасонии фосилавии бонкӣ (ХФБ) ин ба муштарӣ пешниҳод намудани имкониятҳои ба амал овардани амалиёти бонкии берун аз бонк, истифодаи роҳҳои гуногуни иттилоотрасонӣ дар асоси технологияҳои муосир мебошад.

Дар таҷрибаи хориҷӣ ва ватанӣ аксар вақт истилоҳи «home banking» истифода бурда мешавад, ки барои пеш бурдани амалиёти бонкӣ дар ҳона ҳамчун шакли мустақили хизматрасонии бонкӣ ба аҳоли маънидод карда мешавад, ки ин дар асоси истифодаи технологияҳои электронӣ асос ёфтааст. Илова бар ин, мафҳуми «хизматрасонии фосилавии бонкӣ» мафҳуми

васеъ буда, шомили хизматрасонии чӣ аҳоли ва ҷи шахсони ҳуқуқиест, ки он зимнан на танҳо «дар ҳона», балки дар ҳар як ҷойи аз маркази банк дуртар, ки дар ин ҷо алоқа вучуд дорад, амалӣ карда мешавад. Дар шароити рушди баланди технологияҳои иттилоотӣ, пуррагардии бозор ва талаботҳои баланди истеъмолгарон аз ҷониби банк пешниҳоди ҷуний хизматрасониҳо шартӣ зарурии нигоҳ доштани рақобатпазирии банк ба шумор меравад.

Таъбики васеи ХФБ аллакай дар ҳориҷа аз оғози солҳои 80-уми асри XX оғоз ёфтааст. Таҳаввулоти низоми ХФБ дар рушди воситаи марказӣ иттилоот ва технологияҳои банкӣ тавассути компютер пеш меравад. Дар аввал системаи пешниҳоди хизматрасонии банкӣ бо телефон ва бо модем ба вучуд омад ва дар айни замон бошад, рушди хизматрасонии банкӣ тавассути Интернет сурат мегирад. Ба тағйироти ХФБ дар асоси робитаи телефонӣ пешниҳоди хизматрасонии банкӣ бо истифодаи телефакс, пейҷер, телефонҳои дастӣ ва видеотелефонҳоро дохил намудан мумкин аст. Дар давлатҳои хориҷа аллакай системаи хизматрасонии банкӣ тавассути телевизиони интерактивӣ мавҷуд аст. Аз ҷониби иттиҳодияи Citi CORP бошад, терминали банкӣи хонагӣ коркард шуд, ки спектри васеи хизматрасонии банкӣ, аз ҷумла додани қарзро фаро мегирад. Вай дастгоҳи калони телефонро бо экран ва клавиатура пешниҳод мекунад, ки метавонад компютери инфиродиро иваз намояд.

Дар солҳои охир имконият ва зарурати пешниҳоди ХФБ (хизматрасонии банкӣ) бо истифодаи шабакаи Интернет ба вучуд омад. Агар банкҳо дар худ системаи ҳисоби электрониро бо муштарӣён ба танзим оварда натавонанд, дар он сурат онҳо аз қисми калони онҳо маҳрум мешаванд.

Дар ибтидо таъсиси интернет-банк дар ИМА ба вучуд омад. Яке аз сабабҳои пайдоиши он ин маҳдудияҳои мавҷуда барои аз ҷониби банкҳо кушодани филиал дар дигар штатҳо буд. Ҳамин тавр,

дар моҳи октябри соли 1995 SECURITY First Network таъсис дода шуд, ки банкӣ яқум ба шумор рафта, ин намуни хизматрасониро дар Интернет азхуд намудааст. Аз ҷиҳати он банкӣ иттифоқи касбаи австриягии Bank für Arbeit and Wirtschaft ва банкӣ бритониёи Royal Bank of Scotland ба вучуд омад. Ҷунийи банкҳо метавонанд ҳулуҳҳои калонро бо арзиши аслии ҳеле пасти хизматрасонии банкӣ коркард намоёнд.

Бо мафҳуми том «хизматрасонии фосилавии банкӣ» инчунин бо истилоҳи «банкӣ электронӣ» (e-bank) ва «банкӣ виртуалӣ» зич алоқаманд аст. Банкӣ электронӣ ё ки виртуалӣ гуфта, одатан банкero меноманд, ки офиси расмӣ надошта, муштарӣёнро тавассути телефон, Интернет ва дар мавриди зарурат тариқи почта хизматрасонӣ мекунад.

Агар аз рӯи иҷрои муомилоти фосилавии муайяни банкӣ ҳар як банк ба қатори хизматрасонии расмӣи муштарӣён дар офисҳои худ хизматрасониро пешниҳод намоёнд, он гоҳ банкӣ виртуалӣ, маъмулан, маҳз ба муштарӣёни дурдаст хизмат мерасонад ва барои сохтмон ва бо бино таъмин намудани муштарӣён пул сарф намекунад. Бо вучуди ин банкӣ виртуалӣ ба муштарӣёни худ амалан пурра хизмат мерасонад. Намуди ягонаи хизматрасоние, ки наметавонад муштарӣёна банкӣ виртуалӣ онро расонад, ин хизматрасонии ҳазинавист. Барои ба муштарӣёни худ додани пули нақд банкҳои виртуалӣ шабакаи банкомат ва терминалро истифода мебаранд, ки ба дигар банк, ё ки, масалан ба консорсиуми банкӣи ин банкӣ виртуалӣ дохилшаванда тааллуқ дорад. Одатан муштарӣёни банкҳои виртуалӣ дар хизматрасонии додани пули нақд эҳтиёҷ надоранд, дар мавриди зарурат бошад, барои даровардани пули нақд ба ҳисоби банкӣи худ аз дигар банкҳо истифода мебаранд.

Тибқи баъзе маълумотҳо ҷунийи мешуморанд, ки банкӣ аввалини виртуалӣ дар Англия соли 1989 пайдо шудааст. Ин банк First Direct буд, ки дар 10 соли қорӣ зиёда аз ним миллион муштарӣ пайдо намуд. Дар ИМА

дар айни замон қариб 100 интернет-банк ба кайд гирифта шудааст, ки бо хизматрасонии фосилавӣ машғуланд.

Яке аз норасоии банки виртуалӣ ин мавҷуд будани сатҳи баланди хатари муштарӣён ҳангоми кор бо чунии банк аст, агар вай чӯзӣ банки гайривиртуалӣ набошад; ҳамчунин масъалаҳои дар бозор эътибор надоштан, қафолат ва ишғирок дар барномаҳои федералии суғуртаи хиссаҳо; набудани базаи ҳуқуқии такмилиёфта барои чунин намуди тичорат ва ғайраҳоро ба миён меорад.

Технологияи ХФБ бошиддат тавсеа меёбад, зеро ки татбиқи онҳо чӣ ба банкҳо ва чӣ ба муштарӣён фоидаовар аст.

Бароҳатӣ барои муштарӣён аён аст: хар мудом ба банк барои муомилот аз рӯи ҳисоб омадан лозим нест, муомилотро дар кучо ва аз кучо, ки хоҳед иҷро намудан мумкин аст, дар хар лаҳза иттилооти воқеӣ доир ба ҳолати ҳисоб ва ворид шудани маблағ дастрас аст.

Инчунин банк бурди беҳад калон ба даст меорад. Аввал, афзалияти рақобатӣ нисбати дигар банкҳое, ки дар вақташ системаи ХФБ-ро дар худ татбиқ накардаанд. Хизматрасонии банкии қаблӣ ҳудудӣ хоҳад шуд, зеро ки банк метавонад ба муштарӣёни шаҳрҳои дигар ва хориҷиён хизматрасонӣ намояд ва шӯъбаҳои иловагӣ дар мавзёҳои дурдаст накушояд. Имконияти таъмини хизматрасонии шабонарӯзӣ ба вучуд меояд, ки тафовутро дар минтақаҳои муваққатии чунин давлатҳо, ба мисли ИМА ва Руссия ба назар гирифта, ҷалби муштарӣёни дурдаст хеле актуалист. Густариш ёфтани тичорат бо роҳи татбиқи маҳсулоти нав осонтар мегардад.

Дувум, дар натиҷаи озодшавии ҳайат ва пастанавии хароҷотҳои иловагӣ барои идоракунии шӯъба ХФБ ба даҳҳо ва садҳо маротиба кам кардани хароҷотҳои амалиётӣ мусоидат мекунад. Истифодаи системаи интерактивии автоматизишудаи ХФБ ба

муносибкунони бизнес-ҷараёнҳо ва пурра гузаштан ба технологияи бекоғаз имконият медиҳад.

Севум, технологияҳои ХФБ бо дигар маҳсулот ва хизматрасонии молиявӣ банкӣ табиатан ҳамгиро шуда, ҷузьҳои ҳуқуқи фосилавиرو нисбати ҳисоб (вортҳои пластики, тичорати электронӣ) дар бар мегирад.

Дар айни замон се намуди маъмули хизматрасонии фосилавии банкиро ҷудо намудан мумкин аст:

- Системаи расмӣ «банк-муштарӣ», ки робитаи бевосита ро банк аз рӯи модем истифода намуда, дар компютери муштарӣ барқарор кардани барномаи махсусро дар назар дорад;

- Системаи «телебанк» (бекинги телефонӣ), ки хизматрасонии банкии пардохт ва иттилооти ро тавассути телефон/телефакс бо истифодаи телефонияи компютерӣ пешниҳод мекунад;

- Интернет-бекинг ин системаи пешниҳоди хизматрасонии банкӣ тавассути Интернет аст, ки барои истифодаи онҳо, одатан дорои таъмини махуси барномавӣ набуда, аз ҳисоби банкии худ аз хар як компютери ба шабакаи Интернет пайваст кор кардан мумкин аст.

Дар байни системаҳои ХФБ ин система бо истифодаи компютер, модем ва хати телефон, ки ҳамчун системаи «банк-муштарӣ» машхур аст, хеле маъмул шудаанд. Чунин хизматрасонии банкӣ ба муштарӣён-шахсонӣ ҳуқуқӣ, аксарияти банкҳои тичоратӣ пешкаш карда мешавад.

Дар шароити муосир банкҳои пешбари давлатҳои пешрафта бо мақсади хизматрасонии фосилавии муштарӣён, инчунин системаи бекеинги телефонӣ, интернет-бекинг, инчунин home banking -ро барои аҳоли татбиқ мекунанд.

Яке аз хизматрасониҳои наву муосир, ки ба манфиати мизочу банк аст, хизматрасонии фосилавии банкӣ мебошад. Ин шакли хизматрасонӣ ба мизоч

имконият медиҳад, ки амалиётро бе хароҷоти иловагӣ ба нуктаҳои гуногун анҷом диҳад.

Хизматрасонии фосилавии бонкӣ (бонкинг электронӣ) ин хизматрасониест, ки бо истифодаи воситаҳои барномавию техникӣ ва телекоммуникатсионӣ барои гузаронидани амалиёти бонкӣ, дар бораи бақияи маблағ дар суратҳисоби бонкӣ ва амалиёти гузаронидашуда иттилоот гирифтаи, инчунин ба муштарӣ имконияти ба суратҳисоби бонкин дар ташкилоти қарзӣ дошташ дастрасии фосилавию медиҳад.

Дар хизматрасонии фосилавии бонкӣ мафҳумҳои зерин нақши асосиро мебозанд:

1. Муштарӣ;
2. Мушаххаскунӣ;
3. Аутентификатсия;
4. Рақами мушаххаскунандаи шахсӣ;
5. Низомии иттилоотӣ;
6. Интернет-воқеанигор.

—**муштарӣ** — шахси ҳуқуқӣ ё воқеие мебошад, ки бо ташкилоти қарзӣ шартномаи хизматрасонии бонкӣ ё шартнома оид ба пешниҳод намудани хизматрасонии фосилавии бонкиро бастааст.

—**мушаххаскунӣ** — тартибест, ки дар натиҷаи иҷрои он субъекти муроҷиаткунанда бо мушаххасоти инфиродӣ ва ягонаи дар низомии иттилоотӣ бақайдгирифташуда мушаххас ва тасдиқ карда мешавад. Барои иҷрои тартиби мушаххаскунӣ дар низомии иттилоотӣ ба муштарӣ пешакӣ бояд мушаххасоти дахлдор дода шавад (яъне, муштарӣ дар низомии иттилоотӣ бояд ба қайд гирифта шавад).

—**аутентификатсия** — раванди тасдиқи аслият тавассути муқоиса намудани гузаровжаи дохилнамудаи истифодабаранда бо гузаровжа дар низомии иттилоотӣ мебошад;

—**рақами мушаххаскунандаи шахсӣ** — рамзи шахсиест, ки бо мақсади мушаххас кардани дорандаи

барои пардохти бонкӣ (минбаъд - корт) ҳангоми гузаронидани амалиёт бо истифодаи корт аз тарафи муштарӣ ба дорандаи корт дода мешавад.

—**низомии иттилоотӣ** — маҷмӯи воситаҳои техникӣ, таъминоти барномавӣ ва ташкилӣ барои пешниҳод намудани хизматрасонии фосилавии бонкӣ мебошад.

—**интернет-воқеанигор** — таъминоти барномавӣ барои аз назар гузаронии сомонҳо.

Хизматрасонии фосилавии бонкӣ дар шароити рушди техникаю технологияҳо ва шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ба таври фосилавӣ тавассути хатҳои алоқа бо истифодаи компютерҳо, телефонҳо, банкоматҳо (АТМ), терминалҳои худкори электронӣ, аз ҷумла терминалҳои худкори худхизматрасон пешниҳод мегардад.

3.3. Асосҳои ҳуқуқӣ ва назорати хизматрасонии фосилавии бонкин: бехатарии иҷрои амалиёт.

Хизматрасонии фосилавӣ ба бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ имконият дод, ки то як андоза хароҷотҳои иловагиро кам намуда, сатҳи даромаднокии худро зӣёд ва амнияти иттилоотӣ ва хизматрасонии худро пурзӯр намоянд.¹ Аз ин хотир бонкҳои тиҷоратӣ барои таҳияи стратегияи тағбиқ намудани хизматрасонии фосилавии бонкӣ масъул буда, дар раванди хизматрасонии мазкур бояд назорати босамарро ташкил намоянд. Бо ин мақсад бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ бояд:

- санадҳои дохилии худро, ки тартиб ва шартҳои пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкиро муқаррар менамоянд, таҳия ва тасдиқ намоянд;
- ба сиёсати амнияти иттилоотии худ бо сабаби пешниҳод намудани хизматрасонии фосилавии бонкӣ тағйир иловаҳои дахлдор ворид намоянд.

¹ Дастурамали 201

Гайр аз ин, бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзии гайрибонкӣ назорати иҷро ва тақмил додани сиёсати амалкунандаи идоракунии хавфхоро, ки хангоми пешниҳод намудани хизматрасонии фосилавии бонкӣ ба вучуд меоянд, бояд тибқи санади меъриии ҳукукии Бонки миллии Тоҷикистон дар бораи талабот ба низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ дар бонкҳои тижоратӣ амалӣ намоянд.² Инчунин бонкҳои тижоратӣ уҳдадоранд барномаи мукаммали амнияти иттилооти хизматрасонии фосилавии бонкиро таҳия ва татбиқ намоянд, ки барномаи амнияти иттилооти хизматрасонии фосилавии бонкӣ ҳадди ақал бояд ҷанбаҳои зеринро дар бар гирад:

- ошкор ва баҳо додани хавфҳои марбут ба пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ;
- муайян намудани чораҳо оид ба кам кардани хавфҳо, аз ҷумла татбиқи технологияҳои дахлдори мушаххаскунии муштари ва меёрҳои назорати дохилӣ;
- амалӣ намудани чораҳо оид ба таъмини амнияти иттилооти муштари аз дастрасии беиҷозат ва таъмин намудани яклухтии иттилооти мазкур;

– баҳодиҳии чораҳои хабардоркунии муштариён.

Хангоми пайдоиши наоварию дигаргунӣ дар технологияҳои пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ, ошкор гардидани осебпазирии низоми иттилоотӣ, инчунин, пайдоиши хатарҳои дохилӣ ва беруна ба махфияту яклухтии иттилоот, бонкҳои тижоратӣ уҳдадоранд ба қадри қофӣ барномаи амнияти иттилоотии худро таҷдиди назар намуда, онро нав кунанд.³ Бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзии гайрибонкӣ хангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ оид ба амнияти иттилоот ва назорати

² Дастурамали 201

³ Дастурамали 201

дохилия бояд қафолат диҳанд, ки чораҳои зарури амниятии шудаанд. Ҳамчунин онҳо тақмил дода шуда, мониторинг ва баҳодиҳии хавфҳои имконпазир мунтазам иҷро карда мешаванд. Бо мақсади хифзи муштариён аз қаллобӣ, дуздӣ ва дигар ҳукуквайронкуниҳои ба хизматрасонии фосилавии бонкӣ алоқаманд аз ҷониби бонкҳои тижоратӣ бояд ҷунун талаботҳои ҳадди ақали беҳатарӣ татбиқ карда шаванд:

а) барои банкомат ва терминалҳои худкори худхизматрасон (минбаъд терминалҳо):

– банкомат ва терминалҳо бояд дар ҷойҳои намоён насб карда шаванд;

– гирду атрофи банкомат ва терминалҳо ба қадри қофӣ бо равшани таъмин бошанд;

– барои сабти амалҳои истифодабарандагон бояд дар банкоматҳо аксбардори мушоҳидавӣ насб шуда, сабтҳои видеоӣ на кам аз 45 рӯз дар ташкилоти қарзӣ нигоҳ дошта шаванд;

– муштариён дар хусуси хавфҳои имконпазирӣ хангоми истифодаи банкомат ва терминалҳо ба вучудоянда, инчунин оид ба чораҳои эҳтиёткорӣ бояд хабардор карда шаванд;

– дар ҷойҳои насби банкомат ва терминалҳо мунтазам санҷиши беҳатарӣ гузаронида шуда, он дар ҳуҷчат сабт карда шаванд;

– марказҳои дастгирӣ (Call-center) ташкил шуда, фаъолияти ҳамаҷузай онҳо таъмин карда шаванд;

– дар банкомат ё терминал маълумот оид ба қадом ташкилоти қарзӣ мансуб будани он, аломати низоми пардохтии қортҳои аз ҷониби банкомат ё терминал қабулгардида, раҳамҳои телефони барои тамос, инчунин телефонҳои шӯъбаи наздиктарини милитсия барои дар ҳолатҳои ғавқуллода муроҷиат намудан бояд ҷой дода шаванд.

б) барои Интернет-бонкинг ва бонкинги мобилӣ:

– истифодаи ҳуруфчини экранӣ;

- истифодаи протоколҳои шабакавии хифзшуда;
- татбиқи механизми пешгирии қаллобона иваз кардани саҳифаи сервери Интернет банкинг;
- истифодаи мушаххаскунии бисёромилла;
- татбиқи сиёсати истифодабарии гузарвожаҳои мураккаб ва мунтазам иваз кардани онҳо;
- истифодаи механизми пешгирии ба таври автоматӣ ошкор кардани гузарвожаҳо;
- истифодаи механизми манъи пайвастшавӣ бо сервери Интернет банкинг ҳангоми бефаъолияти истифодабаранда дар муддати вақти муайян.

Бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои қарзӣ ғайрибонкӣ бояд мунтазам амалҳои ғайриқонунiero, ки ба истифодаи банкомат ё терминалҳо алоқаманданд, омӯзанд. Оид ба ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҳодисаҳои қаллобӣ дар рафти пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ ташкилотҳои қарзӣ бояд ба Бонки миллии Тоҷикистон иттилоот пешниҳод намоянд. Ташкилотҳои қарзӣ ба стандартҳои бехатарии татбиқшаванда ва таҷрибаи озмудашуда таваҷҷуҳ намуда, аз технологияҳои иттилоотии муосир ва навоариҳои соҳаи амниятӣ иттилоотӣ бояд хабардор бошанд. Барои таъмини мушаххаскунии муштарӣҳои худ, ки хизматрасонии фосилавии бонкиро истифода мебаранд, ташкилотҳои қарзӣ бо назардошти хавфҳои имконпазир бояд чораҳои заруриро татбиқ намоянд. Татбиқи усулҳои дахлдори мушаххаскунии дар раванди баҳодихии хавфҳо бояд муқаррар гарданд. Усулҳои истифодашаванда бояд ҷанбаҳои зеринро ба инобат гиранд: намууди низоми хизматрасонии фосилавии бонкӣ (иттилоотӣ ё амалиётӣ), навъи он (АТМ-бонкинг, низомиҳои "муштарӣ-бонк", интернет-бонкинг, бонкингӣ мобилӣ ва ғайра), вазъи муштарӣ (шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ), намууди амалиётҳои тавассути низоми иҷозатдодашуда, ҳаҷм ва миқдори амалиётҳо. Ташкилотҳои қарзӣ бояд аз технологияҳои нави мушаххаскунии муштарӣ огоҳ буда, онҳоро баҳо диҳанд ва татбиқ намоянд, инчунин вобаста

аз намууди амалиёт ва сатҳи дастрасӣ бо назардошти хавфҳои мавҷудбуда дохил намудани тағйиротҳои дахлдорро ба низоми мушаххаскунии муштарӣ ба роҳ монанд. Агар баҳодихии хавфҳо сатҳи пасти бехатариро ҳангоми истифодаи тадбирҳои мушаххаскуние, ки аз омилҳои сода асос ёфтаанд (масалан, гузарвожа/рамз), муайян намояд, он гоҳ ташкилотҳои қарзӣ бояд тадбирҳои бисёромиллаи мушаххаскунии, масалан гузарвожа/рамз/рамзи яққарата, рақами қорт ва рақами мушаххаскунандаи шахсиرو истифода намоянд. Бо мақсади кам кардани хавфҳои имконпазир ташкилотҳои қарзӣ метавонанд низоми бехатарии бисёрсатҳаро (масалан, хизматрасонӣ бо компютери муайян, фосилаи муайяни вақт барои хизматрасонӣ ва ғайра) истифода намоянд.⁴ Бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои қарзӣ ғайрибонкӣ ҳангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ ва савдои электронӣ қушодани суратҳисобҳои нави бонкиро мутобиқи қоидаҳои маъмули "муштарии худро бидон", ки ҳузури бевоситаи муштариро ҳангоми қушодани суратҳисоб талаб менамояд, бояд амалӣ намояд. Бонки тиҷоратӣ ҳангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ бояд дорои низоми мониторинг бошанд, ки он вазифаи аудиторро иҷро карда, барои ошкор намудани амалиётҳои беиҷозат дар низоми иттилоотӣ қодир бошад. Ташкилотҳои қарзӣ барои муайян намудани амалҳои беиҷозат, ошкоркунии ҳамлаҳо ба низоми иттилоотӣ, барқароркунии воқеаҳо, назорат намудани чараҳои риоя накардани бехатарии низоми иттилоотӣ бояд пешбурди дафтариҳои қайдро ба роҳ монанд. Ҳангоми ошкор шудани далелҳои дастрасии беиҷозат ё амалҳои беиҷозат, дастрасӣ ба суратҳисоби муштарӣ бояд фавран боздошта шавад. Бо мақсади таъмини назорат ва идоракунии бехатарии низоми иттилоотӣ мақомоти

⁴ Дастурамали 201.

мустақил (яъне, аудити дохилӣ ё беруна) ҳисоботҳоеро, ки дар онҳо амалҳои маъмури бехатарӣ дарҷ гардидаанд, бояд таҳлил намояд. Ҳангоми аз ҷониби тарафи сеюм идора гардидаи низоми иттилоотӣ ва равандҳои муҳим, ки ба хизматрасонии фосилавии бонкӣ алоқаманданд, тарафи мазкур бояд иҷроӣ талаботи бехатариро таъмин намояд.

3.3. Барномаи хабардоркунии муштарӣ ва дастрасӣ ба хизматрасонии бонкӣ

Бонкҳои тичоратӣ тавассути хизматрасонии фосилавӣ метавонанд оид ба ҳама тағйиротҳои амалиётҳои марбут ба мизоч тавассути почта ё телефони мобилӣ ба ӯ хабар диҳанд. Бонкҳои тичоратӣ бояд ба муштариҳои худ барномаи ҳадди ақали хабардоркунии оид ба таъмини бехатарӣ хангоми иҷроӣ амалиётҳо дар доираи пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ ва ҳифзи маълумоти шахсиро пешниҳод намоянд. Ташкilotҳои қарзӣ бояд шаклҳои самаранокӣ ба муштарӣ ирсол намудани иттилоот оид ба бехатариро таҳия намоянд. Бо ин мақсад истифодаи якчанд каналҳо (масалан, сомонӣ бонк, смс-огоҳӣ ба телефони мобилии муштарӣ, иттилоот дар беруннависҳои бонкӣ, китобча, инчунин дар суҳбати мустақим бо муштарӣ хангоми хизматрасонӣ дар бонк) имконпазир аст. Бонкҳои тичоратӣ ва ташкilotҳои қарзии ғайрибонкӣ бояд барномаи хабардоркунии муштариро тағйирот қарда, онро мунтазам баҳо диҳанд ва хангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ сатҳи зарурии боварии муштарӣро таъмин намоянд. Бо мақсади кам кардани хавфҳои хангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ ташкilotҳои қарзӣ бояд ба муштарӣ оид ба ҳукуку уҳдадорихоӣ тарафҳои иттилоот пешниҳод намуда, вобаста ба таъмини ҳифзи маълумоти шахсии муштарӣ ва ҳимояи ҳукукҳои ӯ чораҳои зарурӣ андешанд. Барои таъмини фаъолияти муттасил хангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ бонкҳои тичоратӣ ва ташкilotҳои қарзии ғайрибонкӣ бояд

имконияту иқтидори босамар дошта бошанд (масалан, дастрасӣ ба хизматрасонии 24 соат дар як шабонарӯз ва 7 рӯз дар як ҳафта (24/7)). Бояд стратегияи ҳамкории мутақобила ва механизми босамари вокуниширо ба ҳодисаҳои ногаҳонӣ ғайриҷамъдор таҳия намуда, онро дар ҳолати омодагӣ нигоҳ доранд. Ҳангоми гузаронидани амалиёти бонкӣ тавассути хизматрасонии фосилавии бонкӣ ташкilotҳои қарзӣ бояд тартиби ба расмиятдорории ҳуҷҷатҳо ва шартҳои нигоҳдории онҳоро истифода намоянд, ки барои амалиёти бонкӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои қоғазӣ пешбинӣ шудаанд.

3.4. Муносибатҳои шартномавии бонкҳои тичоратӣ бо мизочон

Барои фаъолияти самаранок ва устувор бонкҳои тичоратӣ бо мизочони худ хангоми пешниҳод ва истифодаи шаклҳои гуногуни амалиёт ва хизматрасонии тибқи шартнома амал мекунанд ва хизматрасонии фосилавии бонкӣ низ дар асоси шартномаи хизматрасонии бонкӣ, ки дар он шартҳои пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ дарҷ гардидааст, пешниҳод мегардад ва ҳадди ақал маълумоти зеринро бояд дарбар гирад⁵:

- номгуи амалиёти бонкӣ, ки метавонанд тавассути хизматрасонии фосилавии бонкӣ иҷро гарданд;
- усулҳои пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ ва дастрасӣ ба он (тавассути Интернет, хатҳои алоқа, телефон, компютери инфиродӣ ва дигар таҷхизот);
- ҳукуку уҳдадорихоӣ муштарӣ ва ташкilotи қарзӣ хангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ;
- тартиби бехатарӣ, аз ҷумла тартиби аутентификация ва тасдиқи ҳукукҳои муштарӣ барои истифодаи хизматрасонии фосилавии бонкӣ;

⁵ Дастурамали 201

- масъулияти тарафҳо хангоми иҷро накардани уқладорихоӣ худ дар рафти пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ аз ҷониби ташкилотӣ қарзӣ;
- асос барои боздоштан ва қатъ намудани пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ аз ҷониби ташкилотӣ қарзӣ;
- тарзи хабардоркунии муштарӣ дар мавриди иваз шудани шартҳои шартнома;
- роҳҳои пешниҳоди арзу шикоятҳои муштариён, шартҳои баррасӣ ва ҳалли онҳо;
- тарифҳо ва комиссияҳо хангоми пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ;
- рақамҳои телефонӣ барои хизматрасонии муштариён.

Ҳангоми кабули шикоят аз муштариён дар бораи амалиётҳои беқозат гузаронидашуда дар суратҳисоби бонкии ташкилотҳои қарзӣ бояд мавҷудияти воситаҳои қайди шикоятҳо, баррасӣ ва хангоми зарурат гузаронидани таҳқиқро аз рӯи ин шикоятҳо таъмин намоянд. Инчунин аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ тартиби ҳалли ҳолатҳои баҳсталаб ва ихтилофот вобаста ба пешниҳоди хизматрасонии фосилавии бонкӣ бояд муайян карда шавад. Барои таъмини беҳатарӣ ва ҳифзи маълумоти шахсӣ хангоми гузаронидани амалиётҳо тавассути хизматрасонии фосилавии бонкӣ, муштариён бояд дар бораи вазифа ва масъулияти худ хабардор карда шаванд. Барномаи хабардоркунии муштарӣ барои таъмини амнияти иттилоотии хизматрасонии фосилавии бонкӣ пешбинӣ шуда, қисмҳои зеринро дар бар мегирад:

- а) беҳатарии рамз ва гузарвожа-рақами мушаххаскунандаи шахсӣ;
- рамз, гузарвожа ва рақами мушаххаскунандаи шахсӣ бояд махфӣ нигоҳ дошта шаванд;
- рамз, гузарвожа ва рақами мушаххаскунандаи шахсӣ дар компютер бояд нигоҳ дошта нашаванд;
- рамз, гузарвожа ва рақами мушаххаскунандаи шахиро бояд мунтазам иваз намуд, гузарвожае, ки

ошкор намуданаш осон аст, аз кабили ном ё санаи таваллуд бояд истифода нашлавад. Гузарвожа бояд на камтар аз 6 аломат иборат буда, омехтаи ҳарфҳо (ҳарфҳои хурд ва калон), аломатҳои махсус ва рақамҳоро дар бар гирад.

б) махфияти маълумоти шахсӣ:

- худдорӣ аз ошкор кардани маълумоти шахсӣ, ба монанди суроға, насаби духтарии модар, рақами телефон ё шиноснома, рақами суратҳисоби бонкӣ ё суроғаи почтаи электронӣ ба шахсоне, ки ба эътимоднокии онҳо боварӣ нест.

в) маҳфуз нигоҳ доштани иттилоот дар бораи амалиётҳои электронӣ:

- бо мақсади ошкор намудани хатогиҳо ё амалиётҳои беқозат гузаронидашуда, таърихи амалиётҳо ва беруннависҳо бояд мунтазам санҷида шаванд;

- оид ба ҳар гуна ҳолатҳои истифодаи беқозати суратҳисоб ё гузаронидани амалиёти беқозат ташкилоти қарзиро фавран хабардор намудан зарур аст.

г) санҷидани саҳеҳӣ ва беҳатарии сомона:

- пеш аз гузаронидани ҳар як амалиёти мустақим дар сомона ё пешниҳод намудани мушаххасоти шахсӣ бояд боварӣ ҳосил намуд, ки сомонаи саҳеҳи интернет-бонкинг истифода мешавад. Аз истифодаи сомонаҳои қалбакии бо мақсади қаллобӣ сохташуда эҳтиёт шудан лозим аст;

- ба беҳатарии сомона бо санҷидани нишонаи ягонаи манбаъ (URL) боварӣ ҳосил намуд, ки бояд аз "https" оғоз шуда, дар мақоми интернет-воқеанигор нишонаи пайвастишавии ҳифзшуда пайдо гардад;

- нишонаи ягонаи манбаи сомоноро ҳама вақт бевосита ба интернет-воқеанигор ворид намудан лозим аст. Аз дигар шудани самт ё гирифтани истинод ба сомонае, ки эътимоднокиаш номаълум аст, худдорӣ намудан зарур аст;

- ба кадри имкон аз истифодаи барномае, ки дар раванди иҷрои амалиётҳои электронӣ мушаххасоти шахси ро раамзгузори менамояд, истифода намуდან лозим аст.

ғ) хифз намудани компютер аз дастрасии беиҷозат ва барномаҳои зараровар:

- дар компютер барномаҳои экрани байнишабакавӣ ва зиддивирусӣ бояд насб карда шавад;

- пайваста навунии барномаи зиддивирусӣ ва фаъолияти мунтазами онро назорат намудан зарур аст;

- аз дохил намудани файл ва барномаҳо аз манбаъҳои беътимод ба компютери шахсӣ худдорӣ намудан зарур аст.

д) бе назорат мондани компютери коркардаи стода:

- сомониро, ки дар он амалиётҳои электронӣ гузаронида мешаванд, бояд тарк кард, ҳатто агар компютер дар муҳлати кӯтоҳ бе назорат гузошта шавад ҳам;

- пас аз иҷрои амалиётҳои электронӣ аз низоми баромадан бояд фаромӯш нашавад;

- пас аз баромадан аз низоми иттилоотӣ хотираи муваққатии компютер (КЭШ) ва таърихи амалиётҳои гузаронидашуда тоза карда шавад.

е) шиносӣ бо сиёсати беҳатарии сомона:

- бо шартҳои сомона вобаста ба амалигардонии пардохтҳо, интиқол, дебеткунӣ/кредиткунӣ суратхисоб ва дигар шартҳои хизматрасонии бонкӣ бояд бодикқат шинос шуд;

- пеш аз дохил намудани иттилооти молиявии шахсӣ ба сомона бо шартҳои истифода ва паҳн гардидани чунин иттилоот бояд бо диққат шинос шуд.

ё) бонкинги мобилӣ:

- рақаи мушаххаскунандаи шахсии бонкинги мобилии худро (MPIN) бояд аз шахси бегона махфӣ нигоҳ дошт;

- рақаи мушаххаскунандаи шахсии бонкинги мобилии худро бояд мунтазам иваз намуд;

- ба шахси дигар истифода намудани телефони мобилии худро, ки тавассути он амалиёти бонкӣ иҷро мегардад, иҷозат додан мумкин нест;

- ҳангоми гум кардан ё дуздида шудани телефони мобилии худ фавран бояд ба ташиклоти карзии хизматрасон хабар дода шавад.

ж) дигар чораҳои беҳатарӣ:

- ирсол намудани маълумоти шахсии худ, алаҳусус гузарвожа ё рақаи мушаххаскунандаи шахсӣ тавассути почтаи электронӣ номатлуб аст;

- аз истифодаи компютерҳои бегона ҳангоми гузаронидани амалиётҳои электронӣ бояд худдорӣ намуд;

- ҳангоми гузаронидани амалиётҳои электронии бонкӣ бояд функсияи "файлҳои умумӣ"-ро ғайрифаъол намуд;

- ҳангоми пайдо шудани саволу муаммоҳо вобаста ба беҳатарии суратхисоби бонкӣ бояд ба ташиклоти карзӣ муроҷиат намуд.

3.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Зарурати истифодаи хизматрасонии фосилавӣ дар чист?

2. Хизматрасонии фосилавии бонкӣ чист?

3. Дар хизматрасонии фосилавии бонкӣ кадом мафҳумҳо бештар истифода мегарданд?

4. Давраҳои рушди бонкдорӣи мобилӣ кадомҳоянд?

6. Дар бонкдорӣи мобилӣ кадом баргариҷаҳо мегарданд?

4. Истифодаи сомонаҳои қалбакиро чӣ гуна муайян мекунанд?

5. Бонкдорӣи виртуалӣ дар кадом давлат пайдо шудааст?

6. Хизматрасонии фосилавӣ ба кадом давра рост меояд?

7. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ хизматрасонии фосилавӣ бо кадом мафҳум фаҳмида мешавад?

9. Дар хизматрасонии фосилавӣ кадом омилҳо нақши асосӣ доранд?
10. Аз ҷониби кадом ширкат хизматрасонии хонагӣ шуруъ гардид?
11. Дар ибтидо таъсиси интернет-банк дар кадом давлат суръат гирифт?
12. Яке аз сабабҳои пайдоиши интернет-банк чист?
13. Ширкати SECURITY First Network кадом сол таъсис ёфт?
14. Бонки электронӣ ё ки виртуалӣ аслан чиро дар бар мегирад?
15. Дар Англия соли 1989 кадом банк ба бонки электронӣ гузашт?
16. Дар айни замон кадом намуни маъмули хизматрасонии фосилавии бонкиро ҷудо намудан мумкин аст?
17. Истифодаи системаи интерактиви автоматизидаи ХФБ чиро дар бар мегирад?
18. Хизматрасонии фосилавӣ чист?
19. Дар хизматрасонии фосилавӣ кадом мафҳумҳо истифода бурда мешаванд?
20. Назорати хизматрасонии фосилавии бонкӣ чиро дар бар мегирад?
21. Барномаи хабардоркунии муштарӣ чиро дар бар мегирад?

3.6. Саволҳои тестӣ

1. Аввалин таҷхизоте, ки ба кори банк сабуқӣ овард чӣ буд?
- Компютер;
 - Принтер;
 - Телеграф;
 - Почта;
2. Дар таҷрибаи хориҷӣ ва ватанӣ дар мавриди бонки электронӣ аксар вақт кадом истилоҳ бештар истифода мегардад?
- «home banking»;
 - «bome banking»;
 - «mobe banking»;

- «tee banking»;
3. Дар аввал системаи пешниҳоди хизматрасонии бонкӣ бо кадом восита ба вучуд омад?
- Компютер - принтер;
 - Телеграф - почта;
 - Телефон - модем;
 - Интернет - СВИФТ;
4. Аз ҷониби кадом иттиҳодияи хориҷӣ терминали бонкӣ истифода карда шуд?
- Citi CORP;
 - Choice Based Coniont;
 - JAVA MIDP;
 - MIDP JAVA;
5. Дар ибтидо таъсиси интернет-банк дар кадом давлат ба вучуд омад?
- ИМА;
 - Англия;
 - Италия;
 - Канада;
6. SECURITY First Network кадом сол таъсис дода шуд?
- соли 1995;
 - соли 1996;
 - соли 1997;
 - соли 1998;
7. Бонки иттифоқи касбаи австриягӣ, ки бори аввал ба хизматрасонии фосилавӣ гузашт чӣ ном дошт?
- Bank fur Arbeit and Wirtshaft;
 - Royal Bank of Scotland;
 - SECURITY First Network;
 - Bank fur Arbeit and;
8. Бонки Англия, ки бори аввал ба хизматрасонии фосилавӣ гузашт, чӣ ном дошт?
- Bank fur Arbeit and Wirtshaft;
 - Royal Bank of Scotland;
 - SECURITY First Network;
 - Bank fur Arbeit and;
9. Бонки аввалини виртуалӣ дар Англия кадом сол таъсис ёфт?
- соли 1989;

- б) соли 1999;
- в) соли 1988;
- г) соли 1236;

10. Банки виртуалли Англия чӣ ном дошт?

- а) Bank fur Arbeit and Wirtshaft;
- б) Royal Bank of Scotland;
- в) First Direct;
- г) Bank fur Arbeit and;

11. Дар ИМА дар айни замон чанд интернет-банк ба қайд гирифта шудааст, ки бо хизматрасонии фосилавӣ машғуланд?

- а) 100;
- б) 90;
- в) 80;
- г) 75;

12. Хизматрасонии фосилавӣ дорон кадом баргариҷаҳост?

- а) Афзоиши сатҳи хароҷот ва кохиш додани даромад;
- б) Беҳатарӣ, даромаднокӣ, устуворӣ ва эътимоднокӣ;
- в) Дар муомилот зиёд намудани ҳаҷми пул;
- г) Дар муомилот зиёд намудани ҳаҷми қарз;

13. Дар айни замон чанд намууди маъмули хизматрасонии фосилавии банкиро ҷудо намудан мумкин аст?

- а) Се намуд;
- б) Чор намуд;
- в) Як намуд;
- г) Даҳ намуд;

14. Хизматрасонии фосилавии банкӣ чист?

- а) Ин шакли хизматрасонии бисёрфункционалист;
- б) Ин шакли хизматрасонии яктарафа аст;
- в) Ин шакли хизматрасонӣ тавассути дастгоҳҳои наводдорист;
- г) Ин шакли хизматрасонии молкашонист;

15. Дар хизматрасонии фосилавии банкӣ кадом мафҳумҳоро истифода мебаранд?

- а) Муштарӣ, низоми иттилоотӣ;

- б) Мушаххаскунӣ;
- в) Аутентификация;
- г) Рақами мушаххаскунандаи шахсӣ, Интернет-ноқеанигор;

16. Барои ҳисоббарбаркунӣ аз ҳама таҷҳизоти муҳим кадом аст?

- а) Банкомат;
- б) Принтер;
- в) Компютер;
- г) Корти пластикӣ;

17. Дар хизматрасонии фосилавӣ аз ҳама муҳим чист?

- а) Амниятӣ иттилоот;
- б) Афзоиши суръати гардиши амалиёт;
- в) Камнамоии хароҷот;
- г) Ҳама ҷавобҳо дуруст;

18. Барои сабти амалҳои истифодабарандагон бояд дар банкоматҳо аксбардори мушоҳидавӣ насб шуда, сабтҳои видеоӣ чанд рӯз дар таъкилотӣ қарзӣ нигоҳ дошта мешаванд?

- а) на кам аз 45 рӯз
- б) на кам аз 50 рӯз
- в) на кам аз 55 рӯз
- г) на кам аз 100 рӯз

19. Маркази дастрасӣ чист?

- а) Колсендр;
- б) Маркази протесингӣ;
- в) Маркази иттилоотӣ;
- г) Маркази таъбу нашр;

20. Барои Интернет-банкӣ ва банкингӣ мобили аз ҳама муҳим чист?

- а) истифодаи хуруфчини экранӣ;
- б) истифодаи протоколҳои шабакавии ҳифзшуда;
- в) таъбиқи механизми пешгирии қаллобонаи иваз кардани саҳифаи серверӣ;
- г) истифодаи мушаххаскунии бисёромила;

21. Гузарвожа чист?

- а) Рамз;
- б) Пинкод;
- в) Мушахасот;

г) Имзои ададӣ;

22. Гузарвожа чист?

а) Рамз;

б) Пинкод;

в) Мушахасот;

г) Имзои ададӣ;

23. Воситаи хабардоркунӣ ба муштари кадом аст?

а) Телефон ва почта;

б) Компютер ва модем;

в) СМС-хабар;

г) Интернет;

24. Беҳтарини рамз ва гузарвожа, рақами мушаххаскунандаи шахсӣ чӣ тавр нигоҳ дошта мешавад?

а) рамз, гузарвожа ва рақами мушаххаскунандаи шахсӣ бояд махфӣ нигоҳ дошта шаванд;

б) рамз, гузарвожа ва рақами мушаххаскунандаи шахсӣ дар компютер бояд нигоҳ дошта нашаванд;

в) рамз, гузарвожа ва рақами мушаххаскунандаи шахсиро бояд мунтазам иваз намуд, гузарвожае, ки ошкор намуданаш осон аст, аз қабилӣ ном ё санаи таваллуд бояд истифода

нашавад. Гузарвожа на камтар аз 6 аломат иборат буда, омехтаи ҳарфҳо (ҳарфҳои хурд ва калон), аломатҳои махсус

ва рақамҳоро бояд дар бар гирад;

г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

25. Гузарвожа бояд дорон чанд аломат бошад?

а) на камтар аз 6 аломат;

б) на камтар аз 4 аломат;

в) на камтар аз 3 аломат;

г) на камтар аз 2 аломат;

26. Рақами мушаххаскунандаи шахси банкинги мобилӣ

чӣ гуна рамз дорад?

а) MPIN;

б) TPIN;

в) APIN;

г) HPIN;

28. Сабаби асосии пайдоиши хизматрасонии фосилавӣ дар чист?

а) Маҳдудият дар амалиётҳо;

б) Афзоиши хароҷот;

в) Паст кардани сатҳи хатар;

г) Ҳамаи ҷавобҳо дуруст;

Мавзӯи 4. Мавқеъ ва аҳамияти банқдории мобилӣ ҳамчун фаъолияти нав дар пешбурди фаъолияти банқӣ

4.1. Мақсад, мазмун ва аҳамияти банқдории мобилӣ

4.2. Баргари ва афзалиятҳои банқдории мобилӣ

4.3. Рӯшди банқдории мобилӣ дар Тоҷикистон

4.4. Саволҳо барои насарсанҷӣ

4.5. Саволҳои тестӣ

4.1. Мақсад, мазмун ва аҳамияти банқдории мобилӣ

Хизматрасониҳои аввалини бо идоракунии ҳисоб аз рӯи телефон алоқамандро банқҳои хориҷӣ ба муштариёни худ - шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аз охири солҳои 1970 оғоз намуданд. Дастгоҳи телефонӣ ҳамчун альтернативаи компютери инфиродӣ ба сифати терминали дуркардшуда баррасӣ ва истифода карда мешавад. Афзалияти иловагии чунин намуни амалиёти банқӣ ба муштари ин зудамалии ин хизматрасонӣ мебошад, гарчанде ки муштари қомилан ба нуқтаи аниқи ҷуғрофӣ баста напудаст. Хусусиятҳои қулай будани алоқа, имконияти дар муҳлати кӯтоҳ аз банқ гирифтани маълумоти зарурӣ ва раванди васеи хизматрасониҳои пешниҳодшуда ин намуни хизматрасонии банқиро барои истифодабарандаи хусусӣ дар аксарияти давлатҳои ҷаҳон қолиби диққат намудааст.

Хизматрасониҳои банқӣ, ба шаҳсони воқеӣ пешниҳоди имконияти идоракунии бо ҳисоби худро тавассути маркази хизматрасонии телефонӣ (Call-centre) гардид, ки муштариёни ширкат метавонанд иттилооти ғуноғуни диққатҷалбкунандаро гирифта, ба хизматрасонӣ ё ки маҳсулооти онҳо фармоиш диҳанд.

Марказҳои хизматрасонии телефонӣ дар қори банқӣ дар ибтидо аз сабаби ҳалли масъалаҳои авторизатсияи қорҳои пардохтӣ, баъдан ҳам ба сифати системаи иттилоотӣ истифода бурда шуданд ва ин имконият дод, ки маълумоти дар бораи хизматрасонӣ аз қониби банқ пешниҳодшударо гиранд ва аз қурби мубодилаи асъор

хабардор бошанд. Чунин марказҳо дар давлатҳои истифодашаванда аллакай дар зиёда аз садҳо банк ба таври автоматӣ вучуд доранд.

Барои шаҳрвандони Тоҷикистон ин падидаи нав буда, мисоли маъмултарини имконияти телефон - ин робита ба воситаи телефон аз офиси операторҳои мобилӣ мебошад. Дигар хизматрасониҳои иловагиро ба таври автоматӣ ва фосилавӣ низ гирифтани мумкин аст.

Дар системаҳои мукамал ва ба расмӣ даровардашудаи «Телебанк» муштарӣ метавонад маълумоти ҷӣ умумӣ ва ҷӣ инфиродиро (индивидуалӣ) аз кабили фаҳмидани бақия ва ҳаракати маблағ аз рӯи ҳисоб, қурби асъор, мубодилаи асъор, гирифтани суроғаи филиал ва шӯъбаҳои банк, инчунин дигар маълумотҳоро гирад. Маълумот метавонад нутқӣ ё ки дар намууди хабари кӯтоҳи матнӣ бошад.

Банкдорини мобилӣ воҳиди қорини телефонӣ (алоқачӣ) надорад. Дар вай барои робита бо муштарӣ барномаи компютерӣ насб шудааст, ки транзаксияи нутқини ҳамаи ҳолатҳои қаблан пешбинишуда ва ба дархостҳои муштарӣ ҷавобҳои доро мебошад. Ҷавоби системаҳо ба захираҳои электронии барномаҳои амалиётӣ ё ки системаи маълумотдихӣ асос ёфтааст. Барномаи телебанк ба таври автоматӣ ба барномаи баҳисобгирии банк ба тариқи дархост сурат мегирад.

Тамоюл ба система ва тасвияи дархостҳо аз ҷониби муштарӣ бо ёрии тугмачаи дастгоҳи телефон ва садодихии системаи садо иҷро мегардад. Бо телефони муқаррарӣ ё ки мобилӣ, факс ё ин, ки пейчер истифода бурда, маълумотро аз ҳар қунҷи ҷаҳон дар ҳар вақти шабонарӯзӣ гирифтани мумкин аст. Нодирини маълумотҳо ва ҳақиқӣ будани ИСЭ бо истифодаи PIN-код, ҷадвали калиди сеансии яқмаротибагӣ ё ки бо асбоби маҳсуси генератсияи калидҳо аз рӯи шакли нарҳгузории (калькулятор) хурд таъмин карда мешаванд.

Телебанк ба шахсони воқеӣ ё ки субъектҳои тижоратии хурд барои пардохти маблағ ба ҳисоби худ тибқи стандарт, масалан барои телефон, хизмати

коммуналӣ ё ки пардохти андоз, барои вазифаи одии робита бо банк гирифтани маълумот дар бораи бақияи ҳисоб нигаронида шудааст. Ин яке аз намуудҳои арзонтарин ва оммавии хизматрасонии фосилавии банкӣ, гарчанде ки доираи маҳудии хизматрасониро пешниҳод мекунад.

Дар системаи «телебанк» имконияти истифодаи телефонҳои мобилии ба наздиқӣ пайдошударо ҷудо мебояд кард. Чунин хизматрасонии фосилавию ҳамчун мустақил бояд баррасӣ намуд, зеро ки технологияҳои дигар истифода бурда мешавад, ки шомили ҳам истифодаи телефонии мобилӣ ва ҳам пайвастшавӣ ба шабакаи Интернет мебошад. Ин хизматрасонӣ номи WAP-банкингро гирифта, ба истифодаи технологияи алоқаи бесим (Wireless Application Protocol) асос ёфтааст. Чунин технология ба гирифта додани маълумоти муҳтасари баъзе сайтҳои WAP-ро дастгирикунада ба телефонҳои мобилӣ ва иҷро баъзе амалҳо имконият медиҳад. Вай ба соҳиби модификатсияи муайяни телефонҳои мобилӣ барои воридшавӣ ба Интернет бевосита аз телефон бе асбоби иловагӣ, иловатан муруҷиат намудан ба шарофати SIM-корти браузер имконият медиҳад.

4.2. Бартарӣ ва афзалиятҳои банкдорини мобилӣ

Дар ҷаҳони имрӯза баробари пешрафти фанновариҳо, хизматрасонии банкҳо низ тағйир ёфта, ба замон мутобиқ мешавад. Агар ба мо даҳ сол пеш мегуфтанд, ки замоне мешаваду хизматрасониҳои банкӣ тавассути Интернету телефон сурат мегирад, инро бовар намекардему афсонаву хобу ҳаёл меномидем. Аммо ҳоло ин хобу ҳаёл нест, хизматрасонии банкӣ ба воситаи телефону Интернет ҳоло дар аксари давлатҳои ҷаҳон аз ҷумла, дар Тоҷикистон низ истифода мешавад.

Ин намууди хизматрасонӣ тадриҷан дар Тоҷикистон дар солҳои охир шуруъ гардид. Тибқи таҷрибаи ҷаҳонӣ баъд аз чанд соли дигар ин намууди хизматрасонӣ нисбат ба хизматрасониҳои анънавии банкӣ бештар истифода бурда мешавад. Истифодаи хизматрасониҳои банкӣ ба

воситаи Интернет ва телефон аз он ҷиҳат дар мадди назар қарор дорад, ки мушкилоти пешинаро ҷанд баробар осон гардонид. Масалан барои пардохти пули барк ё дигар пардохтҳо ба бонк хозир шудан дигар лозим намегардад, зеро ин амалро метавон ба воситаи телефони ҳамроҳи бисёрфуксионалии дорон стандарт анҷом дод. Анҷом додани амалиёти бонкӣ тавассути телефони ҳамроҳ ё мобилӣ, ки ҳоло онро бонкдорӣи мобилӣ мегӯянд, имкон медиҳад, ки дар дохили хона ё дар таксӣ ё дар ҳавопаймо ва ё дигар ҷойҳои дастнорас аз бонк амалиёти зарурӣ анҷом дода шавад.

Бо истифодаи ин шакли хизматрасонӣ дигар ба муштарӣ зарур нест, ки вақти худро сарф намуда, вориди бонк гардад. Мизоч метавонад аз тариқи телефони мобилӣ ба суратхисоби барояш зарур пул интиқол диҳад, ё фаҳмад, ки бақияи суратхисобаш чӣ қадар маблағ дорад. Хизматрасонии бонкдорӣи мобилӣ имконият медиҳад, ки муштарӣи бонк дар бораи ҳолати суратхисоби худ маълумот дарёфт карда, намуҳҳои гуногуни амалиётро ба воситаи барномаи махсуси дар телефони мобилӣ насбшуда анҷом диҳад.

Дар тамоми мамлакатҳои ҷаҳон ғаёлияти хар як ширкат ба хоҳири бартариӣ иҷроӣ амалиёт ва афзалиятҳои дутарафа нигаронида шудааст. Бартарӣ дар хар як бонк ба мақсади беҳбудии он равона карда мешавад. Дар аксари бонкҳои пешрафта хизматрасонии бонкдорӣи мобилӣ иҷроӣ амалҳои зеринро осон мекунад:

- дар суратхисоб тавозун ва бақияи маблағро дида;
- ғаёл намудан ё бастани картаи бонкӣ ва ё суратхисоби бонкӣ;
- интиқоли маблағ байни суратхисоби картагӣ ва суратхисоби амонатии худ;
- интиқоли маблағ аз суратхисоби картагӣ ба суратхисоби шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар бонки дилҳох;
- интиқоли маблағ ба картаҳои пардохтии намуҳҳои VISA ва картаҳои пардохти миллий.

Барои иҷро намудани ин корҳо танҳо рақами шумораи картаи пардохтии пултирандаро доништан кифоя аст:

- ташқил намудани фармоиши пардохтӣ аз рӯйи мушаххасоти бонкии муштарӣ;
- сохтани қолаб барои нақшагирии интиқолҳо.

Маҷмӯан афзалиятҳои хизматрасонии бонкдорӣи мобилиро аз хизматрасонӣҳои анъанавӣи бонкӣ барои осон анҷом додани амалиёти бонкӣ ба таври зерин шарҳ додан зарур аст:

- идоракунии фосилавии суратхисоб новобаста аз ҷойгиршавии бонк ва мизоч;
- сарфи вақти омадурафт ба бонк;
- набудани пардохт барои истифодаи хизматрасонӣ;
- одӣ ва муваффақии истифодаи интерфейси истифодабаранда;
- набудани комиссия ҳангоми пардохти хизматрасонӣҳои коммуналӣ, ширкатҳои телефони ва таъминкунандагони интернет;
- ба таври ғаёлӣ ба низоми бонкӣ пайваст шудан;
- беҳатариӣ идоракунии суратхисоб.

Дар натиҷаи васеъ намудани доираи хизматрасонӣ дар бозори байнибонкии дохилию хориҷӣ бо мурури замон метавон афзалиятҳои хизматрасонии бонкдорӣи мобилиро афзоиш дод. Дар кишварҳои пешрафта ба воситаи ин хизматрасонӣ метавон аз мағоза моли лозимиро харидорӣ харидорӣ намуд, ё барои мисол бо нишон додани суроғаи лозима ба суратхисоби тарабхона маблағ фиристода, метавон таом фармоиш дод.

7.3. Рӯшди бонкдорӣи мобилӣ

Ташкилотҳои қарзии ҚСҚ "Агроинвестбанк", ҚДММ ТАҚХ "Авфар", ҚСП ТАҚХ "Самар" ва ҚСП ТАҚХ "Имон Интернетл" аввалин таъкилотҳоеанд, ки ба шаҳрвандони Тоҷикистон хизматрасонии бонкдорӣи мобилиро пешниҳод кардаанд. Бо ҷорӣ намудани бонкдорӣи мобилӣ Тоҷикистон дар минтақаи Осиёи Марказӣ яке аз аввалин давлатҳоест, ки дар он

бонкдории мобилӣ чорӣ карда мешавад. Қаблан натиҷаҳои таҳқиқоти дар Тоҷикистон гузаронидашуда нишон доданд, ки алокаи мобилӣ дар кишвар густариш ёфта, аксари аҳолии кишвар аз он истифода мебаранд. Ин яке аз омилҳои кишвар аз он истифода мебаранд. Бонкдории мобилии мувофиқ ба меёрҳои байналмилалӣ дар кишвар аст. Хизматрасонии бонкдории мобилӣ ба муштариён имконияти иҷро намудани амалҳои зерин, аз қабилӣ интиқоли маблағ аз як суратхисоб ба суратхисоби дигар, пардохти хариди мол ва хизматрасониҳо, пардохт аз рӯи ҳисобномаҳо, интиқоли маблағ ба гирандаи суратхисобнадошта, пардохти қарз ва дастрас намудани маълумот дар бораи бақияи суратхисоб, қурби асъор ва ғайраро ниҳоят осон мекунад. Барои зиёд гардидани ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ татбиқи воситаҳои муосири пардохтии электронӣ, аз қабилӣ қорғҳои пардохтии бонкӣ, низомҳои пардохтии мобилӣ (бонкдории мобилӣ) ва ғайра лозим аст. Низомҳои пардохтии мобилӣ ба аҳолии кишвар новобаста аз маҳалли ҷойгиршавӣ ва вақт анҷом додани пардохтҳоро бо истифодаи телефонҳои мобилӣ имконият медиҳанд, ки ин омилҳо омтавӣ гаштани ин воситаи муосири пардохтҳо дар байни аҳоли зиёд намуда, барои устувории низоми пардохти миллий шароити мусоид фароҳам меорад. Бонкдории мобилӣ яке аз шаклҳои хизматрасонии дар давлатҳои тараққиқарда паҳншуда мебошад. Бонкдории мобилӣ дар ИМА ва Англия бо барномасозии мушаххас пайдо шуда, ҳоло дар дигар давлатҳои рӯ ба тараққӣ паҳн гаштааст. Муштариӣ бонк метавонад бо пешниҳоди ариза барои пайвастан ба хизматрасонии бонкдории мобилӣ ба шӯъбаи бонке, ки дар он ҷо ба ӯ хизматрасонӣ сурат мегирад, муроҷиат намуда, даст ёбад. Дар кишварҳои хориҷӣ пеш аз пайвастан муштариёро бо қоидаҳои ин намуи хизматрасонӣ ва механизмиҳои асосии сурат гирифтани он бо тамоми нозуқиҳои шинос менамоянд.

Ҷиҳати пайвастиҳои муштариӣ барои истифодаи ин намуи хизматрасонӣ ва даромадан ба ин низом рамз (парол) дода мешавад, ки муштариӣ рамзро ҳангоми анҷом додани амалиёти бонкӣ истифода мебарад.

Дар аксари бонкҳо барои пайвастанӣ муштариён ба ин намуи хизматрасонӣ аз сомонӣ бонк барномаи бонкдории мобилиро барои телефонҳои мобилӣ, ки имкони фаннии JAVA MIDP 2.0-ро доранд, насб мекунанд. Бархе бонкҳо барои телефонҳои навъи -Phone, I-rad I-rodTouch ва ё Android махсус барнома доранд, ки ин кори муштариёро осон мегардонад.

Муштариӣ бояд пеш аз он ки барнома ро бо телефони ҳамроҳи худ насб намояд, бояд бақияи тавозуни телефони худро тафтиш намояд, ки маблағи он барои пайвастишавӣ кофӣ бошад. Инчунин телефони ҳамроҳ бояд бо хизматрасонии GPRS пайваст бошад.

Барои мизочони дар хориҷа қарордошта истифодаи хизматрасонии бонкдории мобилӣ дар сурати телефонҳои ҳамроҳ бо хизматрасонии GPRS-роуминг пайваст будан барои истифода имконпазир мегардад. Муштариӣ метавонад аз хориҷи кишвар тавассути телефони ҳамроҳ дар суратхисоби худ амалиёт анҷом диҳад.

Мутаассифона, ин шакли хизматрасонӣ тавассути телефони мобилии ҳамроҳ дар Тоҷикистон як падидаи нав буда, он дар баъзе бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии хурд мавриди истифода қарор гирифтааст ва тоза ба пешниҳоди хизматрасонӣ оғоз кардаанд. Масалан, ҚСҚ «Агроинвестбонк» ва ташкилоти қарзии «Имон интернешнл» хизматрасонии СММ-хабарро барои муштариёнашон пешниҳод кардаанд, ки мувофиқи он ба таври фаврӣ ва автоматӣ ҳангоми ворид шудани маблағ ба суратхисоб ва хориҷ шудани маблағ аз он ба телефони ҳамроҳ ба мизоч дар бораи ҳаҷми маблағи воридшуда ва ё хориҷшуда аз суратхисобаш ва ҳаҷми тавр, дар бораи бақияи маблағ дар суратхисобаш паёмак ворид шуда, муштариӣ очилан хабардор мешавад.

Ин танҳо қадамҳои аввали чорӣ намуидани бонкдории мобилӣ ва гузаштан ба вазиғаҳои

мушкилтари он дар Тоҷикистон аст. Ин имконият меҳияд, ки дар оянда банкдории мобилӣ дар Тоҷикистон ҳамзамон ба рушди иқтисод ва низоми банкӣ пеш равад ва тамоми банкҳо ин намуи хизматрасониҳо ба мизочони худ пешниҳод намоянд.

4.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Банкдории мобилӣ дар кадом давлат пайдо шуд?
2. Алоқамандии банкдории мобилӣ бо хизматрасонии фосилавӣ дар чист?
3. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом банкҳо ва ташкилотҳои қарзӣ ба банкдории мобилӣ гузаштаанд?
4. Зарурати истифодаи банкдории мобилӣ дар чист?
5. Тавассути банкдории мобилӣ кадом амалиётҳо ро анҷом додан мумкин аст?
6. Банкдории мобилӣ кай пайдо шуд?
7. Баргариш банкдории мобилӣ дар шароити имрӯза бештар дар ҷи ғхос мегардад?
8. Банкдории мобилӣ тавассути кадом шакли хабар сурат мегирад?
9. Оё банкдории мобилӣ дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон ба талабот ҷавобгӯ аст ё мутобиқат мекунад?
10. Афзалиятҳои банкдории мобилӣ дар шароити имрӯза кадомҳоянд?
11. Кадом телефонҳои ҳамроҳ барои анҷом додани амалиёти банкӣ муфиданд?
12. Барои пайвастиши муштарӣ ба банкдории мобилӣ кадом нишондиҳандаҳо заруранд?
13. Хизматрасонии WAP- банкинг чист?
14. Ташаққули банкдории мобилӣ дар кучо ва ба кадом сол рост меояд?
15. Назорати маҷмӯи банкдории мобилӣ чист?

4.5. Саволҳои тести

1. Соли ташаққули банкдории мобилиро номбар кунед.

- а) соли 1970;
- б) соли 1980;

- в) соли 1990;
- г) соли 2013;

2. Дар Тоҷикистон кадом банк ба банкдории мобилӣ гузаштааст?

- а) Агроинвестбанк;
- б) Банки Эсхата;
- в) Имон интернетл;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо дуруст;

3. Дар Тоҷикистон бори аввал кадом банк ба банкдории мобилӣ гузашт?

- а) Агроинвестбанк;
- б) Банки Эсхата;
- в) Ориёнбанк;
- г) Тоҷиксодиротбанк;

4. Бори аввал дар кадом давлат банкдории мобилӣ ташкил гардид?

- а) ИМА;
- б) Англия;
- в) Британияи Кабир;
- г) Ҷопон;

5. Телефонҳои мобилии дар иҷрои амалиётҳои банкӣ истифодашаванда дорои кадом стандарт мебошанд?

- а) GSM;
- б) GDM;
- в) GSA;
- г) GAM ва ASM;

6. Барои пайвастиши мизоч ба банкдории мобилӣ аз ҳама муҳим чист?

- а) Маълумот, даромад;
- б) Даромад;
- в) Хароҷот;
- г) Пешниҳодот;

7. Мизочон тавассути банкдории мобилӣ чанд шакли маълумотро дастрас карда метавонад?

- а) Ҳафт шакл;
- б) Панҷ шакл;
- в) Се шакл;
- г) Чор шакл;

8. Маркази хизматрасонии телефонӣ ҷи ном дорад?

- а) Маркази протсессинг;

б) Колсентр;

в) Маркази хизматрасонӣ;

г) Маркази иттилоотӣ;

9. Нодирӣ маълумотҳо ва ҳақиқӣ будани он аз рӯи кадом нишондиҳанда фаҳмида мешавад?

а) PFN-код;

б) PLN-код;

в) PIN-код;

г) PVN-код;

10. Маънои WAP чист?

а) Wireless Application Protocol;

б) Application Wireless Protocol;

в) Protocol Wireless Application;

г) Wless Application Protocol;

11. Дар бонкдорӣ мобилӣ чӣ аз ҳама нақши калон дорад?

а) Шабакаи СВIFт;

б) Шабакаи интернет;

в) Барномаи ЭРЕС бонк;

г) Барномаи локалии ЭМЕС ворд;

12. Дар бонкдорӣ мобилӣ кадом намуди телефонҳои мобилӣ васеъ истифода мешаванд?

а) Бисёрфункционалӣ;

б) Смартфон;

в) Самсунг;

г) Нокиа;

13. Телефонҳои мобилӣ бояд ба кадом шакли хизматрасонӣ пайваست бошад?

а) СМС;

б) ММС;

в) GPRS;

г) НЧН;

Мавзӯи 5. SMS-банкинг ва мавқеи он дар низомии хизматрасониҳои муосир

5.1. Мақсад ва моҳияти SMS-банкинг дар низомии бонкдорӣ муосир

5.2. Механизмҳои асосии пайвастишавӣ ба SMS-банкинг

5.3. Тартиби гузаронидани амалиётҳо тариқи хизматрасонии SMS-банкинг

5.4. Намунаи созишномаи SMS-банкинг

5.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ

5.6. Саволҳои тестӣ

Фаъолият намудан дар шароити имрӯза аз ҳар як бонки тичоратӣ талаб менамояд, ки дар бозори байнибонкӣ мавқеи муайян дошта, аз технологияҳои пешқадам ба кадрӣ кофӣ истифода намояд. Дар баробари бошиддат рушд кардани технологияҳои компютерӣ ва дастрасӣ ба шабакаи умумичаҳонӣ интернет ба бонкҳо имконияти дар доираи васеъ анҷом додани амалиётҳо ба миён овард, ки ин боиси афзоиши мавқеъ ва сатҳи даромаднокӣ, инчунин кам шудани сатҳи хароҷоти мизочон гардид. Дар баробари шабакаи умумичаҳонӣ Интернет яке аз хизматрасонӣҳои наву замонавӣ ин хизматрасонии SMS-банкинг мебошад ва имконият медиҳад, ки таҳлили амалиётҳои бо ҳисоби корти пластикӣ гузаронида ро назорат барад. Маълумот тариқи SMS-хабар ба телефонҳои мобилии дорандагони корти пластикӣ тавассути SMS-хабар ирсол карда мешавад.

Маълуман, аз ҷониби бонк ба дорандаи корти пластикӣ тавассути SMS-хабар маълумотҳои зерин пешниҳод мегарданд:

- Маълумот дар бораи ҳар як транзаксия бо ҳисоби корти пластикӣ;
- Маълумот дар бораи ба итмом расидани муҳлати амали корти пластикӣ;
- Маълумот оид ба хизматрасониҳои бонкӣ;

Мувофиқи нақшаи фаъолият иҷрои амалиёт ё хизматрасонӣ тавассути SMS-хабар аз тарафи банк мувофиқи барномаи он амалӣ шуда, маълумоти пешниҳодшуда аз ҷониби банк ба дорандаи корти пластикӣ бо дархости онҳо тавассути ирсони SMS-хабарҳо бо рақами мушаххаси марбут ба банк дар шаклҳои зайл ирсол карда мешаванд:

- Мухосира кардани ҳисоби корти пластикӣ (Deactive 1123*);
- Кушодани ҳисоби корти пластикӣ (Active 1123);
- Маълумот дар бораи бақияи маблағ дар ҳисоби корти пластикӣ (Balance 1234);
- Манъ намудани воридоти SMS-хабарҳо (Notifyoff 1123);
- Кушодани дастрасии воридоти SMS-хабарҳо (Notifyon 1123);
- Маълумот дар бораи қурби доллари ИМА (Rate 1123);

- Рӯйхати фармонҳо тариқи SMS (Command 1123).

Чун қоида барои пайваст шудани ҳар як муштари ба хизматрасонии SMS-банкӣ мизоч бояд, ки муштари яке аз операторони мобилии Тоҷикистон бошад, то ки дар дастрасӣ ба ин намуди хизматрасонӣ имконият пайдо кунад. Баъдан хизматрасонии SMS-банкӣ имконият медиҳад, ки мизоч – дорандаи корти пардохтӣ бо истифода аз телефонҳои мобилии худ тариқи SMS-хабар пардохт ва ҳар гуна маълумотро дастрас намояд. Ҳар як мизочи аз хизматрасонӣ ва кортҳои пластикӣ банкҳо истифодабаранда метавонад ба хизматрасонии SMS-банкӣ пайваст гардад.

Масалан, дорандаи корти пардохтӣ метавонад тариқи банкоматҳои банк бо истифода аз хизматрасонии фосилавӣ - Интернет-банкӣ ва ё дар сохтори амалиёти банк, ки бевосита хизматрасонӣ карда мешавад, ба хизматрасонии SMS-банкӣ пайваст гардад. Бо тартиби пайваст гардидан ба ин хизматрасонӣ ба воситаи банкомат ва бо тартиби хизматрасонии SMS-банкӣ ва Шартнома оид ба

хизматрасонии SMS-банкӣ ба мизочон дар саҳифаи интернетии банки эквайр ва инчунин лавҳаҳои маълумоти он шинос шудан мумкин аст. Хангоми истифодаи корти пардохтӣ дар банкомат пас аз ворид намудани рамзи (PIN-код) он дар меню пункти "SMS-банкӣ" намудор мегардад ва рақами телефони мобилиро, ки ба воситаи он аз хизматрасонии SMS-банкӣ истифода бурда мешавад, ворид кардан даркор аст. Дар ин маврид телефони мобилии мазкур бояд дар ҳолати қорӣ қарор дошта бошад. Баъди ворид намудани рақами телефони мобилии SMS-хабаре бомуваффақият ба хизматрасонии мазкур пайваст шуданро интизор шуда, натиҷаи онро мебинед.

5.2. Механизмҳои асосии пайвастшавӣ ба SMS-банкӣ

Вобаста ба шарту шароитҳои мизочон тартиби пайвастан ба хизматрасонӣ дар доираи нишондиҳандаҳои меъёрӣ аз тарафи ҳар як банк сурат мегирад. Тартиби пайваст гардидан ба ин хизматрасонӣ тариқи Интернет-банкӣ инҳоро дар бар мегирад:

- Барои пайваст шудан ба хизматрасонии SMS-банкӣ тариқи Интернет-банкӣ ба низоми мазкур дохил шуда, ба қисмати «Карты» гузаред. Корти пардохтиро, ки ба хизматрасонӣ пайваст намудан мехоҳед, интиҳоб намоед. Дар варақаи «Информация по карте» ба қисмати «Параметры оповещения» гузашта, «Отправку сообщений по SMS» -ро бо нишон додани рақами телефони мобилии худ дохил намоед.

- Баъди анҷом додани ин амалиёт SMS-хабаре бомуваффақият ба хизматрасонии мазкур пайваст шуданро интизор шавед.

- Барои пайваст шудан ба хизматрасонии SMS-банкӣ дар сохтори амалиётӣ бояд бо тартиби хизматрасонии SMS-банкӣ ва шартнома оид ба расонидани хизматрасонии SMS-банкӣ ба мизочон шинос шуда, барои пайваст шудан ариза пешниҳод карда мешавад. Баъди ин қорманди сохтори амалиётӣ

Шуморо ба хизматрасонии мазкур пайваст менамояд, ки дар он рӯйхати амалиётҳои иҷрошаванда инъикос ва хизматрасонии SMS-банкӣ барои амалиётҳои зерин пешниҳод карда мешавад:

- пардохт барои хизматрасонии операторҳои алоқаи мобилӣ;
- дастрасии маълумотҳо дар бораи бақияи маблағи дар суратҳисобҳои кортибуда;
- дастрасии маълумотҳо дар бораи гардиши маблағҳо дар суратҳисобҳои кортӣ;
- ғайрифавол-фавол гардонидани кортҳо;
- қабул кардан-қабул накардани SMS-хабарҳои воридшаванда;
- дастрас намудани маълумот дар бораи қурби асъор.

Рӯйхати амалиётҳои имконпазир аз тарафи банк дар вобастагӣ ба ҷавобгӯ будани технологияҳои банкӣ метавонад иваз ва ё илова карда шавад, ки ин дар баъзе ҳолатҳо ба амал омаданаи мумкин аст.

5.3. Тартиби гузаронидани амалиётҳо ба воситаи хизматрасонии SMS-банкӣ

Хизматрасонии SMS-банкӣ танҳо тавассути телефонҳои мобилии бо стандарти GSM мутобиқбуда пешниҳод карда мешавад. Амалиётҳои хизматрасонии SMS-банкӣ бо тартиби зерин иҷро карда мешаванд:

- барои гузаронидани амалиёт ва ё дархости дигар намуди хизматрасонӣ зарур аст, ки ба рақами кӯтоҳи 6868 SMS-хабар ё USSD фармоиш фиристода шавад;
- SMS-хабар/USSD фармоиш бояд фақат аз телефоне, ки ба хизматрасонии мазкур пайваст карда шудааст, фиристода шавад;

- барои амалӣ намудани пардохтҳо матни SMS-хабар/USSD фармоиш бояд чунин бошад: **Намуна: 200 10⁶**

- барои пардохти хизматрасонии операторҳои алоқаи мобилӣ тариқи SMS-хабар;

⁶ www.agroinvestbank.tj

- ҳангоми пур намудани ҳисоби телефони мобилии ба хизматрасонии мазкур пайваст ба воситаи ҳамин телефони мобилӣ фақат рамзи дастрасӣ ва маблағи пардохт нишон дода мешавад. Маблағ аз ҳисоби корти дар баробари телефони мобилӣ ба хизматрасонӣ пайвастшуда пардохта мешавад. Параметрҳои нишондодшаванда бояд байни ҳам бо пробел ҷудо бошанд.

- ҳангоми пур намудани ҳисоби телефони мобилие, ки ба хизматрасонии мазкур пайваст нест, тариқи телефони мобилии ба ин хизматрасонӣ пайвастбуда рамзи дастрасӣ, маблағи пардохт ва рақами телефони мобилӣ (9 рақам) нишон дода мешавад. Маблағ аз ҳисоби корти дар баробари телефони мобилӣ ба хизматрасонӣ пайвастшуда пардохта мешавад. Параметрҳои нишондодшаванда бояд байни ҳам бо пробел ҷудо бошанд.

Намуна: 100 11 9XXXXXXX

- ҳангоми пур намудани ҳисоби телефони мобилӣ, новобаста аз он ки ба хизматрасонии мазкур пайваст аст, ба воситаи телефони мобилии ба ин хизматрасонӣ пайвастбуда бо истифодаи ҳисоби корти дигари мизоч - дорандаи корти пардохтӣ ва телефони мобилӣ рамзи дастрасӣ, маблағи пардохт, рақами телефони мобилӣ (9 рақам) ва чор аломати охири рақами корт нишон дода мешавад. Маблағ аз ҳисоби корти нишондодшуда пардохта мешавад. Ҳангоми ба як рақами телефон пайваст будани ду ва ё зиёда корти мизоч ворид намудани тамоми параметрҳо бо тартиби муайяншуда зарур аст. Параметрҳои нишондодшаванда бояд байни ҳам бо пробел ҷудо бошанд.

Намуна: 4444 11 9XXXXXXX 1123

- ҳангоми дастрас намудани маълумот дар бораи бақияи маблағ дар ҳисоби кортӣ рамзи дастрасӣ ва чор аломати охири рақами корт нишон дода мешавад. Параметрҳои нишондодшаванда бояд байни ҳам бо пробел ҷудо бошанд.

Намуна: 100 1234

3.3.2. Тартиби пардохти хизматрасониҳои операторҳои алоқаи мобилӣ тариқи USSD - фармоиш:

- хангоми пур намудани ҳисоби телефони мобиле, ки ба хизматрасонии мазкур пайваст мебошад, тариқи ҳамина телефони мобилӣ рамзи фармоиш, рамзи дастрасӣ ва маблағи пардохт нишон дода мешавад. Маблағ аз ҳисоби корти дар баробари телефони мобилӣ ба хизматрасонӣ пайвастшуда пардохта мешавад. Параметрҳои нишондодашаванда бояд бо аломати * сар шуда, байни ҳам бо аломати # чудо карда шуда ва бо аломати # анҷом дода шаванд.

Намуна: *4444 100*10#7

- хангоми пур намудани ҳисоби телефони мобиле, ки ба хизматрасонии мазкур пайваст нест, тариқи телефони мобилӣ ба ин хизматрасонӣ пайвастбуда рамзи фармоиш, рамзи дастрасӣ, маблағи пардохт ва рақами телефони мобилӣ (9 рақам) нишон дода мешавад. Маблағ аз ҳисоби корти дар баробари телефони мобилӣ ба хизматрасонӣ пайвастшуда пардохта мешавад. Параметрҳои нишондодашаванда бояд бо аломати * сар шуда, байни ҳам бо аломати * чудо карда шуда ва бо аломати # анҷом дода шаванд.

Намуна: *4444*100*10*9XXXXXXX#

- хангоми пур намудани ҳисоби телефони мобилӣ новобаста аз он ки ба хизматрасонии мазкур пайваст мебошад, тариқи телефони мобилӣ ба ин хизматрасонӣ пайвастбуда бо истифодаи ҳисоби корти дигари мизоч - дорандаи корти пардохтӣ ва телефони мобилӣ рамзи фармоиш, рамзи дастрасӣ, маблағи пардохт, рақами телефони мобилӣ (9 рақам) ва чор аломати охири рақами корт нишон дода мешавад. Маблағ аз ҳисоби корти нишондодашуда пардохта мешавад. Параметрҳои нишондодашаванда бояд бо аломати * сар шуда, байни ҳам бо аломати * чудо карда шуда ва бо аломати # анҷом дода шаванд.

Намуна: *4444*100*14*9XXXXXXX*1234#

⁷ www.agroinvestbank.tj

- хангоми дастрас намудани маълумот дар бораи бақияи маблағ дар ҳисоби кортӣ рамзи фармоиш, рамзи дастрасӣ ва чор аломати охири рақами корт нишон дода мешавад. Параметрҳои нишондодашаванда бояд бо аломати * сар шуда, байни ҳам бо аломати * чудо карда шуда ва бо аломати # анҷом дода шаванд.

Намуна: *4444*100*1234#

Тартиби дастрас намудани маълумот ва фармоишҳои дигар матни SMS-хабар ба рақами кӯтоҳи 6868 бояд чунин бошад:

• Ғайрифаъл гардонидани корт: Deactive<пробел>1133

• Фаъл гардонидани корт: Active<пробел>1133

• Санҷиши бақияи маблағ дар суратҳисоб: Balance<пробел>1133

• Манъи воридоти SMS-хабар: Notifyoff<пробел>11

• Кушодани воридоти SMS-хабар: Notifyon<пробел>1133

• Маълумот дар бораи қурби асъор: Rate<пробел>1133

• Рӯйхати фармоишҳо тариқи SMS-хабар: Command<пробел>1133

Ин ҷо 1234 – 4 аломати охири рақами корт.

Намунаи ғайрифаъл гардонидани корт: Deactive 1133;

Намунаи фаъл гардонидани корт: Active 1133;

Намунаи санҷиши бақия: Balance 1133;

Намунаи манъ кардани воридоти маълумот: Notifyoff 1133;

Намунаи кушодани дастрасӣ ба воридоти маълумот: Notifyon 1133;

Намунаи дархост намудани қурби асъор: Rate 1133;

Намунаи рӯйхати фармоишҳо: Command 1133.

Бекор кардани пайвастшавӣ ба хизматрасонии SMS-банкинг дар сохтори амалиёти бонк амалӣ карда мешавад. Барои ин ба сохтори амалиёти бонк омада, ба корманди масъули бонк оид ба бекор кардани

пайвастанавӣ ба хизматрасонии мазкур муроҷиат кардан зарур аст.

Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Баргариҷаҳои хизматрасонии SMS – банкинг кадомҳоянд?

2. Тавассути SMS-банкӣ кадом намуди маълумотҳо дастрас карда мешавад?
Намуна.

Замимаи 1.

СОЗИШНОМА ОИД БА ХИЗМАТРАСОНИИ SMS-БАНКИНГ

Ҷамъияти саҳомии кушодаи "Агроинвестбанк", минбаъд Бонк номида мешавад, аз як тараф ва шахси воқеӣ, ки дар Бонк дар асоси Шартнома суратҳисоби кортӣ кушода, ҳамзамон мизочи яке аз ширкатҳо – операторони алоқаи мобилии дар рӯйхат овардашуда (Замимаи 1) мебошад, минбаъд Мизоч номида мешавад, аз тарафи дигар, дар якҷоягӣ Тарафҳо, Созишномаи мазкурро бо матлаби зерин ба имзо расониданд:

1. МАВЗҶӢ СОЗИШНОМА

1.1. Мавзӯи Созишнома аз тарафи Бонк, дар ҷаҳорҷӯбаи шартҳои хизматрасонӣ ба мизоч пешниҳод намудани имконияти идоракунии маблағҳои дар суратҳисоби кортӣ он мавҷудбуда тариқи телефони мобилӣ (минбаъд – хизматрасонии SMS-банкӣ) мебошад.

2. ЗАМОНИ БАСТА ШУДАНИ СОЗИШНОМА

2.1. Дар асоси он ки матни Созишномаи мазкур (пешниҳоди бастани созишнома) ба таври умумӣ пешниҳод карда шудааст, Бонк ва Мизоч замони ба хизматрасонии SMS-банкӣ пайваст шудани Мизочро тариқи банкоматҳои Бонк, бо истифодабарии хизматрасонии фосилавӣ - Интернет-банкӣ ва ё дар сохторҳои амалиётии Бонк ҳамчун замони баста шудани Созишнома эътироф менамоянд. Пешниҳоди SMS-хабар

оид ба пайвастанавӣ ба ин хизматрасонӣ ба Мизоч тасдиқи ин амал мебошад.

2.2. Созишномаи мазкур аз замони ба хизматрасонии SMS-банкӣ пайваст гардидани Мизоч ба имзорасида ҳисобида мешавад.

3. ПАЙВАСТШАВӢ ВА ТАРТИБИ ИСТИФОДАИ ХИЗМАТРАСОНӢ

3.1. Пайваст шудан ба хизматрасонии SMS-банкӣ аз тарафи Мизоч бо истифодаи кортӣ пардохтӣ ва телефони мобилии ба шабакаи операторҳои мобилии дар рӯйхати аз тарафи Бонк пешниҳодшаванда овардашуда бо истифодаи низоми фосилавии хизматрасонӣ – Интернет-банкӣ ва дар сохтори амалиётии Бонк бо иштироки корманди мутасадди он амалӣ карда мешавад. Баъди дохил намудани маълумотҳои барои пайваст шудан зарурӣ Мизоч тариқи телефони мобилии худ SMS-хабарро дастрас менамояд, ки ин тасдиқи пайваст шудан ба хизматрасонӣ мебошад.

3.2. Истифодабарии хизматрасонии SMS-банкӣ тариқи телефони мобилии Мизоч амалӣ карда мешавад. Иҷроиши амалиёҳо дар ҷаҳорҷӯбаи хизматрасонии SMS-банкӣ бо воситаи фиристонидани SMS-хабарҳо, ки дар худ рамзҳои махсус ва дигар параметрҳои дар мувофиқа бо Тартиби истифодабарии хизматрасонии SMS-банкӣ дороянд, амалӣ карда мешавад. Бо тартиби истифодабарии хизматрасонии SMS-банкӣ дар саҳифаи интернетии ҶСК "Агроинвестбанк" www.agroinvestbank.tj ва инчунин лавҳаҳои маълумотии он шинос шудан мумкин аст.

3.3. Бекор кардани пайвастанавӣ ба хизматрасонии SMS-банкӣ дар сохторҳои амалиётии Бонк амалӣ карда мешавад.

3.4. Хизматрасонии SMS-банкӣ ҳангоми ба охир расидани муҳлати эътибори кортӣ пардохтӣ ва ё ғайрифаъол будани он пешниҳод карда намешавад.

4. ХУҚУҚ ВА УХДАДОРИҲОИ ТАРАФҲО

4.1. Бонк ҳуқуқ дорад:

4.1.1. шартҳои Созишномаи мазкурро ба тарзи яктарафа иваз намояд;

4.1.2. мувофиқи банди 6.2. Созишномаи мазкур онро бекор намояд.

4.2. Мизоч ҳуқуқ дорад:

4.2.1. Хизматрасонии SMS-банкингро дар ҷаҳорчӯбаи шартҳои Созишномаи мазкур ва Тартибу қоидаҳои аз тарафи Бонк барои истифодабарии ин хизматрасонӣ муайяншуда истифода намояд;

4.2.2. мувофиқи банди 6.5. Созишномаи мазкур онро бекор намояд.

4.3. Бонк уҳдадор аст:

4.3.1. Дар ҳолати аз тарафи Мизоч пурра риоя намудани талаботи банди 4.4.1. саривақт ва босифат пешниҳод намудани хизматрасонии SMS-банкингро таъмин намояд;

4.3.2. Пешакӣ бо роҳи дар саҳифаи интернетӣ ва лавҳаҳои маълумоти Бонк оид ба ворид сохтани тағйироту иловаҳо ба Созишномаи мазкур дарҷ намудан ва инчунин мутобики банди 6.2. Созишномаи мазкур оид ба бекор кардани он Мизочро огоҳ намояд.

4.4. Мизоч уҳдадор аст:

4.4.1. Шартҳои Созишномаи мазкур ва талаботҳои Тартибу қоидаҳое, ки Бонк барои истифодабарии хизматрасонии SMS-банкинг пешниҳод намудааст, риоя намояд.

5. УХДАДОРИҲО ВА ВАЗИФАҲОИ ТАРАФҲО

5.1. Тарафҳо нисбати иҷроиши уҳдадориҳои худ тибқи Созишномаи иловагии мазкур дар асоси қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгар аст.

5.2. Бонк барои амалиётҳои тариқи хизматрасонии SMS-банкинг амалинамудаи Мизоч, инчунин барои хароҷотҳои хангоми истифодаи гайриқонунии телефони мобилӣ ба амалномада ҷавобгар нест.

5.3. Бонк барои пешниҳоди хизматрасонии бесифат, ки сабабгори он пешниҳоди хизматрасонии гайриканоатбахш аз тарафи операторҳои мобилӣ, корношоямии шабакаи алоқаи мобилӣ ва ё худ телефони мобилӣ мебошад, ҷавобгар нест.

5.4. Мизоч барои ҳамаи амалиётҳои тариқи хизматрасонии SMS-банкинг амалинамудааш ҷавобгар аст.

5.5. Тарафҳо нисбати зарари расонидашуда хангоми иҷро накардан ва ё иҷрои номатлуби уҳдадориҳои он дар ҳолатҳои фавқуллодда, ба монанди обхезӣ, заминларза, оташ, корношоямии низоми телекоммуникатсионӣ, қарорҳои мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва монанди инҳо ҷавобгар нест.

6. МУҲЛАТИ АМАЛИ ШАРТНОМА

6.1. Созишномаи мазкур ба муҳлати номаҳдуд баста шуда, то бекор кардани он аз ҷониби яке аз Тарафҳо амал менамояд.

6.2. Бонк ҳуқуқ дорад, ки Созишномаи мазкурро яктарафа бекор намояд. Барои ин дар саҳифаи интернетӣ ва лавҳаҳои маълумоти худ дар муддати 15 рӯз то рӯзи бекор намудани Созишнома маълумотро дар бораи бекор намудани Созишнома ҷойгир намояд.

6.3. Созишномаи мазкур дар ҳолатҳои зерин бекор кардашуда ҳисобида мешавад:

- хангоми ба рӯйхати варақаи манъшуда дохил кардани корти пардохтӣ, ки тариқи он Мизоч ба хизматрасонӣ пайваст шудааст;

- хангоми ба охир расидани муҳлати эътибори корти пардохтӣ, ки тариқи он Мизоч ба хизматрасонӣ пайваст шудааст.

6.4. Амали Созишномаи мазкур дар ҳолати ба муҳосира афтидани корти пардохтӣ, ки тариқи он Мизоч ба хизматрасонии SMS-банкинг пайваст шудааст, боздошта шуда, хангоми аз муҳосира баровадани он аз нав оғоз мегардад.

6.5. Мизоч ҳуқуқ дорад, ки Созишномаи мазкурро тибқи талаботи банди 3.3 ҳамин Созишнома бекор намояд. Аз лаҳзаи бекор кардани пайвастишавӣ ба хизматрасонии SMS-банкӣ Созишномаи мазкур бекор кардашуда ҳисобида мешавад.

5.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. СМС-банкӣ чист?
2. Дар ин шакли хизматрасонӣ бештар кадом нишондихандаҳо истифода мегарданд?
3. Созишномаи СМС – банкӣ аз чанд қисм иборат аст?
4. Дар фаъолияти бонкдорӣ СМС – хабар кадом омилҳоро дар бар мегирад?
5. Амалиётҳои хизматрасонии SMS-банкӣ бо кадом тартиб сурат мегиранд?
6. Хизматрасонии SMS-банкӣ барои кадом амалиётҳо истифода мегардад?
7. Барои пайвастишавӣ ба ин шакли хизматрасонӣ кадом шабака нақши калидӣ дорад?
8. Маълумотро аз тавассути SMS-хабар кадом маълумотҳо аз ҷониби бонк ба дорандаи корти пластикӣ пешниҳод мегарданд?
9. Мувофиқи нақшаи фаъолият иҷроӣ амалиётҳо ё хизматрасонӣ тавассути SMS-хабар аз рӯи кадом нақша сурат мегирад?
10. Мухосира кардани ҳисоби корти пластикӣ чист?

5.6. Саволҳои тестӣ

1. Барои пайвастишавӣ ба СМС – банкӣ чӣ аз ҳама зарур аст?
 - а) Созишнома;
 - б) Қарордод;
 - в) Шартнома;
 - г) Декларатсия;
2. Хизматрасонии СМС- банкӣ ба чӣ вобастааст?
 - а) Истифодаи корти пластикӣ;

- б) Истифодаи корти кредитӣ;
- в) Истифодаи корти хонагӣ;
- г) Истифодаи корти омехта;

3. Транзаксия чист?

- а) Амалиёти бонкӣ, интиқоли пул ба ягон мақсад;
- б) Додани қарз;
- в) Қабули амонату пасандоз;
- г) Кушодани суратҳисоб;

4. Мухосира кардани корти пластикӣ чист?

- а) Муваққатан бекор кардани корти пластикӣ;
- б) Муваққатан қатъ кардани корти пластикӣ;
- в) Қатъ кардани корти пластикӣ;
- г) Муваққатан нест кардани маълумотҳои корти пластикӣ;

5. Рӯйхати амалиётҳои имконпазир дар кадом ҳолат иваз карда мешавад?

- а) Аз тарафи бонк дар вобастагӣ ба ҷавобгӯ будани технологияи бонкӣ;
- б) Аз тарафи бонки марказӣ дар вобастагӣ ба ҷавобгӯ будани технологияи бонкӣ;
- в) Аз тарафи ХБА дар вобастагӣ ба ҷавобгӯ будани технологияи бонкӣ;
- г) Аз тарафи Бонки ҷаҳонӣ дар вобастагӣ ба ҷавобгӯ будани технологияи бонкӣ;

6. Барои гузаронидани амалиёт ва ё дархости дигар намуни хизматрасонӣ чӣ зарур аст?

- а) SMS-хабар ё USSD фармоиш фиристода шавад;
- б) USSD фармоиш қатъ карда шавад;
- в) Ба оператори мобилӣ пайваст шудан зарур;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо нодуруст;

6. Барои гузаронидани амалиёт ва ё дархости дигар намуни хизматрасонӣ чӣ зарур аст?

- а) SMS-хабар ё USSD фармоиш фиристода шавад;
- б) USSD фармоиш қатъ карда шавад;
- в) Ба оператори мобилӣ пайваст шудан зарур;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо нодуруст;

7. Барои пайвастишавӣ ба бонкдорини мобилӣ бояд телефони ҳамроҳ дорой кадом стандарт бошад?

- а) GSM;
- б) MGS;
- в) MSM;
- г) TGS;

8. Намунаи рӯйхати фармоишҳо чӣ гуна аст?

- а) Command;
- б) esc;
- в) digital;
- г) ctrl;

9. Ҳангоми дастрас намудани маълумот дар бораи бақияи маблағ дар ҳисоби кортӣ тавассути телефони мобилӣ чӣ аз ҳама зарур аст?

а) Рамзи дастрасӣ ва чор аломати охири рақами корт;

б) Чор аломати охири рақами корт;

в) Танҳо рамзи дастрасӣ;

г) Танҳо чор аломати охири рақами корт;

10. Параметрҳои нишондодашаванда тавассути SMS-хабар бо кадом аломат ҷудо карда мешаванд?

- а) Ситорача *;
- б) Решётка #;
- в) Алт alt;
- г) Контрл ctrl;

Мавзӯи 6. Интернетбанк ва аҳамияти он дар ташкили сатҳи даромади бонкҳои тижоратӣ

6.1. Зарурат ва аҳамияти таърихӣ шабакаи Интернет дар ҷамъият

6.2. Зарурат ва мақсади омӯзиши интернетбанк дар фаъолияти бонкҳои тижоратӣ

6.3. Методологияи истифодаи интернетбанк ва афзалиятҳои он дар низоми бонкӣ

6.4. Кори лабораторӣ

6.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ

6.6. Саволҳои тестӣ

6.1. Зарурат ва аҳамияти таърихӣ шабакаи Интернет дар ҷамъият

Интернет таърифҳои зиёд ва гуногун дорад. Масалан, мураттибони энциклопедияи «Кирилл ва Мефодий» чунин меҳисобанд, ки Интернет (калимаи англисии «Internet» аз калимаи латинӣ inter ва англисии net шабака ва ё анкабут гирифта шудааст) шабакаи байналмилалӣ ва ё ҷаҳонии компютерӣ алокаи электронӣ буда, шабакаҳои минтақавӣ, маҳаллӣ, миллий ва ғайраро бо ҳам мепайвандад. Интернет барои афзоиш ва беҳтар гаштани табодули иттилоот, пеш аз ҳама, иттилооти илмиву техникӣ мусоидат мекунад. Он беш аз 50 миллион истифодабарандагонии инфиродӣ ва дастаҷамъиро, ки ҳар кадом почтаи электронии худро доранд, дар тамоми ҷаҳон муттаҳид мекунад.

Винтон Серф, президенти Иттиҳодияҳои интернетӣ таърифи мухтасари онро чунин медиҳад: «Интернет системаи ҷаҳонии шабакахост, ки тавассути протоколҳои TCP/IP ва дигар протоколҳо доир ба коммуникатсия бо ҳам пайвастанд.

Аммо Шӯрои федералии шабакаҳо (FNC) мафҳуми Интернетро чунин муайян мекунад: «Интернет шабакаи ҷаҳонии иттилоотист, ки:

1. мантиқан бо адресҳои уникалии (нодири) ҷаҳонӣ бо ҳам пайваст буда, он дар заминаи Интернет-протокол

(IP) ва ё дар заминаи васеъшавии минбаъдаи қабулунандаҳо ба роҳ монда шудааст.

2. метавонад коммуникатсияро бо истифодаи оилаи Протоколи идораи барномаи Интернет/Протоколи (TCP/IP) ва ё васеъшавии минбаъдаи қабулунандаҳо ва ё дигар IP протоколҳо кумак расонад;

3. дар заминаи ҷамъияти ва хусусӣ хизматрасонии бисёрсатҳаро таъмин мекунад.

Заминаи Интернет дар охири солҳои 60-уми қарни гузашта бо супориши Вазорати мудофияи ИМА гузошта шуд. Зодрузи шабакаи Интернетро метавон 2-юми январӣ соли 1969 ҳисоб кард. Дар ин рӯз Оҷонсии таҳқиқотҳо барои ояндаи (перспективӣ) Вазорати мудофияи Амрико (US Defence Department Research Project Agency-ARPA) татбиқи лоиҳаи алоқаи компютерӣ сомонҳои мудофиявиро оғоз намуд. Дар натиҷаи иҷрои ин нақша шабакаи ARPANET таъсис ёфт.

Бо сохтани ин шабака чанд ҳадаф таъкиб мешуд. Аммо мақсади асли ба миён овардани шабакае буд, ки ба қисман вайронииҳои дар натиҷаи ҷанг ба амаломеда, аз он ҷумла ҷанги ядрӯй нигоҳ накарда, бояд боқӣ мемонд ва фаъолият мекард. То ин вақт алоқа дар шабака бозғимод набуд, зеро ҳар як сегменти он ё вайрон мешуд ва ё зарар меидид. Бинобар ин мақсад гузошта шуд, ки дар шабака алоқа дар миёни компютерҳои зарарнадида таъмин шавад.

Марҳилаи баъдии рушди Интернетро метавон ба таъсиси шабакаи Бунёди илмӣ ИМА (NSF) мутааллиқ донист. Ин шабака NSFNET ном гирифт ва он марказҳои илмӣ Амрикоро муттаҳид мекард. Қор дар ин шабакаи нав дар заминаи 5 суперкомпютер ба роҳ монда шуд. Ин компютерҳо миёни ҳамдигар бо хатҳои алоқаи баландсуръат пайваст буданд. Шабакаи NSFNET ба зудӣ ҷои ARPANET-ро, ки соли 1990 пурра барҳам хӯрд, гирифт.

Афзоиши босуръати истифодабарандагони шабака тақозо мекард, ки он ба таври доимӣ аз лиҳози сохторӣ

тағйир дода шавад. Бинобар ин, соли 1987 NSFNET backbone, ки қисми базавӣ ва ё сутунмуҳраи шабака буд, таъсис ёфт. Сутунмуҳра аз 13 шабака иборат буд, ки онҳо миёни ҳам бо хатҳои баландсуръат пайваст мешуданд. Ин марказҳо дар қисматҳои гуногуни Амрико воқеъ буданд. Ҳамзамон шабакаҳои миллий дар дигар кишварҳо низ таъсис ёфтанд. Шабакаҳои компютерӣ давлатҳои гуногун бо ҳам муттаҳид шуданд ва дар солҳои 90-уми асри 20 шабакаи Интернет дар шакли имрӯзаи худ ташаккул ёфт.

Аммо аз муҳимтарин ҳодисаҳо дар таърихи Интернет тарҳрезии ба истилоҳ тори анкабути ҷаҳонӣ-World Wide Web (WWW) мебошад. Таърихи WWW аз моҳи марти соли 1989, аз замоне ки Tim Bernes Lee бо лоиҳаи муҳити телекоммуникатсионӣ ва ё баргузор кардани таҳқиқоти муштарақ дар соҳаи физикаи энергияҳои баланд баромад кард, шурӯъ мешавад. Дар соли 1991 Лабораторияи физикаи амалии Аврупо (CERN) дар бораи таъсиси фазаи нави иттилооти глобалӣ WWW ба тамоми ҷаҳон эълон паҳш намуд.

Фазо ҷунин моҳият дошт: санаде, ки тавассути он дастрасӣ ба Интернет сурат мегирад, то андозае бо ёрии забони гипертекстӣ коллабандӣ (формат) мешавад. Иттилоот дар шабака метавонад тавассути ба истилоҳ локатори универсалии захираҳо пайдо карда шавад ва бо ёрии барномаи брокгаузер интёикос гардад. Яке аз барномаҳои муваффақи барномаи Mozaic буд. Пайдо шудани WWW ва барнома-брокгаузер имкон дод, ки дар шабакаҳо на танҳо барномасозҳо қор кунанд, балки онҳое низ, ки танҳо маълумоти ибтидоӣ роҷеъ ба қор бо Windows доранд, онро ба хубӣ сарфаҳм раванд ва аз он истифода намоянд.

Ҳоло Интернет ҳазорҳо шабакаҳои гуногуни дар тамоми ҷаҳон мавҷударо муттаҳид мекунад. Дар Русия Интернет дар гузаштаи на он қадар дур пайдо шуд. Афзоиши босуръати истифодабарандагони Интернет дар соли 1996 оғоз ёфт, яъне аз замоне ки имкони истифодаи Интернет дар ин кишвар ба вучуд омад.

Ҳамзамон бо суръати афзоиши истифодабарандагони Интернет дар Русия тағйироти кулӣ дар баҳши русии он низ сурат гирифт. Агар чанд сол қабл тамоми иттилоот дар шабака бо забони англисӣ пахш мешуд, пас имрӯз таъминкунадагони иттилоот ба истифодабарандагони русзабон рӯ овардаанд. Ин аст, ки имрӯз дар шабакаи Интернет иттилооти гуногунро метавон бо забони русӣ ба осонӣ пайдо кард.

Почтаи электронӣ (e-mail) - методи интиқоли иттилоот тавассути почтаи электронӣ мебошад. Принсипи кор бо почтаи электронӣ ба кор бо мактубҳои (корреспонденсия) маъмулӣ монанд мебошад. Таъминкунадаи хизмати интернетӣ (провайдерҳо) ба муштарӣ куттии почтаи электронӣ мекушоянд, ки ба он мактубҳои ирсолшуда ворид мешаванд. Ба ин куттии электронӣ тибқи суроғай почта ба истилоҳ **e-mail** парол гузошта мешавад. Дар асл, ба истифодабаранда имкон дода мешавад, ки ҳаҷми муайяни иттилоотро дар компютери провайдер хифз кунад. Азбаски ҳаҷми дискҳои провайдер беаҳдуд нест, барои иттилоот дар куттиҳои почта аз рӯи ҳаҷму муҳлат ва ё барои хифзи почта маблағ муайян мешавад. Ҳангоми табодули иттилооти почта шарт нест, ки ирсолкунанда ва гиранда ҳамзамон дар ҳатти алоқа бошанд. Иттилооти ирсолшуда ба куттии почта меафтад ва онҳоро дар вақти мувофиқ барои худ гирифта метавонанд.

Гуруҳи ахбори **UZUNET NEWS** - ин тахтаи электронии эълонҳо мебошад, ки дар заминаи иттилооти хеле зиёд вучуд дорад. Имрӯз гуруҳи (ҷамъи) бештар телеконференсия меноманд. Тафовути он аз почтаи электронӣ дар он аст, ки иттилоот дар гуруҳи ахбор барои истифодаи умум дастрас мебошад. Барои осон шудани мувоҳидаҳои гуруҳҳои гуногун ташкил шудаанд, ки ширкаткунандагони он иттилоотро доир ба мавзӯи муайян мефиристанду қабул мекунанд.

Ҳадамоти Teknet - компютери истифодабарандаро ба терминали компютери дигари дар фосилаи дур воқеъбуда мубаддал месозад. Ин ҳадамотро эмулятсияи

терминали меноманд. Дар амал он камтар истифода мешавад.

Ҳадамоти FTP-File Transfer Protocol - имкон медиҳанд, ки файлҳо қабул ва ё фиристода шаванд. Ин ҳадамот имрӯз ҳам барои қабули маҳсулоти барномаҳо ба таври густурда истифода мешавад.

WWW-World Wide Web (Анкабути ҷаҳонӣ) ҳадамотест, ки имкон медиҳад бо санадҳои гипертекстӣ ва гипермедиявӣ кор карда шавад. Барои кор бо WWW протоколи маҳсуси HTTP -Hiper Text Transfer Protocol (протоколи интиқоли гипертекст) истифода мешавад. Санадҳои гипертекстӣ бо ёрии забони маҳсуси HTML (забони аломатузории матнҳо) сохта мешаванд. Санаде, ки бо ёрии ин забон сохта мешавад ва он барои истифодабаранда дастрас аст, Web-саҳифа номида мешавад.

Ҳадамоти Archie - имкон медиҳад, ки файл аз рӯи номаш ёфта шавад. Аммо вақтҳои охир ин ҳадамот камтар истифода мешавад, зеро ки дар WWW системаҳои ҷустуҷӯие пайдо шудаанд, ки имкон медиҳанд ин кор бо роҳи осонтар сурат биғирад.

Gopher - ин системаи дастрасӣ ба иттилоот тавассути менюҳои гузошташуда мебошад. Вай пешнамунаи (прообраз) анкабути ҷаҳонӣ буда, дар ҳоли ҳозир мурда истодааст, чунки гузариш дар WWW хеле осон ва мувофиқ аст.

WAIS-Wide Area Information Service (Ҳадамоти иттилоотии соҳаҳои васеъ) - системаи ҷустуҷӯи иттилоот тибқи калимаи калидӣ аст.

IRC-Internet chat Relay (Сухбат тавассути Интернет) - ин система то андозае ба гуруҳи ахбор монанд аст, аммо табодули иттилоот бетавақуф сурат мегирад. Ба гуруҳи истифодабарандагоне, ки ин ё он масъаларо муҳокима мекунанд, иттилоот бо клавиатура хуруфчинӣ шуда, ҳамон лаҳза дастраси дигар ширкаткунандагони сухбат мегардад.

Самтҳои зиёдаи шавқовари истифодаи Интернет вучуд доранд, барои мисол гуфтугуи телефонӣ, қабули мавҷҳои телевизионӣ ва радиой.

Фаҳмост, ки чунин имконоти васеи муқотиба аз назари ташкилотҳои тиҷоратӣ дур намонд. Бинобар ин, дере нагузашта, имконоти ҳадамотии шабакаи Интернет барои баргузори амалиётҳои гуногуни тиҷоратӣ мавриди истифода қарор гирифт.

Соҳтор ва принципҳои кори Интернет. Аз лиҳози соҳторӣ шабакаи Интернет тибқи лоиҳаи телекоммуникатсионие, ки соли 1962 аз ҷониби Пол Баран пешниҳод шуда буд, ташкил ёфтааст. Ин лоиҳа нуктаи марказии коммутатсионӣ-диспечериро пешбинӣ накарда буд. Дар ибтидо фикр мекарданд, ки бояд алоқа миёни ду шӯъбаи ин шабака қомилан безъғимод бишавад. Иттилооте, ки барои интиқол пешбинӣ мешуд, ба пораҳо тақсим гардида, дар пакетҳо ҷо ба ҷо мешуд. Дар ҳар як пакет адреси қабулкунанда ва ирсолкунанда зикр мегардид. Пакетҳо дар шабака ба самтҳои гуногун ирсол мегардиданд ва ҳангоми расидан ба суроға дар як ҷо ҷамъ шуда, дар шакли аввала барқарор мегардиданд.

Мисли дигар шабакаҳо Интернет аз компютерҳои гуногун, ки миёни худ бо хатҳои алоқа пайванданд, иборат буда, дар ин компютерҳо барномаҳои таъминоти истифода мегардид.

Навъи таъминоти барномаҳо аз рӯи идеологияе муайян мешавад, ки муштари/хизмат ном дошта, заминаи тамоми ҳадамоти Интернетро ташкил мекунад. Ҳар як амалиёт дар шабакаи Интернет аз омил иборат мебошад: муштари, хизмат, шабакаи Интернет, ки саволи муштариро ба ҳадамот медиҳаду посухи ҳадамотро ба муштари мерасонад.

Зери мафҳуми муштари барномаҳо дар назар дошта шудаанд, ки бо ёрии онҳо истифодакунандаи инфиродӣ ба ин ё он хизматрасонии (сервис) шабакаи Интернет муроҷиат мекунад. Қалимаи хизматрасонӣ имрӯз ҷанд маъно дорад. Ин метавонад барномае бошад, ки ба муштариён маълумоти гуногун пешниҳод мекунад,

компютере бошад, ки дар он ин барнома иҷро мешавад ва ё компютер ва барнома бо ҳам тавъам бошанд.

Истифодабарандаи Интернет ба шабака тавассути компютерҳои ташкилотҳои маҳсул, ки таъминкунандагони хизмати компютерӣ ва ё провайдер ном доранд, пайваست мешаванд.

Ба шабака мумкин аст ҳамагон компютери алоҳида ва ё шабакаи локалӣ пайваст шуд. Агар ба Интернет як компютери ин шабака пайваст шуда бошад ҳам, чунин маҳсуб мегардад, ки ба Интернет тамоми компютерҳои як шабакаи алоҳида пайваст шудааст.

Пайвастшавӣ метавонад доимӣ бошад ва ё муваққатӣ. Таъминкунандагони шабакаи Интернет барои пайвастшавии истифодабарандагон хатҳои зиёд ва хатҳои баландсуръати алоқа бо Интернетро доранд. Таъминкунандагони хурд бо таъминкунандагони калон пайвастанд. Онҳо дар навбати худ бо дигар таъминкунандаҳо алоқа доранд. Тамоми ташкилотҳо миёни ҳам бо хатҳои баландсуръати алоқа пайваст буда, қисми базавии шабака ё сутунмуҳраи шабакаро ташкил медиҳанд.

Интернет табудули иттилоотро байни ду компютери дилхоҳи ба шабака пайваст ба амал мебарорад.

Омӯзиши принципҳои иттилоот дар шабака бо ду мафҳум: **суроға** ва **протокол** ҳамроҳ мебошанд.

Суроғаи уникалии худро ҳар як компютери ба шабака пайваст доро мебошад.

Протокол қоидаҳоеанд, ки компютер барои қор дар шабакаи Интернет муқаррар намудааст. Дар як протокол нишон додани тамоми қоидаҳои ҳамкорӣ муштаракӣ компютерҳоро нишон додан номумкин аст. Бинобар ин, протоколҳои шабакавӣ тавассути принципи бисёрсатҳа сохта мешавад. Дар сатҳи поёӣ протоколи асосӣ истифода мешавад-IP-Internet Protocol (Протоколи Internet) ва TCR Transmission Control Protocol (Протоколи интиқоли барномаҳо).

Протоколи IP хатсайри (машрутизатсия) ба адрес расондани пакетҳои шабакаро таъмин мекунад.

Протоколи TCR протоколи сатҳи оӣ мебошад, ки барои интиқоли TCR протоколи бозғимод барои расондани иттилооти калонҳаҷм масъул буда, нуқсро баргараф менамояд. **ТСР протокол** иттилооти дарозро ба чанд пакет тақсим намуда, ҳар кадоми онро аввал ба TCR-конверт, баъдан ба IP-конверт дохил мекунад. Ҳар як TCR-конверт ба таври муайян нишона карда мешавад, то ки баъди тақсимшавӣ иттилоотро боз ҷамъ карда шавад.

Протоколи TCR ва IP бо ҳам пайваस्ताгии зич доранд, бинобар ин онҳоро аксаран муттаҳид мекунад. Ин кор ба он хотир сурат мегирад, ки дар Интернет протоколи TCR базавӣ ҳисоб мешавад.

Барои муайян кардани компютер дар Интернет системаи адресҳое, ки IP-адрес ном доранд, истифода мешавад. Адресҳои компютерӣ дар Интернет аз чор адади бо нуқтаҳо ҷудошуда иборат мебошанд. Ҳеҷ кадоми ин ададҳо аз 256 боло нестанд. Масалан, 194, 85, 26, 130. Адресҳои ададӣ аз ҷониби компютерҳо барои алоқа миёни мошинҳо истифода бурда мешавад, аммо онҳоро азёд кардану истифодаи одамон кулай нест. Ба ҳамин хотир, дар Интернет **системаи номҳои доменҳо** (Domain Name System-DNS) нигоҳ дошта мешавад. Ин ҷунин маъно дорад, ки дар ҳар як компютер дар қатори IP-адрес номи унікалӣ дода мешавад.

Масалан, ба адреси дар боло зикршуда номи домении **dep-86.hers.rssi** мувофиқат мекунад. Компютерҳо ҳангоми фиристодан адресҳои рақамиро истифода мекунад. Сарфи назар аз он ки маркази идораи Интернет вучуд надорад, ташкилотҳое мавҷуданд, ки ба санҷиш ва додани адресҳо машғул мебошанд.

Дар асоси системаи номҳои домени принципӣ иерархия вучуд дорад. Ном аз чанд унсур сохта шуда, миёни онҳо нуқта гузошта мешавад. Ном аз рост ба чап хонда мешавад. Ҳамин тавр, дар мисоли зикркардаи мо унсури калонтарин домени **ru** мебошад, ки ба он домени

rssi тобеъ аст. Домени **rssi** дар навбати худ домени **hers** ва гайраро зерин итлоати худ дорад.

Системаи номи доменҳо характери возеҳи минтақавӣ дорад. Маъмулан, унсури охирин (аз ҳама калонтарин) дар рӯйхаг коди дусимволаи кишварҳо мебошад. Масалан, **ru**- Русия; **ua**-Украина; **su**-Собиқ Иттиҳоди шӯравӣ, **uk**-Британияи кабир, **ca**-Канада, **us**-Иёлоти Муттаҳидаи Амрико; **de**-Олмон; **jp**-Ҷопон.

Азбаски Интернет дар заминаи шабакаҳои ИМА сохта шудааст, коди ин кишвар навишта намешавад. Ба ҷои он гурӯҳҳои зерин зикр мегарданд:

net-шабакаҳои захиравӣ;

edu-ташкilotҳои маърифатӣ;

com-ташкilotҳои тиҷоратӣ;

mil-ташкilotҳои ҳарбӣ;

gov- ташкilotҳои давлатӣ;

org-дигар ташкilotҳо.

Маъмулан, номи домени сатҳи дуюм ба номи ширкат ва ё ташкилот мувофиқ меояд ё дар он моҳияти сервер қайд мегардад. Масалан, **www Microsoft.com**. Ин ҷо ба сифати домени сатҳи дуюм номи ширкати Microsoft нишон дода шудааст. Ҷунин схемаи номсозӣ хифзи онҳоро осон мекунад. Гузашта аз ин, баъзан имкон медиҳад, ки номи сервери зарурӣ ёфта шавад. Масалан, аз рӯи номи мушобех мешавад, ки ба Web-сервери IBM: **www.ibm.com** ворид шуд.

Ҳангоми кор дар Интернет на танҳо номи доменҳо, балки нишонаҳои унікалии ресурси **URL** (Uniform Resource Locator) низ истифода мешаванд. **URL**-адреси дилхоҳ дар Интернет ресурсест, ки он нишон медиҳад, ки бо ёрии кадом протокол ба он муроҷиат карда шавад. Ба ибораи дигар, дар феҳраст ба гайр аз адрес маълумоте вучуд дорад, ки он нишон медиҳад, ки бояд кадом барнома ба сервер ворид карда шавад ва ё ба кадом файл муроҷиат шавад. Масалан:

http; **//**-нишондод ба саҳифаи гипертекст;

ftp; **//**- нишондод барои дастрасӣ тавассути **ftp**;

file; **//**нишондод ба файл;

[gorher//](http://www.gorher.ru)-нишондод ба ресурси gorher;

Дар поён чанд мисоле меоварем, ки онҳо иқтибосҳои пурра ба саҳифаҳои гипертекстии як қатор ташилотҳоианд:

<http://www.microsoft.com>-ширкати Microsoft;

<http://www.rea.ru>-РЭА ба номи Г.В. Плеханов;

<http://gni.mos.ru>-нозироти андозаи шаҳри Маскав;

<http://www.rbc.ru>-Росбизнесконсалтинг;

<http://hitehouse.gov-IMA>, Кохи сафед;

Ҳамаи номҳое, ки ин ҷо зикр шудаанд, шакли мухтасаршудаи WWW буда, аз характери гипертекстии мавод гувоҳӣ медиҳанд. Бинобар ин, ҳангоми ворид кардани ин номҳо шарт нест, ки протоколи HTTP зикр гардад. Он бе ин ҳам дар назар дошта шудааст. Масалан, www.rea.ru.

Аксаран, адрес бо символҳое, ки баъди номи домени калонсатҳ навишта мешавад, тавассути хатти қаср «/» пурра мегарданд. Ин ҷузъиёти адреси ресурс дар Интернет мебошад. Маъмулан, ин номи феҳраст дар сервери зикршуда мебошад ва эҳтимолан номи файли мушаххас бошад. Масалан адреси www.microsoft.com/gu ба феҳрасти гу дар Web-сервери ширкати Microsoft ишора мекунад.

Сохтани адреси почтаҳо дар Интернет хусусиятҳои худро доранд. Чунон ки қаблан зикр гардид, адреси почтаи электрониро e-mail меноманд. Вай дар худ номи мушаххаси истифодабаранда, ишораи @ ва чанд сегменти дигарро дорад, ки онҳо ҳамчун нуктаҳо дар WWW –саҳифаҳо ҷудо гардидаанд. Масалан, адреси ҳадамоти ёрии техникии яке аз провайдерҳои машҳури Маскав чунин аст: support@mtu.ru.

Дар ин ҳол ба сифати ном калимаи support истифода шудааст, вале мавқеи куттии почта сервери mtu.ru мебошад. Маъмулан, истифодабарандагон куттиҳои почтаро дар он провайдерҳое месозанд, ки меҳоханд тавассути он ба Интернет пайваст шаванд. Чун қоида, як куттии почта ройгон дода мешавад, аммо бояд барои ҳар як куттии дигари почта маблағ пардохт шавад.

Номи куттӣ ва пароли дастрасӣ ба онро истифодабаранда мустақилона муайян мекунад. Тавсия мешавад, ки номҳои асил (оригиналӣ) интихоб шаванд, аммо ин номҳо бояд ҷандон дароз набоянд. Баъзан барои сохтани ном провайдер тавсияҳои худро медиҳанд.

Серверҳое вучуд доранд, ки дар онҳо куттии почтаро метавон ройгон кушод. Чунин сервери хеле машҳур www.hotmail.com мебошад. Аксарият ба иловаи куттиҳои мавҷудаи худ дар ин сервер боз куттиҳои нави почта мекушоянд. Доштани ҷанд куттии почта бисёр вақт муфид мебошад, зеро онҳоро бо мақсадҳои гуногун истифода бурдан мумкин аст. Фаромуш накунед, ки агар почтаи худро дар ҷои нобоб монед, имкон дорад, ки дар миёни реклама нопадид шавед. Дар чунин ҳолат бехтарин роҳ ин аст, ки почтаи «эҳтиётӣ»-и худро низ бимонед.

Навигатсия дар Интернет

WWW (World Wide Web) танҳо як қисми хизматест, ки Интернет дар ихтиёр дорад. Ба ғайр аз WWW бо ёрии Интернет метавон аз почтаи электронӣ, хизмати FTP, конференсияҳои телевизионӣ ва дигар намудҳои хизматрасонӣ истифода бурд. Се WWW-ро асосан «анкабути ҷаҳонӣ» тарҷума мекунад.

WWW-машхуртарин сервис дар базаи Интернет мебошад. Ин обрӯро WWW асосан тавассути пешниҳоди осони иттилоот ба даст меорад, зеро дигар сервисҳо бо он ҳатто қомилан қиёснашавандаанд.

WWW дар заминаи технологияҳои сохта шудааст, ки асоси онро фавқматн (гипертекст) ташкил мекунад, яъне матн бо пайвандҳо. Ин технология асосан дар Лабораторияи физикии ҳиссаҳои элементарӣ (CERN) дар Женева сохта шудааст. Ин кор имкон дод, ки мо дигар на дар бораи фазои гипертекстӣ, балки дар бораи фазои гипермедиявӣ сухан меронем, зеро теъдоди зиёди графика, мусиқӣ ва ғайра низ ба он ҳамроҳ шудааст. Сайтҳо аз рӯи технологияҳои нав сохта мешаванд. Масалан, Flash, ки он умуман текст (матн) надорад.

Гузариш аз як сайт ба сайти дигар, аз як саҳифа ба саҳифаи дигар бо ёрии гипериктибосҳо сурат мегиранд.

Барои адресатсия ба WWW URL (Uniform Resource Locator) истифода мешавад. Дар шакли умумӣ URL ҳамчун **протокол://адреси сервер (host domain) /порт/ /роҳ/** номи файл навишта мешавад. Барои мисол, бӣёед, адреси зеринро бубинем. <http://www.gea.ru/index.htm>.

Дар ин ҷо:

http-протоколро муайян мекунад, яъне роҳи интиқоли санандро. **HTTP** (Hiper Text Transfer Protocol-протоколи интиқоли гипертекст) протоколест, ки барои кор бо санандҳои гипертекстӣ хизмат мекунад. Маҳз бо ёрии HTTP ба мо файлҳо тибқи пурсишҳо пешниҳод мешаванд.

www. gea.ru-адреси сервер, ки дар он **www** марказ (узел) мебошад, ки дар он сайт ҷойгир шудааст, геа. ва гу номи доменҳои сатҳи якум ва дуҷум мебошанд.

new-фехраст (роҳ) барои файли мавриди назар мебошад.

index.htm-номи файл буда, **htm** типӣ он мебошад.

Рақами паспорт дар ин маврид истифода намешавад. Чунин шуморида мешавад, ки маълумотҳо дар паспорти стандартӣ барои протоколи мазкур воқеанд.

Аксаран барои дохил шудан ба адреси браузер кофист, ки шумо танҳо адреси серверро дохил кунед. Протоколи **http** ба таври иловагӣ дохил карда мешавад. Ҳамчунин файли **index**. аз фехраст кушода мешавад.

БРАУЗЕРҲО

Браузер (browser)-барномаҳои шорех (обозреватель) буда, бо ёрии онҳо имкон дорад ресурсҳои WWW дида шаванд. Ҳамчунин тавассути браузерҳо файлҳои HTML ва баъзе дигар намуни файлҳоро низ дидаан мумкин аст. Ин кор ҳатто дар сурати пайваст набудан ба Интернет имкон дорад. Браузерҳо метавонанд адресҳоро (URL) шарҳ бидиҳанд. Ҳамчунин метавонанд баъзе Интернет протоколҳоро аз қабилӣ HTTP ва FTP-ро низ фаҳманд.

Ба браузерҳои хеле машҳур Microsoft Internet Explorer, Netscape Navigator, Opera дохил мешаванд.

Microsoft Internet Explorer

Оилаи барномаҳои ширкати Microsoft барои кор бо Интернет дар як муҳлати хеле кӯтоҳ, яъне тӯли солҳои 1995-1997 сохта шудааст. Дар ибтидо онҳо мисли барномаҳои ширкати Netscape Communication машҳур набуданд. Аммо баъди тавлиди силсилаи барномаҳои **Internet Explorer**, баъдан ҳамгиронӣ (интеграция) онҳо ба системаи амалиёти Windows 98 вазъият ба кулӣ тағйир ёфт. Ин маҳсусан ба баҳши русии Интернет тааллуқ дорад. Ин маънои онро дорад, ки беш аз 70% истифодабарандагон дар ҳоли ҳозир бо барномаҳои **Internet Explorer** кор мекунанд. Ҳар як барномаи ин оила барои ҳалли масъалаи мушаххас нигаронида шудааст. Ба оилаи барномаҳо барои кор бо Интернет инҳо дохил мешаванд.

-Шорехи Internet Explorer - барномаи тамошои санандҳои WWW, шабакаҳои минтақавӣ ва интрасет;

-барнома барои табодули иттилоот ва кор бо гурӯҳи иттилоотии **Outlook Express**;

-барномаи Netmeeting - воситаи гузарондани конференсияҳо тавассути Интернет ва ё дар шабакаи минтақавӣ бо имконоти даъват, интиқоли садо ва тасвири видео;

-барномаи Netshow, ки имконият медиҳад дар Интернет санандҳои ҷандрасонаӣ нишон дода шаванд.

Барои ба кор даровардани шорех имкон дорад аз пиктограмма дар мизи корӣ истифода шавад.

Барномаи FontPage Express-муҳаррири санандҳо ба забони NTML.

Барои ба кор даровардани шорех имкон дорад аз аз пиктограмма дар мизи корӣ ё қисми мувофиқи Менюи асосӣ истифода шавад.

Агар компютери шумо ба таври доимӣ ба Интернет пайваст бошад, дар тирезаи браузер саҳифае кушода мешавад, ки тибқи танзими (настройка) ҷорӣ он ҳамчун саҳифаи ҳонагӣ муайян шудааст. Дар акси ҳол шуморо

лозим аст, ки пайвастшавии фосилавино истифода кунед. Он ба воситаи папкаи системавии «Дастрасии фосилавӣ» (Удаленный доступ) дар барномаи «Мой компьютер» кушода мешавад. Баъди пайвастшавӣ дар равзанаи Internet Explorer саҳифаи хонагӣ кушода мешавад, ки ин омил бо мурури замон бойси дар бонкҳо ба таври фосилавӣ анҷом додани амалиёт гардид.

6.2. Зарурат ва мақсади омӯзиши интернетбонк дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ

6.3. Методологияи истифодаи интернетбонк ва афзалиятҳои он дар низомии бонкӣ

6.4. Кори лабораторӣ

6.2. Зарурат ва мақсади омӯзиши интернетбонк дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ

Интернет-бонкинг ин ба муштариён пешниҳод намудани хизматрасонии гуногуни бонкӣ тавассути шабакаи Интернет бо ёрии комплекси махсуси барномавино дастгоҳӣ аст. Ба маънии васеъ интернет-бонкинг - системаҳои гуногуншакли аз web-саҳифаҳои бонк дар Интернет сар карда, то системаҳои мураккаби пардохти виртуалӣ иборат аст. Аз хизматрасониҳои интернет-бонкинг чӣ шахсони ҳукукӣ ва чӣ шахсони воқеӣ истифода мебаранд.

Интернет-бонкинг барои шахсони ҳукукӣ ин шабеҳи системаи «бонк-муштарӣ» мебошад, ки ба воситаи Интернет кор мекунад.

Интернет-бонк аз системаи «бонк-муштарӣ» интерфейси ботафсил, имкониятҳои васеи диди визуалӣ (назар) ва коркарди ҳуҷҷатҳои пардохтро бо ёрии компютер ва системаҳои ҳаммонанди (идентификатсия) имзоҳои электрониро иқтибос кардааст. Аз телебонк бошад, имкониятҳои корро бо бонк аз ҳар нуқтаи ба Интернет пайваست ва дараҷаи пурраи автоматонии натиҷаҳои робитаи муштариро бо бонк гирифтааст.

Системаҳои мавҷуданд, ки дар онҳо Интернет танҳо ҳамчун воситаи гирифтани маълумот (онҳоро «муштариҳои гафс» меноманд) ва ҳамчун технологияҳои мустақили иттилоотӣ истифода бурда мешавад (онҳоро

«муштариҳои борик» меноманд). Дар ҳолати яқум Интернет танҳо иловаи системаи классикии «бонк-муштарӣ» аст, ки масъалаи робитаро бо бонк ҳал менамояд. Чунин системаҳо нисбати системаи расмӣ «бонк-муштарӣ» робитаро зудҳаракат ва фаврӣ мекунад, вале, бар замми ин, сатҳи беҳатарӣ қадре коҳиш меёбад, гарчанде ки Интернет ин шабакаи кушода аст.

Дар системаҳои шакли дувум таъмини барномавии амалӣ ин интернет-илова мебошад, ки танҳо дар мавриди робитаи бонк бо муштарӣ фаъолият мекунад. Ҳангоми истифодаи чунин система ба муштарӣ муқаррар намудани таъмини барномавӣ ва дар компютери худ нигоҳ доштани базаи маълумотҳо лозим нест. Вай метавонад ба ҳисоби бонкии худ роҳ ёфта, ба сервери бонк дар Интернет аз ҳар компютер ворид шавад ва паролҳои худ ва рақамҳои идентификасиониро дарорад. Барои таҳкими беҳатарӣ усулҳои гуногуни химоякуниро метавон истифода бурд, ба мисли паролҳои сеансӣ, дискетҳои калидӣ ва калидҳои дастгоҳӣ, ки муштариро ҳаммонанд мекунад.

Баъзан ба воситаи Интернет на ҳама хизматрасониҳои аз ҷониби «бонк-муштарӣ» ба назар гирифташуда, инчунин иттилооти онҳо (имконияти гирифтани иқтибос аз рӯи ҳисоб ва аз рӯи дигар хабарҳо бо бонк мубодила кардан, ки бо ҳаракати маблағҳои пулӣ аз рӯи ҳисоб алоқаманд нест) пешниҳод мебаранд.

Барои аҳолии дар шабакаи Интернет хизматрасониҳои барои бо мағозаҳои электронӣ чӣ тавассути «пулҳои электронӣ» ва чӣ тавассути қорғҳои пардохтӣ ҳисобӣ кардан пешкаш мешаванд.

Як қатор бонкҳо ба шахсони воқеӣ дар Интернет хизматрасонии бонкии муштариёни дурдастро (home-banking - бонки хонагӣ) пешкаш мекунад, ки моҳиятан ба системаи «бонк-муштарӣ»-и барои шахсони ҳукукӣ монандӣ дорад.

Системаи «бонки хонагӣ» барои идоракунии ҳисоби воқеии бонкии шахсони ҳусусӣ ба воситаи Интернет таъйин шудааст, ки ба истифодабарандагони худ

хизматрасонии мукаммали бонкиро шабонарӯзӣ дар речаи вақти муайян аз ҳар нуқтаи кураи замин пешниҳод мекунад.

Бо ёрии «бонки хонагӣ» ба воситаи Интернет муштарӣ метавонад:

- Хизматрасонии коммуналро пардохт намоад: пули иҷораи хона, пули телефон, пардохти қувваи барқ; нигоҳ доштани хуҷҷатҳои пардохт ва борхатҳо (квитансия) дар бораи пардохт дар намуди электронӣ; дар мавриди зарурат гирифтани борхат бо тасдики имзои бонк;

- Интиқоли дохилӣ ва байнибонкӣ: интиқоли маблағ аз ҳисоби худ ба ҳар ҳисоби шахси воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар ин бонк ё ки дар ҳар бонки дигар; нигоҳ доштани борхат дар бораи интиқоли маблағ чӣ дар намуди электронӣ ва чӣ дар коғаз, гирифтани борхат бо тасдики имзои бонк;

- Пардохт намудани ҳисоби операторони робитаи пейчингӣ ва провайдерони алоқаи мобилӣ дар речаи вақти муайян дар якҷанд сония;

- Харид ва фурӯши асъор, шабонарӯзӣ ба амал овардани табдили асъор аз рӯи қурби имтиёзнок, дар якҷанд сония гузаронидани асъори хориҷии харидашуда ё ки сомонӣ ба ҳисоби кортӣ ё ки дигар ҳисоб, қушодани амонатҳои арзӣ;

- Пур кардани ҳисоби кортии системаҳои маъмули пардохт;

- Роҳ ёфтан ба таърихи пардохт, гирифтани иқтибос аз рӯи ҳисоб ва ғайраҳо.

То ҳол Интернет аз ҷониби камтари муштарӣ ба навоариҳо таъсирпазир истифода бурда мешавад ва он қудлан ба аксари муштарӣ нигаронида шудааст. Бо вучуди ин бояд тасмим гирифт, ки баъд аз якҷанд сол маҳз «интернет-бонк» воситаи машхур ва маъмули фаъолияти фосилавӣ (дистансионӣ) бо ҳисоби бонкӣ хоҳад шуд. Оммавият ба интернет-бонк роҳро ба сӯи Интернет аз телефони мобилӣ таъмин мекунад.

6.2. Методологияи истифодаи интернетбонк ва афзалиятҳои он дар низоми бонкӣ

Барои кам кардани хароҷот ва зиёд намудани сатҳи даромаду хизматрасонӣ бонкҳои тиҷоратӣ ҳама вақт дар ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки хизматрасонӣ мебошанд. Дар бари ҳамаи барномаю шабакаҳои байналмилалӣ яке аз шабакае, ки бевосита ба фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ сабуқӣ овард, ин интернетбонк мебошад, ки ба воситаи шабакаи умумичаҳонии Интернет амалӣ карда мешавад. Дар маҷмӯъ, интернетбонк ин омилҳои бисёрфунксионалӣ буда, дар асоси иқозатнома ва барнома барои тақкилотҳо ва мизочон тавассути бонк ба воситаи интернет бо ёрии компютер, ноутбук, телефони мобилӣ ва ғайраҳо амалӣ карда мешавад.

Низоми интернетбонк имконият медиҳад, ки новобаста аз ҷойгиршавии мизоч амалиётҳои молиявӣ ба таври фосилавӣ идора карда шаванд.

Низоми интернетбонк ин яке аз роҳҳои дигари шаклҳои амалиётҳои бонкист.

Гузaronидани амалиёт тавассути интернетбонк ин интиқоли воситаҳои пулӣ бо пули миллиӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

5.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Интернет чист?
2. Зарурати интернет барои ҷомеа дар чист?
3. Интернет кадом сол таъкил ёфтааст?
4. Президенти иттиҳодияи интернет кист?
5. Давраҳои рушди интернет дар ҷомеа?
6. Маркази асосии интернет дар қучост ва механизми асосии идоракунии он чӣ тавр сурат мегирад?
7. Почтаи электронӣ чист?
8. Гуруҳи ахбори UZENET NEWS чиро дар бар мегирад?
9. Хадамоти Teknet-компютерӣ чӣ вазифа дорад?
10. Хадамоти Archie чӣ вазифа дорад?
11. IRC-Internet chat Relay чиро ифода мекунад?

12. Сохтор ва принципҳои кори Интернет чӣ гуна аст?

13. Сохтори шабакаи Интернет аз тарафи кадом олим пешниҳод шудааст?

14. Протоколи интернетӣ чист?

15. WWW чӣ маъно дорад?

16. Браузер чист?

17. Интернетбанк чист?

18. Интернетбанк ба ҷаъолияти банкҳои тиҷоратӣ чӣ таъсир расонд?

19. То кадом андоза интернетбанк ба даромади банкҳои тиҷоратӣ таъсир расонид?

20. Интернетбанк дорои кадом афзалиятҳост?

21. Зарурати гузаштан ба интернетбанк дар чист?

5.6. Саволҳои тестӣ

1. Интернет аз кадом калима гирифта шудааст?

а) Итолиёӣ;

б) Англия;

в) Русӣ;

г) Лотинӣ;

2. Президенти Иттиҳодияҳои интернетӣ кист?

а) Винтон Серф;

б) Антон Бенчамен;

в) Маркс Томас;

г) Иван Максимов;

3. Заминаи Интернет дар охири солҳои 60-уми қарни гузашта бо супориши кадом ташкилот гузошта шуд?

а) Вазорати мудофиаи ИМА;

б) Вазорати мудофиаи Япония;

в) Вазорати мудофиаи Канада;

г) Вазорати мудофиаи Германия;

4. Марҳилаи баъдии рушди Интернетро ба таъсиси чӣ метавон вобаста намуд?

а) шабакаи Бунёди илмӣ ИМА (NSF);

б) шабакаи Бунёди илмӣ Хитой (NSF);

в) шабакаи Бунёди илмӣ Куба (NSF);

г) шабакаи Бунёди илмӣ Гандурас (NSF);

5. Баъди Шабакаи NSFNET ба зудӣ чойи онро кадом шабакаи гирифт?

а) Шабакаи ARPANET;

б) Шабакаи RPANET;

в) Шабакаи APANET;

г) Шабакаи ARPNAET;

6. Шабакаҳои компютери давлатҳои гуногун бо ҳам муттаҳид шуда, дар кадом соҳаи шабакаи Интернет дар шакли имрӯзии худ ташаккул ёфт?

а) 90-уми асри 20;

б) 70-уми асри 20;

в) 60-уми асри 20;

г) 50-уми асри 20;

7. Анкабути ҷаҳонӣ - World Wide Web (WWW) кадом сол таъсис ёфтааст?

а) моҳи март соли 1989;

б) моҳи март соли 1988;

в) моҳи март соли 1987;

г) моҳи март соли 1970;

8. Дар кадом сол Лабораторияи физикаи амалии Аврупо (CERN) дар бораи таъсиси ҷаҳони нави иттилооти ҷаҳонии WWW ба тамоми ҷаҳон эълон нахш намуд?

а) соли 1991;

б) соли 1992;

в) соли 1993;

г) соли 1994;

9. Почтаи электронӣ (e-mail) чист?

а) методи интиқоли иттилоот тавассути почтаи электронӣ мебошад;

б) методи интиқоли иттилоот тавассути пардохтҳои электронӣ мебошад;

в) методи интиқоли иттилоот тавассути заминаҳои электронӣ мебошад;
г) методи интиқоли иттилоот тавассути барномаҳои электронӣ мебошад;

10. Сохтор ва принципҳои кори Интернет аз тарафи кадом олим бастабандӣ карда шудааст?

- а) Пол Баран;
- б) Антон Бенчамен;
- в) Маркс Томас;
- г) Иван Мааксимов;

11. Омӯзиши принципҳои иттилоот дар шабака бо кадом мафҳумҳо ифода меёбад?

- а) Суроға ва протокол;
- б) Тасдиқнома ва протокол;
- в) Маълумотнома ва протокол;
- г) Иҷозатнома ва протокол;

12. Маънои WWW чист?

- а) Шабакаи ҷаҳонӣ;
- б) Анкабути ҷаҳонӣ;
- в) Хизматрасонии фаврӣ;
- г) Назоратчин амалиёт;

13. Зарурат ва мақсади омӯзиши интернетбанк дар чист?

- а) Содаю самаранок кардани кори банк;
- б) Кам кардани миқдори амалиётҳои коғазӣ;
- в) Кам кардани хатарҳои амалиётӣ;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо дуруст;

14. Системаҳои ҳаммонандиро дар интернетбанк чӣ меғуянд?

- а) Идентификация;
- б) Аудентификация;
- в) Спесификация;
- г) Нулификация;

15. Бо ёрии «банкҳои хонагӣ» ба воситаи Интернет муштарӣ чанд намуди маълумотро дастрас намуда метавонад?

- а) Як намуд;
- б) Ду намуд;
- в) Се намуд;
- г) Зиёда аз чор намуд;

16. Аз ҷамаи воситаи муҳим барои интернетбанкинг чист?

- а) Модем;
- б) Компютер;
- в) Почта;
- г) Телеграф;

16. Фаъолнокии кори интернетбанк аз чӣ вобастааст?

- а) Зудии протсессор;
- б) Замонавӣ будани таҷҳизот;
- в) Кам будани ҳаҷми амалиёт;
- г) Хуб будани шароити корӣ;

Мавзӯи 7. Технологияҳои иттилоотӣ ва хизматрасонии эквайрингӣ дар фаъолияти банкі

7.1. Мавқеи технологияҳои иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои молиявӣ иттилоотӣ

7.2. Мақсад ва моҳияти хизматрасонии эквайринг

7.3. Низоми нави «Банк-мизоч» ва бартариятҳои он дар фаъолияти банкі

7.4. Саволҳои бахшӣ

7.5. Саволҳои тестӣ

7.1. Мавқеи технологияҳои иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои молиявӣ

Технологияҳои иттилоотӣ

Усулҳои техникаи ҳисоббарор ва алоқа истифода менамояд, дар муносибатҳои байналмилалӣ молиявӣ қарзидиҳӣ фаъолна қарбаст мешавад. Ҳаҷми қалони иттилооти мӯдм навшавандаи таъҷилӣ ва таҳлилӣ дар бораи шарикон, мизочон, талаботи бозорҳои ҷаҳонӣ, ки доништан ва сари вақт қорқард қарданашон самаранокии субъектҳои хоҷагидориро дар бозори ҷаҳонӣ баланд бардошта, барои назорат қардани таваққалҳо дар савдои ҷаҳонӣ имконият фароҳам меоварад, сабабгори дар муносибатҳои байналмилалӣ молиявӣ васеъ истифода шудани технологияҳои иттилоотӣ ғаштааст. Барои қор бо иттилооти маҳсусқардондашудаи байналмилалӣ иқтисодӣ (аз ҷумла аъорио қарзидиҳӣ ва молиявӣ) протсессорҳои матнӣ, ҷадвалӣ, нақшавӣ, системаҳои идоракунӣ базаи маълумот ва ғайра таҳия қарда шудааст.

Иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ ва дохилӣ аз хизмати системаҳои байналмилалӣ дохилии худқори ҳисбу қитоби байни банқҳо, савдои қоғазҳои қиматноки CEDEL, амалиёти арзӣ ва хизматрасонии иттилоотии REUTERS monitor service васеъ истифода мебаранд. Ширқатҳои GEORISK – филиали ассотсиатсияи SHARP – таъминотчиӣ асосии системаҳои

идоракунӣ STREAM буда, ин шакли хизматрасонӣ ба хизматрасонии эквайрингӣ марбут аст.

Воситаҳои барномаҳои қомплекси мазкур ба банқҳо имконият медиҳад, ки таваққали савдои ҷаҳониро назорат қунанд. Система дастрасиро ба шабақкаи умумиҷаҳонии SHARP-IPANET таъмин менамояд. Ба шабақкаи мазкур воситаҳои интерфейси СВИФТ ҳам ворид мешавад, ки он дар навбати худ то ҳадди имкон қомпютерӣ қунондани амалиётҳои аъорио қарзидиҳӣ ва молиявиро таъмин меқардонад.

Шабақкаи умумиҷаҳонии Интернет ҳамчун воситаи ба ҳам наздикшавӣ иқтисоди ҷаҳонӣ ба равандҳои рушд ва тақомули муносибатҳои иқтисоди ҷаҳонӣ таъсири қалон мерасонад. Ба воситаи Интернет муомилоти молиявӣ ва қорпоративӣ анҷом дода мешаванд, майдонҳои электронии савдо фаъолият менамоянд. Воситаҳои техникаи Интернет ба ғуғушунидҳои байналмилалӣ ва интиқоли иттилооти маҳфӣ мусоидат менамоянд.

Моҳи июли соли 2000 барномаҳои ба истифода дода шуданд, ки дар онҳо технологияи IntelliSense истифода шудааст. Технологияи мазкур суръат ва сифат, сатҳи автоматикунонии ҷустуҷӯи иттилоот, ҳамқории шуъбаҳои алоқа ва таҳқиқоти ғуноғуни электрониро таъмин меқардонад.

7.2. Мақсад ва моҳияти хизматрасонии эквайрингӣ

Дар баробари афзоиши шумораи хизматрасониҳо ба мизочон банқҳои тичоратӣ қушиш менамоянд, ки намуҳҳои нави хизматрасониро ба мизочони худ пешниҳод қунанд. Хизматрасонии эквайринг дар баробари дигар хизматрасонӣ ва амалиётҳои имтиёзнқ ба мизочон, ба монанди овердрафт, интернетбанқ, банқдорӣи мобилӣ ва дигар хизматрасониҳои наву муосир мебошад. Пешниҳоди ҷунин шакли хизматрасонӣ ба мизочон имконият медиҳад, ки муносибатҳои хариду ғурушро таваассути ин намуҳи хизматрасонӣ бо роҳи ғузаштани пул аз як суратҳисоб

ба суратхисоби дигар роҳандозӣ намояд. Аслан ин дар асоси шартнома байни мизочу бонки эквайр ба роҳ монда мешавад.

Чараёни сурат гирифтани эквайринг тавассути бонки эквайр оид ба хизматрасонии кортҳои пластикии хангоми пардохти мол ва хизматрасониҳо, ки аз ҷониби ширкатҳои гуногун тибқи дархост пешниҳод мешавад, роҳандозӣ карда мешавад.

Дар шароити имрӯза кортҳои пластикии шакли васеъ пахншудаи пардохтҳои нақдио ғайринақдӣ барои хариди мол ва хизматрасонӣ ба шумор рафта, бештар бо суръати баланд ҷойивазкунии гардиши нақдии воситаҳои пулӣро таъмин менамоянд. Пардохти молҳои харидашуда ва хизматрасонӣ тавассути кортҳои бонкӣ шакли маъмули ҳисобҳо дар бозор миёни фурушанда ва харидор ба шумор меравад. Маъмулан кортҳо харчӣ бештар тибқи тақозои замон қисми ҷудонашавандаи ҳаёти харрӯзаи инсонҳо маҳсуб гашта, дорандагони он рӯз аз рӯз зиёд мешаванд. Дар айни ҳол бештар ин шакли хизматрасонӣ миёни кормандони ширкатҳо, корхонаҳои истеҳсолино хизматрасонӣ, муассисаҳои савдо, корхонаҳои бучетию ғайрибучетӣ, муассисаҳои таълимӣ, ки музди меҳнагашонро тариқи кортҳои пластикии мегиранд, инчунин сайёҳони хоричӣ, ки фақат бо ҳамин намуни ҳисобҳо одаг намудаанд ва шаҳрвандоне, ки бо худ гардонидани маблағҳои калони нақдиرو одаг накардаанд, самаранок ва муфид аст.

Ин усул барои ҳамкорӣ ва рушди дурнамо дар самти қабули пардохти кортҳои пластикии, таъмини рушди дурнамои тичоратӣ ва амнияти пардохти воситаҳои пулӣ, ҳамлу нақли воситаҳои пулӣ мусоидат менамояд. Имконияти васеи тавассути дастгоҳҳои пардохтӣ ҷорӣ намудани кортҳои пластикии низомҳои пардохтии Visa International, MasterCard Worldwide ва КАД самаранокӣ фаъолияти тичоратиро хангоми хариду фуруш зиёд мегардонад. Барои дастрасӣ ба ҷунин шакли хизматрасонӣ Шартнома баста шуда, ташқилот ё корхонаи аъзо метавонад дар дастрасӣ бе хароҷотҳои

зиёдагӣ на танҳо роҳҳои осон ва саривақтии пардохтҳо ҷорӣ намояд, балки як қатор бартариатҳои барои беҳбудии фаъолияти тичорати зарурбударо амалӣ гардонад. Ба инҳо дохил мешавад:

1. Бехтар намудани мавқеъ ва имиҷи муассиса аз ҳисоби истифодабарии технологияҳои замонавӣ ва ба мизоч пешниҳод намудани имконияти интиҳоби воситаи пардохт.

2. Имконияти захиравии муътадилли зиёд намудани гардиши молу хизматрасонӣ.

3. Зиёдшавии шумораи мизочон ва гардиши корхона ва муассиса аз ҳисоби: ҷалб намудани мизочони нав - соҳибони кортҳои пластикӣ, зиёд намудани ҳаҷми миёнаи харид, харид бо қарз тавассути кортҳои кредитӣ.

4. Бехатарӣ ва қулай будани пардохтҳо: барои аз қаллобӣ ва пулҳои қалбақӣ эмин будан, номаҳдудӣ аз воситаҳои пулӣи мавҷудбуда, дорандагони кортҳо барои харидорӣ намудани харидҳои ғайринақшаӣ ва молҳои қиматтар мушқилӣ намекашанд;

- Воситаҳои нақдӣ дар ҳазинаҳо камтар мешаванд;

- Бо кортҳо қор қардан хеле осон ва қулайтар аст;

- Навбати камтар дар назди ҳазина, инчунин ҳазинадор барои пардохи бақия вақт сарф намекунад;

- Маҳдуд гаштани шумораи амалиётҳо бо нақдинаҳо ва гузаронидани пулҳои майда ба ҳазина;

- Маҳдудшавии хароҷот барои ҳаволаҳо;

5. Кушодани суратҳисоб ҳатмӣ нест.

6. Шартҳои манфиатовари хизматрасонӣ ва ҷуброни воситаҳо дар муҳлати кӯтоҳтарин.

7. Барномаҳои якҷояи шарикӣ барои дорандагони кортҳои пластикӣ.

Барои оммафаҳм будани механизми пайвастшавӣ ба хизматрасониҳои бонкӣ ҳама вақт намунаи пайвастшавӣ ва тартиби истифодаи он нишон дода мешавад, ки инҳоро дар бар мегирад:

1. Муассиса шартномаи эквайрингӣ меканад.

2. Ташкилоти карзӣ таҷҳизоти муҳими замонавиرو, ки дар усули онлайн бо низоми бонкӣ кор мекунад, пешниҳод ва ба роҳ мемонад.

3. Ташкилоти карзӣ омӯзиши кормандонро оид ба таҷрибаи қабули пардохтҳо тавассути кортҳои пластикӣ доир менамояд.

4. Харидор кортро барои пардохти харид пешниҳод менамояд.

5. Гузаронидани амалиётҳо на бештар аз як дақиқа.

6. Гузаронидани воситаҳои пулӣ ба суратҳисоби ташкилот бо назардошти комиссия барои амалӣ намудани ҳисобҳо.

Шартҳои хизматрасониҳои эквайрингӣ дар ташкилоти карзӣ ба ин намуни хизматрасонӣ пайваст яке аз манфиатноктарин хизматрасониҳо дар бозор ба шумор меравад ва дар ҳар як ҳолат сухбатҳои инфиродӣ гузаронида мешаванд ва изофаҳои молиявӣ иловагӣ талаб карда намешавад.

7.3. Низоми нави «Бонк-мизоч» ва бартариатҳои он дар фаъолияти бонкӣ

Дар шароити имрӯза бонкҳо ҳамчун инноватсия чунин тарзи корро ба муштарӣ тавассути низоми пардохти яклухт барои хизматрасонии фосилавӣ ҳисоби муштарӣ – шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ истифода мебаранд. Низоми «бонк-муштарӣ» ин низоми компютерӣ автоматизидаи ҳисоби электронӣ ба воситаи робитаи модемӣ дар навбати аввал ба муштарӣёни сатҳи миёна ва калонтарин ва ё ки консервативии бонк – шахсони ҳуқуқӣ, инчунин ба бонк-мухбирон ва ҷузъи бонк нигаронида шудаанд (филиалҳо, шуъбаҳо, нуктаҳои мубодилаи арз). Бо ёрии чунин система муштарӣёни бонк метавонанд бевосита аз хона ё ин ки аз офиси худ муомилоти гуногунро рохандозӣ намоёнд.

Низоми «бонк-муштарӣ» ба технологияи бекоғазӣ пеш бурдани кори бонк бо муштарӣ асос ёфта, маҳз дар долани намунаҳои электронии хуччатҳои пардохтӣ бо шабакаи телефон, танҳо ба сифати тадбирҳои иловагӣ

беҳатарӣ формат (андоза)-и нодири хуччатҳо, модемҳо ва системаи имзои электронӣ истифода бурда мешавад.

Низоми классикии «бонк-муштарӣ» мавҷуд будани таъминоти барномавино, ки ҷӣ дар муштарӣ ва ҷӣ дар бонк гузошта шудааст, дар назар дорад. Дар қисмати муштарии барнома маълумотҳои ин муштарӣ ва дар бонкӣ бошад, ҳамаи муштарӣёни он нигоҳ дошта мешаванд. Робита аз рӯи модем бо роҳи пайвастшавии телефонӣ бо хизматрасонии бонк ба вучуд меояд.

Хизматрасониҳои асосии тавассути низоми «бонк-муштарӣ» пешниҳодшаванда инҳоро дар бар мегирад:

- Ба бонк супоридани шаклҳои гуногуни хуччатҳои пардохтии муштарӣ, аз ҷумла супоришномаҳои пардохтӣ бо имзои ададӣ;

- Гирифтани иқтибос аз бонк аз рӯи ҳисоби муштарӣ;

- Мубодила бо бонк бо хабарҳои гуногуни иттилоотӣ;

Бонкҳои дар асл пешқадам кӯшиш менамоянд, ки доираи муомилотро васеъ гардонанд, то ки муштарӣ тавонад аз офис ё ҷои мавҷудаи худ бо истифодаи системаи «бонк-муштарӣ» ин муомилотро гирад.

Ба онҳо чунин амалиётҳо мисол шуда метавонанд:

- Ба бонк ирсол намудани дархост барои гирифтани пули нақд;

- Ба бонк ирсол намудани супоришнома барои харид ё ки фуруши асъори хоричӣ ё ки коғазҳои қиматнок;

- Мубодилаи хабарҳои иттилоотӣ бо дигар муштарӣёни ба ин низоми пайвастшуда;

- Ба муштарӣён пешкаш намудани иттилооти гуногуни амалиётӣ молиявӣ (қурби асъор, хариду фуруши коғазҳои қиматнок, шарҳи бозори молиявӣ ва ғ.);

- Ирсол дархостҳои гуногун ва гирифтани маслиҳат илова хоҳанд шуд.

Афзалият барои муштарӣён аз истифодаи низомии «бонк-муштарӣ» дар он аст, ки онҳо вақт ва маблағро барои ба бонк омадан сарфа мекунад, инчунин барои қор бо ҳуҷҷатҳои пардохтии худ интерфейси қулай мегиранд. Ҳамин тавр, аксарияти системаҳо вазифаҳои хизматрасонии зеринро барои муштарӣ дар назар доранд:

- Маълумотномаи навкардашудаи электронии кодҳои бонкии ҳаммонандкардашуда ва дигар маълумотҳои ҳатмии пардохтии ҳамаи бонкҳои хизматрасон;
- Омодагии автоматизишудаи ҳуҷҷатҳои пардохтӣ бо истифодаи нусхаҳо ва маълумотномаҳои маҳдуд (таъйин кардани пардохт, маълумоти ҳатмии зидди агентҳои муомилот, кодҳои оморӣ);
- Имконияти содирот ва воридоти маълумотҳо аз барномаи муҳосиби муштарӣ;
- Назорат аз рӯи гузаштани ҳуҷҷати пардохти ба бонк ирсолшуда (агар ҳуҷҷат хато бошад, вай ба муштарӣ бозгардонида мешавад ва баъд аз ислоҳ боз ба бонк ирсол карда мешавад) ва ғ.

Ҳифзи иттилоот дар низомии «бонк-муштарӣ» бо роҳи истифодаи имзои сифрии электронӣ (ИСЭ) ва усулҳои хати рамзии барамздарории иттилоот ба амал меояд.

Ҷоидаи бонк аз хизматрасонии муштарӣён тавассути системаи роҳи буридашуда нисбати ҳисоб чунин аст: сарфои вақти амалиётчиён барои қабул ва қоркарди ҳуҷҷат, қабулгоҳи амалиётӣ ҳолӣ мегардад, имконияти ба танзим овардани таъмини иттилоотии муштарӣён ба вучуд меояд. Ба ғайр аз ин, дар бонк имконияти қалби муштарӣёни аз офис дурбуда барои хизматрасонӣ пайдо мегардад, инчунин бонк дар намуни пардохти муштарӣён барои истифодаи системаи «бонк-муштарӣ» даромади иловагӣ мегирад.

Барои ба ин система пайваст шудан муштарӣ бо бонк барои хизматрасонӣ дар системаи электронии

«бонк-муштарӣ» шартнома мебандад. Баъд аз бастани шартнома бонк таъйин мекунад:

- Ба муштарӣ додани ҳуҷҷатҳо дар бораи қор бо система;
- Муқаррар намудани таъмини маҳсули барномавӣ;
- Омӯзиши шахсони вақолатдори муштарӣ дар бораи қор бо система;

Ба ғайр аз ин, бонк дастгирии техникиро ҳангоми навиштии барнома, пайдо шудани тафсири нави система қафолат медиҳад; ҳангоми қори система бо телефон маслиҳат ва тавсия медиҳад.

Шакли ва намуни қои қорӣ (аз ҷумла рӯйхати (меню) экран) дар бонк ба вучуд оварда мешавад. Муштарӣ қои қори тайёрро мегирад, вай метавонад дар ҳудуди вақолати аз қониби бонк додашуда онро тағйир диҳад. Қори муштарӣ танҳо бо ворид кардани ҳуҷҷатҳо маҳдуд карда шудааст ва дар мавриди зарурат бо воридот/содироти маълумотҳо аз барномаи муҳосиб, инчунин азназаргузаронии маълумотҳои аз бонк воридшударо иҷро менамояд. Ҳар муштарӣ метавонад қӣ менюи (рӯйхати) гуногун ва қӣ маълумотномаи гуногун, нусха ва асос дошта бошад.

Барои оғози қор дар системаи «бонк-муштарӣ» муштарӣ бояд дар бонк қалидҳои хати рамзиро қаблан пайдо ва қайд намояд ва гувоҳномаҳои (сертификатҳои) сифрии электронӣ гирад.

Барои таъмини амнияти иттилоотӣ ҳангоми қор бо системаи хизматрасонии бонкии дур қардашудаи «бонк-муштарӣ» барномаи химоякунанда истифода бурда мешавад. Ин барнома EXE-и модули иҷрошаванда буда, имзои электронии сифрӣ ва барамздарории файлҳои таъмин месозад. Вай одатан ба муштарӣ дар ҳайати қои қори автоматизишудаи муштарии системаи «бонк-муштарӣ» гузошта мешавад.

7.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Технологияҳои иттилоотии муосир дар фаъолияти бонкӣ қадом омилҳоро дар бар мегирад?

2. Барои кор бо иттилооти махсусгардондашудаи байналмилалӣ иктисодӣ кадом омилҳо муҳиманд?

3. Кадом ширкатҳои бонуфузи байналхалқӣ ба хизматрасониҳои фосилавӣ машғуланд?

4. Моҳи июли соли 2000 кадом барномаҳо оид ба технологияҳои иттилоотӣ ба истифода дода шуданд?

5. Эквайринг чист?

6. Бонки эквайр чист?

7. Чараёни иҷрои хизматрасонии эквайрингӣ чӣ гуна аст?

8. Эквайринг дар кадом ҳолат истифода ва қатъ карда мешавад?

9. Кадом қуртҳои пластикӣ дар низоми пардохт ба таври васеъ истифода мешаванд?

10. Эквайринг дар муносибатҳои тичоратӣ чӣ аҳамият дорад?

11. Бехатарӣ ва кулай будани пардохт дар кадом меъёрҳо асос меёбад?

12. Низоми нави бонк-мизоч кадом омилҳоро дар бар мегирад?

13. Низоми классикии бонк-мизоч чиро дар бар мегирад?

14. Хизматрасонии тавассути низоми бонк-мизоч амалишаванда кадом омилҳоро дар бар мегирад?

15. Афзалият барои муштарӣ аз истифодаи низоми бонк-муштарӣ дар чист?

15. Ҳифзи иттилоот дар низоми бонк-муштарӣ бо кадом роҳ сураг мегирад?

16. Барои огози кор дар системаи бонк-муштарӣ кадом омил нақши калидӣ дорад?

17. Барномаи таъминкунандаи бонк-муштарӣ чӣ ном дорад ва чӣ гуна истифода мешавад?

7.5. Саволҳои тестӣ

1. SHARP-IPSANET чӣ гуна шабака аст?

а) Шабакаи умумичаҳонист;

б) Шабакаи минтақавист;

в) Шабакаи дохилист;

г) Шабакаи байнишаҳрист;

2. Эквайринг чист?

а) Ин хизматрасонист;

б) Ин муомилот мебошад;

в) Ин як шакли назорат аст;

г) Ин шабакаи минтақавист;

3. Эквайринг дар кучо истифода мегардад?

а) Дар марказҳои савдо ва хизматрасонӣ;

б) Дар ҷойҳои камодам;

в) Дар муносибатҳои байналхалқӣ;

г) Дар ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ;

4. Дар хизматрасонии эквайринг аз ҳама муҳим чист?

а) Корти пластикӣ;

б) Банкомат;

в) Шабакаи интернет;

г) Ҳамаи ҷавобҳо дуруст;

5. Эквайринг дар кучо истифода мешавад?

а) Дар марказҳои савдо ва хизматрасонӣ;

б) Дар ҷойҳои камодам;

в) Дар муносибатҳои байналхалқӣ;

г) Дар ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ;

6. Дастгоҳҳои пардохтӣ чист?

а) Корти пластикӣ;

б) Банкомат;

в) Шабакаи интернет;

г) Ҳамаи ҷавобҳо дуруст;

7. Барои пайвастишавӣ ба хизматрасонии эквайрингӣ аз ҳама муҳим чист?

а) Шартнома;

б) Қарордод;

в) Иҷозатнома;

г) Патент;

8. Низоми банк-муштарӣ чист?

а) ин низоми компютерии автоматизишудаи ҳисоби электронист;

б) ин низоми компютерии автоматизишудаи пардохтҳои электронист;

в) ин низоми компютерии автоматизишудаи қорғҳои электронист;

г) ин низоми компютерии автоматизишудаи паёмҳои электронист;

9. Хизматрасониҳои асосии тавассути низоми банк-муштарӣ пешниҳодшаванда чиро дар бар мегирад?

а) Ба банк супоридани шаклҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои пардохти муштарӣ, аз ҷумла супоришномаҳои пардохти бо имзои ададӣ;

б) Гирифтани иқтибос аз банк аз рӯи ҳисоби муштарӣ;

в) Мубодила бо банк бо хабарҳои гуногуни иттилоотӣ;

г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

10. Ҳифзи иттилоот дар низоми банк-муштарӣ бо кадом роҳ амалӣ карда мешавад?

а) Истифодаи рамз ва имзои электронӣ-ададӣ;

б) Истифодаи рамз ва имзои ҳатӣ;

в) Истифодаи коғазӣ қиматноки Ҳимояшуда;

г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

11. Барои таъмини амнияти иттилоотӣ хангоми қор бо системаи хизматрасонии банкӣи дурқардашудаи банк-муштарӣ кадом барномаи Ҳимоякунанда истифода мешавад?

а) Барномаи EXE;

б) Барномаи TXE;

в) Барномаи MXE;

г) Барномаи NXE;

Мавзӯи 8. Ҳусусиятҳои ҳос ва методологияи истифодаи қорғҳои пардохтӣ дар шароити имрӯза

8.1. Зарурат ва аҳамияти қорғҳои пардохтӣ

8.2. Гуруҳбандӣ ва таснифи истифодаи қорғҳои пластикӣ

8.3. Саволҳо барои назарсанҷӣ

8.4. Саволҳои тестӣ

8.1. Зарурат ва аҳамияти қорғҳои пардохтӣ

Гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ боиси ислоҳоти муҳими низоми молиявӣ қарзӣи он мегардад. Механизми асосии низоми молиявӣ қарзӣи ин низоми банкӣи мебошад, ки аз самаранокии фаъолияти он муваффақӣ дар баргараф намудани бухрони иқтисодӣ, паст шудани таварруми пул ва таъмини тасбитаи молиявӣ вобаста аст. Дар шароити шиддат ёфтани рақобат банкҳо воситаҳои нави банкиро татбиқ ва роҳҳои тақмил додани технологияи базавиро ҷустуҷӯ мекунанд, дар таҷрибаи худ соҳаи технологияи иттилоотиро бошиддат истифода мебаранд.

Қорти банкӣ ин воситаи пардохти байни банк мизоч буда, ба шахси истифодабарандаи варақа барои пардохти ғайринақдӣи мол ёки хизматрасонӣ, инчунин гирифтани маблағи нақд дар банк асосӣ ва филиали банкҳо аз банкоматҳо имконият медиҳад. Қорғонаҳои савдо, хизматрасонӣ ва шуъбаи банкҳо шабакаи нуқтаи хизматрасонӣ (ёки шабакаи қабул)-ро таъсис медиҳанд.

Пеш аз он ки қортро ба сифати воситаи пардохт қабул намоянд, гузаронидани **авторизатсия (мустаҳкамкунӣ)**, яъне ки гирифтани руҳсати эмитент барои гузаронидани амалиёт зарур аст. **Авторизатсия (мустаҳкамкунӣ)** чӣ дастӣ, вақте ки фурушанда ё ки ҳазиначӣ дархостро ба оператор ба василаи телефон мерасонад ва чӣ ба таври автоматикӣ гузаронида мешавад. Дар ин ҳолат варақа ба POS-терминал ёки терминали савдо ҷойгир шуда, маълумот аз варақа ҳисобӣ мешавад; аз ҷониби ҳазиначӣ маблағи пардохт

ворид карда мешавад. Баъдан терминал **авторизатсия** менамояд ёки робитаро бо базаи маълумотҳои системаи пардохт (реҷаи on-line) муқаррар месозад ёки мубодилаи иловагии маълумотҳоро бо худӣ varaқа (реҷаи off-line) ҷорӣ менамояд. Хангоми додани пули нақд чунин тартибот аст, ки пул дар реҷаи автоматӣ бо дастгоҳи махсус - банкомат дода мешавад, ки авторизатсия мегузаронад.

Дар мавриди ҳисоб дорандаи корт бо як қатор имтиёзҳо маҳдуд мешавад. Хусусияти имтиёзҳо ва шартҳои истифодаи онҳо бояд қаблан ба ҳисоби худ ба банки эмитент то андозае маблағ гузаронад. Ҳаҷми он имтиёзи маблағи дастрасро низ муайян мекунад. Назорати имтиёз дар мавриди гузаронидани авторизатсия (мустаҳкамкунӣ) амалӣ мешавад, ки хангоми истифодаи varaқаи ҳисоб дар ҳар сураг хатмӣ аст.

Барои аз нав барқарор кардани (ё ки афзоиш додани) имтиёз ба дорандаи корт лозим меояд, ки аз сари нав ба ҳисоби худ маблағ ворид намояд.

Роҳи дувум, барои таъмини пардохт дорандаи корт метавонад қаблан маблағ ворид накуна, баръакс аз банки эмитент қарз гирад.

Чунин нақша хангоми пардохт тавассути varaқаи қарз ба амал меояд. Дар ин ҳолат имтиёз бо микдори қарзи пешниҳодшуда алоқаманд буда, дар доираи он дорандаи varaқа метавонад маблағро харч намояд. Қарз ҳам якқарата ва ҳам барқароршаванда буда метавонад. Барқароршавии қарз вобаста аз созишнома бо дорандаи он баъди адои ҳамаи маблағи қарз ёки қисми он ба вучуд меояд.

Кортҳои қарзӣ ва ҳисобӣ метавонанд корпоративӣ (иттиҳодиявӣ) бошанд. Varaқаҳои корпоративӣ аз ҷониби ширкат ба коргарони худӣ барои пардохти харҷҳои сафари хизматӣ ёки дигар ҳароҷоти хизматӣ пешниҳод мешавад. Varaқаҳои корпоративии (иттиҳодиявӣ) ширкат бо ягон ҳисоби он алоқаманданд. Ба ҳар як дорандаи картаҳои корпоративӣ меъёри инфиродӣ муқаррар карда

мешавад. Varaқаҳои корпоративӣ ба ширкат барои муфассал назорат кардани харҷҳои хизматӣ имконият медиҳад.

Varaқаҳои оилавӣ яқинан ба корпоративӣ монандӣ дорад. Ҳукуки ба вучуд овардани пардохтҳо дар доираи меъёри муқарраргардида ба аъзоёни оилаи дорандаи varaқа пешкаш гардида, ба онҳо varaқаҳои алоҳида дода мешавад.

Бонк-эмитент varaқа бароварда, иҷрои вазифаҳои молиявиро кафолат медиҳад, ки бо истифодаи varaқаҳои пластикӣ воситаи пардохт алоқаманд буда, худӣ он бо фаъолият, ки аз ҷониби корхонаҳои савдо ва соҳаи хизматрасонӣ қабули онро таъмин мекунад, машғул нест. Ин масъаларо бонки эквайрер ҳал намуда, ҳамаи интиҳоби амалиётҳоро оид ба ҳамкорӣ бо нуқтаҳои хизматрасонии varaқаҳо амалӣ месозад: коркарди дархостҳо барои авторизатсия, маблағи гузарондашуда ба ҳисоби нуқтаи савдо барои мол ва хизматрасонӣ, қабул, ба ҳелҳо ҷудокунӣ ва ирсолӣ ҳуҷҷат (varaқӣ ва электронӣ), ки муомилотро бо истифодаи varaқаҳо, паҳн намудани ист-varaқҳо (руйхати varaқаҳо, бо ин ё дигар сабабҳои аз амалиётҳо аз рӯи онҳо боздошта шудаанд) ва ғ. Ба ғайр аз ин, бонк эквайрер додани пули нақдро аз рӯи varaқаҳо, ҷӣ дар шуъбаи худ ва ҷӣ тавассути банкомати ба вай тааллуқдошта метавонад амалӣ кунад. Бонк метавонад иҷрои вазифаи бонк-эквайрер ва эмитентро мувофиқ созад.

Бояд қайд намуд, ки вазифаи асосии ҷудопозири бонк-эквайрер молиявӣ буда, бо иҷрои ҳисоб ва пардохти нуқтаи хизматрасонӣ алоқаманд аст.

Иҷрои вазифаҳои худ аз ҷониби эквайрер боиси ҳисоб бо эмитентҳо мегардад. Ҳар як бонк-эквайрер ба нуқтаҳои хизматрасонӣ оид ба пардохти дорандаи varaқаҳои бонкҳо-эмитентҳо маблағ мегузаронад, ки ба ин системаи пардохт дохил мешавад. Бинобар ин чунин маблағҳо бояд баъдан ба эквайрер аз ҷониби хамин эмитентҳо гузаронда шаванд. Самарабахш гузарондани ҳисоби тарафайн байни эквайрер ва эмитентҳо бо

хисоби бонкии (як ё якчанд) дар системаи пардохт мавҷудбуда таъмин мегарданд, ки бонкҳо-аъзоёни система хисоби мухбирии худро мекушоянд.

Системаи пардохт гуфта, маҷмӯи усул ва субъектҳои онҳоро амаликунандаро меноманд, ки дар доираи система шароитро барои истифодаи varaқаҳои пластикии бонкии стандартӣ қайдкардашуда ба сифати маблагӣ пардохт таъмин мекунад. Яке аз масъалаҳои асосӣ, ки ҳангоми таъсиси системаи пардохт ҳал мегардад, коркард ва риоя намудани қоидаҳои умумии хизматрасонии varaқаҳои ба системаи эмитентҳо дохилшуда, гузарондани хисоб ва пардохти тарафайн мебошад. Ин қоидаҳо ҳам ҷанбаҳои тозаи техникии амалиётҳоро бо varaқаҳо - стандарти маълумотҳо, тартиби авторизатсия, рӯйхати таҷҳизоти истифодашуда ва ҳам ҷанбаҳои молиявии хизматрасонии varaқаҳо, ба мисли тартиби ҳисобот бо корхонаҳои савдо ва хизматрасонӣ, қоидаҳои хисоби тарафайни байни бонкҳо, тарифҳо ва ғайраҳоро дар бар мегирад.

Ҳамин тавр, аз нуктаи назари ташкилӣ, асоси системаи пардохт ин уҳдадорӣ дар шартнома зикршудаи ассотсиатсияи бонкҳо мебошад. Ба ҳайати системаи пардохт, инчунин корхонаҳои савдо ва хизматрасонӣ дохил мешаванд, ки шабакаи нуктаи хизматрасониро ба вучуд меоранд. Барои босубот ба амал даровардани системаи пардохт ташилотҳои махсуси ғайримолиявӣ ҳам зарур аст, ки дастгирии техникий хизматрасонии varaқаҳоро амалӣ менамоянд: маркаҳои протсессингӣ ва муоширатӣ, маркаҳои хизматрасонии техникий ва ғ.

Маркази пратсессингӣ ташкилоти махсуси хизматрасонист, ки тахрири дархостҳои аз эквайрерҳо (ё ки бевосита аз нуктаи хизматрасонӣ) воридшударо барои авторизатсия ва ёки суратчаласаҳои (протоколҳои) амалиётҳо - маълумотҳои ба қайдгирифташуда дар бораи varaқаҳои пардохт ва додани пули нақдро таъмин мекунад.

Барои ин марказ базаи маълумотҳоро идора карда, маълумотҳои куллӣ дар бораи бонк - аъзоёни системаи пардохт ва дорандаи varaқаҳоро дар бар мегирад.

Марказ маълумотро дар бораи меъёри дорандаи varaқаҳо нигоҳ дошта, дархостҳоро барои **авторизатсия (мустаҳкамкунӣ)** дар он ҳолат иҷро мекунад, ки агар бонк-эмитент базаи шахсиرو идора накунад (бонки off-line). Дар акси ҳол (бонки on-line) маркази протсессингӣ дархости қабулшударо ба бонк-эмитети varaқаи хизматкунанда ирсол мекунад. Марказ инчунин ирсולי ҷавобро ба бонки-эквайрер таъмин мекунад. Ба ғайр аз ин, дар асоси протоколҳои (суратчаласа) амалиётҳои дар як рӯз ҷамъшуда маркази протсессингӣ маълумотҳои ҷамъбастиро барои гузарондани хисоби тарафайни байни бонкҳо - иштирокчиёни системаи пардохт омода ва ирсол мекунад, инчунин ба бонкҳо-эквайрерҳо (мумкин бевосита ба нуктаҳои хизматрасонӣ) ист-varaқаҳо ташаккул медиҳанд ва ирсол мекунад. Маркази протсессингӣ метавонад, инчунин талаботи бонкҳо-эмитентҳоро дар varaқаҳои нав қонёв гардонад.

Системаи пардохти серсоҳа метавонад якчанд маркази протсессингӣ дошта бошад, ки нақши онҳоро дар сатҳи минтақавӣ бонкҳо-эквайрерҳо ҳам иҷро карда метавонанд.

Марказҳои муоширатӣ ба субъектҳои системаи пардохт ба шабакаҳои маълумотдиҳӣ роҳ мекушоянд. Истифодаи роҳҳои алоқаи махсуси баландмахсул боиси зарурати таҳвили андозаи зиёди маълумотҳо байни иштирокчиёни аз ҷиҳати ҷуғрофӣ тақсимшудаи системаи пардохт ҳангоми авторизатсияи varaқаҳо дар нуктаҳои савдо, дар мавриди хизматрасонии varaқаҳо дар банкоматҳо, гузаронидани хисоби тарафайни байни иштирокчиёни система мегардад.

Маркази протсессингӣ асоси технологиии системаи пардохт мебошад. Ин марказ дар шароити бениҳоят мушкил ғаёлият намуда, дар миқёси муайян ҷараёни бошиддати амалиётро (транзаксияро) қафолатнок коркард менамояд. Воқеан, истифодаи varaқаи хисоб ба

зарурати on-line-авторизатсияи ҳар як муомилот дар ҳар як нуқтаи хизматрасонии системаи пардохт оварда мерасонад. Барои амалиёт бо варакаи қарзӣ авторизатсия на дар ҳама ҳолат, вале масалан, дар мавриди гирифтани пул дар банкоматҳо ҳама вақт гузаронида мешавад. Ба имкониятҳои ҳисоббарории маркази протсессингӣ омодагии маълумотҳо барои гузаронидани ҳисоби тарафайн доир ба ҷамъбасти рӯз то андозае талабот изҳор мекунад, зеро ки сураҷчаласаҳои қисми зиёди транзаксияҳо ба коркард воҷиб буда, муҳлати иҷрои ҳисобҳо бошад, якҷанд соат аст.

8.2. Гурӯҳбандӣ ва таснифи истифодаи қортҳои пластикӣ

Ҳамин тавр, нигоҳ доштани фаъолияти бозътимод, устувории системаи пардохт, аввал, мавҷуд будани иқтидори калони ҳисоббарориро дар маркази протсессингӣ (ё ки марказҳо) ва дуввум, инфрасохтори инкишофёфтаи муоширатиро талаб мекунад, зеро ки маркази протсессингӣ бояд имконияти хизматрасонӣ намулдани микдори бениҳоят зиёди нуқтаҳои аз ҷиҳати ҷуғрофӣ дурдастро дошта бошад. Илова бар ин, маршруткунонии дархостҳо ногузир аст, ки ин боз ҳам талаботро нисбати муошират мушкул мегардонад. Бонкҳо - иштирокчиёни системаи пардохт бо бонкҳои ҳисоббарор (мумкин бо якдигар дар мавриди мунтазам гузаронидани ҳисоби тарафайн) мубодилаи ҳуҷжатҳои электронӣ менамоянд. Зоҳиран барои самаранок ҳал намудани проблемаҳои баёншуда истифодаи шабакаҳои баландамаҳсули маълумотдиҳӣ зарур аст.

Супориши 1.1. Истилоҳро интиҳоб намоед

Аз сутуни рост ифода ё ки таърифи ба истилоҳи сутуни чап дахлдошгари интиҳоб намоед:

Истилоҳ	1	Таъриф	2
1. Смарт-корт		А. Рухсатномаи аз ҷониби эмитент барои гузаронидани амалиёт бо истифодаи қортҳои бонкӣ ва вазифаҳои бавучудомандаи он ҷиҳати ба иҷро расондани ҳуҷжатҳои пешниҳодшуда, ки бо истифодаи қортҳои бонкӣ тартиб дода шудаанд.	
2. Қортҳои корпоративӣ (иттиҳодиявӣ)		Б. Қорти бонкӣ, ки ба дорандаи он имконият медиҳад, ки мувофиқи шартҳои созишномаи байни эмитент ва муштарӣ амалиётро ба андозаи аз ҷониби эмитент пешниҳодшудаи қарз ва дар доираи меъёри хароҷоти аз ҷониби эмитент муқарраргардида, пардохти мол ва хизматрасонӣ ё ки гирифтани маблағи пули нақд истифода намояд.	
3. Меъёри якдафъа барои як харид		В. Автомати бонкӣ, ки барои хизматрасонии муштарӣ дар набулдани ҳайати бонкӣ таъйин шудааст.	
4. Маркази протсессингӣ		Г. Барои ҳар як смарт-корт дар вақти ирсолӣ он аз ширкат ба бонк-автомат муқаррар карда мешавад.	
5. Қорти ҳисобӣ		Д. Қорти пластикӣ, ки шумили маълумоти он микронақшаи интегралӣ дараҷаи гуногуни мушкӣлӣ мебошад.	
6. Қорти қарзӣ		Е. Бонк, ки эмиссияи (баровардани пули қоғазӣ ва қоғазҳои қиматнок)	

7. Бонк-эквайрер	кортхоро ба амал меорад. Ж. Миклори харид, ки бе авторизатсия (мустаҳкамкунӣ) метавонад пардохт шавад.
8. Бонк-эмитент	З. Бонке, ки дорандаи кортго хизматрасонӣ менамояд ва бо корхонаҳои савдо аз хисоби маблағи худ хисоббарорӣ мекунад.
9. Тахфиф барои хисоби савдо	И. Ширкати технологӣ, ки байни иштирокчиёни система ҳамкорӣ иттилоотиро таъмин мекунад.
10. Пардохт барои мубодилаи иттилоотӣ (интерчейнч)	К. Корти бонкӣ, ки ба дорандаи маблағ дар хисоби бонкӣ дода шуда, истифодаи он ба дорандаи корти бонкӣ имконият медиҳад, ки мувофиқи шарти созишномаи байни эмитент ва муштарӣ маблағҳои пулии дар хисоби он дар доираи меъёри хароҷот қарордошта ва эмитент муқарраркарда ба ихтиёри худ гирад, мол ва хизматрасониرو пардохт намояд, ёки маблағи пули нақд гирад.
11. Авторизатсия	Л. Фоизи муайян аз маблағи қарз, ки дорандаи корти қарзӣ бояд ҳар моҳ бозгардонад.
12. Системаи пардохт	М. Муттасилии маълумотҳои аз ҷониби иштирокчиёни система барои хизматрасонии дорандаи корт гирифташуда.
13. POS-терминал	Н. Фоиз аз маблағи харид, ки аз корхонаи савдо нигоҳ дошта мешавад.
14. Меъёри умумии қарз маблағи қарзи пардохтнашуда аз рӯи ҳисоб	О. Маҷмӯи усулҳо ва субъектҳои онҳоро амаликунанда, ки дар доираи система барои истифодаи кортҳои бонкии пластики стандартӣ қаблан шарткардашуда ба сифати

15. Коды нақлиёт	маблағи пардохт шароит меофарад. П. Дастгоҳе, ки дар нуктаи хизматрасонии кортҳо гузошта шуда, барои гузаронидани авторизатсия, қайдкунӣ ва тахвили транзаксийҳо дар речаи автоматикӣ таъйин шудааст.
16. Пардохти ҳатмӣ камтарин	Р. Қарзи баландтарин, ки ба дорандаи корти бонкӣ пешниҳод хоҳад шуд.
17. Банкомат	С. Корти бонкие, ки ба дорандаи он барои гузаронидани амалиёт аз рӯи хисоби шахси ҳуқуқӣ имконият медиҳад.
18. Транзаксия	Т. Комиссияи ба бонки-эмитент бонки-эквайрер пардохткунанда.

Низоми бонкии имрӯза яке аз муҳимтарин соҳаҳои хоҷагии миллии ҳар як давлати пешрафта мебошад. Мавқеи аввалиндараҷаи амалии низомӣ бонкӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки низомӣ пардохт ҳисобу китобро идора намояд. Аксар муомилоти тичоратиро ба воситаи пасандозҳо, сармоягузориҳо ва амалиёти қарзиро ҳисоббаробақунӣ иҷро мекунад. Дар баробари дигар миёнаравҳои молиявӣ бонкҳо пасандозҳои аҳолиро ба ширкатҳо ва сохторҳои истеҳсоли равона мекунанд.

Яке аз хизматрасониҳои бонкии дар низомӣ имрӯзаи муносибатҳои молиро пулӣ масъул ин истифода аз ҳисоббаробақуниҳои ғайринақдӣ, алаҳхусус тақвият ва пешбурди қартаҳои пардохтӣ қисми таркибии низомӣ молиявии мамлакатҳо ва ҷомеаи иқтисодии ҷаҳон ба шумор меравад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин қартаҳои пардохтии тоҷикӣ бо номи «Тоҷқарт» бароварда шуда буд. Дар ин замина соли 1999 ҶСК «Агроинвестбанк» нахустин шуда, истифодаи қартаҳои пардохтиро пешкаши мизоҷони худ намуда, ҷиҳати ба амалбарории хизматрасониҳои бонкӣ саҳми назарраси худро гузошт.

Дар холи хозир аз чунин хизматрасониҳои бонкӣ дар миёси ҷумҳурӣ зиёда аз 500 хазор дорандагони қартаҳои пардохтӣ баҳраваранд.

Вале мизони истифодаи қартаҳои пардохтӣ дар Тоҷикистон айни ҳол мутобиқ ба талаботи давру замон рушд ва тақомул наффтааст. Сабаби ин, қабл аз ҳама, дар огоҳӣ пайдо намудани мардум аз ин тарзи пардохт ва ҳамчунин майдони фарогири қорбурд надоштани қартаҳои пардохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Аммо дар кишварҳои мутараққии ҷаҳон қартаҳои пардохтӣ имрӯз аз маъмултарин тарзҳои пардохти ғайринақдӣ буда, бо он дар тарабхона таом тановул мекунаанд, аз хизматрасониҳои тичоративу меҳмонхона истифода мебаранд.

Ҳусусияти хоси дигари қартаҳои пардохтӣ аз он иборат аст, ки новобаста аз дараҷаи мукаммалишон, дар онҳо номгӯи муайяни ахбор дар бораи барномаҳои мухталиф истифодашаванда нигоҳ дошта мешавад. Қартаи пардохтӣ метавонад ҳамчун иҷозатнома барои ворид шудан ба бино, воситаи дастрасӣ ба мошинаи хисоббарор, воситаи пардохти ҳаққи гуфтугӯӣ телефонӣ, шаҳодатномаи ронандагӣ ва ғайра хизмат намояд. Дар самти муомилоти пулӣ қартаҳои пардохтӣ яке аз воситаҳои пешқадами ташкил намудани хисоббаробаркунии ғайринақдӣ буда, он синфи махсуси олоти пардохтиро ташкил медиҳанд ва метавонанд дорон сифати ҳам воситаи дебетӣ ва ҳам кредитӣ бошанд.

Баргариҳо вобаста ба қорӣ намудани қартаҳои пардохтӣ дар гардиши амалиётҳои иқтисодии кишварамон ҳеле ҷашмрас аст. Айни ҳол мизочони бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳои молиявии ғайрибонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон доранд, ки аз навъи хизматрасонии бонкӣ истифода бурда, тавассути қартаҳои пардохтӣ хисоббаробаркунии худро анҷом диҳанд. Чунин хизматрасонии маъмули бонкӣ имконият медиҳад, ки мизочон ҳангоми гузаронидани амалиётҳои молиявӣ ҳарачоташонро кам карда, бо ин роҳ

даромаднокиашонро афзун намоянд. Қартаҳои пардохтӣ барои муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ ҳам баргариҳои зиёдро фароҳам меорад. Аз ҷумла, муассисаҳои савдо аз қиро қардани инкассаторҳо, ҷобчагузорӣ, банду баст ва қашондани маблағҳои пулӣ аз мағоза то бонк озод мешаванд. Қартаҳои пардохтӣ як навъ рекламаи муассиса ба шумор рафта, баҳри паст қардани хароҷоти гуногуни дохилию беруна хизмат мерасонад.

Қартаҳои пардохтӣ ҳангоми додани музди меҳнат барои қормандони қорхонаҳои хурду миёна ва инчунин қорхонаҳои бузургӣ истеҳсоли мувофиқ мебошад. Дар ҳоле ки низомӣ музди меҳнат тавассути қартаҳои пардохтӣ қорӣ карда мешавад, рӯёнидани андозҳо, эмиссия ва регератсияи пул ва тангаҳо сарфа меғардад.

Феълан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорандагони қартаҳои пардохтӣ бонкӣ аз навъҳои гуногуни пардохтҳои электронии бонкӣ, аз қабилӣ VIZA Electron, VIZA Classic, VIZA Gold ва қартаҳои пардохтӣ корпоративӣ, ба ғайр аз ин қартаҳои пардохтӣ бонкии интипоршудаи ватанӣ, ба монанди Амонатқорт, Амонатқорт - нафақаӣ, қартаҳои оилаӣ, туҳфаӣ ва ғайраҳо мавриди истифода қарор доранд.

VIZA Electron: барои истифода сода ва қулай буда, ба мизочоне, ки таҷрибаи истифодаи қартаҳои пардохтиро надоранд, мувофиқ аст. Барномаи қортӣ оид ба пешбурди VIZA Electron ба сегментҳои муайяни бозор таъя мекунад, масалан ба донишҷӯён, ҷавонон ва мизочоне, ки бори аввал меҳонад соҳиби қарта бошанд.

VIZA Classic: Ин омили бисёрҷанбаи пардохтӣ мебошад, ки дар тамоми олам дар ҳама нуқтаҳо, ки бо нишонаи VIZA ишора карда шудаанд, ба монанди банкоматҳо, мағозаҳои асли ва виртуалӣ (электронӣ), инчунин мағозаҳо, ки маҳсулоти худро тавассути почта ё телефон мефурӯшанд, қобили қабул аст. Ин бо мизочоне, ки аллақай таҷрибаи истифодаи қартаҳои пардохтиро доранд, таъйин шудааст. Инчунин қартаи

мазкур дар миёни мизочони даромади миёнадошта ба таври васеъ истифода бурда мешавад, зеро ки он истифодаи кулай ва муносибати устуворро кафолат медиҳад.

VIZA Gold: ба мисли VIZA Classic буда, дорои имкониятҳои васеътар ва бо доштани таҳфифҳои зиёд дар хориҷи кишвар маъмул аст. Қартаи мазкур ба шахси сафарҳои зиёди корӣ шаҳсидошта пешниҳод карда мешавад. Дар ҳамаи картаҳои VIZA Gold ранги тиллоӣ афзалият дорад. Одатан ин намууди карта ба мизочони доими бонк, ки муддати тӯлонӣ ҳамкорӣ доранд, пешниҳод карда шуда, ба соҳибони қартаи мазкур таҳфиф ва пешниҳодҳои судманди барои ба танзим даровардани ҳисоббарбаркунии ғайринақдӣ мусоидкунанда фароҳам меорад.

Амонатқорт: Қартаи мазкур барои пардохти музди маош, сафарҳои хизматии дохили кишвар, рухсатиҳо, мукофотпулӣ, ҳаққи нафақпулӣ ва дигар маблағҳо, ки аз тарафи муассиса (ташкилот ва вазорату идораҳои бучетиву ғайрибучетӣ) ба корманд ҷудо карда мешавад, пешбинӣ шудааст. Доираи ғайрибучетӣ қартаи мазкур дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар шабакаи якчанд бонк) бо арзи миллий - сомонӣ сурат мегирад.

Барои гирифтани пулҳои нақд аз картаҳои мазкур ҳамаи дастгоҳҳои пардохти БДА ҶТ «Амонатбонк» (банкомат ва пост-терминалҳо) истифода мешаванд.

Амонатқорт (нафақаӣ): Қартаи дохилӣ буда, барои пардохти нафақаи аҳоли пешбинӣ шудааст. Доираи ғайрибучетӣ қартаи мазкур дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар шабакаи якчанд бонк) бо арзи миллий - сомонӣ сурат мегирад. Барои гирифтани пулҳои нақд аз картаҳои мазкур ҳамаи дастгоҳҳои пардохти БДА ҶТ «Амонатбонк» (банкомат пост-терминалҳо) истифода мешавад.

Қартаи оилаӣ: Қартаи мазкур барои аъзоёни оила, ки чанд нафар дар як ҳисоб маблағ пулла карда, аз як ҳисоб истифода менамоянд, пешниҳод карда мешавад ва

ба ҳар як нафар аъзои оила яктогӣ карта бо як ҳисоби ягона омода карда мешавад.

Қартаи тухфавӣ: Барои маросимҳои зодруз, тӯи домодию аруси, таҷлили соли нави мелодӣ ва дигар идҳои ҳамаасолаи шахси муқаррар шудааст, ки як шахси дигар ба шахси наздикаш тариқи гузаштани маблағ ба ҳисоби корӣ қартаро ҳамчун тухфа пешкаш менамояд.

Ба ғайр аз ин, дар низоми бонкдорӣи муосир номгӯи хизматрасониҳои муҳталифи тавассути низоми интернет амалишаванда зиёд ба мушохида мерасад. Яке аз хизматрасониҳои бонкӣ, ки одаган муштарӣи меҳоханд аз онҳо самаранок истифода баранд, қартаи пардохтии VIZA Platinum ва VIZA Infinite мебошад.

VIZA Platinum: Шаклҳои васеи хизматрасониҳои иловагиро пешниҳод мекунад, вале бояд талаботи баланди бонк ба дорандаи карта ба назар гирифта шавад. Қартаи мазкур яке аз навгониҳои муҳими дар доираи маҳсулоти VIZA мебошад. Қартаи VIZA Platinum дорои имкониятҳои фаровони таҳассусӣ ва хизматрасониҳо буда, мукамалтарин маҳсулоти VIZA мебошад.

VIZA Infinite: Қартаи мазкур барои интиҳоби васеи имтиёзҳои махсус дар соҳаҳои сайру саёҳат, харид, тарабхонаҳо, варзиш, дилхушӣ ва дигар шароитҳои истироҳатӣ имконияти бузург медиҳад. Дар ҳақиқат, хизматрасонии «Консерж»-и VIZA Infinite бе ҳудуд аст. Дар ҳама ҳолат шабакаи байналмилалӣ дастгирӣ ёрирасони шумост. Амнияти VIZA Infinite-ро барномаҳои сугуртаи сафарҳои бисёрқарата, тавсияҳо оид ба масъалаҳои тиббӣи ҳуқуқӣ, сугуртаи харид таъмин менамояд.

Барориш ва хизматрасонии картаҳо бо низомиҳои гуногуни пардохтӣ ҳамоҳангсоз мешавад. Viza international, Master Card Worldwide ва JSB низомиҳои бузургтарини пардохтӣи байналмилалӣ ба шумор мераванд. Аксари одамон дар тамоми дунё маҳз картаҳои чунин низомиҳои пардохтӣи интиҳоб мекунанд. Вобаста аз интиҳоби хизматрасониҳои

пешниҳодгашта картаҳоро бо номҳои «электронӣ», «классикӣ», «тиллоӣ» ва «платинавӣ» ҷудо мекунанд. Картаҳои электронии VIZA Electron ва Citrus Maestro на танҳо дар банкаматҳо истифода мешаванд, балки дар нуқтаҳои савдои терминалҳои электронидошта низ мавриди истифода қарор дода мешавад.

Бонки миллии Тоҷикистон ҳам картаҳои пардохтии навъи «кортӣ миллий»-ро барои аҳоли пешниҳод намуда, ба таври расмӣ ба бонкҳои тижоратӣ муроҷиат карда буд, ки барои муштарӣ худ аз «кортӣ миллий» истифода кунанд. Дар аввали соли равон нахустин бор бо мақсади кам кардани низоми муомилоти пули нақдӣ ва ба хотири рушди фановариҳои пардохти маблағ дар шароити муосири Тоҷикистон Маркази протсессинги Бонки миллий низоми пардохти миллии «кортӣ миллий»-ро ба муомила баровард. Бартарии «кортӣ миллий» дар дохили кишвар дар он аст, ки дар қаламрави Тоҷикистон истеҳсол шуда, маблағи он дар дохили ҷумҳурӣ дар гардиш мешавад.

Аз рӯйи маълумоти Бонки миллии Тоҷикистон, шумораи дорандагони картаҳои пардохтӣ сол ба сол рӯ ба афзоиш ниҳода, ин нишондод дар шаш моҳи соли 2013 нисбат ба соли 2010 449025 нафар ва нисбат ба соли 2007 559960 нафар ё ин ки 16,2 маротиба зиёд шудааст. Шумораи банкаматҳо бошанд, аз рӯйи шаш моҳи соли 2013 нисбат ба соли 2010 287 адад ва нисбат ба соли 2007 419 адад ё ин ки 5,7 маротиба афзудааст.

Аз таҳлилҳои гузаронидашуда ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки истифодаи картаҳои пардохтӣ дар минтақаҳои дурдасти қуҳистон, хусусан барои сари вақт анҷом додани ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ ба таври кофӣ амал намеkunанд. Сабаби асосӣ ин пурра барқарор нашудани шабакаи амалиёти бонкӣ, норасоии техникаю технологияҳои ҳозиразамон, норасоии қувваи барқ ва дигар омилҳо мебошад.

Ҷиҳати дигаре, ки монеаи рушди амалиётҳои бонкӣ мегардад, ин пеш аз ҳама, мавҷуд набудани Марказҳои протсессингӣ дар ҷумҳурӣ мебошад. Бо ин мақсад Бонки

миллии Тоҷикистон тасмим гирифт, то картаҳои пардохтии ватаниро нашр намуда, ҳадамоти банкаматиро бе иштироки кишвари дувум роҳандозӣ намояд.

Созмон ва мавриди истифода қарор додани Маркази протсессингӣ миллий яке аз ҷорабиниҳо дар доираи татбиқ намудани Стратегияи рушди бахши бонкӣ барои солҳои 2010-2015 буда, дар роҳи ислоҳоти низоми пардохти миллий ва барои тақмили минбаъдаи он шароити мусоид фароҳам месозад.

Дар шароити имрӯзаи муносибатҳои бонкдорӣ ҷиҳати ба амалбарории амалиётҳои зуданҷомӣ бонкӣ моро мебояд аз амалиёт ва хизматрасонии нав ба нави муосир истифода намоем. Дар ин замина истифода аз амалиётҳои зуданҷомӣ мобилӣ ё бо истилоҳи дигар, бонкдорӣи мобилӣ самаранок ҳоҳад буд.

Бонки миллии Тоҷикистон метавонад дар рушди хизматрасонии зуданҷомӣ (мобилӣ) бонкӣ мусоидат намуда, дар ин самт нақши асосиро иҷро намояд. Хизматрасонии зуданҷомӣ мобилии бонкӣ дар бисёр мамлакатҳои сатҳи даромадашон паст, марказҳои аҳолинишини дурдаст, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарачатро кам карда, дастрасиро ба маблағгузорӣ зиёд менамояд. Бонки миллии Тоҷикистон нахуст бояд асосмандии техникӣи иқтисодии хизматрасонии зуданҷомӣ бонкӣ, аз ҷумла баҳо додани талабот, мутобиқат ва бозғимодии инфрасохтори мавҷударо дар заминаи қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ анҷом диҳад.

8.3. Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Роҳҳои имконпазири кори бонкро бо кортҳо номбар ва маънидод кунед.
2. Бонк шахси ба шӯъбаи хизматрасонии муштарӣён тамосгирифтаро дорандаи қонунии кортҳо будашанро чӣ тавр бояд санҷад?
3. Кортҳои магнитӣ ва смар-кортҳо ро бо мисолҳо муқоиса кунед.

4. Нақшаи коркарди корти магнитӣ ва смарт-кортро таҳлил намоед. Мувофиқат ва тафовути ин нақшаҳо дар чист? Қадоме аз нақшаҳо, ба назари шумо, афзалтар аст ва барои чӣ?

5. Дар фаъолияти бонкӣ кадом намуди кортҳо истифода мешаванд? Ба онҳо тавсифи муқоисавӣ диҳед. Кадом намуди корт дар Тоҷикистон ояндадор аст?

6. Кадом сабабҳо татбиқи смарт-кортро дар таҷрибаи бонкӣ бозмедоранд?

7. Смарт-корт чист?

8. Кортҳои корпоративӣ (иттиҳодиявӣ) чӣ гуна кортанд?

9. Меёри якдафъагӣ барои як харид чист?

10. Маркази протсессинг чист?

11. Корти ҳисобӣ чист?

12. Корти қарзӣ чист?

13. Бонк-эквайрер чӣ гуна бонк аст?

14. Бонк-эмитент чӣ гуна бонк аст?

15. Тахфиф барои ҳисоби савдо дар чӣ асос меёбад?

16. Пардохт барои мубодилаи иттилоотӣ (интерчейнч) кадом пардохт аст?

17. Авторизатсия чист?

18. Системаи пардохт чист?

19. POS- терминал чист?

20. Меёри умумии маблағи қарзи пардохтнашуда аз рӯи ҳисоб чӣ гуна меёра аст?

21. Пардохти ҳатмии камгарин чист?

22. Банкомат чӣ гуна таҷхизот аст?

23. Транзаксия чист?

Супориши 1.2. Оё шумо бо чунин андеша розӣ ҳастед? (Ҷавоб диҳед: Ҳа ёки Не)

1. Соҳиби корти бонкӣ муштари бонк мебошад.

2. Дар голограммаи дар корт овардашуда рамзи махфӣ навишта шудааст, ки дар мавриди гирифтани пули нақд аз банкомат санҷида мешавад.

3. Агар муштарӣ се маротиба PIN-кодро дар мавриди қор бо смарт-корт нодуруст ворид намояд, дар он сурат блокони (басташуда) ба амал омада, корт қорношоям мегардад.

4. Дар мавриди истифодаи кортҳои магнитӣ ба як маблағ метавон харид ва меёри имконпазирро баланд намуд.

5. Яке аз мақсадҳои нишон додани голограмма дар корт ҳимояи он аз қаллобист.

6. Дар мавриди гирифтани пули нақд дар баъзе банкоматҳо ба оқуляри махсус (қисми асбоби оптикӣ) бояд нигоҳ намуд.

6. Кортҳои бонкӣ ба муштарӣ тавассути почта расонида мешавад.

7. Кортҳои ҳисобӣ ба бонк-эмитент барои афзоиши базаи захиравӣ имконият медиҳад.

8. Кортҳои тиллоӣ дар ҳақи магнитӣ аз тиллоӣ маҳакаш баланд чакра дорад.

9. Дар ҳақи магнитӣ ҷамъи маблағ навишта шудааст, ки муштарӣ истифода мебарад.

10. Дар смарт-корт ҳамаи маълумот дар намуди рамз навишта шуда, нигоҳ дошта мешавад.

11. Ҳангоми гум шудани корт муштарӣ бояд ҳатман ба бонк хабар диҳад.

12. Агар дархост рад карда шавад, коргари бонк бояд муштариро ба ҳабс гирад.

13. Ҳангоми истифодаи кортҳои корпоративӣ авторизатсия гузаронида намешавад.

8.4. Саволҳои тестӣ

1. Эмбоссирнамоӣ чист?

а) муайян намудани микронақша дар смарт-корт;

б) ҷаспонидани ҳақи магнитӣ;

в) ба таври механикӣ вонамудани баъзе маълумотҳо;

г) тайёр намудани слип

2. Қараёни авторизатсия чӣ гуна аст?

а) санҷиши қарзшоямӣ муштарӣ дар мавриди пур кардани дархости қарзӣ;

б) барои гузарондани муомилот аз бонк иҷозат пурсидан;

в) тайёр намудани слип;

г) зангзани ба бонк бо мақсади бастани корт

2. Речани хизматрасонии корти off-line чӣ гуна аст?

- а) хизматрасонӣ бе зангзанӣ дар маркази авторизатсия;
 б) речаи хизматрасонии смарт-корт;
 в) речаи хизматрасонӣ, вақте ки маблағи харид аз меъёри яқмаротибагӣ зиёд нест ва терминал вучуд надорад;
 г) пардохти хариди корт тавассути шабакаи INTERNET.
- 3. Банкомат-ин дастгоҳ барои:**
 а) додани пули нақд;
 б) мубодилаи асъор;
 в) хизматрасонии муштарӣ дар набудани ҳайати бонк;
 г) додани пул аз рӯи фармони амалиётгӣ.

4. Маркази протсессингӣ чист?

- а) ширкати технологӣ, ки ҳамкориҳои иттилоотии байни иштирокчиёни системаро ба амал меорад;
 б) марказе, ки смарт-кортҳо тайёр карда мешавад;
 в) бонки-эквайрер;
 г) қисми Бонки Тоҷикистон, ки барои рушди тичорати электронӣ ҷавобгӯ аст.

5. Кӣ соҳиби корт аст?

- а) бонки-эмитент;
 б) бонки-эквайрер;
 в) муштарии бонк;
 г) системаи пардохт.

6. Речаи хизматрасонии корти on-line-ин:

- а) хизматрасонӣ бо зангзанӣ ба маркази авторизатсия;
 б) речаи хизматрасонии корти магнитӣ;
 в) речаи хизматрасонӣ, вақте ки маблағи харид аз меъёри яқмаротибагӣ баланд нест ва терминал вучуд надорад;
 г) пардохти хариди корт тавассути терминал дар нуқтаи фуруш.

7. Ҳазиначиҳои электронӣ барои чӣ истифода мешавад?

- а) додани пули нақд бо фармони муштарӣ;
 б) додани пули нақд бо фармони амалиётгӣ;
 в) хизматрасонии муштарӣ дар набудани ҳайати бонк;

- г) қабул ва додани пули нақд бо фармони амалиётгӣ.

8. Ҳангоми хизматрасонӣ дар нуқтаи фуруш муштарӣ вазифадор аст:

- а) ба фурушанда PIN-коди худро хабар диҳад;
 б) дар нусхаи слихҳо имзо гузорад;
 в) ба маркази авторизатсия занг зада, аз ҳолати ҳисоби худ хабардор шавад;
 г) аз банкомат микдори зарурии маблағро гирифта, ҳисобу китоб намояд.

9. Агар кортҳои магнитӣ ва смарт-кортро муқоиса намоем, он гоҳ маълум мешавад, ки:

- а) арзиши смарт-корт баландтар аст, вале онҳо дар истифода арзонтаранд;
 б) смарт-кортҳо аз қаллобӣ хуб ҳимоя карда шудаанд;
 в) кортҳои магнитӣ ба таъсири шароити номусоиди обу ҳаво камтар дучор мешаванд.

- г) кортҳои магнитӣ «ҳамёни электронӣ» мебошанд.

10. Аз рӯи хусусияти истифодабарӣ кортҳои пластикӣ ба чанд намуд ҷудо мешаванд?

- а) кортҳои инфиродӣ;
 б) кортҳои корпоративӣ;
 в) кортҳои оилавӣ;
 г) кортҳои дебетӣ;
 д) ҳамаи ҷавобҳо дуруст.

11. Аз рӯи шакл кортҳои пластикӣ чӣ гуна мешаванд?

- а) Кортҳои металлӣ;
 б) Кортҳои пластикӣ;
 в) Кортҳои қоғазӣ;
 г) Кортҳои сурбӣ;
 д) Кортҳои омехта.

12. Аз рӯи шакл кортҳои пластикӣ чӣ гуна мешаванд?

- а) Кортҳои металлӣ;
 б) Кортҳои пластикӣ;
 в) Кортҳои қоғазӣ;
 г) Кортҳои сурбӣ;
 д) Кортҳои омехта.

13. Аввалин маротиба интернетбонк дар кадом давлат истифода шуд?

- а) Кортҳои металлӣ
- б) Кортҳои пластикӣ
- в) Кортҳои қоғазӣ
- г) Кортҳои сурбӣ
- д) Кортҳои омехта.

14. Авалин таҷҳизоте, ки ба кори бонк сабуқӣ овард, чӣ буд?

- а) Банкомат;
- б) Кортҳои пластикӣ;
- в) Компютер;
- г) Принтер;
- д) Палатаи ҳисоббарор.

15. Корти байналхалқӣ кадом аст?

- а) VISA Gold;
- б) VISA Classic;
- в) VISA Electron;
- г) Кортҳои маҳаллӣ.

16. Кортҳои пластикӣ аз рӯи сохт ба чанд қисм ҷудо мешаванд?

- а) 3 қисм
- б) 6 қисм
- в) 5 қисм
- г) 1 қисм.

Мавзӯи 9. Асосҳои ташкили ҳисоби ғайринақдӣ бо истифодаи кортҳои пардохтӣ

9.1. Мақсад ва моҳияти ҳисоббароркунҳои ғайринақдӣ тавассути кортҳои пластикӣ

9.2. Системаи байналхалқӣ ва ҳисоббароркунӣ бо истифодаи кортҳои пластикӣ

9.3. Технологияи гузаронидани пардохт дар низомҳои кортҳои пардохтӣ

9.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

9.5. Саволҳои тестӣ

9.1. Мақсад ва моҳияти ҳисоббароркунҳои ғайринақдӣ тавассути кортҳои пластикӣ

Корти пардохтӣ – воситаи инисиатсияшудаи пардохт аз ҷониби пардохткунанда аз ҳисоби худ мебошад, ки дар эмитенти корти пардохтӣ кушода шуда, ба ҳисоби дарёфткунандаи пардохт, ки бо эмитент аз рӯи созишнома дар бораи тартиби истифодаи корти пардохтӣ алоқаманд аст. Васеъшавии доираи ташкил, ки пардохтро бо истифодаи кортҳои пардохтӣ қабул мекунад, ба зарурати пайдоиши «звеноҳои ғайримустақими» иловагӣ –эквайрерҳо оварда мерасонад, ки интиқоли пардохтро аз эмитенти корт ба дарёфткунанда таъмин месозад.

Дар ин ҳолат дарёфткунандаи пардохт метавонад бо созишнома дар бораи истифодаи корт на бевосита бо эмитенти корт, балки бо эквайрер, вай бошад, дар навбати худ бо эмитент алоқа бандад. Эмитент ва эквайрерҳои кортҳои пардохтӣ, ки зери логотипи умумӣ бароварда мешаванд, бо созишномаҳои якшакла оид ба тартиби баамалории пардохти кортӣ алоқаманд буда, шабаккаи кортӣ ёки системаҳои пардохтӣи кортиро ба вучуд меоранд, ки маъмултарини онҳо инҳоянд: Visa, Master, Card, Citrus/Maestro ва ғ.

Иштирокчиёни асосии ҳисобҳо дар асоси кортҳои бонкӣ инҳоянд:

- Ташкили эмитент кортҳо, ки онро мебарорад, кушодани ҳисоби кортӣ, хизматрасонии ҳисобӣ-ҳазинавии муштариён хангоми муомилоти онҳо бо маълумоти ҳисобҳо. Ба сифати эмитенти корт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад ташкилот-резиденти қарзӣ дохил шавад;

- Дорандаи кортҳо – шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки дар бонк ҳисоби кортӣ доранд;

- Ташкилотҳои савдою хизматрасонӣ, кортҳои хизматрасон, ки дар асоси созишнома бо бонкӣ-эквайрер барои мол ва хизматрасонии худ нисбати пардохт кортҳои бонкӣ қабул мекунад;

• Бонк-эквайрер бонкест, ки ба ташкилотҳои савдою хизматрасонӣ хизмат намура, ба ҳисоби онҳо барои пардохти мол ва хизматрасонӣ маблағ мегузаронад, инчунин ба дорандаи қорт пули нақд медиҳад, ки бо дигар ташкилотҳои қарзӣ эмитатсия карда шудаанд;

• Маркази протсессинг ташкилотест, ки таъсири амалии иттилоотӣ ва технологияи байни иштирокчиёни ҳисобкуниро бо қортҳои пардохтӣ ба ҷо меорад. Ин марказ маълумотҳоро дар бораи ҳолати ҳисоби қортии соҳибони қорт доро буда, авторизатсияи ҳамаи амалиётҳоро оид ба қортҳои бонкӣ ба амал меорад, ба иштирокчиён маълумотҳоро дар бораи амалиёт бо қортҳои бонкӣ қоркард ва ирсол менамояд.

• Агентҳои ҳисобӣ ташкилоти қарзист, ки дар асоси маълумотҳои аз маркази протсессинг гирифташуда байни бонк-эмитент ва бонк-эквайрер ҳисоби тарафайнро ба амал меорад. Барои ин байни ин бонкҳо муносибатҳо бояд бе воситаи ҳисоби мухбирӣ бошад. Агентҳои ҳисобӣ маблағҳоро аз ҳисоби мухбирии қорти бонк-эмитент бароварда, ба ҳисоби мухбирии бонк-эквайрер ворид месозад.

Қортҳои пардохтиро бо аломатҳои гуногун ҷудо намудан мумкин аст:

- Қоғазӣ (қартонӣ);
- Пластикӣ;
- Фузулӯтӣ.

Дар айни замон қортҳои пластикӣ маъмул шудаанд. Бар ҳилофи қортҳои аз дигар мавод тайёркардашуда пластика ба қоркард ва фишор (эмбоссӣ) ба осонӣ тоб меорад, ки ин барои шахсикунии қортҳо қабл аз ба соҳибӣ он супоридан хеле муҳим аст.

Аз рӯи механизми ҳисоб:

• Систекаи дучониба дар асоси созишномаи байни иштирокчиёни ҳисобу китоб ба вучуд омад, ки дар мавриди он соҳибони қорт метавонанд онҳоро барои хариди мол дар шабакаҳои баста истифода баранд, ки аз

ҷониби эмитентҳои қорт зери назоратанд (универмаҳо, колонкаҳои бензиндихӣ ва ғ.).

• Систекаи ҳамаҷониба - ба соҳибони қортҳо барои хариди мол аз савдогарони гуногун ва умумӣ хизматгузори имконият медиҳад, ки ин қортҳоро ба сифати воситаи пардохт эътироф кунанд. Ассоциатсияи миллии қортҳои бонкиро системаҳои ҳамаҷониба рохбарӣ мекунанд, масалан American Express, Master Card, Diners Club, Europay International. Дар Руссия системаҳои пардохти байнибонкии қортии STB Card, Union Card ва «Тоҷи Заррин» пешсафанд.

Аз рӯи мансубият ба муассисаи-эмитент:

• Қортҳои бонкӣ, ки эмитенти онҳо бонк ёки иттиҳоди бонкҳо мебошад; қорти бонкӣ ҳуҷҷатест, ки аз пластика мувофиқи стандарти байналхалқӣ аз рӯи сифат ва ҳаҷм ($86,5 \times 53,9 \times 0,76$ мм) тайёр карда шудааст. Бо ёрии он пардохти харид дар шабакаи савдо ва хизматгузори, инчунин гирифтани пули нақд аз ҳисоб дар бонк мумкин аст;

• Қортҳои тиҷоратӣ аз ҷониби муассисаҳои ғайримолӣ ширкатҳои тиҷоратӣ ё ки гурӯҳи ширкатҳои тиҷоратӣ бароварда мешаванд. Асосан ба онҳо қортҳои туризм ва вақтхушӣ дахл доранд. Онҳо аз ҷониби ширкатҳои American Express бароварда мешаванд. Қортҳо аз ҷониби савдо ҳазор қорхонаҳои савдо ва хизматрасонӣ дар тамоми ҷаҳон барои пардохти мол ва хизматрасонӣ қабул карда мешаванд, инчунин ба соҳибони онҳо имтиёзҳои гуногун оид ба ҷудо карда мондани чиптаҳои ҳавоӣ, уток дар меҳмонхонаҳо, сугуртаи ҳаёт, тахфиф аз нархи мол ва ғайраҳоро пешниҳод мекунанд.

Дар ҳар мамлакат ба сифати эмитенти қортҳои пардохтӣ ташкилот-резиденсияи қарзӣ дохил мешаванд. Тартиби баровардан ва истифодаи қортҳои бонкиро дар Замима «Дар бораи эмиссияи қортҳои бонкӣ ва дар бораи амалиётҳои бо истифодаи қортҳои пардохтӣ ба амаломата» танзим мекунанд.

Бинобар ин дар оянда сухан дар бораи истифодаи маҳз кортҳои бонкӣ меравад. Кортҳои бонкӣ ин намуди кортҳои пардохтӣ буда, аз ҷониби ташкилоти қарзии эмитент эмитатсия шуда, барои иҷрои амалиёт аз ҷониби дорандаи он таъйин шудааст, ки ҳисобу китоб аз рӯи он мувофиқи созишномаи бо ташкилоти қарзии эмитент басташуда ба амал меояд.

Аз рӯи намуди ҳисоби гузарондашуда:

- Корти ҳисобӣ намуди корти бонкӣ буда, барои иҷрои амалиёт аз ҷониби дорандаи он дар доираи маблағи пулии (меъёри хароҷот) аз ҷониби бонки-эмитент муқарраршуда таъйин шудааст, ки ҳисобу китоб аз рӯи он аз ҳисоби маблағи пулии муштарӣ, ки дар ҳисоби бонкии он мавҷуд аст, ёки қарзе, ки аз ҷониби бонк-эмитент мувофиқи созишномаи ҳисоби бонкӣ ҳангоми норасоӣ ёки набудани маблағи пулӣ (овердрафт) дар ҳисоби бонкӣ пешниҳод шудааст, ба амал меояд.

- Корти қарзӣ намуди корти бонкӣ буда, барои иҷрои амалиёт аз ҷониби дорандаи он таъйин шудааст, ки ҳисобу китоби он аз ҳисоби маблағи пулии аз ҷониби бонки-эмитент ба муштарӣ дар доираи меъёри муқарраршуда мувофиқи шартӣ созишномаи қарзӣ пешниҳодшуда ба амал меояд;

- Корти қаблан пардохткардашуда намуди корти бонкӣ буда, барои иҷрои амалиёт аз ҷониби дорандаи он таъйин шуда, ҳисобу китоб аз ҷониби бонк-эмитент аз номи худ ба амал меояд ва ҳуқуқи талаби дорандаи корти қаблан пардохткардашударо нисбати бонки эмитент оид ба пардохти мол (қору фаъолият, хизматрасонӣ) ёки додани маблағи нақд шаҳодат медиҳад.

Кортҳои қаблан пардохткардашуда танҳо барои шахсони воқеӣ эмитатсия карда мешавад. Дар мавриди аз ҷониби муштарӣ – шахси воқеӣ иҷро намудани амалиёт бо истифодаи корти қаблан пардохткардашуда созишномаи ҳисоби бонкӣ бо шахси воқеӣ баста намешавад.

Аз рӯи соҳиби корт:

- Корти инфиродӣ барои муштарии алоҳидаи бонк-шахсони воқеӣ аст.

Вай метавонад ҳисобӣ ва қарзӣ шавад.

- Корти иттиҳодиявӣ (корпоративӣ) ба шахсони ҳуқуқӣ дода мешавад. Он ҳам метавонад ҳисобӣ ва қарзӣ шавад. Дорандаи ҷунин корт – намоёндаи шахси ҳуқуқӣ (роҳбар ё ки дигар коргар).

Дар муомилот кортҳои иттиҳодиявӣ бо қонунҳои амалкунанда маҳдуд шудаанд. Аз онҳо хароҷотҳои хоҷагии қорхона, хароҷоти сафари хизматӣ ва хароҷотҳои интиҳобӣ дар ҳориҷа метавонанд пардохт шаванд. Бо вучуди ин истифодаи кортҳои иттиҳодиявӣ барои пардохти музди меҳнат ва дигар пардохти иҷтимоӣ манъ карда шудааст.

Аз рӯи технологияи коркард ва додани маълумот:

- Кортҳо бо хати магнитӣ;

- Кортҳо бо микронақшаи дохилӣ (чиповӣ)

Кортҳо бо хати магнитӣ имрӯзҳо хеле маъмул гаштаанд. Барои сабт ва нигоҳдории маълумот ин кортҳо се хати магнитӣ доранд, ки яке аз онҳо барои баҳисобгирии маълумотҳо дар вақти ҳар як авторизатсия таъйин шудааст, боқимонда дутои он барои идентификатсияи соҳиби корт истифода бурда мешавад. Маълумоти дар хати магнитӣ мавҷудбуда бо кайди аз тарафи пеши кортбуда, ба мисли ном, рақами ҳисоби соҳиби корт, санаи анҷоми амалиёти корт мувофиқ меояд.

Ҳангоми пардохт бо кортҳои магнитӣ речаи on-line истифода мешавад. Дар ин ҳолат иҷозатро барои пардохт компютери бонк ё ки маркази протсессингӣ ҳангоми робита бо нуктаи савдо бо мақсади тасдиқ намудани қобили пардохт будани соҳиби корт медиҳад.

Кортҳои магнитӣ норасоихоӣ зиёд доранд:

- Тавсифи бади истифодабарӣ (маълумотро дар шомили магнитӣ вайрон кардан осон аст);

• Имконияти нав кардани маълумоти бозътимодро надорад ва ин имкон намедихад, ки дар корт маълумот дар бораи ҳолати ҳисоби муштарӣ нигоҳ дошта шавад;

• Зарураги хизматрасонии корт дар реҷаи on-line. Ин маънои онро дорад, ки барои ҳар як транзаксия ба воситаи алоқаи модел дар маркази авторизатсия муроҷиат намудан зарур аст, ки ин қимат ва безътимод аст;

• Ҳимояи суфт аз қаллобӣ (ин кортхоро бо роҳи нусхабардории маълумот бо хати магнитӣ, инчунин сохтакорӣ бо роҳи корти қалбакӣ дӯздидан осон).

Кортҳои чиповӣ ин кортҳоеанд, ки соҳиби маълумот дар он микронақшаи интегралӣ (микрочип) буда, қаблан қайд карда мешавад. Кортҳои чипӣ намудҳои зерин доранд:

• Корти хотира, ки микронақшаи онҳо танҳо асбоби дар ёд доштанро дорад. Ҳаҷми хотира ва сатҳи ҳимояи ин кортҳо на он қадар баланд аст, бинобар ин онҳоро дар системаҳои таҷрибавӣ истифода мебаранд, ки сатҳи зиёди ҳимояи маълумотро талаб намекунад, масалан барои пардохти гуфтугуи телефонӣ. Кортҳои хотира кортҳои одитарини электронӣ мебошанд;

• Смарт-кортҳо кортҳоеанд, ки ба интегралӣ микронақшаи онҳо микропроцессор дароварда шудааст, ки ин кортхоро «зеҳнӣ» мекунанд. Номи «смарт-корт» (smart – ҳушзеҳн, бофаҳм, боандеша) буда, бо имкониятҳои иҷро намудани амалиётҳои ҳеле мураккаб оид ба коркарди маълумот алоқаманд аст. Микронақшаи смарт-корт, моҳиятан, ин микрокомпютер аст, ки метавонад ҳисобкуниро ба монанди компютери инфиродӣ иҷро намояд, дар хотира маълумотро дар бораи ҳолати ҳисоби кортӣ, дар бораи амалиётҳои гузаштаи ҳисобӣ нигоҳ дорад.

Ҳангоми пардохт аз рӯи смарт-корт реҷаи нави принципаи Off-line истифода бурда мешавад. Иҷозатро барои пардохт ҳуди корт (аниқтараш, микронақшаи дохилӣ) ҳангоми робита бо терминали савдо бевосита дар нуктаи савдо медиҳад. Харочотҳои

иловагӣ барои таъмини пардохт бениҳоят кам буда, проблемаи алоқа дар технологияи on-line нақш намебозад.

Аризи смарт-корт, инчунин дар эътимод ва беҳатарист. Нусхабардории маълумотҳо ба шарофати коди дохилии дар ҳар корт (PIN-код) навишташуда имконнопазир буда, танҳо ба соҳиби корт маълум аст. То он вақте ки ин код ба корт пешниҳод нашавад, охиرونро истифода бурдан номукин аст. Барои барқарор намудани коршоямии корт бозгардонидани он ба ҷои боздод (ба банк) зарур аст.

Афзалияти смарт-корт дар назди дигар кортҳои пардохтӣ сервазифа будани он аст. Смарт-кортҳо бисёре аз амалиётҳои риёзӣ ва мантикиро иҷро намуда, аз рӯи ҳаҷми маълумотҳои дар вай нигоҳдошташуда аз дигар кортҳо бартарӣ дорад ва онҳо метавонанд дар шаклҳои гуногуни асбобҳои автоматӣ: автомат барои фуруши сигор, нушокиҳои хунук, телефон-автоматҳо, истгоҳ ва шустушуи автомобил, автосервисҳо истифода бурда шаванд.

Дар баъзе мамлакатҳо татбиқи оммавии системаҳои пардохти чакана дар асоси кортҳои банкӣ танҳо дар соҳаи 90-уми асри XX оғоз ёфт. Дар айни замон дар бозори кортии Русия ҳафт системаи маъмули пардохт кор ва фаъолият мекунанд: системаи байналхалқии Visa, Europay, Diners Club; системаи руссиягии «Амонаткорт», «Золотая корона», Union Card, STB Card.

Масалан дар бозори русиягии кортҳои банкӣ қариб ҳамаи кортҳо инфиродӣ (индивидуалӣ) мебошанд. Аз миқдори умумии кортҳои баровардашуда дар 1.10. 2006с бо шумораи 67,858 ҳазор корт 99,7% - ин кортҳои инфиродии шахсони воқеӣ (67 678 ҳазор корт) ва танҳо 0,3% - кортҳои иттиҳодиявӣ (180 ҳазор корт) мебошанд.

Истифодаи кортҳои банкӣ ҳамчун воситаи пардохти ғайринақдӣ барои муштариёни банк нисбати дигар роҳҳои ҳисоб як қатор арзишҳо, ба монанди дар истифодаи воситаи ҳисоби кортӣ қулай будан, эҳтиёти

маблағҳои дар ҳисоб ҳифзшаванда (махсусан дар смартфон, зуд иҷро намудани амалиётҳои ҳисобӣ, имконияти гирифтани қарзи бонкӣ дорад. Бо вучуди ин дар шароити муосир амалиёти гирифтани маблағи пули нақд аз ҳисоби кортӣ дар амалиётҳои гайринақдӣ ҷой дорад, ки дар шабакаҳои савдо ва хизматгузорӣ ба амал оварда мешаванд. Аз рӯи баъзе маълумотҳо ҳиссаи пардохтҳои гайринақдӣ дар ҳаҷми умумии муомилот, ки бо истифодаи кортҳои пардохтӣ ба амал меояд, дар ҳудуди ФР дар соли 2006 8,9 муқобили 91,1% аз рӯи амалиёт ташкил намуд, ки бо додани пули нақд алоқаманд аст.

Чунин ҳолат, аз як тараф, боиси тараққиёти нокифояи шабакаи корхонаи тижоратӣ ва хизматгузорӣ, ки кортҳои пардохтӣ бонкиро барои пардохт қабул мекунанд (камтар аз 10% ташкилотҳои тижоратӣ) гардидааст, аз тарафи дигар, аҳоли аксаран маблағи пули нақдро авлотар мешуморанд ва сатҳи пасти даромади аҳоли боис мешаванд. Дар натиҷа дар ФР ҳиссаи амалиётҳои гайринақдӣ бо истифодаи кортҳои бонкӣ ба амаломеда дар айни замон камтар аз 1% -ро дар ҳаҷми умумии гардиши моли ҷакана ва хизматрасонии пулакӣ ташкил медиҳад.

9.2. Системаи байналхалқӣ ва ҳисоббарбаркунӣ бо истифодаи кортҳои пластикӣ

Дар ҳисобкунӣ бо истифодаи кортҳои магнитӣ ҷонибҳои зерин иштирок мекунанд:

- соҳиби корти магнитӣ;
- бонк-эмитент ва ширкати протсессингии он;
- нуктаи савдо-хизматгузорӣ бо POS-терминал;
- бонк-эквайрер ва ширкати протсессингии он;
- маркази асосии протсессинг;
- бонки ҳисобӣ, ки дар он бонк-эмитент ва бонк-эквайрер ҳисоби муҳбирии худро нигоҳ дошта, ҳисоби тарафайн ба вучуд меоранд (системаи ҳисоби яклухти байнибонкӣ ба воситаи ҳисоби муҳбирӣ, кушоиш дар бонки сетуми (ҳисобӣ)).

Барои гузаронидани пардохтҳо тавассути кортҳои бонкӣ нуктаи тижоратӣ бояд бо POS-терминал таҷҳизонида шуда бошад. POS-терминал бо хати телефонии ҷудокардашуда ва ширкати протсессингии алоқаманд аст. Вай асбобест барои ҳисобкунии реквизитҳои амалиётӣ ва автоматии кортҳо бо мақсади ташақкул додани талаботи пардохт ва ирсол намудани он ба бонк – иштирокчии система (ба реквизитҳои корт реквизитҳои дар асбоб навишташудаи магазинро илова мекунанд ва дар клавиатура маблағи пардохтро мегиранд). Вазифаи асосии он дар ташаққули тарзи электронии ҳуҷҷати пардохтӣ, дар ҷоп кардани чеки (слипи) хазинавӣ, дар робита бо бонк-эквайрер ва ширкати протсессингии он ба предмети авторизатсияи автоматӣ ва қонёкунии талаботи пардохт мебошад.

Ширкати протсессинг ин миёнаравии байни барномаи коркарди ибтидоии фармони муштарӣ ва барномаҳои амалиётӣ бонк – иштирокчии системаи кортист. Вазифаи он коркарди автоматии дастурҳои пардохти электронӣ ва таҳвили онҳо ба бонкҳои иштирокчии система мебошад. Ширкати протсессинг ин интиҳоби хизматгузорӣ, компютерҳо, таъмини махсуси барномавӣ ба аксарияти хатҳои алоқаворидшаванда ба шумор меравад. Дар намуни умумӣ ҳисобкунӣ тавассути кортҳои магнитӣ ба тариқи зайл амалӣ мегардад:

- Муштарӣ барои харид ба нуктаи савдо-хизматгузорӣ бо корти магнитӣ меояд. Азбаски дар корт маълумот дар бораи ҳолати ҳисоби муштарӣ нигоҳ дошта намешавад, он гоҳ пеш аз он ки онро ба пардохт барои мол қабул намуд, фурушанда авторизатсия мегузаронад. POS-терминали мағоза ба таври автоматӣ ҳости авторизатсиониро ташаққул дода, онро ба ширкати протсессингии эквайрер ирсол мекунад. Баъдтар дархост ба воситаи маркази асосии протсессинг ба ширкати протсессингии бонки эмитенти корт дода мешавад. Ҷавоби дархости авторизатсиониро маркази асосии протсессинг ба ҷониби муқобил ирсол

мекунад. Ҳангоми мусбат будани ҷавоб POS-терминал се нухай чекро (слипро) ҷоп мекунад, ки ба онҳо муштарӣ имзо мегузорад (барои муштарӣ, бонк ва нуктаи савдо-хизматгузорӣ).

- Слип ҳуҷҷати пардохтиест, ки таркиби зарурии реквизитҳоро доро буда, вале назар ба ҳуҷҷати пардохти расмӣ каме формати (андоза) дигар дорад, ки натиҷаи тартиби дигари ҷопи слип мебошад. Аз аввал слип ин нухайи корт дар қоғази махсус мебошад, ки дар он ҷо реквизитҳои гирандаи пардохт қаблан ҷоп карда шудаанд ва дар ҷараёни харид маблағи пардохт ва имзои пардохткунанда (акцепт) гузошта мешаванд. Имрӯзҳо слип ба чеки ҳазинавӣ ҳеле монандӣ дорад, зеро ки системаи кортӣ ба технологияи электронӣ мегузаранд ва он бо дастгоҳи муосири ҳазинавӣ бо вазифаи хотираи компютерӣ, робита бо ширкати протсессингӣ ва бо барномаи баҳисобгирӣ анбори фурушанда ҷоп карда мешавад.

- Ҳар рӯз ширкати протсессингӣ эквайрер аз ҳамаи терминалҳо слипҳои электронӣ ҷамъ мекунад. Баъдан вай ба таври автоматӣ реестрҳои пардохтро ташаккул дода, онҳоро ба маркази протсессингӣ асосӣ раван мекунад, ки ба бонки ҳисобӣ фармони гузаронидани ҳисоби байни эквайрер ва эмитентро раван намуда, онҳоро аз рӯи ҳисоби муҳбири бонкҳо-иштирокчиён тасвир мекунад. Баъд аз тасдиқи воқеияти гузаронидани пардохт аз рӯи ҳисоби бонк маркази асосии протсессингӣ ба ширкати протсессингӣ бонкҳо-иштирокчиён реестрҳои пардохтҳои гузарондашударо раван мекунад, ки реестрҳои нишондодшударо ба бонкҳои худ медиҳанд. Реестрҳои зерин асоси гузаронидани пардохт аз рӯи ҳисоби муштарӣ бонки эмитент ва бонки эквайрер мебошанд.

- Ҳисоби тарафайни байни эквайрер ва эмитент ба воситаи системаҳои ялғути байнибонкии расмӣ ба амал меояд.

Ҳисобкунӣҳо аз ҷониби бонки ҳисобӣ ҳар рӯз бо як пардохт дар пӯшидани бақияи пардохтҳои воридотӣ ва

содиротии муштарӣ ҳар як бонк-иштирокчи дар асоси фармони маркази асосии протсессингӣ иҷро карда мешавад. Баъд аз гирифтани иқтибос аз рӯи ҳисоби муҳбири худ дар бонки ҳисобӣ ва реестри пардохт аз маркази протсессингӣ хусусӣ, баъд аз муқоисаи онҳо бонки-эмитент ва бонки-эквайрер аз рӯи ҳисоби муштарӣ худ пардохт мегузаронанд: бонк-эмитент маблағи пардохтро аз ҳисоби кортӣ муштарӣ – дорандаи кортӣ магнӣ мебарорад: бонк-эквайрер маблағи пардохтро ба ҳисоби (ҳозираи) нуктаи савдо-хизматгузорӣ медарорад.

Тартиби гузаронидани пардохтро бо истифодаи кортҳои магнӣ бо нақшаи зерин пешниҳод намудан мумкин аст (расми 4.1.).

Фарқияти ҳисобкунӣ бо кортҳои чипӣ (смарт-корто) аз кортҳои магнӣ расмӣ асосан дар набудани тартиби авторизатсия мебошад.

Барои гузаронидани пардохт тавассути смарт-корто иҷро намудани як қатор тадбирҳои тайёр зарур аст:

- муштарӣ-пардохткунанда ва гирандаи пардохт (нуктаи савдо-хизматгузорӣ) бояд дар бонкҳои хизматрасонӣ смарт-корто дарёфт намоянд;

- муштарӣ-пардохткунанда бояд кортӣ худро «пур намояд», масалан ба воситаи банкомат. «Пур кардани» корт ин маънии гирифтани пулро аз ҳисоби дорандаи корт ва гузарондани «файли пулӣ»-ро ба смарт-корто дорад;

- нукта савдо-хизматгузорӣ бояд дар бонк-иштирокчи системаи асоби махсус дарёфт намояд, ки «файли пулро» аз кортӣ пардохткунанда ба кортӣ гиранда (нуктаи савдо-хизматгузорӣ) гузаронад. Асоби махсус, ба мисли POS-терминал дар мағоза барқарор карда мешавад.

Барои гузаронидани ҳисобкунӣ дар мағоза пардохткунанда ва гирандаи смарт-кортои худро дар асоби махсус мегузорад. Дар клавиатураи ин асоби маблағи пардохт ва аксепти пардохткунанда дар намуни PIN-код гирифта мешавад. Асоби танҳо тағйир

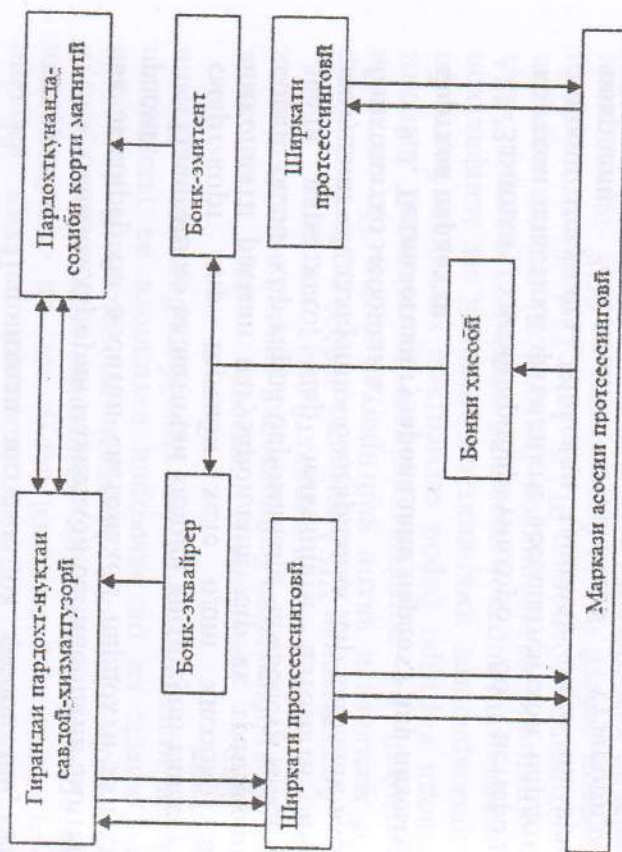
яквактаи маълумотро дар ду смарт-корт роҳ медиҳад: гирифтани маблағи пардохт аз корти пардохткунанда ва гузаронидани он ба корти гиранда. Дар як рӯз ба смарт-корти мағоза ҳамин тавр пардохти бисёр гузаронида мешавад.

Дар ҳар вақт ва баъди ҳар як шумораи амалиётҳо намояндаи мағоза ба бонки худ ташириф оварда, пули нақдро аз смарт-корт ба ҳисоби мағоза «бадал мекунад». Бадалкуниро (конвертатсия) инчунин дар ҳар бонк-иштирокчи (система ба воситаи банкоматҳои маҳсус гузарондан мумкин аст.

Тартиби пардохтро тавассути смарт-корт ба тариқи зайл пешниҳод намудан мумкин аст:

- Пур кардани пули смарт-корт аз ҳисоби гирифтани онҳо аз ҳисоби бонкӣ (ҳозира).
- «Гирiftани пул» аз корти пардохткунанда ба корти гиранда (мағоза) ба воситаи асбоби маҳсус;
- «инкассатсия»-и корти гиранда дар бонк (инчунин дар банкомат);
- Гузарондани маблағи пардохт аз корти гиранда (мағоза) ба ҳисоби расмии бонкӣ;

Расми 4.1. Нақшаи ҳисобкунӣҳо бо истифодаи кортҳои магнитӣ

1. Пешниҳоди корт ба пардохти мол.
2. Дархости авторизатсионӣ оид ба қобили пардохт будани муштарӣ.
3. Тасдиқкунии қобили пардохт будани муштарӣ.
4. Батанзимдарории чек-слип.
5. Раҳо кардани мол.
6. Талаби пардохт (реестри пардохт).
7. Фармон барои гузарондани ҳисоби байни бонки эмитент ва бонки эквайрер.
8. Гузаронидани маблағи пардохт байни бонк-иштирокчи аз рӯи ҳисоби муҳбири онҳо.
9. Иқтибос аз ҳисоби муҳбирӣ барои пардохтҳои гузарондашуда.
10. Баровардани пардохт аз ҳисоби корти муштарӣ.

11. Пешниҳоди иқтибос аз ҳисоби кортӣ.
12. Гузаронидани пардохт ба ҳисоби нуқтаи савдо-хизматгузорӣ.
13. Пешниҳоди иқтибос ба ҳисоби ширкати тиҷоратӣ.

- банизомдарории мавқеъҳои байнибонкии эмитент ва эквайрер ба воситаи системаҳои пардохти яклухти расмӣ.

Навигариҳо ва натиҷаи калони ҳисобкунӣ тавассути смарт-корт дар тартиби ҳеле одии ҳисобҳо дар имконияти расман нагузарондани ҳар як транзаксияи кортӣ, балки кор карда баромадани ҷамъбасти миқдори зиёди пардохтҳо, дар имконияти автоматӣ иҷро намудани «бадалкунии» бозгарданда дар шабакаи васеи банкоматҳо мебошанд.

9.3. Технологияи гузаронидани пардохт дар низоми кортҳои пардохтӣ

Заминаи ҳисоббарбаркунӣ ҳамаи кортҳои пластикӣ фаъолияти асосиатсияҳои пардохтӣ ташкил мекунад. Мақсади ташкили онҳо ба вучуд овардани системаи мукаммали гузаронидани ҳисоббарбаркунӣ гайринақдӣ дар байни ширкаткунандагони он мебошад. Аз тарафи асосиатсияҳо қоидаи умумӣ оид ба ташкил ва истифодаи ҳисоббарбаркунӣ кортӣ таҳия карда мешаванд. Асосиатсияҳои пардохтӣ вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

- додани литсензияҳо барои эмиссияи (барориши) кортҳои пластикӣ бо логотипи системаҳо;
- таҳияи қоидаи умумии гузаронидани амалиёт бо истифодаи кортҳо ва ҳисоббарбаркунӣ дар байни иштироккунандагон;
- коркарди маводи нави пардохтӣ ва ба бозор баровардани онҳо;
- ҳифзи патентҳо ва ҳуқуқҳо;
- мубодилаи иттилооти молиявӣ дар байни иштироккунандагони система;

- кумак кардан ба фаъолияти системаҳои ҳисоббарбаркунӣ миллий ва байналхалқӣ.

Барои фаъолияти самараноки ҳисоббарбаркунӣ бо истифодаи кортҳои пластикӣ ташкил кардани марказҳои просессинг зарур аст, ки онҳо аз уҳдаи авторизатсияи кортҳои пластикӣ системаҳои гуногун баромада тавонанд. Маркази протсессинг ин шахси ҳуқуқиест, ки он ҳамкориҳои иттилоотӣ ва технологияи байни иштироккунандагони ҳисоббарбаркунӣро таъмин мекунад.

Дар шароити муосир дар системаи ҳисоббарбаркунӣ байналхалқӣ якчанд асосиатсияҳои бузурги байналхалқӣ пардохтӣ амал мекунад.

Асосиатсияи VISA зиёда аз 300000 терминалҳои дар 108 мамлакати ҷаҳон ҷойгиршуда дорад. Ин системаи пардохтӣ ба истифодакунандагон силсилаи яклухти маводи кортиро барои сегментҳои гуногуни бозор бо дарназардошти имкониятҳои молиявӣ ва манфиатҳои дорандагони кортҳои пластикӣ пешниҳод мекунад. VISA International категорияҳои (намудҳои) зерини кортҳои пластикиро мебарорад: PLUS, Inter Link, Electron - инҳо кортҳои дебетӣ барои банкоматҳо ва POS - терминалҳо; кортҳои категорияи Classic, Business, Premium Gold ҳам вазифаи кредитӣ ва дебитиро иҷро мекунад. Категорияҳои гуногуни кортҳо, вобаста аз «мартаба»-и онҳо имконияти гирифтани ҳадамот ва имтиёзҳои иловагиро медиҳанд. Спектри зиёди ҳадамоти иловагиро корти VISA Gold (инчунин Premier Card - Премьер Кард ном мебаранд) медиҳанд, ки асосан ба мизочони қобилияти баланди пардохтидошта нигаронида шудааст. Истифодакунандагони ҷунин корт метавонанд имтиёзҳои зерин дошта бошанд:

А) сугурта кардани дорандаи он аз ҳолатҳои фалокатовар ҳангоми сафар дар ҳаҷми 100-250 ҳазор доллар;

Б) кафолати дар меҳмонхона ҷой ҷудо карда мондан;

В) сугуртаи семоха дар ҳолати гум кардан ё ба яғмо бурдани молҳои харидашудаи ба истифодаи ин корт пардохташуда;

Г) 10 фоиз кам кардани ҳаққи пардохти гуфтушунидҳои байналхалқии телефонӣ;

Д) сугурта кардан ҳангоми парвозҳои ҳавоӣ дар ҳаҷми 500 ҳазор доллар;

Е) муҳлати кафолат барои харидкуниҳо - 1 сол.

Мутобики корти Премьер ба дорандаи он ҳагги кредитӣ дар маблағи минималӣ - 5000 доллар кушода мешавад. Вобаста ба қобилияти кредитии истифодакунандагони кортҳои системаи пардохтии VISA -ро (дар тартиби афзоиши имкониятҳои пардохтии онҳо) чунин тасниф кардан мумкин аст:

- сатҳи I. Асосан истифодакунандагони банкоматҳо (VISA, PLUS);

- сатҳи II. Навқорон дар системаи хизматрасонии бонкӣ (Inter Link);

- сатҳи III. Бозори оммавӣ (VISA Electron);

- сатҳи IV. Мизочони дороии миёна ва камтар аз миёна баланстардошта (VISA Classic, VISA Business);

- сатҳи V. Мизочони давлатманд (VISA Gold).

Дар қатори ассосиатсияи VISA дар ҷаҳон боз якчанд системаҳои анъанавии машҳури пардохтӣ амал мекунанд, аз ҷумла MasterCard, American Express, Europay International, STB/Cirrus/Maestro ва Dinners Club.

Ассосиатсияи VISA ва MasterCard - ду рақибҳои асосӣ дар бозори корти пластикӣ мебошанд. Рақобати онҳо дар ибтидои солҳои 70-ум, вақте ки дар ШМА ду пешсаф оид ба барориши кортҳои бонкӣ - National Bank Americard (VISA) ва Interbank Card Association (MasterCard) барқарор шуда буданд.

Ассосиатсияи пардохтии Europay International моҳи сентябри соли 1992 дар натиҷаи якҷояшавии се ширкат - Eurocard International, Eurocheque International, Eurocheque International Holding ташкил карда шудааст. Дар сармоияи ассосиатсия муассисаҳои молиявии

мамлакатҳои Европа иштирок мекунанд. Ҳиссаи Europay 59%-и тамоми амалиётро бо кортҳо дар Европа ташкил мекунад.

Дар доираи кортҳои ғайрибонкӣ пешсафони бечунуҷаро ин системаҳои Dinners Club International (DCI) ва American Express мебошанд.

Ассосиатсияи Dinners Club International соли 1950 ташкил ёфтааст ва аввалин 200 корти худро ба қормандони офисҳои Empire State Building баровардааст. Вазифаи асосии дар назди худ гузоштаи ин система дар сегменти кортҳои саҳаҳои ва дилхушӣ ба пешсафӣ баромадан бо пешниҳоди силсилаи ҳадамоти эксклузивӣ барои мизочҳои ҷудогонае мебошад, ки даромадҳои баланд доранд ва ҳама вақт сафари хориҷа ва саҳаҳат мекунанд⁸.

Имрӯз ин ассосиатсияи пешсафӣ ҷаҳонӣ дар ин соҳа мебошад ва аз тарафи DCI (www.diners.ru) наздик 9 млн. корт дар 66 асёри гуногуни миллий бароварда шудааст. Гардиши ин системаи пардохтӣ дар вақти ҳозира наздик 33,2 млрд. долларро ташкил мекунад. Кортҳо барои хизматрасонӣ дар 5 млн. нуқтаи тиҷоратӣ ва 457 ҳазор банкоматҳо дар 201 мамлақати ҷаҳон қабул карда мешаванд.

Ассосиатсияҳои машҳури пардохтӣ Europay International, MasterCard International, VISA International шартан дар аббревиатураи EMV муттаҳид шуда, яқоя қисми зиёди бозори ҷаҳонии кортҳои пластикӣ дар зери назорати худ гирифтаанд. EMV намуҳҳои наватарини кортҳои микропроцессори (смарт-кортҳо) ба қор дароварда истодаанд. Мақсади ин қоркардҳо муайян кардани амалқунии минималӣ барои таъмини байналхалқии мутобикати кортҳои микропроцессории системаҳои гуногуни пардохтӣ мебошад.

⁸ Саидмуродов Л.Х. Бизнеси байналхалқӣ.-Душанбе, 2002.

Кортҳои пластикӣ унсури асосии бо ном инкилоби технологӣ дар фаъолияти бонкӣ мебошад. Маҳз кортҳои пластикӣ дар баъзе ҳолатҳо узви дохилии системаи электронии бонкиро ташкил мекунанд.

Онҳо ба мавқеи пешсаф дар ташкили гардиши пулии мамлакатҳои мутараққии индустриалии Ғарб пайваستا, доираи чеҳо ва китобчаҳои чекиро танг карда баромаданд.

Дар амалияи ҷаҳонии бонкӣ истифодаи кортҳои пластикӣ манбаи муҳимми гирифтани фойдари ташкил мекунанд. Дар ПМА, тибқи баъзе маълумот, бо истифодаи кортҳои кредитӣ фақат 6%-и кредитҳои бонкӣ дода мешаванд ва онҳо 10%-и тамоми даромади ин бонкхоро таъмин мекунанд.

Унсури дигари асосии системаи электронии пардохтӣ банкоматҳо мебошанд. Банкоматҳо ин автоматҳои (автобонкҳои) бисёрфунксионалии бо насли охири кортҳои пластикӣ магнитӣ идорашаванда мебошанд. Кортро ба банкомат ворид карда, мизоч рақами шахсии худро дохил мекунад ва бо ин васила банкоматро ба системаи электронии ҳисоббаробаркунӣ барои гузаронидани амалиёт дар ҳисоби шахсии бонкӣ пайваст менамояд.

Бори аввал дар таърихи системаи бонкӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1997 ҶСПК «Агроинвестбанк» ба эмиссияи кортҳои пластикӣ бо хатҳои магнитӣ дар заминаи системаи муттаҳидаи байнибонкии пардохтии STB Card шурӯъ кард, ки мақоми мувофиқан муайяно дар системаҳои пардохтии VISA International ва EuroPay International дорад.

Ин кортҳои пластикӣ STB Card дизайни муосир доранд, ба стандарт ва талаботи байналхалқии ба кортҳои бонкӣ пешниҳодшаванда мувофиқ аст ва инчунин якчанд сатҳи химоякунӣ аз қаллобӣ дорад. Кортҳои STB Card бисёрасорӣ мебошанд, ки ба дорандаи худ гузаронидани ҳисоббаробаркуниро дар муассисаҳои тичоратӣ ва хизматрасонӣ дар ҳудуди ҷумҳурӣ бо аъёри миллий ва дар хориҷи кишвар бо

асъори қобили табдили озод таъмин мекунад (чунки маблағ дар ҳисоб бо истифодаи кортҳои пластикӣ якбора дар аъёри қобили табдили озод сабт карда мешавад).

Дорандаи корти пластикӣ метавонад шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар мамлакат бошад, ки дар ҶСПК «Агроинвестбанк» ҳисоб дошта, ҳуқуқи истифодаи кортро, ки моликияти бонк мебошад, гирифтааст.

ҶСПК «Агроинвестбанк» иштирокчии системаи STB Card буда, ба намууди кортҳои зерин хизмат мекунад:

- шахсӣ, ки ба истифодаи инфиродии як дорандаи ҳисоби шахсӣ дар бонк пешбинӣ шудааст;

- оилавӣ, ки бо ёрии онҳо шахсони воқеӣ метавонанд аз як ҳисоби шахсӣ истифода баранд;

- корпоративӣ, ки бо ёрии онҳо шахсони воқеӣ метавонанд аз як ҳисоби муассисаи истифода баранд.

Бартариятҳои асосии кортҳои пластикӣ аз инҳо иборатанд:

- ба дорандаи корт зарурати доимо бо худ нитох доштани маблағи калони пули нақд шарт нест, чунки маблағи заруриро вай ҳама вақт метавонад аз банкомат ё шуъбаҳои бонкҳои - иштирокчиёни системаи пардохтӣ гирад;

- бо истифодаи кортҳо новобаста аз аъёри ҳисоби корт бо сомонӣ ё бо дигар аъёри қобили табдили озод дар муассисаҳои тичоратӣ ва хизматрасонӣ пардохт кардан мумкин аст;

- имконияти пешбурди ҳисобҳо дар аъёриҳои гуногун химояи маблағҳои пулиро аз таваррум таъмин мекунад;

- маблағҳои дар ҳисобҳои кортӣ гузошташуда дар идораҳои гумрукӣ декларатсия карда наmeshаванд.

Ҷорӣ кардани технологияи кортҳои пластикӣ мақсадҳои мушаххаси зеринро дар назар дорад:

- ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муваққатӣ ё доимӣ дар хориҷа ба кор даромадаанд,

интиқоли маблағҳои пулиро ба ҳешовандон ва наздикон дар ҷумҳури таъмин мекунад;

- содироти асъори нақди хориҷиро аз ҷумҳури кам мекунад;

- пас гаштани асъори миллиро ба бонкҳо таъмин мекунад;

- ҷорӣ кардани шакли ғайринақдӣ ҳисоббаробаркуниро ҳангоми хариди мол ва ҳадамот аз тарафи шахсонӣ воқеъ дар муассисаҳои тиҷоратӣ ва хизматрасонӣ имконпазир мегардонад;

- мустаҳкамшавии воҳиди пули миллиро таъмин менамояд.⁹

9.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Мақсад ва асоси шаклҳои ҳисоббаробаркунии байналхалқӣ тавассути бонкҳо аз чӣ иборат мебошад?

2. Дар асоси кадом роҳу усулҳо ҳисоббаробаркунии байналхалқӣ анҷом дода мешаванд?

3. Бо кадом мақсад ҳисоббаробаркунии байналхалқӣ анҷом дода мешаванд?

4. Системаи байналхалқӣ ва ҳисоббаробаркунӣ бо истифодаи қорғҳои пластикӣ чӣ гуна сурат мегирад?

5. Кадам имтиёзҳо барои ҳисоббаробаркунии байналхалқӣ тавассути қорғҳои пластикӣ дода мешаванд?

6. Ҳисоббаробаркунии байналхалқӣ тавассути қорғҳои пластикӣ чӣ гуна сурат мегирад?

7. Мақсади ҳисоббаробаркунии байналхалқӣ тавассути қорғи пластикӣ аз чӣ иборат аст?

8. Мақсади ҷорӣ кардани технологияи қорғҳои пластикӣ дар чист?

9. Қорғҳои пластикӣ дар ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ чӣ аҳамият дорад?

9. Ширкати протсессингӣ чӣ гуна ширкат аст?

⁹ Саидмуродов Л.Ҳ. Бизнеси байналхалқӣ. - Душанбе, 2002.

10. Эқвайр кист?

11. Иштирокчиёни асосии ҳисобҳо дар асоси қорғҳои бонкӣ киҳоянд?

12. Агентӣ ҳисоб кист?

13. Қорғҳои магнитӣ чӣ гуна қорғанд?

14. Дар баъзе мамлакатҳо тағбиқи оммавии системаҳои пардохти чакана кадом сол пайдо шуд?

15. POS-терминал чист?

16. Реестр чист?

17. Тартиби пардохт тавассути смарт-қорғ бо кадом роҳ сурат мегирад?

18. Заминаи ҳисоббаробаркуниҳоро бо истифодаи қорғҳои пластикӣ кадом муассиса ба уҳда дорад?

9.5. Саволҳои тестӣ

1. Ҷорӣ кардани технологияҳои қорғҳои пластикӣ кадом мақсадҳои мушаххасро дар назар дорад?

а) ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муваққатӣ ё доимӣ дар хориҷа ба қор даромадаанд, интиқоли маблағҳои пулиро ба ҳешовандон ва наздикон дар ҷумҳури таъмин мекунад;

б) содироти асъори нақди хориҷиро аз ҷумҳури кам мекунад, пас гаштани асъори миллиро ба бонкҳо таъмин мекунад;

в) ҷорӣ кардани шакли ғайринақдӣ ҳисоббаробаркуниро ҳангоми хариди молҳо ва ҳадамот аз тарафи шахсонӣ воқеъ дар муассисаҳои тиҷоратӣ ва хизматрасонӣ имконпазир мегардонад;

г) мустаҳкамшавии воҳиди пули миллиро таъмин менамояд.

2. Кадам сол ҚСҚ «Агроинвестбанк» ба эмиссияи қорғҳои пластикӣ шуруъ намуд?

а) соли 1991;

б) соли 1997;

в) соли 1998;

г) соли 1999;

3. Унсури асосии системаи электронии пардохтӣ чист?

- а) интерэкспресс;
- б) телефакс;
- в) банкомат;
- г) мошинаи бо хотираи фискалӣ муҷаххазшуда.

4. Барои ғайриқарбӣ самараноки ҳисоббарбаркунӣ бо истифодаи корҳои пластикӣ таъкил кардани кадом унсурҳо зарур аст?

- а) марказҳои протсессинг;
- б) терминалҳои ҳисоббарбар;
- в) банкоматҳои махсус;
- г) нуқтаҳои интиқоли;

5. Ассосиатсияҳои пардохтӣ кадом вазифаҳоро иҷро мекунанд?

- а) додани лисензияҳо барои эмиссия (барориши) корҳои пластикӣ бо логотипи системаҳо;
- б) таҳияи қоидаи умумии гузаронидани амалиёт бо истифодаи корҳо ва ҳисоббарбаркунӣ дар байни иштирок, маводи нави пардохтӣ ва ба бозор баровардани онҳо;
- в) ҳифзи патентҳо ва ҳуқуқҳо, мубодилаи иттилооти молиявӣ дар байни иштироккунандагони система;
- г) кумак кардан ба ғайриқарбӣ системаҳои ҳисоббарбаркунии миллий ва байналхалқӣ, марказҳои протсессинг.

6. Трассат чист?

- а) пардохткунанда;
- б) қабулкунанда;
- в) танзимгар;
- г) миёнарав;

7. Бори аввал дар таърихи системаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом сол бонкҳо ба эмиссияи корҳои пластикӣ гузаштанд?

- а) Соли 1997 ҶСК «Агроинвестбанк» ба эмиссияи корҳои пластикӣ бо хатҳои магнитӣ гузашт;
- б) Соли 1996 ҶСК «Ориёнбанк» ба эмиссияи корҳои пластикӣ бо хатҳои магнитӣ гузашт;
- в) Соли 1995 ҶСК «Тоҷиксодиротбанк» ба эмиссияи корҳои пластикӣ бо хатҳои магнитӣ гузашт;
- г) Соли 1994 ҶСК «Бонки Эсхата» ба эмиссияи корҳои пластикӣ бо хатҳои магнитӣ гузашт.

8. Дорандаи корти пластикӣ метавонад инҳо бошанд:

- а) Давлат;
- б) Шахсони ҳуқуқию воқеӣ;
- в) Корхонаю муассисаҳо;
- г) Ҳамаи инҳо;

9. Бонки эмитент чист?

- а) Бонки эмиссиякунанда;
- б) Бонки пардохткунанда;
- в) Бонки қабулкунанда;
- г) Бонки амалиётгузарон;

10. Бонки эквайр чист?

- а) Бонки эмиссиякунанда;
- б) Бонки пардохткунанда;
- в) Бонки қабулкунанда;
- г) Бонки хизматрасон;

Мавзӯи 10. Методологияи истифодаи қортҳои кредитӣ дар шароити муосир

- 10.1. Аҳамият ва мавқеи қортҳои кредитӣ
- 10.2. Ҷанбаҳои иқтисодии ҳисоби ғайринақдӣ бо истифодаи қортҳои қарзӣ
- 10.3. Арзёбӣ намудани даромаднокии амалиёт бо қортҳои қарзӣ
- 10.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 10.5. Саволҳои тестӣ

10.1. Аҳамият ва мавқеи қортҳои кредитӣ

Аксарияти қортҳо дар ҷаҳон қарзӣ мебошанд. Қулай будани қортҳои қарзӣ барои муштарӣ дар имконияти гирифтани қарз ба қадри зарурат дар доираи меъёри муайян, бе қонунӣ қардани ягон шартномаи қарзӣ, бе нишондоди таъминот оид ба қарз ва мақсади истифодаи он ифода меёбад.

Дар давлатҳои хориҷӣ қортҳои қарзӣ дар мавриди мавҷуд будани ҳисоби доимии бонкӣ ва таърихи қарз дода мешавад. Таърихи қарз ин маълумоти аз ҷамаи давлатҳо воридгардида дар бораи ҷӣ тавр муштарӣ қарзҳои худро адо мекунад, даромади ӯ ҷӣ қадар аст. Масалан, дар ИМА агентии махсуси иттилоотӣ вучуд дорад. Онҳо дар бораи шахсони воқеӣ маълумот (рақами сугуртаи иҷтимоӣ, суроғаи хона, маълумот дар бораи ҷои қор ва ғ.) ҷамъ менамоянд, ки аз 3 то 20 сол нигоҳ дошта мешавад. Ҳар моҳ бонкҳо ба агентҳо оид ба ҳар як муштарии худ маълумот пешниҳод мекунанд. Дар навбати худ бонкҳо метавонанд дар бораи муштарии муайян маълумот гиранд ва қарор намоёнд, ки ба вай қадом қортро диҳанд. Аз рӯи қортҳои қарзии бонкӣ бақияи ибтидоии сифрӣ дар ҳисоб имконпазир аст. Ҷама амалиётҳо аз рӯи қорт ба қарз навишта мешавад. Ба маблағи қарз Ҷойзҳо ҳисоб қарда мешаванд. Ба муштарӣ муҳлати имтиёзӣ пешниҳод мегардад, ки дар муддати он Ҷойз аз рӯи қарз ҳисоб қарда намешавад. Барои он ки ба

муштарӣ занг назада, маблағҳои зиёд сарф накунад, меъёри қарз муқаррар қарда мешавад.

Ҳаҷми меъёр аз сарватманд будани муштарӣ ва даромади ҳармоҳаи он муайян мегардад.

Агар таърихи қарз набошад, бонк метавонад қортро бо амонати сугуртавӣ ёки пасмондаи пастанашаванда диҳад. Ҳар моҳ муштарӣ иқтисоси ҷамаи муомилотро аз рӯи қорт барои як моҳ гирифта, ки маблағи умумиро аз рӯи муомилот, маблағи пардохт (одатан на зиёда аз 20 % аз маблағи сарф қардашуда) ва Ҷойз аз рӯи қарзро дар бар мегирад, ки барои пардохт дар ин моҳ ҳатмист.

Дар моҳи оянда ба муштарӣ дар ҳолате ки агар вай шартӣ бонкро дар бораи адо намудани қарз вайрон накунад, меъёри қарз аз нав барқарор қарда мешавад. Таърихи қарзии муштарӣ аз ҷониби бонк бо ҷадвали муайян арзёбӣ шуда, он ба ширкати иттилоотӣ барои маълумотдарорӣ супорида мешавад.

Муштарӣ метавонад номаҳдуд муҳлати пардохти қарзро қашол дода, ҳар моҳ Ҷойзи истифодаи қарз ва маблағи пардохти ҳармоҳаи заруриро пардохт намоёнд.

Роҳи қарз дар ҳаҷми қисми истифоданагушаи меъёри қарз қушода ҳоҳад шуд. Пасмондаи қарзро, ки дар он Ҷойзҳо ҳисоб қарда мешаванд, дар муддати тӯлонӣ метавон пардохт намуд (масалан дар як сол). Қайд менамоем, ки маҳз Ҷойзҳои аз рӯи қарзҳои нопурра бозгардонидашуда қисми асосии даромади бонкро ҳангоми муомилот бо қортҳои қарзӣ ташаққул медиханд.

Муттасилии муомилот, ки дар мавриди ҳисоби мол ва хизматрасонӣ тавассути қортҳои қарзӣ ва ҳисобӣ иҷро мегардад, бениҳоят монанданд. Бинобар ин ҷамаи муттасилиро ҳамзамон барои қортҳои ҳар ду шакл баррасӣ менамоем.

1. Фурушанда муқаррар менамояд, ки оё муомилот имконпазир аст. Барои ин вай ҳақиқӣ будани қорт ва дар мавриди зарурат қомилхуқуқ будани онро месанҷад. Баъдан фурушанда ёки авторизатсияи овозиро бо телефон ёки электронӣ тавассути POS-терминал

мегузаронад. Авторизатсия дар он ҳолат гузаронида намешавад, ки агар маблағи харид (ёки арзиши хизматрасонӣ) аз меёри савдо пасттар аст. Дар мавриди авторизатсияи овозӣ дар ҳолати ҷавоби мусбат ба фурушанда коди авторизатсия хабар дода мешавад.

2. Баъд аз тасдиқи муомилот вексели савдо (дар истилоҳи ватанӣ - чек ёки слип) ба расмият дароварда мешавад, ки дар он маълумотҳо дар бораи муомилот қайд карда мешаванд. Инчунин ба чек маълумот аз корт гузаронда мешавад. Ҳангоми коркарди дастӣ барои ин импринтер истифода бурда мешавад. Ба ғайр аз ин, ба чек ҳатман коди авторизатсия дарҷ карда мешавад, зеро ки дар мавриди набудани код чек ба пардохт аз ҷониби банк-эквайрер қабул карда намешавад. Баъд дорандаи корт ҳамаи нусхаҳои чекро (одатан се то аст) имзо менамояд.

Дар мавриди коркарди автоматикӣ чек аз ҷониби POS-терминал ҷоп карда мешавад. Дар охири ҳолат, агар авторизатсия бо истифодаи PIN-код гузаронда шуда бошад, имзо лозим нест.

3. Нусхаи чек ва мавод ба фурушанда супорида мешавад.

4. Дар охири ҳар рӯз (ёки баъзе вақт-вақтанд маротиба дар як ҳафта) нуктаи хизматрасонӣ ба банк-эквайрер нусхаҳои чекро ирсол мекунад, ки барои гузаронидани ҳисобу китоб бо нуктаи хизматрасонӣ ҳуҷҷати асосӣ ба шумор меравад. Дар мавриди коркарди автоматикӣ чунин ҳуҷҷат протоколҳои электронии транзаксияҳо шуда метавонанд, ки дар мавриди авторизатсия ба банк-эквайрер ёки маркази протсессингӣ бевосита ворид шудаанд.

5. Банк-эквайрер транзаксияро ташаққул дода, бо нуктаи хизматрасонӣ ҳисобу китоб мекунад (ба ҳисоби вай маблағ мегузаронад). Дар ҳолати коркарди дастӣ санҷиш ба тафтиши чекҳои гирифташуда расонида мешавад. Барои санҷиши транзаксияҳои электронӣ бошад, дар охири ҳар рӯз терминали савдо бо эквайрерҳо робита намуда, транзаксияҳое, ки дар як рӯз

дар хоҳири онҳо чамъ шуда буд, такроран ирсол менамоянд.

6. Банки эквайрер ба маркази протсессингӣ транзаксияҳои ташаққулфтаро ирсол менамояд. Зимнан, агар эквайрер инчунин эмитент бошад, ба маркази протсессингӣ танҳо транзаксияҳои «беғона» ирсол карда мешавад, яъне транзаксияҳое, ки аз ҷониби дорандаҳои кортҳои дигар банкҳо-эмитентҳо истеҳсол шудааст.

7. Маркази протсессингӣ транзаксияҳои дар як рӯз гирифташударо коркард менамояд ва маълумотҳои чамъбастиро барои гузаронидани ҳисоби тарафайни байни банкҳо-иштирокчиёни системаи пардохт ташаққул медиҳад.

Чамъбасти умумӣ ба банки ҳисобии система ирсол шуда, чамъбасти хусусӣ бошад, ба банк-иштирокчӣ ба сифати огохинома барои гузаронидани ҳисоби тарафайн ирсол карда мешавад.

8. Банки ҳисобӣ байни банкҳо-иштирокчӣ ҳисоби тарафайн мегузаронад, ки дар он ҳисоби муҳбирӣ кушода буд.

Дигар банкҳо пулгузарониро мустақилона мегузаронанд.

9. Банк-эмитентҳо ба тариқи подош аз ҳисоби дорандаи кортҳои ҳисобӣ барои хариди мол ва хизматрасонӣ маблағ мегиранд. Дорандаҳои кортҳои қарзӣ ба банк-эмитентҳо маблағҳоеро, ки ба онҳо ҳамчун қарз хангоми дарёфт кардани мол ва хизматрасонӣ пешниҳод шуда буд, бозмегардонанд.

Накшаи дар боло овардашударо муфассалтар баррасӣ менамоям.

Тартиби қабули қарорҳо дар бораи имконпазирии муомилот яқчанд сатҳи масъулиятро пешбинӣ менамояд. Чӣ тавре гуфта шуд, агар маблағи муомилот аз меёри савдо зиёд набошад, дар он сурат қарор дар бораи фуруш (пешниҳоди хизматрасонӣ) аз рӯи корт мустақилона аз ҷониби нуктаи хизматрасонӣ қабул карда мешавад. Ҳамин тавр, агар меёри савдои нуктаи

хизматрасонӣ баробар бошад, масалан 50 доллар, он гоҳ қарор дар бораи фуруши моле, ки арзиши он аз ин маблағ зиёд нест, аз ҷониби фурушанда мустақилона қабул карда мешавад. Бо вучуди ин фурушанда бояд бисанҷад, ки оё корти аз ҷониби ин системаи пардохт муқарраршуда ба мушаххасот мувофиқ аст ва он дар стоп –лист (варақи-ист) хузури надорад. Ҳангоми коркарди автоматӣ чунин санҷиш бо ёрии POS терминал ба амал меояд, ки дар хотираи он одатан варақи-ист (ё ки қисми варақи-исти пурра) банд мешавад. Терминал дар речаи off-line фаъолият мекунад.

Ба ғайр аз ин, баъди ба расмиятдарории чек фурушанда вазифадор аст, ки мувофиқати имзоро дар он бо намунаи имзо дар карт санҷад. Дар мавриди шубҳа қардан фурушанда ҳуқуқи талаб намудани хуҷҷатро дорад, ки шахсияти харидорро шаҳодат медиҳад. Чек ҳангоми коркарди автоматӣ аз ҷониби харидор ҳам имзо карда мешавад, агар дар мавриди чунин муомилот PIN-код ворид карда нашуда бошад.

Дар мавриди иҷро намудани чунин талаботҳо фурушанда метавонад муомилотро барад. Агар баъдтар аз ҷониби бонк-эквайрер вайрон намудани қоидаҳои номбаршуда ошкор карда шавад, он гоҳ бонк ҳуқуқи дорад, ки ба фурушанда додани товони маблағи муомилотро рад намояд.

Меъёри савдои сифрӣ барои картҳои қарзӣ хос аст.

Аммо аз ҷониби баъзе системаҳои пардохти ватанӣ ин меёр барои картҳои ҳисобӣ низ муқаррар карда мешавад. Масалан, дар ИМА дар айни замон меёри савдо дар нуқтаҳои хизматрасонии системаи VISA ва MASTERCARD сифрӣ муқаррар карда мешавад. Ин меёр талафотро аз қаллобон тавонист паस्त намояд ва ба шарофати таҷҳиз қардани POS терминалҳо дар нуқтаҳои савдо имконпазир гардид.

Агар маблағи муомилот аз меёри савдо зиёд бошад, дар он сурат фурушанда вазифадор аст, ки авторизатсия гузаронад. Барои ин вай ёки бевосита бо бонк-эквайрер (ё ки маркази протсессинг) бо телефон

гап мезанад ва маълумотро шифоҳӣ ирсол мекунад, ёки ин тартибот дар речаи автоматӣ аз ҷониби POS терминал ба амал меояд.

Эквайр маршрукунони транзаксияро (амалиёт) ба вучуд оварда, оқибат ба маркази рафта мерасад, ки ба авторизатсияи ин транзаксия ваколатдор аст. Дар таҷрибаи байналхалқӣ чунин марказ ҳуди бонк-эмитент мебошад. Аммо эмитент метавонад доимо барои гузаронидани авторизатсия ба ягон маркази протсессинг ёки ҳатто ба бонк-эквайрер ҳуқуқи худро пайдо кунад.

Коркарди транзаксияҳои воридшуда яке аз вазифаҳои муҳими системаи пардохт мебошад. Дар наvbати худ, маршрукунони транзаксияҳо (амалиётҳо) дар система бо авторизатсияи on-line чузъи муҳими ин раванд мебошад.

Комплекси ҳисоббарории бонк-эквайрер (ёки маркази протсессинг) ҳаммонандкунии транзаксияро ба амал оварда, муайян мекунад, ки оё вай аз ҷониби дорандаи карт-муштари ин бонк-эквайрер (тахмин карда мешавад, ки бонк-эквайрер одатан эмитент ҳам мешавад) ёки муштари бонки дигари системаи пардохт. Дар ҳолати яқум коркарди транзаксия (амалиёт) ба вучуд меояд, дар ҳолати дувум вай ба ягон нуқтаи протсессинг система ирсол гардида, ё коркарди он ё маршрукунони оянда ба вучуд меояд.

Савол дар бораи он ки транзаксия (амалиёт) дар кучо коркард мешавад, аз сатҳи ҳозираи рушди техникийи системаи пардохт вобаста аст. Таъсири инфрасохтори ҳисоббарор ва муоширатӣ сармоягузори калонро талаб мекунад, ки на яқбора натиҷаи хуб медиҳад. Бинобар ин, аксар вақт (дар ҳар ҳол дар таҷрибаи ватанӣ) дар ибтидо хароҷоти молиявии асосиро муассисони ширкатҳои пардохт ба уҳдаи худ мегиранд. Ҳақиқатан иқтисодии протсессинг дар даври аввал ба маркази ягонаи система нигаронида шуда, инчунин ба маркази протсессинг ҳам қисми вазифаи эквайрер гузошта мешавад.

Давраи охиرونро муфассалтар баррасӣ менамоем. Ин давра бо як тарзи ғуногун барои амалиёт бо қорғҳои қарзӣ ва ҳисобӣ мегузарад. Дорандаи қорғи қарзӣ қарзи бонкиро истифода бурда, товодихиро дар анҷоми давраи ҳисоботӣ ба амал меорад. Маблағ бошад, аз ҳисоби дорандаи қорғи ҳисобӣ якбора баъд аз ба бонк-эмитент ворид шудани маълумотҳо дар бораи гузаронидани транзаксия (амалиёт) одатан, ҳамон рӯз гирифта мешавад.

Дар мавриди ба амал омадани баъзе аз пардохтҳои дар боло номбаршуда пули комиссия ситонида мешавад. Ҳамин тавр, бонк-эквайрер метавонад пули комиссияниро аз маблағи муомилот (дисконт (танзил ё ки тахфифи савдо)) аз нуктаи хизматрасонӣ гирад. Чунин таҷриба дар ҷаҳон мақбули умум аст ва ба он сабабнок карда мешавад, ки хизматрасонии қорғҳо ба ҷалби харидорон ва афзоиши гардиши нукта мусоидат менамояд. Зимнан баъзан меғунд, ки эквайрер векселҳои савдоро аз нуктаи хизматрасонӣ аз рӯи арзиши нопурра харидорӣ менамояд. Дар давлати мо бошад, дар аксарияти ҳолатҳо чунин намууди пули комиссияни ситонида намешавад, зеро ки аз сабаби кам будани тавсеаи қорғҳо дар айни замон афзалияти хизматрасонии онҳо барои қорғонаҳои савдо ва хизматрасонӣ ошкоро нест.

Дар наватҳои худ, бонк-эквайрер одатан пули комиссияни-қисми тахфифи савдоро ба бонк-эмитент хангоми хизматрасонии қорғи он (қорғи бегона) пардохт мекунад. Барои додани пули нақд аз рӯи қорғи (бегона) пули комиссияни иловагӣ барои хизматрасонии ҳисобӣ гирифта мешавад.

Манбаи ихтилоф дар мавриди гузаронидани ҳисобкунӣ ин рад намудани пардохти ин ё он иштирокчи занҷираи пардохт дар натиҷаи шубҳаоварӣ дар саҳеҳии амалиётҳои гузарондашуда мебошад. Масалан, системаи пардохт чунин мешуморад, ки чекҳои аз бонк-эквайрер бо вайронкунии қоида ба расмӣ дароварда шудаанд. Дар ин ҳолат қониби манфиатдор

(дар ҳолати мо бонк-эквайрер, аллакай мувофиқи қоидаҳои нуктаи хизматрасонӣ пардохткардашуда) ин ҳолатро муҳокима менамояд. Дар натиҷа бонк-эквайрер ёки метавонад аз системаи пардохт маблағгузарониро талаб наамояд, ёки қўшиш кунад, ки ба нуктаи савдо эътирози худро баён наамояд. Барои гузаронидани чунин фаъолият дар бонк-эквайрер бояд қисми махсус вучуд дошта бошад, ки таҳлили ҳолатро гузаронида тавонад, роҳҳои имконпазири баргараф намудани қолзиё (муқобилияти мақсадҳо, манфиатҳо) пешниҳод наамоянд ва оид ба пешгирӣ намудани ихтилофот дар оянда тавсияҳо диҳад.

Супориши ин боб ба омӯзиши хусусиятҳо ва технологияи ташкили ҳисобҳо бо қорғҳои қарзӣ равона карда шудаанд. Супоришҳо бо масъалаҳо ва саволҳои санҷишӣ пешниҳод шудаанд.

10.2. Ҷанбаҳои иқтисодии ҳисоби ғайринақдӣ бо истифодаи қорғҳои қарзӣ

Дар ҷаҳони муосир қарздиҳӣ бениҳоят маъмул аст: қисми зиёди мол (махсусан истифодаи дуру дароз) аз қониби истеъмолгарони хориҷи ба тариқи қарз харидорӣ карда мешавад. Ба харидор хариди молро тариқи қарз имконият дода, фурушанда даромадро аз ҳисоби хавасманд намудани талаботҳо зиёд мекунад.

Қорғҳои қарзии бонкӣ ба фурушандаҳо (на танҳо мол, балки хизматрасонӣ ҳам) имкониятҳои иловагӣ медиҳанд. Ин қорғҳо ба фурушанда имкон медиҳад, ки ба фурушанда аз ҳисоби бонк қарз пешниҳод кунанд.

Дар баробари ин фурушанда новобаста аз он ки қай харидор харидро пардохт мекунад, пулҳои худро ҳатман мегирад.

Ҷоидаи бонк-эмитент дар гирифтани фоиз барои ба дорандаи қорғ пешниҳод намудани қарз мебошад. Ҷоидаи қарз баъд аз бастани муомилоти наватӣ ёки баъди ба истифодабаранда аз қониби бонк пешниҳод кардани маълумоти наватӣ (одатан якмоҳа) дар бораи амалиёти он ёки баъд аз анҷоми давраи имтиёзи бо

фоиз ситонида мешаванд. Зимнан муштариён боиси норозигии бонк мегарданд, зеро қарзро дар вақташ барнамегардонанд (то аввали ҳисоб қардани фоиз). Онҳо аз истифодаи қортҳо ғоида мегиранд, аммо аз пардохти фоиз озоданд.

Барои муштарӣ ҷолибии қорти қарзӣ ҳамчун воситаи гирифтани қарзи ғаврӣ дар нуқтаи хизматрасонӣ шубҳа намеорад. Дорандаи қорт ғойдаро зимни ин шакли бароҳати молӣявӣ мегирад. Ҳамин тавр, қортҳои қарзӣ ғоидаи сеқаратаро ба ҳама ҷонибҳои секунҷа бонк-ғурушанда-муштарӣ таъмин месозанд. Маҳз барои ҳамин қортҳои қарзӣ аз рӯи адад ва ҳаҷми амалиёт дар системаҳои пардохти асосии байналхалқӣ: Visa International, Mastercard International, Europay International пешсаф мебошанд.

Манбаи асосии даромади бонк-эқвайрер ин фоиз аз маблағи муомилот аз рӯи қорт мебошад, ки аз ҷониби нуқтаи хизматрасонӣ ба эқвайрер пардохт мешавад. Асоси ситонидани ин намуди пули комиссиянӣ (иловагӣ) дар он аст, ки эқвайрер ба нуқтаи хизматрасонии арзиши муомилот аз рӯи қорт бевосита подош медиҳад ва ҳамаи қорҳоро оид ба амалӣ намудани ҳисоби тарафайн дар оянда ба зиммаи худ мегирад.

Ба ғайр аз ин, азбаски қабули қортҳо доираи муштариёни боиктидор-қаридоронро васеъ мекунад, бинобар ин қорҳонаи савдо (хизматрасонӣ) бояд инро пардохт намояд.

Даромаднокии бонки эмитент ва бонки эқвайрер гуногун аст.

Даромаднокии барномаҳо оид ба барориши қортҳои қарзӣ аз ҷониби бонк-эмитент бо даромаду хароҷотҳои зерин муайян карда мешавад:

-**даромади ғоииз** бо ташкили воҳиди солонаи ғоииз ба дорандаи қорт қарзи пешниҳодшуда дар сатҳи тамдид (дароз қардан) муайян карда мешавад. Сатҳи тамдид ҳамчун муносибати маблағи қарз, ки аз рӯи он ғоиизҳо ҳисоб ва (яъне ки дар муҳлати давраи имтиёзи

барнағардонидашуда) нисбати маблағи умумии қарзҳои додашуда муайян карда мешаванд.

Подоши эқвайрер ба эмитент ин ғоииз аз маблағи муомилотест, ки бонк-эқвайрер бояд ба бонк-эмитент пардохт намояд.

Пардохти солона (ҳаққи аъзогии солона) ин маблағест, ки дорандаи қорт ба бонк-эмитент барои ҳуқуқи истифодаи қорти бонкӣ пардохт мекунад.

Ҷарима барои қоидавайронқунӣ ин ҳар гуна ҷаримаҳое мебошанд, ки аз дорандаи қорт барои вайронқунии шартӣ созишнома бо бонк ситонида мешавад. Ин ҷаримаҳоро баъзан ҷаримаи «аламовар» меноманд. Онҳо даромади ночиз меоранд, вале дорандаи қортро ҳашмгин сохта, бо ин онҳоро барои риоя қардани қоидаҳо водор месозанд. Дорандаҳоро барои пардохти боздошташуда, гум қардани PIN-код, баланд қардани меёри қарз ҷарима мебанданд.

Арзиши захираҳо ин дар барномаи барориши қортҳо моддаи қалонтаринест. Ин воҳиди ғоииз аст, ки аз рӯи намуди гуногуни захираи пул аз ҷониби бонк-эмитент барои нигоҳ доштани маблағи қарз ҷалб карда мешавад, ки дорандаи қортҳо пешниҳод намудаанд.

Захирақунӣ тахти хатари қарзӣ маблағчудоқунӣ барои захирасозӣ зери қарзҳои ба муштариён додашуда мебошад. Маблағи захира дар натиҷаи тартиб додани портфели қарзӣ бо гуруҳи хатар муайян карда мешавад.

Захирақунӣ бо ғоиизи миёна барқашидашуда таъсиф меёбад, ки муносибати маблағи захираҳо нисбати маблағи қарзҳои додашуда муайян мекунад. Захира боиси зарурати захираҳои иловагӣ мегардад.

Захирақунӣ тахти уҳдадорӣ бонк – маблағчудоқунӣ ба фонди захираҳои зарурӣ аз рӯи ҳисоби дарҳостӣ ва уҳдадорӣи ғаврии бонкҳои тичоратӣ аст.

Зарари қарзи аз муҳлатгузашта ва талафот аз амалиёти ҷиноиро дар бар мегирад. Зарар одаган ҳамчун ғоииз аз маблағи қарзи адонашуда иғода меёбад.

Харочот барои хизматрасонӣ ин харочот барои хизматрасонии бевоситаи муштарӣён мебошад.

Харочотҳои амалиётӣ ин харочотҳои мебошанд, ки бевосита бо иҷрои амалиётҳои алоқаманданд (масалан, харочот барои таъмини штар, ки ба расмӣ даровардани ҳуҷҷатҳои амалиёт, маблағҷудокунии ба ширкатҳои телекоммуникасионӣ аст.)

Чуброни сармоягузориҳо маблағҷудокуниест, ки подоши маблағи ба рушди лоиҳаи оид ба қортҳои пластики гузошташударо таъмин мекунад. Даромаднокии фаъолияти бонки эквайрер бо чунин нишондиҳандаҳо муайян карда мешавад.

Тахфиф ба фоидани эквайрер (тахфифи фурушанда, тахфифи савдо, танзил (дисконт) ин ҳисса аз маблағи муомилот аз рӯи қорт аст, ки аз қорхонаи савдо ё ки хизматрасонӣ ситонида мешавад, ки эквайрер ба вай барои арзиши муомилот то вон меҳавад (векселҳои савдой-чек харидорӣ менамояд). Тахфиф ба фоизи миёнаи ҳаҷми пулӣ аз рӯи қортҳо баробар аст.

Дигар даромадҳо бештар аз фуруш ва ба иҷора супоридани чунин дастгоҳҳо, ба мисли терминалҳои қардохт ва импринтерҳо ба даст меоянд. Даромад аз рӯи ҳисоб дар натиҷаи истифодаи маблағҳои, ки қорхонаҳои савдо (хизматрасонӣ) дар ҳисоби худ дар бонк-эквайр қойгир мекунаанд, гирифта мешавад.

Подош додани эквайрер ба эмитент-моддаи қалонтарини харочотҳост. Харочотҳои амалиётӣ - харочот барои дастгирии амалиёт аз рӯи қортҳои қорхонаи савдо (хизматрасонӣ) мебошад. Онҳо авторизатсия, бурдани ҳисоби қорхонаро дар бар мегиранд. Харочот барои фуруш ва маркетинг арзиши фуруш, хизматрасонӣ ва таъмини ҳайатро дар бар мегирад.

Чуброни сармоягузориҳо-маблағҷудокунии, подоши маблағҳоеро, ки ба рушди лоиҳа аз рӯи қортҳои бонкӣ гузошта шудаанд, таъмин мекунаанд. Ҳамчунин ҳам барои бонк-эмитент ин модда одатан давраи аввали рушд мебошад.

Барои ташаққули модели даромад ва зарари бонк-эмитенти қортҳои қарзӣ маълумотҳои зерин оид ба моддаҳо заруранд:

- маблағи умумии пасмондаҳои қардохтнашуда аз рӯи ҳисоб (қисми адонашудаи қарз);

- микдори ҳисоби дорандаи қортҳо;

- пасмондаи миёнаи қардохтнашудаи қарз ба як ҳисоб;

- воҳиди фоизи солана;

- сатҳи тамдид (муносибат: ҳисоби фаъол/ҳисоби умумӣ);

- ҳаҷми фуруш;

- фоизи подоши эквайрер;

- ҳаҷми аъзогии солана;

- қарима барои вайронқорӣ;

- арзиши захираҳо;

- захиракунии тахти ҳатари қарзӣ ва тахти уҳдадорӣ бонк;

- зарарбинӣ дар натиҷаи бознақардондани қарз ва қаллобӣ;

- арзиши хизматрасонӣ;

- харочотҳои амалиётӣ;

- қуброни сармоягузориҳо.

Ҳисобро аз бақияи қардохтнашудаи қарз (оянда дар ин боб - ба таври одӣ - пасмонда) *фаъолон* ном мебарем. Модели даромад ва зарарро бо фоизҳо аз пасмондаи миёна дар ҳисоби фаъол ташаққули меҳавад.

Пасмонда дар ҳисоб, ҳаҷми фуруш, ки дар мисолҳо истифода мешавад, ҳусусияти тасвири дошта, ба эътиборнокии қомил талабгор нестанд.

Маълумотҳо барои микдори мутлақи пул бо S, барои воҳиди фоизи бошад - бо % ишорат карда мешавад.

Даромаднокии қортҳои арзии қарзиро, ки аз қониби бонкҳои Русия бароварда шудааст қушиш менамоем, ҳисоб кунем. Арзёбӣ намудани аҳамияти нишондиҳандаҳоеро, ки барои тақрибаи вағани ҳос аст,

мутаассифона, танҳо барои арзиши захираҳо ва воҳиди солонаи фоизи аз рӯи қарз имконпазир аст.

10.3. Арзёбӣ намудани даромаднокии амалиёт бо қортҳои қарзӣ

Чӣ тавре қайд шуд, муомилот бо қортҳои қарзӣ ба намуди хеле даромадноки фаъолияти бонкӣ дахл доранд. Аз рӯи баъзе арзёбиҳо, дар ИМА аз рӯи қортҳои қарзӣ танҳо 6%-и қарзи бонкҳо пешниҳод мешавад, вале бо вучуди ин онҳо 10%-и ҳамаи даромадро медиҳанд, ки аз ҷониби ин бонкҳо гирифта мешавад. Нишондиҳандаи асосӣ барои ченаки даромаднокии амалиётҳои қортӣ – даромад барои воҳиди портфели қарзҳои қортӣ ROA (return on assets) аст. Ҳисоби ин нишондиҳанда барои муқоисаи даромаднокии амалиётҳои бонкҳои гуногун рухсат медиҳад.

Бар ҳилофи нишондиҳандаҳо барои эмитент, модели даромад ва зарар хусусияти арзишӣ ва умумӣ дорад.

10.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ:

1. Қортҳои қарзӣ дар кадом ҳолат истифода мегарданд?
2. Таърихи қарз чист?
3. Беҳатарини истифодаи қортҳои пластикӣ дар чӣ асос меёбад?
4. Хати қарзӣ чист?
5. Вексели савдо чист?
6. POS-терминал чист?
7. PIN-код чӣ аҳамият дорад?
8. Нусхаи чек чист?
9. Даромади фоизӣ чист?
10. Подоши эквайрер ба эмитент чӣ гуна подош аст?
11. Ҷарима барои қоидавайронкунӣ чист?
12. Арзиши захираҳо чист?
13. Захиракуни тахти хатари қарзӣ чиро ифода мекунад?

14. Захиракуни тахти уҳдадори бонк чиро дар бар мегирад?

15. Харочот барои хизматрасонӣ чист?

16. Харочотҳои амалиётӣ чист?

17. Ҷуброни сармоягузориҳо чист?

18. Калеулиятори бонкӣ чист?

10.5. Саволҳои тестӣ

1. Дар ИМА аз рӯи қортҳои қарзӣ чанд фоизи қарзҳо пешниҳод мегарданд?

- а) 6%-и қарз пешниҳод мешавад;
- б) 4%-и қарз пешниҳод мешавад;
- в) 3%-и қарз пешниҳод мешавад;
- г) 20%-и қарз пешниҳод мешавад;

2. Маълумотҳо барои микдори мутлақи пул бо кадом ҳарф ишора мешаванд?

- а) S;
- б) T;
- в) A;
- г) P;

3. Подош додани эквайрер ба эмитент чист?

- а) Моддаи калонтарини харочотҳост;
- б) Моддаи миёнаи харочотҳост;
- в) Моддаи умумии харочотҳост;
- г) Моддаи камтарини харочотҳост;

4. Ҷуброни сармоягузориҳо чист?

- а) Маблағчудокунии подоши маблағҳо ба рушди лоиҳа аз рӯи қортҳои бонкии гузашта;
- б) Маблағчудокунии подоши маблағҳо ба рушди лоиҳа аз рӯи хизматрасонӣ гирифташуда;
- в) Маблағчудокунии подоши маблағҳо ба рушди лоиҳа аз рӯи қарзҳои додашуда;
- г) Маблағчудокунии подоши маблағҳо ба рушди лоиҳа аз рӯи ҳамаи харочотҳои бонк;

5. Тахфиф ба фоидаи эквайрер ин:

- а) Тахфифи фурушанда, тахфифи савдо, танзил (дисконт);

- б) Тахфифи эмиссиягар;
- в) Тахфифи хизматрасон;
- г) Тахфифи яктарафа;

6. Таърихи қарз ин:

а) Маълумоти аз ҳамаи давлатҳо воридгардида дар бораи ҷӣ тавр муштарӣ қарзҳои худро адо мекунад, даромади ӯ ҷӣ қадар аст;

- б) Ин маълумот дар бораи пайдоиши қарз аст;
- в) Ин маълумот дар бораи намудҳои қарз аст;
- г) Ин маълумот дар бораи ҷамъи маблағҳои пулист;

7. Терминал дар кадом реча кор мекунад?

- а) off-line;
- б) line -off;
- в) lin- eoff;
- г) of-linfe;

8. PIN-код чист?

- а) Калиди воридшавӣ;
- б) Рақами махфӣ;
- в) Нишондиҳандаи ададӣ;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

9. Аҳамияти асосии банки электронӣ дар чист?

- а) Анҷоми босуръати амалиётҳо;
- б) Сарфай вақт;
- в) Кам кардани хароҷот;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.
- д) Зиёд намудани хароҷот.

10. Кортҳои қарзӣ чист?

- а) Кортҳои бисёрфункционалӣ мебошанд;
- б) Кортҳо барои иҷрои як амалиёт истифода мешаванд;
- в) Кортҳо дар ҳама ҷо истифода мешаванд;
- г) Кортҳои байналхалқанд.

Мавзӯи 11. Таърихи пайдоиш ва инкишофи истифодаи кортҳои пластикӣ дар низоми босуботи банки

- 11.1. Таърихи пайдоиш ва рушди кортҳои пластикӣ
- 11.2. Кортҳои пластикӣ воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ
- 11.3. Навъҳои кортҳои пластикӣ
- 11.4. Субъектҳои бозор, муомилоти кортҳои пластикӣ ва ташкили ҳисобу китобҳо
- 11.5. Банкомат ҷузъи асосии системаи пардохтҳои электронӣ
- 11.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 11.7. Саволҳои тестӣ

11.1. Таърихи пайдоиш ва рушди кортҳои пластикӣ

Нахустин пешниҳоди назариявӣ дар бораи истифодаи кортҳои пластикӣ ҳамчун воситаи пардохти маблағ дар Англия пайдо шудааст ва ба охири асри XIX тааллуқ дорад. Гоия кортҳои кредитиро дар китоби худ Ҷеймс Беллами (J. Bellami. Looking backwards, соли 1880) пешниҳод намудааст. Дар амал бошад, ИМА кортҳоро бори аввал истифода намудааст. Аввалин корти кредитиро ханӯз соли 1914 ширкати General Petroleum Corporation of California (ҳоло Mobil Oil) интишор кардааст. Кортҳои мазкур барои пардохт хангоми савдои маҳсулоти нафтӣ истифода мегардид. Соҳиби корт аз ҷиҳати хизматрасонӣ ва кам кардани арзиш дар вақти харидани мол хавасманд мешуд. Бо зиёд шудани микдори истифодабарандагон масъалаи бахисобгирӣ ва бақайдгирии савдо оид ба ҳар як корти эмитентшуда (барориш) ба миён омад ва ин ҷиз дар навбати худ эмбоссӣ кардани кортҳоро (бо усули магбаа ҷидани харфҳои рақами корт, маълумот дар бораи мизоч, муҳлати амал кардани корт) талаб намуд. Ҳамин эмбоссӣ кардан то имрӯз идома дорад ва он ҳатто дар смарт кортҳо ҳам истифода мешавад.

Кортҳое, ки дар бораашон гуфтугӯ дорем, қобилияти пардохтӣ надоштанд. Онҳоро кортҳои маҳфилӣ меномиданд ва ба кадом система ё муассисаи хизматрасонӣ тааллуқ доштани соҳибашонро тасдиқ менамуданд.

Аввалин кортҳоеро, ки ҳақиқатан қобилияти пурраи пардохтӣ доштанд, муассисаҳои азими ғайрибонкӣ, ба монанди Diners Club (1950 г), American Express ва Hilton Credit (соли 1959) интишор додаанд. Кортҳои мазкур аз ҷиҳати сохт аз кортҳои пешина кам фарқ мекарданд, вале онҳо аз ҷиҳати вазифа кортҳои қомилан нав буданд. Ҳамон солҳоро амалан солҳои тавлиди воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ медонанд.

Корти аввалини бонкӣ соли 1951 аз тарафи бонки Нью-Йорк Long Island интишор шуд ва минбаъд ин намуни хизматрасонӣ босуръат рушд ёфт. Аз соли 1966 сар карда, Bank of America ба фуруҳтани литсензия барои истифодабарии технологияи кортӣ ба бонкҳои дигар шурӯъ кард.

Мавқеи якқароҳбарӣ доштани Bank of America дар соҳаи бозори кортҳои бонкӣ ба бонкҳои литсензиядодаи он писанд наомад ва соли 1970 Bank of America ваколатҳои назорат кардани намуни нави тиҷорати кортҳоеро ба ихтиёри National Bank Arnet Card, Inc. (NBI) дод.

Дар ҳудуди кишварҳои шӯравии собиқ системаҳои байналхалқӣ ҳанӯз соли 1969 пайдо шуда буд. Аммо кортҳои онҳоро бонкҳои хориҷӣ таъмин мекарданд.

Аввалин бонки русие, ки кортҳои VISA-и ҳудашро интишор дод, бонки Кредо-Бонк (1991) мебошад. Имрӯз бошад, қариб ҳамаи бонкҳо дорои кортҳои худ ҳастанд.

Соли 1969 бори нахуст кортҳои пластикии дорои майдони магнитӣ пайдо шуданд. Онро журналисти фаронсавӣ Роланд Морено пешниҳод намуд. Чунин кортҳои пластикиро кортҳои «интеллектуалӣ» ҳам меноманд.

11.2 Кортҳои пластикии воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ

Системаҳои асосии байналмилалӣ бонкӣ дорои миллионҳо сатр барномаҳо буда, барои таҳия кардани онҳо садҳо одамон солиёни дароз кор кардаанд. Насб кардани системаи тайёр бошад, ҳамагӣ чанд моҳро

талаб мекунад. Сабаби байналмилалӣ ном гирифтанишон дар он аст, ки ин системаҳо бонкҳои мамлакатҳои гуногуни ҷаҳон истифода мебаранд. Корти пластикии мафҳуми умумӣ буда, намуҳои кортҳо аз рӯи вазифа, номгӯӣ хизматҳои бо кумаки онҳо расондашаванда, имкониятҳои техникӣ ва ташқилоти истеҳсолкунандашон аз ҳам ҷудо мекунанд. Хусусияти хоси ҳамаи кортҳои пластикӣ, новобаста аз дараҷаи муаммализашон аз он иборат аст, ки дар онҳо номгӯӣ истифодашаванда нигоҳ дошта мешавад. Корт метавонад ҳамчун иҷозатнома барои ворид шудан ба бино, воситаи дастрасӣ ба компютер, воситаи пардохти ҳаққи гуфтугӯӣ телефон, шаҳодатномаи ронандагӣ ва ғайра хизмат намояд. Дар соҳаи муомилоти пулӣ кортҳои пластикӣ яке аз воситаҳои пешқадами ташқил намудани ҳисобу китоби ғайринақдӣ мебошад. Дар системаи ҳисобу китоби ғайринақдӣ онҳо синфи махсуси олооти пардохтиро ташқил медиҳанд, ки метавонанд дорои сифати ҳам воситаи дебетӣ ва ҳам кредитӣ бошанд.

11.3. Навъҳои кортҳои пластикӣ ва истифодаи онҳо

Корти пластикӣ хуччатест, ки аз пластикаи сахт сохта шуда, онро ба каси дигар додан мумкин нест ва соҳибаш онро барои муомилот хангоми харидани молу хизматрасонӣ истифода мебарад ва аз суратҳисобаш маблағ мегирад.

Аломатҳои бисёре мавҷуданд, ки кортҳо аз рӯи онҳо ба навъҳо ҷудо менамоянд.

1. Аз рӯи маводе, ки кортҳо аз он сохта шудаанд:

- қоғазӣ;
- пластикӣ;
- оҳанӣ.

Ҳоло қариб дар тамоми олам кортҳои пластикӣ маъмул шудаанд. Аммо барои мушаххас намудани

соҳиби корт аксар вақт қортҳои қогазии бо пленкаи шаффоф рӯйпӯшшуда истифода бурда мешавад.

2. Дар асоси механизми ҳисобу китоб:

- **системаҳои дутарафа** – дар заминаи қарордодҳои дучонибаи байни иштирокчиёни ҳисобу китоб ба вучуд омадаанд, ки дар ҳолати мавҷуд будани онҳо соҳибони қортҳо онҳоро барои хариди молҳо дар шабакаҳои маҳдуди истифодабарандагони (эмитент) қортҳо (ба монанди мағозаҳои универсалӣ, нуктаҳои бензинфурушӣ ва ғайраҳо) мавриди истифода қарор мегиранд.

- **системаҳои бисёртарафа** – ба соҳибони қортҳои имконият медиҳанд, ки аз тоҷирони гуногун ва ташкилотҳои хизматрасоне, ки ин қортҳоро ҳамчун воситаи пардохт эътироф менамоянд, мол харид кунанд. Системаҳои бисёртарафа ба анҷуманҳои миллии қортҳои бонкии қортҳои туризм ва фароғатиро интишордиҳанда сарварӣ менамоянд.

3. Аз рӯи намуни ҳисобу китоб:

- **қортҳои кредитӣ**, ки бо барномаи қарздиҳии бонк алоқаманд мебошанд ва ин чиз ба соҳибони қортҳои имконият медиҳад, ки хангоми хариди мол ва гирифтани қарзҳои кассавӣ аз кредит истифода баранд;

- **қортҳои дебетӣ** ба мақсади аз автоматҳои бонкӣ ё барои гирифтани молҳо ба воситаи терминалҳои электронӣ пешбинӣ шудаанд. Хангоми ҷунин муомилот пул аз суратҳисоби соҳиби қорт дар бонк аз ҳисоб тарҳ карда мешавад. Агар дар суратҳисоб маблағ мавҷуд набошад, он гоҳ аз қортҳои дебетӣ истифода бурдан имкон надорад. Бартарии қортҳои дебетӣ аз кредити дар он аст, ки андозаи як пардохт маҳдуд нест.

Баъзе муаллифон қортҳои пардохтиро (charge card) ҳамчун қортҳои кредитӣ ба навъи махсус ҷудо менамоянд. Фарқ дар он аст, ки суммаи умумии қарз хангоми истифодабарии қорти пардохт бояд дар муҳлати вақти муайян баъди дастрас намудани нусхаи бе ҳукуки дароз қардани муҳлати қарз пурра пӯшонда шавад.

4. Аз рӯи хусусияти истифодабарӣ:

- **қорти инфиродӣ** ба мизочони ҷудогонаи бонк дода шуда, метавонад «анъанавӣ» ё «тиллоӣ» бошад; қортҳои «тиллоӣ» ба шахсоне дода мешавад, ки дорои имконияти васеи кредитианд ва ба соҳибони ҷунин қортҳо имтиёзо пешбинӣ мешавад;

- **қорти оилавӣ** ба аъзоёни оилаи шахсони шартномабаста, ки аз рӯи суратҳисоб дорои масъулият мебошанд, дода мешавад;

- **қорти корпоративӣ** ба ташкилотҳое дода мешавад, ки дар асоси ин қортҳо ба шахсони ҷудогона (роҳбарон ва коркунони масъул) қорти худашро медиҳад. Барои онҳо ҳисобҳои корпоративие кушода мешавад, ки ба суратҳисоби корпоративиашон вобаста аст. Аз рӯи ҷунин суратҳисоб на шахси алоҳида, балки ташкилот масъул мебошад.

Баъзан қортҳои сайёҳӣ ва фароғатиро (travel and entertainment cards) ҷудо менамоянд. Қортҳои мазкур аз тарафи ширкатҳое интишор дода мешаванд, ки ба ҷунин хизматрасонӣ машғуланд. Ин қортҳо дар садҳо хазор нуктаҳои савдон олам ҳамчун воситаи пардохти мол ва хизматрасониҳо истифода мегарданд.

Фарқи асосии ин намуни қортҳо аз қортҳои кредитии бонкӣ дар он аст, ки аввалан, барои хариди молҳо имтиёз надоранд, дуюм, соҳиби қорт дар муддати як моҳ бояд қарзашро пардохт кунад ва муҳлати пардохтро дароз накунад. Дар ҳолати аз муҳлат дертар пардохт намудани қарз фоизи қарз зиёд мешавад.

Боз як намуни дигари қортҳои чекии кафолатдор (cheque guarantee cards) мебошад. Ин намуни қортҳо ба соҳибони суратҳисобҳои ҷорӣ барои дар бонк мушаххас намудани соҳиби чек ва кафили пардохт аз рӯи чек дода мешавад.

5. Аз рӯи усули сабти иттилоот дар қорт:

- сабти графӣ;

- эмбоссивӣ;

- штрих-рамзсозӣ;

- рамзсозӣ дар майдони магнитӣ;

• чип;

• сабти лазерӣ (кортҳои оптикӣ).

Сабти графикӣ намуди аввалини сабти иттилоот дар қортоҳ буд ва он то имрӯз боқӣ мондааст. То ҳол дар бисёр қортоҳ ин намуди сабт истифода мешавад. Дар ибтидо ба қортоҳ танҳо ному насаби соҳиби қортоҳ маълумот дар бораи эмитети ӯ сабт карда мешуд. Баъдтар дар қортоҳон маълумии бонкӣ намунаи имзон соҳиби қортоҳ сабт карда мешуд ва ному насабро эмбоссикунонӣ (бо усули механикӣ дар болои қортоҳ навишта мешаванд) менамудагӣ шуданд.

Маълуми эмбоссикунонӣ - дар болои қортоҳ дар шакли аломатҳои релефӣ ворид намудани маълумот мебошад. Ин усул имконият дод, ки суръати чараёни пардохт ба воситаи қортоҳ камтар гардад. Маълумоти дар болои қортоҳ эмбоссишударо ба воситаи асбобҳои нусхабардори (ксерокс) нусхабардорӣ карда мешавад.

Сабти иттилоот дар қортоҳ бо кумаки штрих-рамзсозӣ то замони ба вучуд омадани майдони магнитӣ пайдо шуда буд, вале дар системаҳои паҳнкунӣ муваффақият пайдо накард.

Қортоҳи магнитӣ ҳам ба шакли қортоҳи пластикӣ мебошанд, вале дар як рӯи он майдони магнитӣ мавҷуд аст. Дар ин майдони магнитӣ қариб 100 байт иттилоотро нигоҳ доштан мумкин аст, ки онро минбаъд асбоби махсус мехонад. Иттилооти дар майдони магнитӣ ҳифшаванда бо навиштаҷоти рӯи дигари қортоҳ: ному насаб, рақами суратҳисоби соҳиби қортоҳ ва муҳлати анҷом ёфтани қортоҳ монанд аст. Қортоҳи магнитӣ маълуман ҳамчун қортоҳи кредитӣ (намуди VISA, MasterCard, EuroCard, American Express) ва қортоҳи дебитии бонкӣ, барои банкоматҳо, инчунин қортоҳи кредитии телефонӣ истифода мешаванд.

Сабти магнитӣ яке аз паҳншатагарин усулҳои муосири ворид намудани маълумот ба қортоҳи пластикӣ мебошад. Аммо аллакай имрӯз маълум гаштааст, ки майдони магнитӣ амнияти қортоҳро пурра таъмин карда наметавонад.

Қорти хотира ҳам ба монанди картаи муқаррарии пластикӣ мебошад, дар он танҳо микросхема часпонда шудааст. Қортоҳи хотираро аксар вақт смарт-қортоҳ ҳам меноманд, аммо ҳуди номи қортоҳи шохиди дар онҳо мавҷуд будани асбоби хотира мебошад. Андозаи хотираи қорти муқаррарӣ қариб 256 байт мебошад, аммо инчунин қортоҳи аз 32 то 8 Кбайт мавҷуд аст. Сабти амнияти чунин қортоҳи он қадар баланд нест, аз ин рӯ, онҳо дар системаҳои амалие, ки ба монанди пардохти гуфтугуӣ телефонӣ истифода мегарданд, онҳо амнияти саҳт талаб намекунанд. Чунин намуди қортоҳи дар Фаронса ва Олмон васеъ паҳн гаштаанд. Бо чунин қортоҳи яқинанд маротиба бо телефон занг задан мумкин аст.

Смарт-қортоҳ шаклан ба қортоҳи хотира монанд мебошанд, аммо дар микросхемаи смарт-қортоҳ «мантиқ» (микропроцессор) ҷойгир карда шудааст, аз ин рӯ, чунин қортоҳ «бофаросат» мебошанд. Номи смарт-қортоҳ (smart-boфаросат, ё боакл) аз маънояш бармеояд ва имконият дорад, яқинанд амалиёро анҷом диҳанд. Микросхемаҳои смарт-қортоҳи яқ навъ микрокомпютер мебошанд. Дар амал ҳам смарт-қортоҳи компютери наҷандон қалоне мебошанд, ки имконият дорад, амалиёти ҳисобу китоб анҷом диҳанд. Смарт-қортоҳи дорои ҳаҷми хотираи гуногун мебошанд.

Қортоҳи оптикӣ хотира ханӯз соли 1981 кашф карда шудаанд. Онҳо дорои ҳаҷми қалони хотира буда, маълумотро яқ маротиба навиштан мумкин асту ҳалос. Дар чунин қортоҳи технологияи WORM истифода мешавад (сабти яқмаротибагӣ ва хондани бисёрқарата). Маълумот ба чунин қортоҳи ба воситаи асбоби махсуси лазерӣ ворид карда хонда мешавад. Бартарии чунин қортоҳи аз он иборат аст, ки дар онҳо маълумоти ҳаҷман қалонро нигоҳ доштан мумкин аст. Чунин қортоҳи асосан барои маълумотҳои гуногун истифода мегарданд, вале дар технологияи бонкӣ васеъ паҳн нашудаанд.

6. Аз рӯи мансубияташон ба муассисаи эмитент:

- кортҳои бонкӣ, ки эмитенташон бонк консортсиуми бонҳо мебошад;
- кортҳои тичоратӣ, ки онҳо муассисаҳои ғайримолиявӣ, ширкатҳои тичоратӣ ё гуруҳи ширкатҳои тичоратӣ таъсис медиҳанд;
- кортҳое, ки онҳо ташкилотҳои фаъолиятшон ба эмиссияи кортҳои пластикӣ ва сохтани инфрасохтори хизматрасонӣ вобаста мебошад;

7. Аз рӯи соҳаи истифодабарӣ:

- кортҳои универсалӣ барои пардохти мол ва хизматҳо пешбинӣ мешаванд;
- кортҳои хусусии тичоратӣ барои пардохтани ягон намууди хизматрасонӣ истифода мегарданд (ба монанди кортҳои шабакаҳои меҳмонхонаҳо, супермаркетҳо ва ғайра).

8. Аз рӯи мансубияти худудӣ:

- байналхалқӣ, ки дар аксари давлатҳо амал мекунанд;
- миллӣ, ки дар худуди давлати алоҳида амал мекунанд;
- минтақавӣ, ки дар як минтақаи давлати алоҳида амал мекунанд;
- картаҳое, ки танҳо дар худуди як муассиса амал мекунанд.

9. Аз рӯи вақти истифодабарӣ:

- дар худуди вақти муайян маҳдуд (баъзан ҳуқуқдоранд муҳлаташон дароз карда шавад);
- номаҳдуд (бе муҳлат).

10. Кортҳои бонкӣ ва дигар кортҳое, ки барои ба амал баровардани ҳисобу китоб истифода мешаванд:

- «ҳамаи электронии» мустақил;
- «ҳамаи электроние», ки эмитент ҳам ҳамаи суратҳисобро дорост;
- «калиди суратҳисоб» - воситаи мушаххаскунадаи соҳиби суратҳисоб. Аксари кортҳо мушаххаскунада буда, «ҳамаи» нестанд.

11.4. Субъектҳои бозор, муомилоти кортҳои пластикӣ ва ташкили ҳисобу китобҳо

Субъектҳои бозори муомилоти кортҳои пластикӣ ба ду намуд – асосӣ ва ёрирасон тақсим мешаванд. Ба субъектҳои асосии бозор инҳо дохил мешаванд: 1. Эмитент – «шахсе, ки дар худуди фаъолияти касбияш дар асоси шартнома ба ихтиёри мизочаш воситаи пардохткунӣ медиҳад».

Тавсияҳои 88/590/ Иттиҳоди иқтисодии Аврупо Комиссияи Иттиҳоди Аврупо аз 17 ноябри соли 1988). Эмитент шахсест, ки корт интизор медиҳад. Чунин шахс метавонад муассисаи тичоратӣ ё муассисае бошад, ки асоси фаъолиятш эмиссияи кортҳо, инчунин ташкилоти бонкӣ ё кредитӣ бошад. Баъзан як намууди кортҳоро субъектҳои гуногуни як мамлакат паҳн мекунанд.

2. Доранда ё истифодабарандаи кортҳо «шахсе мебошад, ки дар асоси шартномааш бо эмитент воситаи пардохткунӣ дорад» (моддаи 1 Замима, Тавсияҳои 88/590/ Иттиҳоди Иқтисодии Аврупо). Истифодабарандаи корт инчунин шахсе метавонад бошад, ки шартнома надорад (масалан, кортҳои корпоративӣ ё оилавӣ).

3. Ташкилотҳои тичоратӣ, муассисаҳо (фурӯшандаҳо) – шахсони мол ё хизмат пешниҳодкунанда, ки онҳо ба воситаи корт малағашонро пардохт мекунанд. Чунин шахс метавонад ҳангоми истифодабарии корти бонк барои гирифтани маблағ аз банкомат худӣ эмитент бошад. Ҳангоми истифодабарии кортҳои тичоратӣ, вақте ки эмитент муассисаи фурушанда мебошад, айнан чунин ҳолат ба амал меояд.

Субъектҳои ёрирасон инҳо мебошанд:

1. Истифодабарандае, ки ҳангоми истифода бурдани кортҳои корпоративӣ ё оилавӣ шахси шартномабаста нест.

2. Кафил - дар баъзе ҳолатҳо шахси сеюм метавонад барои пардохт ба соҳиби корт ҳамчун кафил (аввал)

баромад кунад. Ҳангоми таҳлили схемаҳои пардохтии ташкилоте, ки бо ташкилоти савдо робита дорад, барои он амалиётҳоро анҷом медиҳад, ки онро «эквайр» меноманд.

Ҳамин тарик, ба қатори иштирокчиёни асосии системаҳои ҳисобу китоб инҳо дохил мешаванд:

Соҳиби корт (мизоч) – шахсе, ки ба ӯ корт дода мешавад;

Бонк -эмитент - бонке, ки эмиссияи кортҳоро ба амал мебарорад;

Бонк-эквайр (бонки хизматрасон) – бонке, ки ба соҳибони кортҳо хизмат мерасонад ва аз ҳисоби маблағҳои худаш бо муассисаҳои савдо амалиёти ҳисобу китоб ба амал мебарорад;

Муассисаҳои савдо ё соҳаи хизматрасонӣ (мерчант);

Маркази просессинг – ширкати технологие, ки робитаи иттилоотии байни иштирокчиёни системаро таъмин мекунад.

Одатан ҳангоми ҳисобу китоб барои мол ва хизматҳо се субъект ҳамчун корти пластикӣ истифода мешавад. Инҳо бонки корти эмитент, мизочи он (соҳиби корт) ва мағоза (муассисаи савдо ва хизматрасоние, ки мутобиқи шартнома бо эмитент корти онро ба сифати воситаи пардохт гирифтааст). Бонк ба мизоче, ки ба ӯ микдори муайяни маблағ вобаста аст, корт медиҳад. Ҳамин маблағро (ё аз ҳисоби қарзи бонк ё аз ҳисоби маблағи худаш) мизоч метавонад дар мағоза харч кунад. Амалиёт чунин сурат мегирад, ки мағоза дар номи мизоч ба микдори маблағи харҷкардааш қарз менависад. Бонк дар навбати худ баъди аз тарафи мағоза ба дасташ расидани ҳуҷҷат аз суратҳисоби мизоч ҳамон маблағро ба ҳисоби мағоза мегузаронад.

Баъди соли 1951 дар ИМА кортҳои бонкӣ пайдо шуда, ба зудӣ ҳамчун воситаи пардохтӣ дар тамоми олам пахн гаштанд, зеро кортҳо аз лиҳози амният ва истифодабарӣ барои мизочон мувофиқ буданд. Ин намууди ҳисобу китоб барои мизочон ғолидаовар низ мебошад.

Ҳосиятҳои асосии кортҳо, ки диққати мизочонро ба худ ҷалб намудааст, инҳоянд:

- Бароҳати истифодабарии корт барои соҳибаш аз он иборат аст, ки ҳангоми ба мағоза ва муассисаи хизматрасон омадан бо худ микдори зиёди пули нақд гирифта гаштан лозим нест, вале дар ҳар лаҳза шумо метавонед ягон мол харид кунед. Дар баробари ин кортҳоро вақте истифода бурдан мумкин аст, ки агар муассисаҳои хизматрасон ва нуктаҳои савдо тавонанд кортҳоро қабул кунанд. Агар чунин шабака мавҷуд набошад, кортҳоро истифода кардан мумкин нест. Дар ИМА ҳамин масъаларо ба зудӣ фаҳмида, кӯшиш намуданд, ки истифодабарии кортҳоро васеъ ба роҳ монанд. Дар дигар мамлакатҳо ҳам бо ҳамин роҳ рафта, савдоро бо кортҳо ба роҳ монданд. Баъди он ки кортҳои ассотсиатсияҳо аз доираи миллий берун рафта, ба байналхалқӣ табдил ёфтанд, шабакаи савдо ҳам мақоми ҷаҳонӣ пайдо намуд.

Имруз кортҳои ширкатҳои VISA ва MasterCard дар тамоми олам аз ҷониби миллионҳо нуктаҳои савдо мавриди истифода қарор мегиранд.

- Кортҳои дебети ба мизоч аз лиҳози техникӣ мувофиқ аст. Бо истифода аз чунин кортҳо пардохтҳои ғайринақдӣ, гирифтани пули нақд, идоракунӣи ҳисоб ба воситаи асбобҳои автоматиро анҷом додан мумкин аст.

- Агар корт кредитӣ бошад, баргариши дигараш аз он иборат аст, ки метавонед қарз гиред. Хариди молҳо бо қарз як ҳосияти муҳими иқтисодӣ бозорӣ мебошад. Дар ИМА 80 фоизи молҳои мавриди ниёзи мардум ба воситаи кортҳои кредитӣ харида мешавад. Ҳангоми системаи ҳисобу китоб ба воситаи корт қарзгирӣ ба таври автоматӣ анҷом дода мешавад, барои қарз гирифтани маҳсус ба бонк муроҷиат намурад лозим нест. Аз харидор ҳангоми истифодаи қарз дар муҳлати аз 4 то 8 ҳафта фоиз дошта намешавад. Илова бар ин, мизоч бо хоҳиши худ метавонад муҳлати баргарадони қарзашро дароз кунад ва ба бонк фоизи иловагӣ пардохт

намоёд. Ин намуди хизматрасонӣ ба воситаи корт барои мизоч мувофиқ аст.

- Боз як бартари хисобӣ кардан ба воситаи корт – аз бонк дастрас намудани иттилоот дар бораи амалиётҳои бонкӣ мебошад. Бо ҳамин восита назорат ва ба нақша гирифтани буҷет пузур мегардад.

- Дар бораи конвертатсия намудани арз фикр карда, майна об кардан лозим нест. Ин корро бонк анҷом медиҳад ва мизоч вақти пуркматашро сарфа менамоёд.

- Истифодабарӣ аз корт боиси афзудани обрӯю эътибори мизоч мегардад. Махсусан дар кишварҳое, ки кортҳо ҳанӯз маъмул нагаштаанд, ин кор боз аз он шаҳодат медиҳад, ки соҳиби корт аз технологияҳои муосири бонкӣ бохабар аст.

- Дигар бартарихҳои кортҳо наз мавҷуд аст. Пеш аз ҳама, имтиёзҳо ҳангоми харидани молҳо, барқарор кардани кортҳои гумшуда, имтиёзҳо ҳангоми брон кардани ҷой дар меҳмонхонаҳо, авиабилетҳо ва ғайра.

Ҳисобу китоб ба воситаи кортҳо барои соҳаи савдо бартарихҳои зеринро медиҳад:

- васеъ намудани савдо ва ҷалби харидорони нави сарватманд;

- дар бораи конвертатсияи арз ва инкассатсияи маблағ фикр кардан лозим нест;

- имконияти пешниҳод намудани қарз бе истифодаи маблағҳои худ ва ба роҳ мондани системаи махсуси ҳисобу китоб;

- кам кардани таваккал;

- одаме, ки дар даст корт дорад, нисбат ба одаме, ки дар даст пули нақд дорад, бештар ба харид кардан майл дорад;

- амнияти корт зиёд мешавад (зеро чекҳо бо имзоҳои мизочоне, ки дар мағоза боқӣ мемонанд, маънои ворид гаштани маблағҳои нав дорад ва барои дуздон мувофиқ нест);

- обрӯю эътибори мағоза меафзояд.

Ташаббускори ҷорӣ кардани кортҳои кредитӣ ва ғайра бонкхоянд ва онҳо умедвор буданд, ки ғайриқарзӣ зеринро ба даст меоранд:

- қарзҳои истеъмолий зиёд мегардад;
- маблағҳои ҷалбшуда меафзояд (пул дар суратхисобҳо, депозитҳои суғуртавӣ);

- васеъ гаштани соҳаи ғайриқарзӣ бонк дар ноҳияҳои дурдаст;

- фуруши маҳсулот ва хизматҳо ба соҳибони кортҳо;
- ташкили нисбатан босуръат ва ҳисобу китоби мувофиқ барои мизочон;

- кам шудани ҳаҷми пулҳои нақди истифодашаванда ва кам шудани амалиёт;

- санҷидани технологияҳои наву пешқадам;

- дафтари марказии бонкро аз сели мизочон ҳолӣ кардан;

- маблағҳои комиссияне, ки бонк аз ҳамаи амалиётҳо кортҳо ба даст меорад.

Илова бар ин, мизоч барои ба даст овардани корт маблағ медиҳад;

- имконияти рақобати бонк бо назардошти аз муомилот танг карда баровардани пулҳои нақд ва чекҳо зиёд шуда, обрӯю эътибори бонк ҳамчун иштирокчи равандҳои наворона афзун мегардад;

- обрӯю эътибор ва рекламаи бонк дар кортҳое, ки мизочон истифода мебаранд, шаҳодати на танҳо сарватмандӣ, инчунин мавқеи махсуси иҷтимоӣ мебошанд;

Амалиёти ба воситаи кортҳои пластикӣ анҷомдошуда барои хизматрасонии молиявии мизочон пешомадҳои нав кушода, имконияти ба даст овардани даромади калонро тавсеа медиҳад. Кортҳои пластикӣ қисми таркибии системаи молиявии мамлакатҳо ва ҷомеаи иқтисодии ҷаҳон мебошанд.

Бартарихҳои вобаста ба ҷорӣ намудани кортҳои пластикӣ дар бозори Тоҷикистон ҳам имрӯз ҷашмрас аст. Мизочони бонкҳои Тоҷикистон ҳам имконият доранд бо худ кортҳои платикӣ гирифта гарданд ва дар

киса пули зиёд нагардонанд. Ин чиз имконият медиҳад, ки мизочон пулашонро гум наменунанд ва хангоми амалиёти молиявӣ хароҷоташон кам гардад. Вақти иваз кардани арзи хориҷӣ ҳам мизочон фоида мебинанд, зеро онҳо арзи хориҷиашонро на бо нархи дуқонҳои пулвазқунӣ, балки бо нархи муқарраркардаи биржа иваз менамоянд.

Кортҳои пластикӣ барои муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ ҳам бартарихи зиёд пешниҳод менамоянд. Пеш аз ҳама, муассисаҳои савдо аз киро кардани инкассаторҳо, кашондани пул аз мағоза то бонк озод мешаванд. Кортҳои пластикӣ як навъ рекламаи муассиса ҳам шуда метавонад.

Кортҳои пластикӣ хангоми додани музди маош барои корхонаҳои калон ҳам мувофиқанд. Ин усули хизматрасонӣ ба давлат ҳам фоидаи калон меорад. Дар натиҷаи ҷорӣ гаштани системаи додани музди меҳнат ба воситаи кортҳои пластикӣ рӯндани андозҳо, эмиссия ва регенератсияи пул ва тангаҳо сарфа мегардад.

11.5. Банкомат ҳамчун аломати системаи пардохтҳои электронӣ

Банкомат (АТМ - automated teller machine) мошини худкори бисёрфункционалии бонкӣ мебошад, ки хангоми набудани ходимони бонк барои хизматрасонӣ ба мизочон пешбинӣ шудааст. Аксар вақт банкомат барои додани пули нақд истифода мегардад.

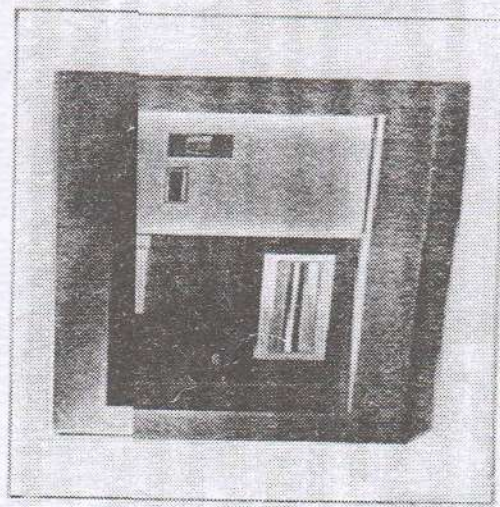
Илова бар ин, банкомат метавонад вазифаҳои зеринро ҳам иҷро кунад:

- параметрҳои суратҳисоби мизочро тағйир диҳад (ба депозит пул гузарондан);
- дар бораи тавозуни суратҳисоб иттилоъ диҳад;
- дар бораи гардиши маблағҳо дар давраи муайян ҳисобот диҳад;
- аз як суратҳисоб ба суратҳисоби дигар пул гузаронад;
- пардохти давра ба давраро анҷом диҳад;

- ҳамчун маълумотнома хизмат расонад.
- Акси банкомат дар сурати 3.5.

Банкоматҳои аввалин ханӯз охири солҳои 1960 ба зучуд омада буданд ва онҳо аксар вақт бо мақсади пардохтани маблағи нақди наҷдон калон пешбинӣ мешуданд. Аммо зуд-зуд аз кор баромадани мошинҳои худкор ва кортҳо мизочонро водор месохт, ки бо усули санҷидашудаи муқаррари кассавӣ амал кунанд.

Огози босуръати рушди банкоматҳо ба солҳои 1980 рост меояд. Ҳоло банкомат яке аз усулҳои маъмули хизматрасонӣ ба аҳоли ба шумор меравад.

Акси 3.5. Намуди умумии банкомат

Банкоматҳоро ба универсали (бисёрфункционалӣ) ва махсусгардондашуда ҷудо мекунанд. Банкоматҳои махсусгардондашуда барои кор бо пулҳои нақд пешбинӣ шудаанд (дар як амалиёт то 15 сония вақт сарф мешавад). Банкоматҳоеро, ки танҳо барои расондани хизмати маълумотдиҳӣ пешбинӣ шудаанд, «киоскҳои маълумотдиҳӣ» ва «принтерҳои иттилоотӣ» ном гузоштаан. Охири банкоматҳои дар ИМА истеҳсолшуда 125 амали гуногунро иҷро мекунанд.

Аз рӯи амали худкориашон банкоматхоро бо асбобҳои муқаррарии қабулунандаи дархост ва хуччагӣ кардани натиҷаҳои хизматҳои бонкии дар МЭҲ маркаӣ анҷомдодашуда ва асбобҳои аз ҳад зиёд худкор ва мустақиле тақсим мекунад, ки ба онҳо иҷозат дода шудааст, амалиёти худкори мустақилонаро анҷом диҳанд.

Истифодабарии банкоматҳо нишон медиҳад, ки бонкҳо қушиш менамоянд, хизматрасониашро ба мизочон наздиктар кунанд, микдори вақти мизочро барои гирифтани пули нақд сарфа намоянд.

Истифода бурдани банкоматҳо ба бонк имконият медиҳад, ки микдори ҳодимонашро кам кунад ва бо ҳамин роҳ хароҷоташ барои бино кам шавад.

Бартарии асосии банкомат аз ҳазинадори муқаррарӣ дар он аст, ки метавонад тамоми шабонарӯз кор кунад. Аз ин рӯ, банкоматҳо бояд дар маҳалҳои гузошта шаванд, ки ба он ҷо одамон нисбатан зиёдтар омадурафт мекунанд ва барои мизоч шабу рӯз дастрас бошад. Дар Ғарб банкоматҳо дар вокзалҳо, фурудгоҳҳо, долони биноҳои ҷамъиятӣ, кӯчаҳо гузошта шудаанд.

Дар кишвари мо банкоматхоро асосан дар бинои худӣ бонкҳо, мағозаҳои калон, вокзали роҳи оҳан ва фурудгоҳ, меҳмонхонаҳо, хулоса дар ҷойе мегузоранд, ки ҳифз мешавад. Ҳарчанд банкоматҳо аз ҷиҳати муҳофизатӣ асбобҳои дилпур бошанд ҳам, бонкҳо ин асбоби пурқиматро бе посбон намегузоранд. Инчунин барои дар ҳар вақти шабонарӯз аз банкомат гирифтани пули нақдро беҳатар месозад. Аз тарафи дигар, худӣ бонкҳо ба қори шабонарӯзии банкоматҳо манфиатдор мебошанд.

Вазиғаи асосии банкомат то ҳол ҳамаҷун воситаи гирифтани пули нақд аз суратҳисоб боқӣ мондааст. Ин усули қор бартариҳои худро дорад. Қорти пластикӣ имконият медиҳад, ки шумо бо худ пули нақд гирифта нагардед. Аммо дар аини ҳол дар Тоҷикистон ҷунин мошинҳои хизматрасон ба микдори хеле кам ғаъолият

менамоянд ва мизочон имконият надоранд, ки аз онҳо пура истифода баранд.

Барои он ки мизоч пули нақдашро ба даст гирад, амалиёти зеринро бояд анҷом диҳад:

1. Мизоч қортро ба сӯроҳии махсуси банкомат мегузорад.

2. Дар равзанаи банкомат навиштаҷот дар бораи ворид намудани рақаи мушаххаси шахсӣ (PIN-код) мебарояд.

3. Мизоч рақаи мушаххасашро ба воситаи тугмаҳои банкомат менависад.

4. Банкомат ахбори дар қор навишташударо хонда, онро бо PIN-код киёс мекунад, дар як вақт ҳақиқӣ будани қор санҷида мешавад.

5. Агар ягон камбудӣ набошад, дар равзанаи банкомат навиштаҷоте пайдо мешавад, ки аз шумо хошиш қарда мешавад, ки микдори маблағи дилхоҳатонро нависед.

6. Мизоч микдори маблағи дилхоҳашро менависад.

7. Банкомат маблағи навиштаи шуморо бо микдори маблағи дар суратҳисоб мавҷудатон киёс мекунад.

8. Агар ягон камбудӣ пайдо накунад, он гоҳ банкомат маблағи дилхоҳатонро ба воситаи асбоби пулдиҳӣ ба шумо медиҳад.

9. Банкомат қоратонро ба шумо бозпас медиҳад.

Албатта, амалиёти номбаршуда танҳо роҳи содае мебошад, ки банкомат хангоми хизматрасони ба мизоч иҷро менамояд. Масалан, хангоми истифодабарии қорти дебетӣ банкомат, инчунин бояд микдори боқимондаи пасандози мизочро санҷад. Ақсари банкоматҳо ба ғайр аз он, мултиқортӣ мебошанд, ба қорҳои системаҳои гуногуни пардохтӣ хизмат мерасонанд. Ҳамин ҳолат ба алгоритми номбаршуда боз якчанд қадами дигар илова менамояд.

Ба ғайр аз ин, бо дархости мизоч банкомат дар бораи амалиёти пулгирӣ (транзаксия) қвитансия медиҳад. Баъзе намунаҳои банкоматҳо на танҳо

квитансия, инчунин дар бораи пасандози дар суратҳисоб мавҷудбуда ҳисобот медиҳанд.

Барои ин дар равзанаи банкомат рӯйхати амалиёт навишта шудааст, ки мутобиқи он мизоч бояд амал кунад.

Баъзе аз амалиёти банкомат талаб менамояд, ки байни банкомат ва марказ ахбор радду бадал гардад. Аз ҷумла, вақти санҷидани бақияи пасандоз мутобиқати PIN-код ва рақами карт, лимити додани маблағ ва ғайра, инчунин барои ба мизоч додани ахбори ҷорӣ дар бораи ҳолати суратҳисоби ӯ ва барои додани маълумот дар шакли ҷопӣ лозим аст.

Ҳангоми иҷро кардани амалиёти мазкур байни мизоч ва системаи пардохтҳо ба воситаи банкомат робита ба амал меояд.

Умуман, чунин робитаи мутақобила дар яке аз се режими зерин ба амал меояд:

- On-line (режими вақти воқеӣ). Дар режими мазкур банкомат мудом бо марказаш пайваста мебошад ва алоқаи байни банкомат ва марказ доимӣ аст. Дар ин ҳолат ҳамаи маълумотҳои зарурӣ дар бораи мизоч, гардиши маблағҳо ва бақияи пасандоз дар суратҳисоби ӯ дар марказ нигоҳ дошта шудааст.

- Off-line (режими мухтор) - банкомат бо марказ алоқа надорад ва табодули ахбор байни онҳо дар муддати вақти муайян ба воситаи дискҳои магнитӣ ба амал меояд. Дар ин ҳолат маълумот дар бораи мизоч, гардиши пулҳо ва бақияи пасандоз дар корти ӯ дар худӣ банкомат нигоҳ дошта мешавад. Транзаксия бо суратҳисоби кортӣ ба қайд гирифта, дар банкомат ҷамъ оварда мешавад. Танҳо баъди гузарондани як микдори ахбор ба маркази протсессингӣ (масалан дар шабонарӯз) дар он ҷо коркарди маълумот анҷом дода шуда, ба суратҳисоби кортии мизоч тағйиротҳо ворид карда мешавад.

- Квази -on-line – банкомат бо маркази протсессингӣ ба воситаи каналҳои алоқа пайваст мешавад, вале ин

алоқа доимӣ нест ва мутобиқи ҷадвали махсус ба амал меояд.

Дар режими off-line маълумотҳо бо роҳи истифодаи базаи мухтори маълумотҳои банкомат санҷида мешавад. Албатта, санҷиш вақти муайяно мегирад. Аз ҷумла, дар баъзе системаҳо дар кортҳо тамси маълумоти ҳамаи мизочонро нигоҳ доштан ғайримқон аст. Дар ин ҳолат одатан лимити суммаи маблағ, ки бояд аз банкомат гирифта шавад, нигоҳ дошта мешавад. Агар ин лимит аз бақияи пасандоз кам бошад, он гоҳ бонк аз мизоч зарар мебинад.

Ҳангоми истифодабарии smart-картаҳо маҳдудият дида намешавад, зеро маълумот дар корти худӣ мизоч нигоҳ дошта шудааст.

Бартариҳои режими мухтор аз он иборат аст, ки қораш нисбатан арзон буда, хизматрасонӣ ба сифати шабакаи алоқа вобаста нест. Дар шароити мо ин чиз бисёр муҳим аст. Дар баробари ин, аризиши ками насб кардани асбоб барои ба даст омадани аризиши калони истифодабарии ин асбобҳо мусоидат менамояд. Барои он ки иттилооти дар «стоп-листҳо» ҳифзшаванда рӯзмарра бошад, онро қамаш як маротиба дар як шабонарӯз нав кардан лозим аст. Дар ҳолати зиёд шудани микдори банкоматҳо чунин тарзи хизматрасонӣ мураккаб мегардад. Аз расонидани хизмати ҳаррӯза ба банкомат даст кашидан ба бонк аз ҷиҳати кам шудани даромад метавонад зиёни калон расонад. Ҳамин тавр, яке аз сабабҳои ба ноқомӣ дучор шудани системаи POLISCARD-ро мутахассисон дар он медонанд, ки ҳангоми режими off-line кор кардан банкомат сари вақт бо пули нақд таъмин карда нашудааст. Дар натиҷа мизочон ба банкомат ҳамчун кассаи охании муносибат карда, пулҳои пасандозҳоишро аз суратҳисобашон ғайри гирифтанд. Ба назари мизочон чунин намуд, ки пулҳоишро дар худӣ бонк гузоранд беҳтар аст.

Низоми вақти воқеӣ харчанд асбоби пурқимат аст, вале нисбат ба низоми мухтор бартариҳо дорад. Низоми мазкур ба мизоч имконият медиҳад, ки на танҳо пули

накдашро гирад, инчунин аз суратхисобаш ҳам истифода барад. Иттилооти «стоп-листҳо» ҳамеша рӯзмарра аст. Аммо талабот ба шабакаҳои алоқа мудом меафзояд.

Ба ғайр аз банкоматҳои ҷудогона ҳоло аксар вақт шабакаи банкоматҳо ҳам истифода мешавад. Иштирокчиёни ҷунин шабака мақсадҳои зеринро дар пеш доранд:

- тақсимооти хароҷот дар байни иштирокчиёни шабака ҳангоми татбиқ кардани хизматрасониҳои нав;
- кам кардани арзиши амалиёт барои иштирокчиён;
- ба хизматхонаш хусусияти умумичумхурӣ додан, баланд бардоштани арзиши субъективии онҳо барои мизоҷон;

Азбаски банкомат воситаи худхизматрасонӣ мебошад, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

- Содагии идора кардан. Истифодабаранда барои кор дар банкомат набояд дар мактаби махсус таҳсил кунад.

• Бозғимодӣ ва бемонеа кор кардан. Истифодабаранда ҳангоми иҷрои амалиёти фармудааш бо сабабҳои вайрон будани воситаи техникӣ набояд ҷавоби рад гирад.

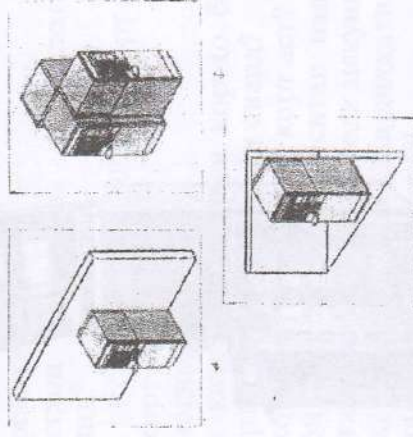
• Бехатарӣ ва муҳофизатшавандагӣ. Аввалан, истифодабаранда бояд аз вайрон шудани сирри PIN-кодаш муҳофизат шуда бошад. Дуюм, бонк бояд аз ҳар гуна ҳолатҳо, аз қабили истифода бурдани қорғҳои бардуруғ, маккорӣ ва ҳато будани транзактсияҳо (масалан, дар қорти дебитӣ суммаи манфӣ будан ва ғайра), ки боиси озурдагии хотириаш мегардад, бояд муҳофизат шуда бошад. Сеюм, банкомат бояд аз шикасташавӣ муҳофизат шуда бошад. Хубаш он бояд аз ҷиҳати ҷисмонӣ ба таъсири зарбаҳои беруна тобовар бошад ва тавонад ҳагто дар ҳолатҳои офатҳои табиӣ пулҳои нақдӣ дар дохилаш гузошташударо ғимоя карда тавонад.

- Арзиши ками истифодабарӣ. Хароҷот барои нигоҳ доштан ва хизматрасонӣ ба ҳуди асбоби банкомат бояд

аз ҳад зиёд набояд, дар акси ҳол он барои бонк ба як асбоби дарди сар табдил мебад. Банкоматҳоро ҳоло ширкатҳои IBM, NCR, Olivetti, Bull, Siemens Nixdorf ва ғайра истеҳсол мекунанд.

Банкомат маъмулан қуттии оҳание мебошад, ки онро ба таври алоҳида дар танаи девор, дар пасти ё баландӣ гузоштан мумкин аст. Яқчанд банкоматро бо ҷафс гузоштан ҳам мумкин аст. Баъзе банкоматҳои хурдҳаҷмро дар девор, ба монанди қуттии почта ҷаспондан мумкин мебошад (акси 3.6).

Ҳангоми озодона ҷойгир кардани банкомат минтақаи хизматрасонии он ба минтақаи дастрасӣ барои мизоҷ мутобик мешавад. Аз як тараф, ин ҳолат қори ҳодимони бонкро бо банкомат осон мекунад ва аз тарафи дигар, талаб мекунад, ки асбоб аз ҷиҳати бехатарӣ ва шикаст пуркувват бошад.

Акси 3.6. Намунаҳои ҷойгир кардани банкоматҳо: а — дар танаи девор; б — озодона ҷойгир кардан дар дохили бино; в — дар ҷойи сӯроҳӣ.

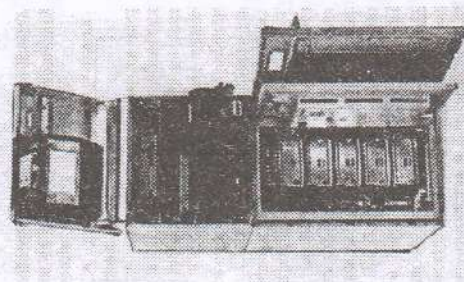
Яке аз роҳҳои нисбатан бештар таъминкунандаи бехатарӣ дар танаи девор ҷаспондани банкомат мебошад. Дар ин ҳолат дар кӯча, минтақаи барои мизоҷон дастрас танҳо қисми пеши банкомат намудор шуда меистад. Қисми боқимондаи банкомат, ки дар он асбобҳои идоракунии банкомат ҷойгир аст ва аз онҳо

ходимони бонк бояд истифода баранд, дар дохили бино меистад.

Дар қутғӣ асбобҳои зерин ҷойгир аст:

- асбоб барои қабул ва ҳисоб кардани қорғҳо;
- асбоб барои додани пули нақд, кассетаҳо ва базаи маълумот;
- протсессори маркаӣ;
- НМД (винчестер) барои нигоҳ доштани таъминоти барномавӣ ва базаи маълумот;
- НГМД (флоппи -дискөвод) барои табодули иттилоъ ба воситаи дискетаҳо;
- асбобҳои алоқа;
- асбобҳои идоракунии;
- блоки нерӯи барқ.

Асбобҳои дохили банкомат дар акси 3.7 ифода шудааст.

Акси 3.7. Асбобҳои дохили банкомат

Дар асбоби қабул ва ҳисоб кардани қорғҳо маълуман пардаи маҳсусе гузошта шудааст, ки аз шикастан муҳофизат менамояд. Асбоби мазкур ноқили барқӣ ва ҳисобкунак дорад.

Ноқили барқӣ барои ба дарун кашидани қорғҳо ҳангоми ба сӯрохии барои гузоштани қорғҳо пешбинишуда хизмат мекунад. Ҳангоми ба дарун

кашидан майдони магнитдори қорғ аз паҳлӯи головкаи ҳисобкунак мегузарад ва ахбори дар қорғ мавҷудбударо меҳонад. Асбоб қорғро баъди хондан ба берун мебартояд.

11.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Таърихи пайдоиш ва рушди қорғҳои пластикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кадом солҳо оғоз шуд?
2. Қорғи аввалини бонкӣ ва мавриди амал қарор додани он кадом солро дар бар мегирад?
3. Дар қутғии банкомат кадом асбобҳо ҷойгир карда шудаанд?
4. Барои он ки мизоч пули нақдширо ба даст гирад, кадом қорғоро бояд анҷом диҳад?
5. Банкомат ҳамчун аломати системаи пардохтҳои электронӣ чиро дар бар мегирад?
6. Қорғи дебетӣ чист?
7. Қорғи кредитӣ чист?
8. Субъектҳои бозор ва муомилоти қорғҳои пластикӣ киҳоянд?
9. Қорғҳои оптикӣ хотира чӣ гуна қорғ аст?
10. Смарт қорғ чист?
11. Қорғи магнитӣ чист?
12. Ҳисобу китоб ба воситаи қорғҳо барои соҳаи савдо кадом бартариятҳоро ба миён овард?
13. Қорғи корпоративӣ чӣ гуна қорғ аст?
14. Қорғҳои пластикӣ чун воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ чиро ифода мекунанд?
15. Хосиятҳои асосии қорғҳо, ки диққати мизочонро ба худ ҷалб менамоянд, кадомҳоянд?

11.7. Саволҳои тести

1. Аввалин таҷҳизоти техникӣ, ки ба қори бонк сабуқӣ овардааст, чист?

- а) банкомат;
- б) қорғи кредитӣ;
- в) телеграф;

г) компютер;

3. Истифодабарии компютерҳо дар бонкҳо бори аввал дар кучо оғоз ёфт?

- а) Чопон;
- б) Олмон;
- в) Русия;
- г) ИМА;

4. Smart(smart)-ин:

- а) корти пластикӣ бо микросхема мучаххазгардида;
- б) корти пластикӣ эмбоссикунондашуда;
- в) корти кредитӣ бо микросхема мучаххазгардида;
- г) як қисми хотираи компютер;

5. Махсулнокии кори кампютерҳои фардӣ аз чӣ вобастагӣ дорад?

- а) ҳаҷми калони монитор;
- б) зудии протсессор;
- в) шиддатнокии қувваи барқ;
- г) аз барномаҳои кори компютер;

6. Системаи хизматрасонии электронии бонки муосир дар айна ҳол ба чанд сатҳ ҷудо мешавад?

- а) се сатҳ;
- б) панҷ сатҳ;
- в) ду сатҳ;
- г) як сатҳ;

8. Корти аввалини бонкӣ кадом сол пайдо шудааст?

- а) 1914;
- б) 1921;
- в) 1951;
- г) 1961;

9. Чӣ ҳамачун воситаи асосии ченаки меъёри ахбор қабул шудааст?

- а) 1 бод;
- б) 1 бит;

- в) 1 байт;
- г) 1 кбайт;

10. Корти аввалини пластикӣ дар кадом аср пайдо шудааст?

- а) Асри XIX;
- б) Асри IXX;
- в) Асри XXI;
- г) Асри XII;

11. Корти аввалини пластикӣ дар кадом давлат пайдо шудааст?

- а) Англия;
- б) Германия;
- в) ИМА;
- г) Россия;

12. Гоյи кортҳои кредитиро дар китоби худ кадом олим пешниҳод намуд?

- а) Чеймс Беллами;
- б) Антон Семенович;
- в) Девиб Бебич;
- г) Антуан Тюрго;

13. Аввалин корти кредитиро ханӯз соли 1914 кадом ширкат ишора кард?

- а) General Petroleum Corporation of California;
- б) Petroleum Corporation of California General;
- в) General Corporation of California Petroleum;
- г) General Petroleum of California Corporation;

14. Азбаски банкомат воситаи худхизматрасонӣ мебошад, бояд ба кадом талаботи аз ҳама муҳим ҷавобгӯ бошад?

- а) Содагии идора кардан. Истифодабаранда барои кор дар банкомат набояд дар мактаби махсус таҳсил кунад.

- б) Бозъғимодӣ ва бемонса кор кардан. Истифодабаранда хангоми иҷрои амалиёти фармудааш бо сабабҳои вайрон будани воситаи техникӣ набояд ҷавоби рад гирад.
- в) Бехатарӣ ва муҳофизатшавандагӣ;
- г) Ҳамаи ҷавобҳо дурустанд;

Мавзӯи 12. Бехатарии кортҳои пластикӣ ва истифодаи он дар шароити рушди технологияҳо

- 12.1. Мазмуни бехатарии кортҳои пардохтӣ дар шароити имрӯза
- 12.2. Механизмҳои асосии амалиётҳо дар банкомат тавассути корти пластикӣ
- 12.3. Бехатарии амалиётҳои пардохтӣ тавассути шабакаи интернет
- 12.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 12.5. Саволҳои тестӣ

12.1. Мазмуни бехатарии кортҳои пардохтӣ дар шароити имрӯза

Бехатарии амалиётҳои бонкӣ тавассути кортҳои пластикӣ дар асоси техникаю технологияҳои муосир роҳандозӣ карда мешавад. Аз ин хотир, бонкҳои тичоратӣ барои ҳифзи амнияти иттилоотӣ аз тамоми роҳу воситаҳои истифода мебаранд, то дар ҷараёни иҷрои амалиётҳо тавассути кортҳои пардохтӣ ба нокомӣ дучор нагарданд.

Бонкҳои тичоратӣ, пеш аз ҳама, барои амнияти иттилоотии корти пардохтӣ якчанд роҳу усулҳоро истифода мебаранд. Ва ба истифодабарандаи корт як қатор мушаххасоти махфиро пешниҳод менамоянд, ки доништан ва дар хотир гирифтани онҳо барои мизоч зарур аст.¹⁰ Рақами мушаххасунандаи шахсиро ҳеҷ гоҳ ба шахсони дигар, аз ҷумла аз ҳешовандон, шиносҳо, кормандони ташкилоти қарзӣ (минбаъд - Бонк), хазинадорон ва шахсоне, ки хангоми истифодабарии қартаи пардохтӣ бонкӣ ба Шумо ёрӣ мерасонанд, махфӣ нигоҳ доред ва аз ёд доништани рақами мушаххасунандаи шахсӣ ё аз қартаи пардохтӣ бонкӣ дар ҷойи алоҳидаи барои шахсони дигар дастнорас нигоҳ доштани он зарур аст. Қартаи пардохтӣ бонкиро

¹⁰ Тавсияи оид ба бехатарии қартаҳои пардохтӣ бонкӣ

барои истифода ба шахсони дигар додан хатарнок аст. Нисбати шартҳои ниғадорӣ ва истифодабарии қартаи пардохтии бонкӣ бодиккат бошед. Қартаи пардохтии бонкиро аз таъсири механикӣ, хароратӣ ва электромагнитӣ эмин нигоҳ дошта, расидани намиро ба он роҳ надихед. Рақами телефони Бонке, ки қартаи пардохтии бонкиро баровардааст, дар паси қартаи пардохтии бонкӣ нишон дода шудааст. Инчунин ҳамеша ҳамроҳи худ доштани рақамҳои телефон барои тамос бо Бонк ва рақами қартаи пардохтии бонкӣ дар дафтари кайд ё дар телефони мобилӣ зарур аст. Маълумоти мазкур бояд аз навиштаҷоти рақами мушаххаскунандаи шахсӣ алоҳида нигоҳ дошта шавад. Бо мақсади пешгирии амалҳои ғайриқонунии беиҷозат гирифтани ҳамаи маблағ аз суратхисоби бонкӣ, муқаррар намудани меъёри шабонарузии маблағи амалиётҳои қартаи пардохтии бонкӣ ва ҳамзамон пайвастишавӣ ба хизматрасонии электронии огоҳӣ аз амалиётҳои гузаронидашуда (масалан, огоҳӣ тавассути SMS - хабар) зарур мебошад. Ҳангоми аз ҷониби корманди бонк ё каси дигар дархост шудани маълумоти шахсӣ ё маълумот дар бораи қартаи пардохтии бонкӣ (аз ҷумла рақами мушаххаскунандаи шахсӣ), аз пешниҳод кардани ҷунин маълумот худдорӣ кардан даркор аст. Бо мақсади ҳамкории иттилоотӣ бо бонке, ки қартаи пардохтии бонкиро додаст, он бояд танҳо мушаххасоти воситаҳои алоқаи (телефон, почтаи электронӣ ва ғ.) дар ҳуҷҷатҳо қайдгардида ва бевосита аз бонк гирифташударо истифода барад. Дар сурати ошкор гардидани рақами мушаххаскунандаи шахсӣ, маълумоти шахсӣ, гум шудани дуздидани қартаи пардохтии бонкӣ, хавфи аз ҷониби шахсони сеюм иҷро гардидани амалиётҳои беиҷозат бо маблағҳои суратхисоби бонкӣ ба миён меояд ва дар ҳолати ошкор шудани рақами мушаххаскунандаи шахсӣ, маълумоти шахсӣ, гум кардан ва ё дуздаи шудани қартаи пардохтии бонкӣ бояд фавран ба Бонке, ки

қартаи пардохтии бонкиро додааст, муроҷиат намуда, онро бекор намоянд.

1.2. Механизмҳои асосии амалиётҳо дар банкомат тавассути корти пластикӣ

Барои ҷалби мизоч ба истифодаи хизматрасониҳои бонкӣ ва корҳои фаҳмондадихӣ барои истифода ва иҷрои амалиёт бонкҳои тижоратӣ ҳамеша роҳи усулҳои беҳатарро ба мизочон пешниҳод менамоянд. Ва амалиётҳои бонкиро истифодаи қартаҳои пардохтии бонкӣ тавассути банкоматҳои амалӣ намудан лозим аст, ки дар ҷойҳои беҳатар гузошта шудаанд. Масалан, барои амнияти истифодаи корти пардохтӣ дар банкомат бонки тижоратӣ тавсияҳои зеринро пешниҳод менамояд:

1. Агар дар назди банкомат шахсони бегона истода бошанд, он гоҳ аз ин банкомат дертар ё аз банкомати дигар истифода баред.

2. Пеш аз истифодабарии банкомат онро аз назар гузаронед. Агар дар ҷои хуруфчинӣ ё дар ҷои қабули қартаҳои банкомат таҷизоти иловагии ба сохтори он мувофиқнабуда насб шуда бошад, он гоҳ аз истифодабарии қартаи пардохтии бонкӣ дар банкомати мазкур худдорӣ намуда, дар бораи ин шубҳаю гумони худ тавассути рақами телефонии дар банкомат нишондода ба кормандони Бонк хабар диҳед.

3. Ҳангоми ба банкомат ворид карда натавонистани қартаи пардохтии бонкӣ, аз истифодабарии ҷунин банкомат худдорӣ намоед ва барои бо зӯрӣ ба банкомат дохил кардани қартаи пардохтии бонкӣ худдорӣ намоед.

4. Ҳангоми хуруфчинии рақами мушаххаскунандаи шахсӣ клавиатураро бо дастатон хатман пӯшонед.

5. Ҳангоми нодуруст кор кардани банкомат (масалан, вақти зиёд дар речаи мунтазирӣ будани банкомат, беихтиёрон аз нав ба кор даромадан) аз истифодабарии ҷунин банкомат бояд худдорӣ кард ва бо паҳш намудани тугмачаи "Рад (Cancel)"-и клавиатура

амалиёти чорино катъ намуда, баъдан гирифтани картаи пардохтии бонкиро мунтазир шавед.

6. Баъди гирифтани пули нақд аз банкомат, онро ҳисоб карда бароед ва боварӣ ҳосил намоед, ки картаи пардохтии бонкиро банкомат баргاردонидааст. Баъд аз ин гирифтани чекро ҳангоми дархост намудани он интизор шуда, сипас аз назди банкомат дур шудан лозим аст.

7. Чекҳои ҷопкардаи банкоматро барои бо беруннависи суратҳисоби бонкӣ муқоиса кардани маблағи дар онҳо нишондода нигоҳ доштан зарур аст.

8. Агар дар вақти гузаронидани амалиёт дар банкомат картаи пардохтии бонкӣ баргاردонида нашавад, он гоҳ зарур аст, ки тавассути рақами телефони дар 3 банкомат нишондода ба Бонк муроҷиат намуда, ҳолати баамаломадаро фаҳмонед ва минбаъд аз рӯи дастурҳои корманди Бонк амал кунед.

9. Ҳангоми гузаронидани амалиёт бо картаи пардохтии бонкӣ дар банкомат ба маслиҳати шахсони сеюм гӯш надихед ва кумаки онҳоро қабул накунад.

Ҳамаи тавсияҳои дар боло нишондодашуда ба мизоч имконияти бехатар анҷом додани амалиётро фароҳам меорад.

3. Тавсияҳои ҳангоми истифодабарии картаи бонкӣ барои пардохти ғайринақдӣ мол ва хизматрасониҳо

1. Амалиёт бо истифодабарии картаи бонкӣ барои пардохти молу хизматрасониҳо бояд танҳо дар ҳузури худӣ Шумо гузаронида шавад.

2. Ҳангоми пардохти молу хизматрасониҳо тавассути картаи пардохтии бонкӣ ҳазинадор метавонад аз соҳиби картаи пардохтии бонкӣ пешниҳод намудани пиноснома, имзо намудани чек ё хуруфчини рақами мушаххаскунандаи шахсино дар таҳизоти махсус талаб намояд. Пеш аз хуруфчини рақами мушаххаскунандаи шахсӣ бояд боварӣ ҳосил намуд, ки шахсони дар назди шумо истода онро дида наметавонанд. Пеш аз имзо

намудани чек маблағи дар чек нишондодашударо ҳатман санҷед.

3. Агар ҳангоми пардохти молу хизматрасонӣ тавассути картаи пардохтии бонкӣ амалиёт бомуваффақият анҷом наёбад, он гоҳ чеки аз терминал додашударо барои санҷиши минбаъдаи амалиёти мазкур бо беруннависи суратҳисоби бонкӣ нигоҳ доштан зарур аст.

12.3. Бехатарии амалиётҳои пардохтӣ тавассути шабакаи интернет

Таъмини амнияти иттилоотии бонкҳои тиҷоратӣ тавассути банкомат яке аз шартҳои зарурӣ ва ҳадафҳои стратегияи ҳар як бонки тиҷоратӣ баҳисоб меравад, ки он аз элементҳои гуногуи химоякунанда иборат мебошан.

Барои таъмини бехатарии амалиётҳои пардохтӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Рақами мушаххаскунандаи шахсино ҳангоми фармоиш додани молу хизматрасонӣ тавассути шабакаи Интернет истифода набаред.

2. Маълумоти шахсии картаи пардохтии бонкиро (масалан, рақами мушаххаскунандаи шахсӣ, муҳлати эътибори картаи пардохтии бонкӣ ва ғ.) тавассути шабакаи Интернет хабар надихед.

3. Барои пардохти харид тавассути шабакаи Интернет тавсия дода мешавад, ки аз картаи пардохтии бонкии алоҳида, ки меъёри ниҳони иҷрои амалиёт дорад, истифода баред.

4. Танҳо аз сомонаҳои интернетии маълум ва санҷидашудаи муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ истифода баред.

5. Бо мақсади махфӣ нигоҳ доштани маълумоти шахсии картаи пардохтии бонкӣ тавсия дода мешавад, ки амалиёти харидро танҳо ба воситаи компютери худ анҷом диҳед. Агар харид ба воситаи компютери бегона амалӣ гардад, боварӣ ҳосил кардан лозим аст, ки маълумоти шахсии картаи пардохтии бонкӣ дар компютери мазкур сабт нашудааст.

6. Дар компютери худ барномаи зиддивирӯсӣ насб карда, онро мунтазам нав кунед. Ин компютери Шуморо аз ворид шудани вирусҳои зараровар ҳифз менамояд.

Саволҳои тестӣ

1. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисоббарбаркуниҳо тавассути кадом шаклҳои пардохт сурат мегиранд?

- а) Тавассути пардохтҳои пулӣ;
- б) Тавассути пардохтҳои молӣ;
- в) Тавассути пардохтҳои электронӣ;
- г) Тавассути пардохтҳои рақамӣ;

2. Дар кадом ҳолатҳо бояд қорғҳои пластикии ҳудро истифода набурд?

- а) Агар дар банкомат ягон таҳизоти иловагӣ дида шавад;
- б) Дар ҳолатҳое, ки дар назди банкомат шахси бегона истодааст;
- в) Дар ҳолати дар банкомат вучуд надоштани пули нақд;

г) Ҳама ҷавобҳо дурустанд;

3. Дар кадом ҳолатҳо аз хизмати банкоматҳо ҳуддорӣ кардан мумкин аст?

- а) Агар дар банкомат чек вучуд надошта бошад;
- б) Ҳолатҳое, ки қорти пластикии шумо ба ин банк тааллуқ надорад;
- в) Ҳангоми ба банкомат ворид карда натавонишани қартаи пардохтии банкӣ;
- г) Ҳангоми дар банкомат набудани пули нақд;

4. Истифодабарии қартаи банкӣ барои пардохти ғайринақдӣ мол ва хизматрасониҳо чӣ гуна аст?

- а) Бе ҳузури Шумо ҳам гузаронида мешавад;
- б) Бояд танҳо дар ҳузури худӣ Шумо гузаронида шавад;
- в) Бо розигии Шумо гузаронида мешавад;
- г) Тавассути пардохтҳои электронӣ;

5. Ҳангоми аз ҷониби корманди банк ӯ каси дигар дархост шудани маълумоти шахсӣ ӯ маълумот дар бораи қартаи пардохтии банкӣ чӣ бояд кард?

- а) Пешниҳод кардан зарур аст;
- б) Аз пешниҳод кардани ҷунин маълумот ҳуддорӣ кардан зарур нест.

в) Аз пешниҳод кардани ҷунин маълумот ҳуддорӣ кардан зарур аст;

- г) Бо розигии шумо дода мешавад;

6. Дар аксарияти давлатҳои ҷаҳон кадом намуди қорғҳои пластикии истифода мешаванд?

- а) Қарзӣ.
- б) Кредитӣ.
- в) Пасандозӣ.
- г) Сармоягузорӣ.
- д) Қарзӣ, пасандозӣ.

7. Қарз аз рӯи қорғҳои банкӣ ба кадом категорияи қарз дохил мешавад?

- а) бе таъминкунии;
- б) бо кафолат;
- в) таъминшуда;
- г) қарзи хеле хатарнок.

8. Нишондиҳандаи даромаднокии амалиёт бо қорғҳои қарзӣ чӣ тавр ҳисоб карда мешаванд?

- а) тафовут байни даромад ва хароҷот;
- б) муносибати даромад бо хароҷотҳо;
- в) муносибати даромад бо маблағи меёри қарзӣ;
- г) муносибати даромад бо хароҷотҳо.

9. Давраи имтиёзӣ чӣ имтиёзҳо дорад?

- а) Қартаро истифода бурдан номумкин аст;
- б) Ҳамаи мавод бо тахфифи калон ба фуруш монда мешаванд;

в) Ба банк қарзи ҳудро бе пардохти фоизҳои муқарраршуда баргардонидан мумкин аст;

- г) Микдори хариди номаҳдуд мумкин аст.

10. Оё Ҳангоми истифодаи қорти қарзӣ давраи имтиёзӣ доимо амал мекунад?

- а) Ҳа, доимо;

- б) Танҳо ҳангоми гирифтани пули нақд тавассути банкомат;
- в) Танҳо ҳангоми пардохти гайринақдӣ;
- г) Танҳо дар муддати аввали ду ҳафтаи моҳи календарӣ.

Мавзӯи 13. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ ва аҳамияти он дар шароити муосир

- 13.1. Мақсад ва моҳияти ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ
- 13.2. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ бо истифодаи ҳисоби муросилотӣ дар бонки марказӣ (миллӣ)
- 13.3. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ дар ҳолати мавҷудияти муносибатҳои муросилотӣ
- 13.4. Моҳият ва гуруҳбандии ҳисобҳои муросилотӣ
- 13.5. Ҳисоббарбаркунии дохилисистемавӣ дар бонкҳои тичоратӣ
- 13.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 13.7. Саволҳои тестӣ

13.1. Мақсад ва моҳияти ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ

Мақсади омӯзиши шаклҳои пулгунони ҳисоббарбаркунӣ ташкили дурусту самараноки пулгузаронӣ аз суратҳисоби харидор (пулдиҳанда) ба суратҳисоби фурушанда (пулгиранда) мебошад. Зарур аст, ки пули фурушанда ҳарчи тезтар ба суратҳисоби он ворид шавад. Дар шароити ҷаҳонишавии умумӣ ҳаҷми савдои байналмилалӣ новобаста аз ҷойгиршавии ҷуғрофӣ корхонаю ташкилотҳо рӯз аз рӯз меафзояд. Бонкҳо ҳамчун муассисаҳои ба онҳо хизматрасон доимо дар ҷустуҷӯи шаклҳои ҳисоббарбаркунӣанд.

Ба ҳама маълум аст, ки новобаста аз масофаи байни корхонаю ташкилотҳо (масалан, Душанбе-Париж) бонкҳо ба якдигар пули нақд намефиристонанд. Илова бар ин, маблағи пардохтҳои пулӣ дар як рӯз чандин миллиардхоро ташкил медиҳад, ки аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдани он гаронбаҳост. Маблағҳои пули нақди дар бонкҳобуда дахҳо маротиба аз маблағи пардохтҳо камтар аст. Пас чӣ гуна бонкҳо ҳисоббарбаркунии байни мизочонро таъмин менамоянд?

Бонкҳои тичоратӣ барои таъмини ҳисоббарбаркунии мизочонашон дар бонкҳои марказии (миллӣ) мамлакати худ ва бонкҳои тичоратии дохилию хориҷӣ ҳисобҳои муросилотӣ (correspondent account) мекушоянд. Вобаста ба муносибатҳои молино пулии мизочон бонкҳо дар ин ҳисобҳо маблағи муайяноро нигоҳ дошта, ҳангоми зарурат аз он ба суратҳисоби пулгиранда пул мегузаронанд.

Ҳисоби муросилотӣ - ҳисоби як бонк дар бонки дигар.

Дар асл байни бонкҳо ҳуҷҷатҳои пулӣ ва паёмҳои махсуси электронӣ ҳаракат мекунанд, на ин ки ҳуҷҷатҳои паёмҳои ташкилоту механизмҳои махсуси ҳимояшаванда ташкил шудааст. Масалан, соли 1973 аз 15 мамлакати ҷаҳон 239 бонк Ҷамъияти умумичаҳонии алоқаҳои молиявии байнибонкӣ (Society For Worldwide Interbank Financial Telecommunication - SWIFT)-ро ташкил намуданд. Шабакаи SWIFT ҷойи телетайпро гирифт. Баъди чанде ба яқумин шабакаи байналмилалӣ мубаддал гардид. Соли 2006 микдори аъзоёни он ба 7,8 ҳазор бонку ширкат аз 198 мамлакати ҷаҳон расида, адади паёмҳо камтар аз 2 миллиардро ташкил дод. Ба воситаи SWIFT рӯзе 11 млн. адад амалиёти бонкӣ иҷро мешавад. Бонкҳои узви шабакаи SWIFT ба воситаи он паёмҳои пулӣро, ки бо кодҳои махсус Ҷимоя шудаанд, ба ҳам мефиристанд ва дар асоси онҳо пулгузарониро байни мизочон таъмин менамоянд. Истифодаи SWIFT аз ҷониби бонкҳои тичоратии Тоҷикистон солҳои 1996-1997 шуруъ шудааст. То ин давра бонкҳо аз телетайп истифода мекарданд, ки шабакаи боваринок ва таъминкунандаи суръати зарурии пулгузаронӣ набуд.

Дар дунё микдори бонкҳо хеле зиёд аст ва албатта, бонки алоҳида наметавонад дар ҳамаи онҳо ҳисоби муросилотӣ дошта бошад. Бонки тичоратӣ чанд бонкero интиҳоб мекунад, ки нигоҳ доштани маблағҳои пулиаш дар онҳо ба мақсад мувофиқ аст. Масалан, доштани ҳисоби муросилотӣ дар бонкҳои аврупоӣ имкон медиҳад, ки аз як тараф, хизматрасонии саривақтии мизочон таъмин карда шавад, зеро пахтаю алюминий,

тилло ва маҳсулоти дигар ба ширкатҳои аврупоӣ фурухта мешавад, аз тарафи дигар, бонк имкон дорад маблағҳои пулӣро бо фоизи баландтар пасандоз кунад.

Вобаста аз мавҷудияти муносибатҳои муросилотӣ тартиби ҳисоббарбаркунии байни бонкҳо гуногун аст.

Муносибатҳои муросилотӣ дар яқҷоягӣ кушодани ҳисобҳои муросилотӣ, ба ҳам фиристондани ҳуҷҷатҳо, нигоҳдошти пул, ба ҳисобҳои дигар гузаронидани аз он ворид шудани пулро дар бар мегирад.

13.2. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ бо истифодаи ҳисоби муросилотӣ дар бонки марказӣ (миллӣ)

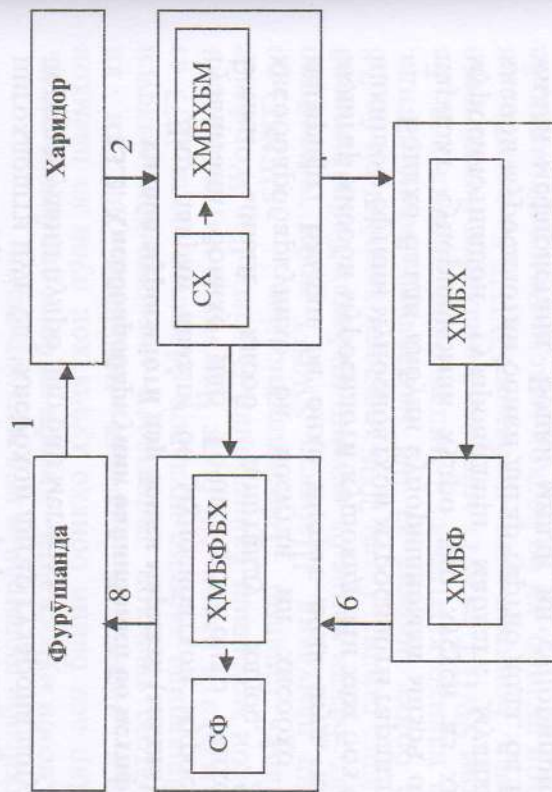
Дар давраи аввали ба муносибатҳои муросилотӣ гузаштани бонкҳо дар Тоҷикистон онҳо танҳо дар Бонки миллӣ ҳисоб доштанду ҳалос. Ҳамаи ҳисоббарбаркуниҳо ба воситаи ин ҳисобҳо сурат мегирифт. Баъдан ба онҳо иҷозат дода шуд, ки дар яқдигар ҳисоби муросилотӣ кушоянд. Ин ҳам боз боиси инкишоф ёфтани муносибатҳои муросилотӣ гардид.

Бонкҳо баъди қабули супоришномаи мизоч оид ба пардохт супоришномаи худро дар ҳусуси аз ҳисоби муросилотиашон гузаронидани маблағи муайян ба ҳисоби муросилотии бонки дигар тартиб дода, ба Бонки миллӣ мефиристанд. Бонки миллӣ ин супоришномаero иҷро намуда, ба харду бонк хабар медиҳад. Бонки пулгиранда дар навбати худ оид ба вориди пул ба он хабар медиҳад.

Фиристондани мол, иҷрои кор ё хизматрасонӣ ва ҳуҷҷатҳои шаҳодатдиҳандаи он; 2- пешниҳоди ҳуҷҷатҳои супоришномаи пулдиҳӣ ба бонк; 3 - гузаронидани пул аз СХ-суратҳисоби харидор ба ҶМБХБМ - ҳисоби муросилотии бонкии харидор дар Бонки миллӣ; 4- фиристондани супоришномаи пулдиҳӣ ба Бонки миллӣ; 5 - аз ҳисоби муросилотии бонки харидор ба ҳисоби муросилотии бонки фурушанда гузаронидани пул; 6 - фиристондани ҳуҷҷатҳои шаҳодатдиҳандаи вориди пул ба бонки фурушанда; 7 - аз ҳисоби муросилотии бонки фурушанда дар Бонки миллӣ ба

суратҳисоби фурушанда гузаронидани пул; 8 – ба фурушанда фиристодани ҳуҷатҳои шаҳодатдиҳандаи ворид шудани пул ба суратҳисоби он.

Расми 1. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ бо истифодаи ҳисобҳои муросилотӣ дар Бонки миллӣ.

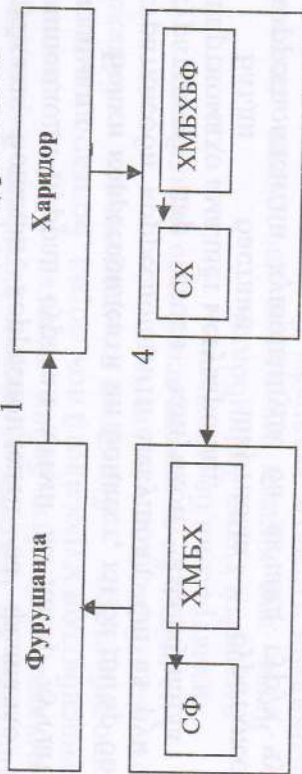

Ҳамин тавр, маблағи зарурӣ аз як бонк ба бонки дигар гузаронида мешавад, вале истифодаи Бонки марказӣ (миллӣ) ҳамчун миёнарав гардиши пулро каме суст мекунад, аз ин рӯ, бонкҳои тижоратӣ ҳавасманди истифодаи шаклҳои пешрафтаи муносибатҳои муросилотианд.

13.3. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ дар ҳолати мавҷудияти муносибатҳои муросилотӣ

Мавҷудияти муносибатҳои муросилотӣ маънои доштани суратҳисоби муросилотӣ дар якдигарро дорад. Масалан, барои таъмини харчӣ тезтар гузаштани маблағҳо байни мизочони Фононбонку Ориёнбонк дар якдигар ҳисоби муросилотӣ кушода, сипас бонк супоришномаҳо ба бонки дигар мефиристад.

Расми 2. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ дар ҳолати мавҷудияти муносибатҳои муросилотӣ

1. Фиристодани мол, иҷрои қор ё хизматрасонӣ ва ҳуҷатҳои шаҳодатдиҳандаи он; 2-пешниҳоди ҳуҷатҳои супоришномаи пулдиҳӣ ба бонк; 3- гузаронидани пул аз СХ- суратҳисоби харидор ба ХМБХБМ – ҳисоби муросилотии бонкӣ харидор дар бонки фурушанда; 4 - фиристодани супоришномаи пулдиҳӣ ба бонки харидор; 5 – аз ҳисоби муросилотии бонки харидор ба ҳисоби муросилотии бонки фурушанда гузаронидани пул; 6 – ба фурушанда фиристодани ҳуҷатҳои шаҳодатдиҳандаи ворид шудани пул ба суратҳисоби он.

Бонки харидор дар ҳолати надоштани маблағи зарурӣ дар ҳисоби муросилотиаш ва ё ягон сабаби дигар, метавонад пулро аз суратҳисоби харидор ба ҳисоби муросилотии бонки фурушанда гузаронида, ба он дар ин бора хабар диҳад. Он гоҳ бонки фурушанда пули фурушандаро аз ҳисоби худ медиҳад.

Ҳамин тавр, ҳисоббарбаркунии бо харчи камтари вақту коргузори таъмин карда мешавад.

Тавре ки дар боло қайд намудем, бонкҳо на дар ҳама бонкҳои тижорати хориҷию дохилӣ ҳисоби муросилотӣ доранд. Новобаста аз ин, муносибатҳои молию кории мизочони онҳо бо мизочони бонкҳои дигар ҳисоббарбаркунҳои байнибонкиро талаб мекунанд. Дар ин ҳолат нақши бонки миёнаравро як ё якчанд бонкҳои дигар иҷро менамоянд.

Барои кушодан ва пӯшидани суратҳисоби корреспондентӣ ариза, қарточкаи тасдиқкардаи нотариалӣ бо намунаи имзои шахсони ҷавобгар, рӯйхати бонкҳои корреспондентӣ ва филиалҳо бо нишондоди пурраи суроғаи ҳатмӣ ва дигар ҳуҷҷатҳо лозиманд.

Бонки корреспондентӣ ин бонкест, ки ба дигар бонк суратҳисоби корреспондентӣ мекушояд. Он аз рӯи ин суратҳисоб дар асоси қонунҳои амалкунанда ва шартномаҳо амалиёт мегузаронад.

Баъди бастанӣ шартнома суратҳисоби корреспондентии кушодашуда ба якчанд гурӯҳ ҷудо мешавад:

- **суратҳисоби «НОСТРО»** - «МО» - суратҳисоби мазкур бонки респондентӣ ном дошта, баланси ғаёли якумро инъикос менамояд ё ба таври дигар ҳисоби «НОСТРО»- ин ҳисоби муросилотии бонки эмитент дар бонкест, ки ба ин ҳисоб аз номи он хизмат мерасонад.

- **суратҳисоби «ЛОРО»-«ОНҲО»** ин аз бонки корреспондентӣ ба бонки респондентӣ-тиҷоратӣ кушода шудааст, баланси ками ғаёлиятро инъикос менамояд ё ба таври дигар, ҳисобест, ки бонк ба бонки худ (бонки муросил) мекушояд ва дар он ҳамаи маблағҳои аз ҳама охир гирифташуда ё бо супориши вай додашаванда, дохил мешаванд.

- **суратҳисоби «ВОСТРО»-«ШУМО»** ин суратҳисоби бонкҳои хориҷӣ дар бонки резидентӣ аъёри дохилӣ ё аъёри кишвари сеюмро инъикос менамояд ё ки суратҳисоби бонки хориҷӣ дар бонки резидент бо аъёри миллӣ ё бо аъёри кишварҳои сеюм.

Бонки респондентӣ бонкест, ки дар дигар бонк суратҳисоби корреспондентӣ мекушояд ва роҳбари он ба ҳисоб меравад.

Маънои иқтисодии суратҳисоби корреспондентии бонк - намудҳои гуногуни суратҳисобҳои депозитӣ мебошад, ки ҳамагон як амали суратҳисоби муассиса иҷрокунамандаро амалӣ мегардонанд.

Муносибатҳои муросилотӣ аз калимаи (лотинӣ, "correspondeo" - ҷавоб медихам, хабар мерасонам) гирифта шудааст. Муносибатҳои шартномавии байни бонкҳоро бо мақсади ҳамкориҳои тарафайн барои иҷро намудани амалиёти байни якдигар ба роҳ мемонад, муносибатҳои муросилотӣ ном дорад. Бонкҳое, ки ҷунин муносибатҳоро барқарор намудаанд, бонкҳои муросилотӣ номида мешаванд.

Амалиётҳо ба ду шакли асосӣ ҷудо мешаванд:

- хизматрасонӣ ба мизочон;

- амалиёти худии байнибонкӣ.

Якум, дар ҳолати муомилаи тижоратии мизочон, расонидани хизмати яқтарафа ба онҳо, пардохтҳо дар асоси шакл ва намудҳои гуногуни ҳисоббарбаркунӣ ба монанди: интиқол ва уҳдадорихоӣ ғаёлу ғайриғаёлу, эътиборнома, инкассо, клиринг, амалиёт бо коғазҳои киматнок, кафолатдихӣ ва ғ.

Аз хусусиятҳои муносибат мумкин аст муносибатҳои бевосита бе кушодани суратҳисоб ё бо кушодани суратҳисоб амалӣ карда шаванд.

Муносибатҳои муросилотӣ одатан бо кушодани суратҳисоб (муносибат бо суратҳисоб) дар вобастагии байни якдигар бо тартиби яқтарафаи ҳисоббарбаркунӣ (чун қоида ҳамкорӣ бо бонки калони боваринок ва шарикӣ хуб) бояд ба роҳ монда шаванд.

Аз рӯи дараҷа ихтиёри барқарор намудани муносибатҳо ҳатмӣ ва ихтиёрӣ шуда метавонанд. Ҷи хеле ки қайд карда шуд, кушодани ҳисоби муросилотӣ дар бонкҳои Тоҷикистон барои ҳисоббарбаркунӣ бо бонкҳои дигар ва ҳамчунон кушодани суратҳисоб дар

бонки маъмур барои ҳисоббарбаркунии байналхалқӣ шартӣ асосии имрӯза ба ҳисоб меравад.

Барои кушодан ва бастанӣ ҳисоби муросилотӣ ариза пешниҳод карда мешавад ва бо намунаи имзои шахсони мутасаддӣ дар китоби аз тарафи идораи нотариалӣ тасдиқгардида ҳуқуқи имзо бо муассисаҳои бонкии Тоҷикистон мувофиқа карда мешавад.

Кушодани ҳисобҳои муросилотие, ки баъди бастанӣ шартномаҳо мавриди амал қарор мегиранд, ба намудҳои зерин ҷудо мешаванд:

Суратҳисоби «НОСТРО» ин ҳисоби ҷорӣ ба номи бонки маъмур ё роҳбар, ки инро бонки респондент меноманд, дар бонки корреспондент, ки дар тавозуни фаъоли яқум инъикос меёбад, кушода мешавад.

Суратҳисоби «ЛОРО» ҳисоби ҷорист, ки бонки корреспондент ба бонки респондент мекушояд ва дар қисми пасиви тавозун инъикос меёбад.

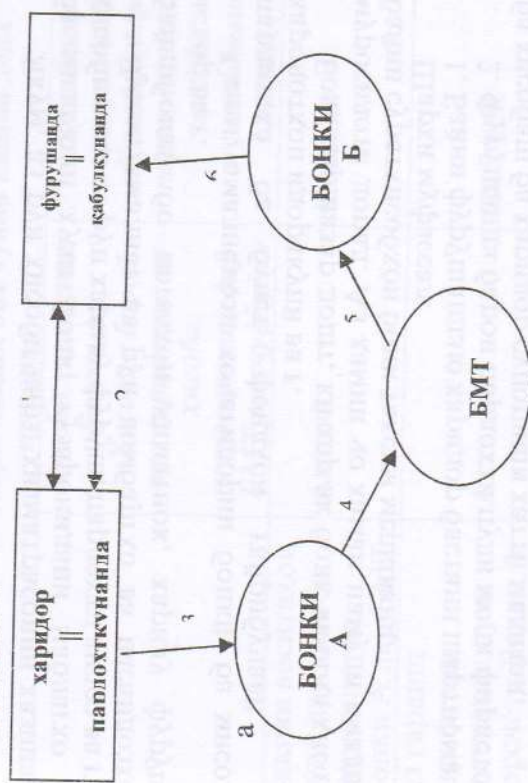
Бонки корреспондент ин бонкест, ки ба бонки дигар ҳисоби муросилотӣ мекушояд, яъне ба бонки респондент (суратҳисоби ғайрифавол «ЛОРО»). Вай тавассути ин суратҳисоб амалиёти дар асоси қонун ва шартномаҳо иҷро менамояд.

Бонки респондент ин бонке мебошад, ки дар бонки дигар, ки онро бонки маъмур (распорядитель) ном мебаранд, суратҳисоби муросилотӣ мекушояд (суратҳисоби фаволи НОСТРО).

Ҳисобҳои «НОСТРО» дар як бонк ба ҳисобҳои «ЛОРО» маҳсубанд ва дар бонкҳои корреспондентӣ ва баръакс.

Қайдҳо аз рӯи суратҳисоби «ЛОРО» барои сари вақт таъмин намудани пардохтҳо ва баҳисобирии фоизҳо нақши ҳалкунанда дорад. Амалиёт аз рӯи суратҳисоби «НОСТРО» ба тарзи нишондоди муҳосиботӣ ба роҳ монда мешаванд.

Доираи ифодаи ин амалиёт васеъ мебошад:
Нақшаи 1.

Ҳисоби пардохткунанда (П)
Ҳисоби қабулкунанда (П)

Актив	Пассив	Актив	Пассив
100			
100			

Ҳисоби муросилотӣ Бонки А дар БМТ (А)
Ҳисоби муросилотӣ Бонки Б дар БМТ (А)

Актив	Пассив	Актив	Пассив
100			
100			

Ҳисоби муросилотӣ Бонки А дар БМТ (П)
Ҳисоби муросилотӣ Бонки Б дар БМТ (П)

Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
100			
100			

Хисоби тавозунии Бонки А: «Хисобҳо барои пул гирифтани аз ҳисоби муросилоти дар БМТ мавҷудбуда»	Хисоб дар тавозуни БМТ: «Хисобҳо барои пардохти пул аз ҳисоби муқотибаи Бонки А»
Бақияи воситаҳои пулӣ дар ҳисоби муросилоти Бонки А дар БМТ	Пассивӣ
Аз гардиш гирифтани воситаҳои пулӣ корсечети Бонки А дар БМТ	Пассивӣ
Гардиш аз бақайдгирии воситаҳои пулӣ дар ҳисоби муросилоти мавҷудбудаи бонки А дар БМТ	Пассивӣ

Дар мисоли дар боло овардашуда бонки А хароҷотҳои беғоизро дар ҳолати пардохти хизматрасонӣ аз тарафи БМТ ба роҳ мемонад. Асосан барои гузаронидани як ҳуҷҷати ҳисоббарбаркунӣ тариф муқаррар карда мешавад, новобаста аз ҳаҷми маблағи он, ки дар доираи то 2 сомонӣ мебошад. Бо ҳамин роҳ бонк чунин хароҷотҳоро мепӯшонад (дар доираи муайяни фойдаоварӣ) аз ҳисоби мизочоне, ки супоришномаи пардохтро дар ҳолати интиқоли пул аз як бонк ба бонки дигар пешниҳод менамояд.

Якум, аз рӯи ҳисоби қарз, хизматрасонии ҳазинавӣ ба мизочони худӣ бонк, гузаронидани маблағҳо ба ҳисоби онҳо аз рӯи хариду фуруш, пардохти андоз ва ғ.
Дуюм, амалиёт аз рӯи вомбарғҳо ва пасандозҳои байнибонкӣ бо коғазҳои қиматнок, хариду фуруши ашёро ва ғ.

Сеюм, амалиётҳои хоҷагидорӣ бонкӣ, ба мисоли пардохтҳо ба буҷет, фондҳои ғайрибучавӣ ва хароҷотҳои идоракуни ва ғ.

Бояд дар назар дошт, ки ҳар як бонк якҷанд ҳисоби муросилотӣ дорад. Аз ҳамаи ҷо ҳамаи намууди амалиёт байни суратҳисобҳои бонк тақсим мешаванд. Шарҳи муфассал:

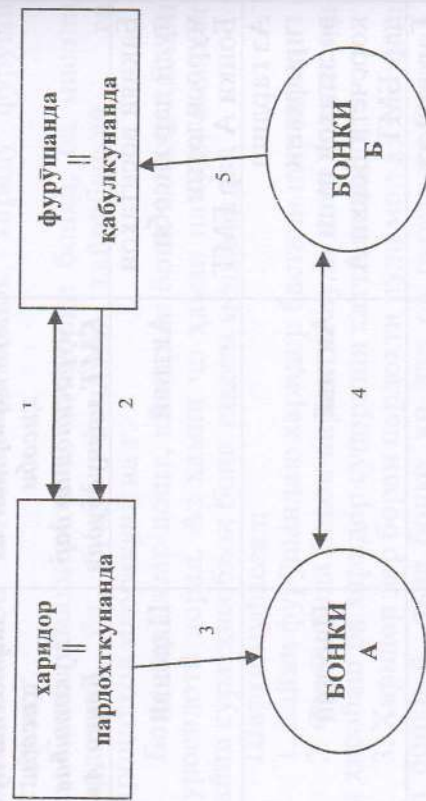
1. Байни фурушандаю харидор бастани шартнома.
2. Фурушанда барои пардохти пулӣ моли фиристода ба ҳисобаш ба харидор супориши ҳагтӣ медиҳад.
3. Харидор дар бораи пардохти пулӣ мол аз ҳисобаш ба бонки А, яъне бонке, ки дар он суратҳисоб дорад, супориш медиҳад.
4. Фиристодани супоришномаи пулдиҳӣ ба Бонки миллий.

5. БМТ аз ХМБХ аз ҳисоби муросилоти бонки харидор, яъне бонки А ба ХМБФ ҳисоби муросилоти бонки фурушанда, яъне бонки Б гузаронидани пул ва фиристодани ҳуҷҷатҳои шаҳодатдиҳанда дар бораи ворид шудани пул ба ҳисоби фурушанда, яъне ба бонки Б.

6. Банки Б баъди гирифтани ҳуҷҷатҳои шаҳодатдиҳандаи гузаштани пул аз ҳисоби муросилоти дар БМТ мавҷудбуда ба фурушанда, яъне ба мизочаш ҳуҷҷатҳои ворид шудани пулро ба суратҳисобаш мефиристад, ки ҳамчун актив нишон дода мешавад. Хизматрасонӣ оид ба гузарондани ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ барои бонке, ки ҳисоббарбаркуниро байни якдигар оғоз намудаанд, пулакӣ мебошад.

13.4. Ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ дар асоси муносибатҳои мустақими муросилотӣ
 Ҳангоми барқароркунии муносибатҳои муқотибавӣ байни бонки А ва бонки Б шартномаи ҳамкорӣ баста мешавад.

Нақшаи 3

Ҳисоби пардохткунанда (П) ҳисоби қабулкунанда (П)

Дебет	Кредет	Дебет	Кредет
100			100

Ҳисоби муросилотӣ Мур «Ностро»-и Бонки А дар Бонки Б (А) Ҳисоби муросилотӣ «Востро» барои Бонки А (П)о

Дебет	Кредет	Дебет	Кредет
	100		100

ё ин ки

Ҳисоби муросилотӣ «Востро» барои Бонки Б (П)
 Ҳисоби муросилотӣ «Ностро»-и Бонки Б дар Бонки А (А)

Дебет	Кредет	Дебет	Кредет
	100		100

Бонке, ки дар дигар бонк ҳисоби муросилотӣ мекушояд, ин суратхисобро ҳисоби «НОСТРО» ном мебаранд (дар тарҷумаи «МО»). Суратхисоби мазкур дар китоби муҳосиботӣ дар қисми активии тавозуни бонк нишон дода мешавад.

Бонки ҳисоби ВОСТРО кушода дар муносибат бо бонки дигар бонки асосӣ доништа мешавад, дар муомила бо бонки дигаре, ки чунин суратхисобро кушодааст. Дар мувофиқа ҳамаи амалиёте, ки дар суратхисоби «ВОСТРО» дар як бонк инъикос ёфтаанд, бояд дар суратхисоби бонки дигар «НОСТРО» дарҷ гарданд.

Одаган ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон ба воситаи Системаи электронии пардохт (СЭП) гузаронида мешаванд. Барои ба роҳ мондани ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ бо бонкҳои хориҷӣ истифодабарии ҳуҷҷатҳои пардохтӣ таваассути коғаз тавсия дода намешавад. Бо ҳамин мақсад, шакли раван кардани ҳуҷҷатҳои пардохтӣ аз як бонк ба бонки дигар ба воситаи телефакс ба роҳ монда мешаванд.

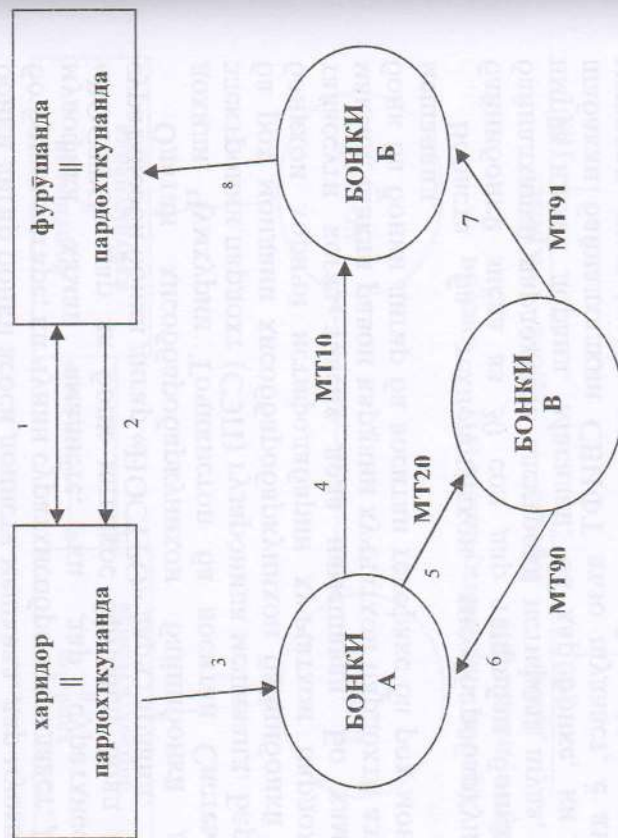
Вобаста ба технологияҳои ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ зиёда аз 30 сол дар таҷрибаи бонкҳои байналхалқӣ пардохтҳои электронӣ истифода шуда, то имрӯз идома доранд. Масалан, ба ҳар бонке, ки ба шабакаи байналхалқии СВИФТ аъзо шудааст, ё аъзо мешавад, рамз (код) - суроге, ки аз 8 то 11 ҳарф ва рақамҳо иборат аст, дода мешавад. Мисол: ба рамз (код) суроги ABCDTJSR80A, ки дар ин ҷо:

- ABCD - коди бонк;
- TJ - коди мамлакат;
- SR - коди ҷой ва муҳит;
- 80A - коди филиали бонк.

Баъзе бонкҳои Тоҷикистон, аз он ҷумла «Агроинвестбанк» ва дигар бонкҳо бо дастрасии коллективӣ ба SWIFT, ки Бонки миллии Тоҷикистон ба даст овардааст, имконият доранд ҳисоббарбаркунии байнибонкиро бо бонкҳои хориҷӣ аз рӯи чунин технология амалӣ созанд. Ҳамчун анъана маълумотҳои

дар боло зикршудаи СВИФТ дар ҳамаи бонкҳои Тоҷикистон вучуд доранд, аз он ҷумла дар ҚСҚ «Агроинвестбанк» рамз (код)-суроги СВИФТ чунин AGIBTJ22 дода шудааст.

Нақшаи 4

Нақшаи 4 Хабар (сообщения) дар намуди MT103:

01 : ABCDTJSR

Свифт-сурогаи бонки А

Шакли 02 : 100

(сообщения)

Калид 03 : ABNANL2A

Рақами 20 : 23562356

(SWIFT пешниҳод мешавад)

Санаи пулгузаронӣ, коди 21A : 060526USD1000,00

асъор ва рақами маблағи

пардохтшаванда

Мизоҷи бонки А 50 : INVEST, Ltd
Сурогаи свифти бонки 53A : RTFWUSZZ80A
корреспондент
Сурогаи свифти бонки Б 54A : LEUSCHIO
Мизоҷи бонки Б 59 : AG LINCН

Нақшаи 5 Мисоли хабари (сообщения) дар намуди MT202:

Сурогаи-свифти бонки А 01 : ABCDTJSR

Шакли 02 : 202

(сообщения)

Калид 03 : BFOFLBWW

Рақами трансақсӣ 20 : 123456

(низоми SWIFT)

Рақами трансақсӣ бо 21 : 23562356

MT103

Санаи пулгузаронӣ, 32A : 060526USD1000,00

рамзӣ асъор ва шумораи

маблағи пардохтшаванда

Маълумоти свифти бонки 57A : RTFWUSZZ80A

корреспондент

Маълумоти свифти бонки 58A : LEUSCHIO

Б

Барои ахбор: Дар системаи SWIFT дониستاني каналҳои муайян барои интиқол ва рамзкунонии хабар (сообщений) дар намуди MT199, MT299 ё MT999 муҳим аст.

Таснифи талабот барои дониستاني пурраи системаи SWIFT ва нуқтаҳои нозуки он дониستاني унсурҳои зерин зарур аст:

□ Дониستاني забони англисӣ;

□ Дониستاني дастури системаи SWIFT;

□ Дониستاني барномаи таъминкунонда бо 3 SWIFT ва интиқоли маълумот ба нуқтаи сурогаи низоми муайян;

□ Дониستاني имконияти SWIFT ва андозаи хароҷотҳои бонк ва алоқамандии байни онҳо.

13.5. Ҳисоббаробаркуниҳои дохилисистемавии байнибонкӣ

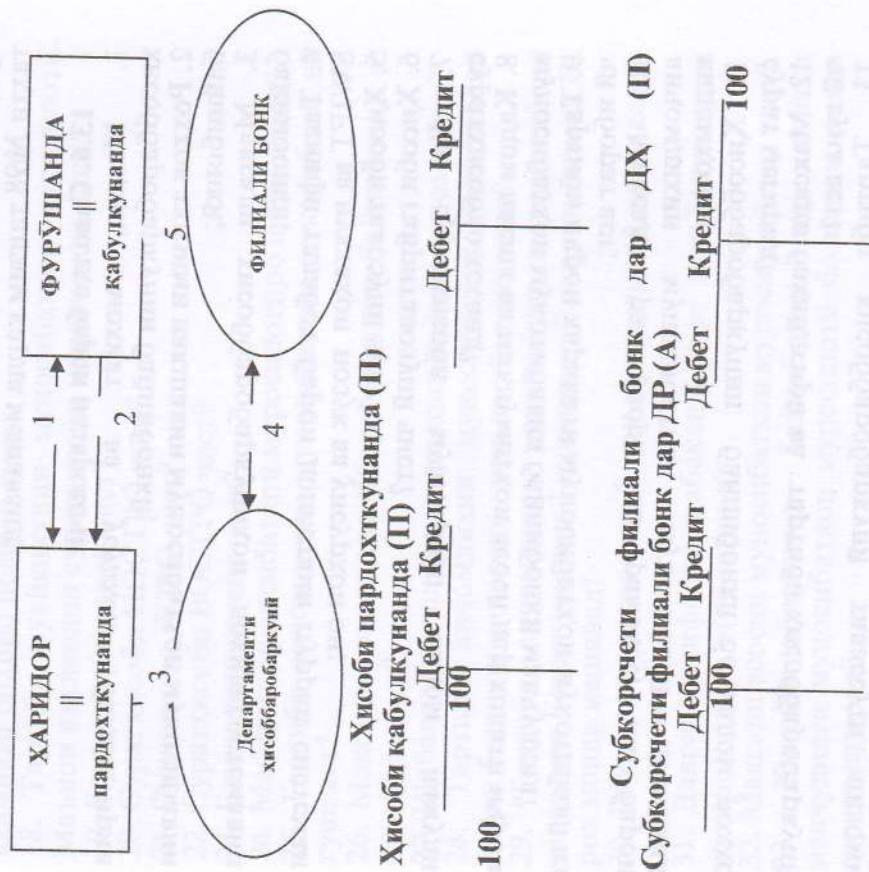
Бонкҳои тичоратӣ дорои филиалҳои зиёданд, ки онҳо ҳуқуқи кушодани китоби асосии муҳосиботиरो дар дохили бонк доранд.

Дар тавозуни департаменти ҳисоббаробаркуни ва кушодани суратҳисоби муқотибавӣ дар бонки асосӣ ва дигар филиалҳои он: дар ҳисоби №15 701 бо асъори миллий ва № 15703 бо асъори хориҷӣ ба қайд гирифта мешаванд. Дар мувофиқа бо тавозуни бонки асосӣ ва филиалҳои он ин суратҳисобҳои муқотибавӣ дар тавозун дар суратҳисобҳои № 22602 ва № 22604 мешаванд. Дар департаменти ҳисоббаробаркуниҳои ҳисобҳои муросилотӣ аз рӯи равиши «ҲИСОБҲОИ ВОСТРО» амалӣ карда мешаванд. Дар Бонки асосӣ ва филиалҳои ин бонк низ аз рӯи равиши «НОСТРО» ҳисобҳо амалӣ карда мешаванд.

Нақшаи ҳисоббаробаркуниҳо ба муносибатҳои бевоситаи муқотибавӣ вобаста аст, аммо ташкили баҳисобгирии муҳосиботӣ дорои нозуқиҳои зиёд мебошад. Дар ҳамоҳангӣ бо талаботҳои дар стандартҳои баҳисобгирии муҳосиботии байналхалқӣ нишондодашуда (СБХМ) дар давоми рӯзи амалиётӣ дар таҳия ва бақайдгирии муҳосиботӣ ба ҳамаи амалиёти дар бонк суратгирифта дар дохили система (новобаста аз департаменти ҳисоббаробаркуни) ё бонки асосӣ ва дигар филиалҳои он) бояд ба ҳисоби № 22602 ё 22604 вобаста ба асъори пардохтшаванда ба ҳамаи пардохтҳои дохилисистемавии бонк бояд ғайриҷамъии ҳисоби № 15701 ё № 15703 ба роҳ монда шавад. Дар охири рӯзи амалиёт ҳисоби № 15701 ва № 22602, ҳамчунон № 22602 ва инчунин рақамҳои № 22602, №15703 ва №22604 бояд бақияи якдигарро муайян кунанд. Фарқияти бавучудномада бояд ба суратҳисоби № 22602 ва № 22604 дар ҳамоҳангӣ бо департаменти ҳисоббаробаркуниҳои бонки асосӣ ва дар ҳисоби № 15701, 15703 ва дигар

филиалҳои бонк нишон дода шаванд, ки ба таври нақша чунин нишон дода шудааст.

Нақшаи 6.

Ҳамин тарик, ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар муносибатҳои байнибонкӣ амалишаванда бо бақайдгирӣ ва гузаронидани муҳосибот ба иҷро расонида мешаванд. Ин маънои онро дорад, ки чунин тарзи гузаронидани ҳисобдорӣ ва гузаронидани амалиётҳои бонкӣ вобаста ба суратҳисобҳои муросилотӣ дар китоби муҳосиботии бонк ва ҳамчунин

бо нишондоди ҳисоби муросилогии банк дар бонки корреспондент нишон дода мешаванд.

Маъзалаи гузаронидани ҳисоббаробаркунӣ дар худуди Тоҷикистон тавассути Бонки миллии Тоҷикистон тахти №98 танзим карда мешаванд.

13.6. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Мақсад, моҳият ва усулҳои бақайдгирии ҳисоббаробаркунии байнибонкӣ;
2. Роҳҳои танзими нақшагии муносибатҳои муқотибавӣ байнибонкӣ;
3. Мақсади ҳисоббаробаркунии дохилисистемавии байнибонкӣ;
4. Таснифи талабот барои донишмандии пурраи системаи SWIFT ва нуктаҳои нозук ва унсурҳои он;
5. Ҳисоби тавозуни чист?
6. Ҳисоби гайритавозуни чист?
7. Ба суратҳисоби муштариён кадом намуни суратҳисобҳо хосанд?
8. Кадам нақша ва маълумотҳои асосӣ дар ҳолати иҷрои муносибатҳои муқотибавӣ байнибонкӣ мавҷуданд?
9. Тартиби иҷрои ҳаракати муносибатҳои муқотибавӣ аз ҷӣ иборат аст;
10. Мақсади рамзгузорӣ ва рамзҳое, ки барои анҷомдиҳии муносибатҳои муқотибавӣ лозиманд кадомҳоянд?
11. Ҳисоббаробаркунии байнибонкӣ бо кадом роҳҳо сурат мегирад?
12. Мақсади бақайдгирӣ ва тартиби ҳисоббаробаркуни ҷӣ гуна аст?
13. Тартиби ҳисоббаробаркуни тавассути низомии электронии пардохт чиро ифода мекунад?
14. Ҳисобҳои дохилие, ки бонкҳо дар худ доранд, кадомҳоянд?
15. Мақсади таснифи муносибатҳои муқотибавӣ байнибонкӣ дар чист?

16. Тараққиёти босуръати технологияҳои нави пурсамар ба бонкҳо имконияти бомуваффақияти ҳалли кадом масъалаҳоро медиҳад?

17. Гуруҳҳои асосии муносибатҳои муқотибавӣ ва аҳамияти онҳоро номбар кунед.

18. Тартиби муайянкунии муносибатҳои муросилогӣ. Маъноӣ иқтисодии суратҳисоби муросилогӣ чист?

19. Бонки муросилогӣ чист?

20. Суратҳисоби НОСТРО чист?

21. Суратҳисоби ЛОРО чист?

22. Суратҳисоби ВОСТРО чист?

23. Бонки респондент чист?

24. Мафҳуми муносибатҳои муросилогиро шарҳ диҳед?

25. Тартиби анҷомдиҳии муносибатҳои муқотибавӣ ҷӣ гуна аст?

26. Мақсади асосии ҳисоббаробаркунии байнибонкӣ аз ҷӣ иборат аст?

27. Шабакаҳои машхури интиқоли паёмҳо кадомҳоянд?

28. Тартиби анҷомдиҳии муносибатҳои муқотибавӣ байни бонкҳои тижоратӣ чиро дар бар мегирад?

29. Тартиби анҷомдиҳии муносибатҳои муқотибавӣ тавассути Бонки миллии Тоҷикистон ба кадом мақсад ба роҳ монда мешавад?

30. Шумораи аъзоҳои шабакаи пулгузаронӣ ва мақсади онҳо дар чист?

31. Давраи истифодаи шабакаи Свифт дар Тоҷикистон аз кадом давра оғоз гардида?

32. Мақсади асосии муносибатҳои муросилогӣ дар чист?

33. Ҳисоббаробаркунии байнибонкӣ дар ҳолати мавҷудияти муносибатҳои муросилогӣ бо кадом роҳҳо сурат мегирад?

34. Таҳлили нақшаи ҳисоббаробаркуни тавассути ТМТ.

35. Таҳлили ҳисоббаробаркуни тавассути бонкҳои тижоратӣ ва роҳҳои мукамалгардонии он.

13.7. Саволҳои тести

1. Мақсади омӯзиши шаклҳои гуногуни ҳисоббарбаркунӣ чист?

- а) ташкили дурусти хизматрасонӣ;
- б) ташкили дурусти пулгузаронӣ;
- в) таъмини ҳукуқи мизоҷон;
- г) танзими пулу қарз;

2. Ҳисоби муросилотӣ ин:

- а) доштани суратҳисоб дар банкҳои дигар;
- б) доштани суратҳисоб дар корхонаҳои тичоратӣ;
- в) доштани суратҳисоб дар корхонаҳои давлатӣ;
- г) доштани суратҳисоб дар ширкатҳои хориҷӣ;

3. Дар соли 2006 шумораи аъзоёни шабакаи SWIFT чанд ададро ташкил меод?

- а) 6,7 ҳазор;
- б) 7,6 ҳазор;
- в) 7,8 ҳазор;
- г) 9,1 ҳазор;

4. Истифодабарии шабакаи SWIFT дар банкҳои тичоратии Тоҷикистон аз кадом сол оғоз гардид?

- а) соли 1994-1996;
- б) соли 1996-1997;
- в) соли 1997-1998;
- г) соли 1998-1999;

5. Таснифи муносибатҳои муқотибавиро аз рӯи чанд меъёр баҳо медиҳанд?

- а) аз рӯи як меъёр;
- б) аз рӯи ду меъёр;
- в) аз рӯи се меъёр;
- г) аз рӯи чор меъёр;

6. Тараққиёти босуръати технологияҳои нави пурсамар ба банкҳо имконияти бомуваффақияти ҳалли чанд масъалаи асосиро медиҳанд?

- а) ду масъала;
- б) се масъала;
- в) чор масъала;
- г) панҷ масъала;

7. Бо кадом мақсад банкҳо дар яқдигар ҳисобҳои муросилотӣ мекушоянд?

- а) барои таъмини мубодила;
- б) барои фаъолияти самаранок;
- в) барои таъмини дурусти ҳисоббарбаркунӣ;
- г) барои ҳисоббарбаркунҳои байниҷдигарӣ;

8. Банки корреспондент чӣ гуна банк аст?

- а) банкест, ки танҳо дар Банки миллии Тоҷикистон суратҳисоб дорад.
- б) банкест, ки суратҳисоби муросилотӣ надорад.
- в) банкест, ки ба дигар банк ҳисоби муросилотӣ мекушояд.
- г) банкест, ки дар дар банки дигар суратҳисоби пасандозӣ дорад.

9. Суратҳисоби НОСТРО чист?

- а) ин ҳисоби ҷории фаъоли банки респондент;
- б) ин ҳисоби ғайрифаволи банки корреспондент;
- в) ин ҳисоби пасандозист;
- г) ин ҳисоби фаъоли Банки миллии Тоҷикистон аст;

10. Суратҳисоби ЛОРО чист?

- а) ин ҳисоби ҷории фаъоли банки корреспондент аст, ки дар банки респондент мекушояд;
- б) ин ҳисоби ғайрифаволи банки корреспондент;
- в) ин ҳисоби пасандозист;
- г) ин ҳисоби ғайрифаволи Банки миллии Тоҷикистон аст;

11. Суратҳисоби ВОСТРО чист?

- а) ин ҳисоби ҷории банкҳои Тоҷикистон дар банкҳои хориҷист?
- б) ин ҳисоби ғайрифаволи банки корреспондент;
- в) ин ҳисоби банки хориҷӣ дар банки резидент бо аъзори миллий ё аъзори давлати сеюм;
- г) ин ҳисоби ғайрифаволи Банки миллии Тоҷикистон дар банкҳои хориҷӣ;

12. Банки респондент чӣ гуна банк аст?

- а) ин банки хориҷӣ аст, ки дар банки корреспондент ҳисоб дорад;

б) бонке, ки дар дигар бонк суратҳисоби карреспондентӣ мекушояд ва роҳбари он ба ҳисоб меравад.

в) ин ҳисоби пасандозист;

г) ин ҳисоби ғайрифазоли Бонки миллии Тоҷикистон аст;

13. Кадоме аз ин гуруҳи суратҳисобҳо ба суратҳисоби ғайрифазол дохил мешавад?

а) суратҳисоби НОСТРО;

б) суратҳисоби ЛОРО;

в) суратҳисоби ВОСТРО;

г) танҳо ҷавоби (а+б);

14. Ба ҳар бонки ба шабакаи байналхалқии СВИФТ аъзошуда ё аъзошаванда рамз (код) ва суроғае, ки тавассути онҳо бонк ғайрифаъолият мекунад, аз чанд ҳарфу рақам иборат аст?

а) аз 8 то 11 ҳарфу рақам;

б) аз 9 то 12 ҳарфу рақам;

в) аз 10 то 11 ҳарфу рақам;

г) аз 8 то 15 ҳарфу рақам;

15. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисоббарбаркуниҳо тавассути кадом шаклҳои пардохт сурат мегиранд?

а) тавассути пардохтҳои пулӣ;

б) тавассути пардохтҳои молӣ;

в) тавассути пардохтҳои электронӣ;

г) тавассути пардохтҳои рақамӣ;

16. Дар системаи SWIFT кадом каналҳои муайян барои интиқол ва рамзкунонии хабар (сообщений) муҳим аст?

а) MT199, MT299 ё MT999;

б) MG198, MT219 ё MT998;

в) MD119, MT292 ё MP990;

г) MI197, MK299 ё MP993;

17. Ҳисоббарбаркуниҳои байнибонкӣ бо чанд роҳ амалӣ карда мешаванд?

а) бо шаш роҳ;

б) бо се роҳ;

в) бо чор роҳ;

г) бо панҷ роҳ;

18. Ҳисоббарбаркунии дохилисистемавӣ чиро дар бар мегирад?

а) муносибатҳои муқотибавӣ байни шӯъбаҳои як бонк барои амалиётгузаронӣ;

б) ба воситаи ҳисоби муқотибавии бонк, ки дар БМТ дорад;

в) ба воситаи ҳисоби муросилогии як бонк дар бонки дигар, яъне муносибатҳои мустақими муросилогӣ; г) ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

19. Суратҳисобҳои бонк, ки дар китоби муҳосиботии асосии бонк қушода шудааст, аз рӯи нишондиҳандаҳои асосӣ танзим карда мешавад:

а) ҳисобҳои тавозунӣ ва ғайритавозунӣ;

б) ҳисобҳои қорӣ ва ғайриқорӣ;

в) ҳисобҳои пардохтӣ ва ғайрипардохтӣ;

г) ҳамаи ҷавобҳо нодуруст.

20. Барои донишҷӯи пурраи системаи SWIFT ва нуқтаҳои нозуки он донишҷӯи кадом унсурҳо заруранд?

а) донишҷӯи забони англисӣ;

б) донишҷӯи дастури системаи SWIFT;

в) донишҷӯи барномаи таъминкунонда бо 3 SWIFT ва интиқоли маълумот ба нуқтаи суроғаи низомии муайян;

г) донишҷӯи имконияти SWIFT ва андозаи хароҷотҳои бонк ва алоқамандии байни инҳо;

Мавзӯи 14. Ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ ва аҳамияти он дар низоми банкдорӣ муосир

14.1. Ҳисоббаробаркунии электронӣ ва аҳамияти он
14.2. Баргариҷаҳои ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ
14.3. Пардохтҳои электронӣ ва мавқеи онҳо дар низоми ҳисоббаробаркуниҳо

14.4. Бизнеси электронӣ дар низоми банкӣ

14.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ

14.6. Саволҳои тестӣ

14.1. Ҳисоббаробаркунии электронӣ ва аҳамияти он

Имрӯз бо пеш рафтани соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ ва дар амал истифодабарии техникаю технологияҳои муосир ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ низ бо пайдо шудани интернету имконияти ба кор бурдани он дар банкдорӣ банкро дар ҳолати тарзи нави хизматрасонӣ – ҳисоббаробаркуниҳои электрониро ҷорӣ намуданд. Содаю манфиатовар будани истифодаи онҳо боиси бо суръати баланд ворид шуданашон дар ғайрияти банкӣ гардид. Ширкату корхонаҳо ва шахсони алоҳида дар ҳолати истифодаи ҳисоббаробаркунии электронӣ гузаштанд.

Ҳоло қисми зиёди ширкату корхона ва шахравандони аврупоию амрикоӣ банкдориро бе истифодаи ҳисоббаробаркунии электронӣ тасаввур карда наметавонанд. Мувофиқи маълумотҳои Ассоциатсияи миллии ҳисоббаробаркуниҳои автомати дохилӣ (National Automated Clearing House Association) соли 1995 дар ИМА 90% пардохтҳои банкӣ ба ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ рост меомад. Маблағи он 533 трлн. долларро ташкил дод, ҳол он ки ҳисоббаробаркуниҳо бо истифодаи чек 73 трлн. доллар ва нақдӣ 2,2 трлн долларро ташкил доданду ҳалос (WWW.WashingtonproFile.org, 7 июли 2003).

Дар ҳолати доштани компютеру интернет ширкат ё шахси алоҳида метавонад онд ба ҳисоббаробаркунии электронӣ бо банки хизматрасон шартнома бандад. Дар шартнома тартиби ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ,

ухдадориро ҷавобгарии тарафҳо ва шумораи махсуси мизоч нишон дода мешавад.

Баъди бастани шартнома ба мизоч калкуляторӣ банкӣ дода шуда, баъдан ба суроғаи ӯ коди махсус барои истифода калкулятор фиристода мешавад. Мизоч бо тартиби дар дастурамали калкулятор нишондодашуда метавонад коди истифодаи онро дигар кунад. Масалан, мизоч метавонад коди аз банк фиристодашударо ба коди худаш, ки аз рӯз, моҳ, соли таваллудаш иборат аст, иваз намояд.

Барои аз суратҳисоби ширкат ё шахси алоҳида гузаронидани маблағи муайян ба суратҳисоби дигар мизочро зарур аст, ки аввал ба сайти банк дарояд. Масалан, сайти банки хизматрасони Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шохигарии Бельгия «WWW.Fortisbank.com» аст.¹¹ Баъди пайдо гардидани саҳифаи аввали сайт мизоч шумораи махсуси дар шартнома буда ва имзои адабии худро дар ҷойҳои муайяншудаи саҳифа гузорад.

Имзои адабӣ бо роҳи ба кор даровардани калкуляторӣ банкӣ ва дар он гирифтани коди шахсии мизоч муайян карда мешавад.

Баъди ин дар оинаи компютер саҳифаи аввали ҳисобномаи мизоч пайдо мешавад, ки дар он шумораи суратҳисоб, маблағи дар он буда, намуҳҳои хизматрасонии банкӣ навишта шудааст. Яъне аз намуҳҳои хизматрасонӣ пардохти банкӣ аст, ки бо роҳи ба болои он бурдану зер кардани ақрабақ варақаи супоришномаи пулдиҳӣ пайдо мешавад. Мизоч дар супоришномаи пулдиҳӣ рӯзи пулгузаронӣ, маблағи пул, ном ва суроғаи ширкат ё шахсони пулгиранда, мақсади пулгузарониро навишта, бо ақрабақ онро тасдиқ намояд. Ҳамин тариқ, он ба банк барои иҷро фиристода мешавад. Мизоч дар ҳолати зарурӣ метавонад нусхаи онро ҷоп карда, дар сохтори ҳисобдорӣ нигоҳ дорад.

¹¹ Шариф Раҳимзода Муомилоти пулӣ ва карз. - Душанбе, 2008

Бонк рӯзи дар супоришномаи пулдиҳи муайяншуда амалиётро иҷро намуда, рӯйнавишти суратҳисобро мефиристанд. Илова ба ин, мизоч имкон дорад бо роҳи дар сайти бонк кушодани саҳфаҳои дигари ҳисобномааш иҷро амалиёти бонкиро назорат кунад. Дар ин саҳифаҳо ҳамаи амалиёти бонкӣ бо суратҳисоб даромаду баромади маблағҳои пулӣ, ному суроғи пултирифтагону пулдодагон, маблағ, пул, рӯзи амалиёт ва мақсади пардохт навишта шудааст.

Бонк метавонад барои ҳимояи суратҳисоб аз амалиёти шахсони дигар худуди маблағгузарониро муайян намояд. Масалан, барои Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шохигарии Белгия ин ҳудуд 2500 евро дар як рӯз буд. Дар ҳолати зиёд будани маблағи пардохт аз ҳудуд бонк талаб мекунад, ки ҳар як амал алоҳида имзо карда шавад. Тартиби муайян намудани ин имзои ададӣ нисбатан мушқилтар аст. Мизоч имкон дорад амалиёти дигарро низ иҷро намояд. Масалан, ӯ метавонад қурби асъори хоричиро дида, асъори дар суратҳисоббударо ба асъори дигар иваз намояд, болоравии фоизи пасандози бонкро ба инобат гирифта, аз суратҳисоби қорӣ маблағи заруриро ба суратҳисоби пасандозӣ гузаронад, оид ба масъалаҳои дигари зарурӣ ба бонк паём фиристал.

Агар мизоч дар ҳона ва ё қойи қораш компютеру интернет надошта бошад, қисми зиёди ин амалиётро ӯ метавонад ба воситаи автоматҳои бонкӣ, ки дар кӯчаҳо гузошта шудаанд, иҷро намояд. Пештар ин автоматҳо барои додани пули нақд ба аҳоли хизмат мекарданд, ҳоло мизоч метавонад иловатан ба амалиёти пулгирӣ автомати бонкиро барои пасандози пул, чопи рӯйнавишти амали иҷрошуда, гузаронидани пул ба суратҳисоби дигар (масалан, ҳангоми додани пули мол, барқ, об ё хизматрасонӣ), чопи рӯйнавишти суратҳисоб ва амалиёти дигар истифода барад.

14.2. Баргариҷаҳои ҳисоббарбаркунҳои электронӣ

Бо мурури замон дар натиҷаи рушди техникаю технологияҳои муосир ва истифодаи васеи он дар фаъолияти бонкӣ гузаштан ба низоми нави ҳисоббарбаркунҳои электронӣ барои бонкҳо қулай ва муфид аст. Баргариҷаҳои ҳисоббарбаркунҳои электронӣ инҳоянд:

- сарфай вақт, яъне барои иҷро амалиёти бонкӣ ба бонк рафта зарур нест, онро аз ҳона ва ё ҳуҷраи қорӣ иҷро кардан мумкин аст;

- сарфай қоғазу вақти қорӣ, яъне зарурати пур кардани ҳуҷҷатҳои зиёд вучуд надорад;

- зиёдшавии имконияти вақти иҷро амалиёти бонкӣ, яъне мизоч метавонад амалиётро ҳар вақте ки хоҳад, новобаста аз вақти қорӣ бонк иҷро намояд: 24 соат (шабонарӯзӣ) ва 7 рӯзи ҳафта, аз он ҷумла рӯзи истироҳату ид;

- васеъшавии мавзеи иҷро амалиёти бонкӣ. Мизоч метавонад ҳангоми зарурати пардохти пул сарфи назар аз қой ё шахри будааш интернетро истифода карда, амалиётро иҷро намояд;

- афзоиши суръати гардишу самаранокии муомилоти пулӣ, зеро акнун мизоч новобаста аз вақту қой будааш амалиёти пардохтиро иҷро менамояд.

Пардохти маҳсулот ва хизматрасонӣ раванди гузаронидани пулҳои муайян дар намууди пули нақд ё ҳуҷҷатҳои лозимӣ тавассути технологияҳои маҳсус ба роҳ монда мешавад.

14.3. Пардохтҳои электронӣ ва мавзеи онҳо дар низоми ҳисоббарбаркунҳо

Моҳияти гуногуни пардохти вучуд дошта, аз ҳам бо хусусиятҳои худ фарқ мекунанд.

Дарачаи баробари (идентификация) тарафҳо гуногун шуда метавонад: аз қомилан махфӣ будан ҳангоми пардохти нақд то баробари пурра ҳангоми пардохт бо қаргаи қарзӣ. Инчунин назорати транзаксия аз методҳои пардохт вобастагӣ дорад.

Рохҳои имконпазирии пардохт дар тичорати электронӣ ба чунин гуруҳҳои сегментӣ тақсим мешаванд:

- пардохти нақд;
- пардохт бо картаи қарзӣ;
- истифодаи телебанк ва технологияи WAP;
- пардохт бо низоми интернет-банкӣ;
- пардохт бо истифодабарии низоми Интернет.

Пардохт бо пули нақд бо хизматрасонии хаткашон, пардохт ва гирифтани моли фармуда аз мағоза, пардохти гузашташудаи интиқол бо истифодаи телеграф ва почта, интиқоли бонкӣ ба роҳ монда мешавад. Дар ин ҳолат харидор метавонад моли пешниҳодшударо тафтиш намояд ва фурушанда соҳиби пули нақд гардад. Вале ин баъзе камбудиҳо низ дорад, ки яке аз онҳо душвор будани дастрасии мол берун аз ҳудуди шаҳр ва гарон будани хароҷот мебошад. Пардохт барои моли фармуда аз методи яқум фарқ надорад. Харидор фармоиши худро дар интернет ҷойгир менамояд ва баъди чанд вақт моли заруриро дастрас менамояд. Дар мавриди истифодаи пардохти гузашташуда моли фармуда бо суроғаи харидор тавассути почта фиристода мешавад. Арзиши мол дар почта дар вақти дастрас кардани он пардохт карда мешавад. Дар ин метод маҳдудияти мавқеи ҷуғрофӣи харидор вучуд надорад. Камбудии ин метод аз он иборат аст, ки мол дар роҳ вайрон шуда бошад. Пардохт бо истифодаи телеграф, почта ва бонк бо усули пештара монанд мебошад, ки аз чунин усул одатан корхонаҳо истифода мебаранд.

Ду намуди картаҳои пардохтӣ мавҷуд аст:

- картаи пардохтӣ, ки дар майдони магнитӣ (чип) pin-код ва дигар ахбор оид ба соҳиби картаи пардохтӣ ҷойгир аст. Чунин намуди картаҳо картаҳои кредитӣ ном доранд. Дар марҳилаи ҳозира картаҳои Visa Master Card ва монанди онҳо васеъ истифода бурда мешаванд.
- картаи пардохтӣ дар лентай магнитӣ ахбор оид ба карта, ҳолати суратхисоб (ҳамёнҳои электронӣ) кайд

карда мешавад. Чунин картаҳоро картаи дебетӣ меноманд.

Моҳияти пардохт тавассути интернет-банк бо суратхисоби бонкист. Ин усул мавҷудияти суратхисоб дар бонкҳои интернетро талаб мекунад. Воридшавӣ ба бонки интернет бо нишондоди логин ва рамз (парол) ба роҳ монда мешавад.

Пардохт барои мол бо истифодаи низоми пардохти электронӣ яке аз роҳҳои беҳтарин ба шумор меравад. Зеро харидор метавонад дар ҷойи дилхоҳ бо истифодаи компютер ва шабакаи интернет маблағгузорӣ намояд.

Интернет, ки барои ҳамаи истеъмолчиён дастрас аст, ба низоми пардохт шартҳои зеринро мегузорад:

- махфият (конфиденсиалӣ) ҳангоми пардохт, харидор бояд донад, ки маълумоти пешниҳодкардаи ӯ фақат барои шахсони ҳуқуқӣ дастрас мегардад;

- саҳеҳӣ - харидор ва фурушанда бояд донанд, ки ҳамаи тарафҳои дар хариду фуруш иштирокдошта шахсони масъул бошад;

- пуррагии ахбор - маълумотро ба ғайр аз харидор ва шахсони масъул дигар ҳеҷ кас тағйир дода наметавонад;

- усули пардохт - имконияти ҳама усулҳои пардохт барои моли харидорикардшуда;

- авторизатсия - ҷараёне, ки низоми пардохт мавҷудияти маблағ дар суратхисоби харидорро муайян менамояд;

- кафолати таҳлили фурушанда - эҳтимолияти хатар, ки вобаста ба бозгашти маҳсулот ба вучуд меояд, бояд бо ҳуҷҷатҳои маҳсус бо ҳама ташкилотҳои лозима ба мувофиқа оварда шавад;

- пардохти хурдтарин барои трансаксия - пардохт барои коркарди трансаксияи супориш ва пардохти маҳсулот ба нархномаи он медарояд. Бинобар ин поёнравии нархи трансаксия рақобати низоми пардохтиро зидд менамояд;

- бозьгимодӣ - системаи пардохт бояд дастрасин зӣёд ва шохое надоста бошад, ки дар ҷараёни кор ба нуқсон оварда расонад;

- масштабронӣ - афзудани миқдори фурушандагону харидорон, ки низоми пардохтро истифода мебаранд, набояд ба вайроншавии инфраструктура оварда расонад;

- кулай ва содагӣ - ҷараёни пардохт чун пардохтҳои одӣ бояд сода бошад.

Қартаи пардохтӣ - ин маводи пардохтии шахсӣ буда, шароити пардохти ғайринақдӣ маҳсулотро фароҳам меоварад. Инчунин бо қартаи пардохтӣ имконияти гирифтани пули нақд аз бонкаматҳо мавҷуд аст. Вазифаи асосии қартаи пардохтӣ таъминкунандаи махфии маълумот оид ба соҳиби қарта аст. Иҷроӣ ҳолатҳои пардохт, ки дар ҷараёни хизматрасонии қартаҳои пардохтӣ ба миён меоянд, бонк эминент яъне бонке, ки қартаи пардохтиро ҷоп кардааст, ба уҳда дорад. Бинобар он қартаҳои пардохтӣ дар давоми истифодаи он ҳамчун моликияти ин бонк ба шумор мераванд. Хусусияти уҳдадорӣ бонк-эминент аз намуди қартаҳои пардохтӣ иборат аст (Viza- электрон, классик gold ва ғайра). Ҷараёни тасдиқунии фуруш ё интишори пули нақд авторизатсия номида мешавад. Барои ин нуқтаи хизматрасонӣ ба бонк дархост мефиристад, ки ӯ бояд салоҳияти дорандаи қартаи пардохтиро тасдиқ намояд. Масалан, чунин амалиёт дар банкоматҳо тариқи ворид кардани pin- код ба амал бароварда мешавад. Яке аз рохҳои авторизатсия ин аз истифодаи POS (Point OF Sale) иборат аст. Дар ин ҳолат қартаи пардохтӣ ба терминал аз ҷониби фурушанда ҷойгир карда мешавад.

Pin-коди қартаи пардохтӣ тавассути таҷҳизоти дигар ба таври пинҳонӣ аз ҷониби харидор ворид карда мешавад. Ҷараёни авторизатсия ба таври автоматикӣ ба амал меояд. Чунин амалиёт дар мавриди аз банкомат дастрас кардани пули нақд низ гузаронида мешавад.

Одатан банк-эминент бо фаъолияти кабули қартаҳои пардохтӣ аз ҷониби корхонаҳои савдо ва хизматрасонӣ

машғул нестанд. Ин амалиётро бонк - эквайер иҷро менамояд. Вазифаи асосии бонк-эквайер аз амалиётҳои авторизатсия, гузаронидан ба суратҳисоби фурушанда барои мол ва хизматрасонӣ ва монанди онҳо иборат аст. Дар баъзе мавридҳо бонк - эминент вазифаи бонк-эквайерро низ иҷро менамояд.

Истифодаи қартаҳои пардохтӣ барои гузаронидани амалиёти пардохтӣ тавассути интернет дорои камбудихои техникӣ мебошад. Дар интернет на ҳамаи амалиётҳои авторизатсиониро истифода бурдан мумкин аст. Дар ин ҷода амалиётҳои роҳзанҳои компютери (хакерҳо) бояд маҳсус қайд намуд. Дар баъзе мавридҳо бо истифодаи қартаҳои пардохтӣ хариди мол маҳдуд карда шудааст. Аз тарафи дигар, дар ҷараёни харид бо қартаҳои пардохтӣ бонк- эквайер барои хизматрасонии худ ғоизӣ муайян мегирад. Аз ин лиҳоз, барои харидор истифодаи қартаҳои пардохтӣ на он қадар самаранок мебошад. Вактҳои охир дар шабакаи интернет чекҳои электронӣ ва пулҳои электронӣ васеъ истифода бурда мешаванд. Дар Федератсияи Россия яке аз низомиҳои пардохт- WebMoney ва PayCash ба шумор мераванд. Низоми WebMoney дар бонк суратҳисоби худро дорад, ки одатан чекҳои электрониро ба пули нақд мефурушанд. Тавассути чекҳои электронӣ муштарӣ ба ҳамёни электронии худро пули электронӣ мегузаронад.

14.4. Бизнеси электронӣ дар низоми бонкӣ

Бизнеси электронӣ тавассути бонкҳои тичоратӣ ин яке аз намудҳои бизнеси байналхалқиест, ки бо истифодаи технологияҳои нави ҳисоббаробаркунӣ ва истифодаи технологияҳои наватрини иттилоотӣ дар ташкили муносибатҳои молиявӣ ҳоҷагӣ бо шарикон ва мизочон ба роҳ монда мешавад.

Яке аз усулҳои пешбурди бизнеси электронӣ ин системаи (низоми) тичоратии электронии бонкӣ аст. Вай соҳтори паҳнгардидаи пешбурди бизнеси электрониро дар ду самт дар бар мегирад.

1. «Бизнеси истеъмолкунанда» - бахши истеъмолӣ;

2. «Бизнес-бизнес» - бахши байнкорпоративӣ (байнифирмавӣ);

Ин омил дар шароити имрӯза дар муносибат бо бозорҳои дохилӣ байналқалқии асёр васеъ истифода мешавад. **Тичорати электронӣ** ин консепсияи умумиест, ки тамоми шаклҳои амалиётҳои хизматрасонӣ бо роҳи электронӣ тавассути истифодаи шабакаҳои телекоммуникатсионӣ сурат мегирад. Чунин амалиётҳо дар миёни ширкатҳо ва супоришдиҳандагони онҳо ё миёни ширкатҳо дар муассисаҳои давлатӣ ба роҳ монда мешаванд.

Тичорати электронӣ фаъолияти хеле густурдаро дар бар мегирад:

- маркетинг, савдо ва мусоидат барои фуруш;
- савдои пешакӣ, қарордодҳои пешакӣ;
- маблағгузорӣ ва сугуртакунӣ;
- амалиётҳои тичоратӣ, фармоиш, қабулкунӣ, пардохти маблағ;
- хизматрасонӣ ва нигоҳдории маҳсулот; коркарди муштараки маҳсулот;
- тақсими маҳсулоти муштарақ;
- истифодаи хизмати умумӣ ва ҷузъӣ;
- маъмурияти тичорат (консессияҳо, иҷозатномаҳо, андоз, гумрук ва ғ); нақлиёт, техникаи интиқол ва таъминот;
- фуруши автоматиҳои маҳсулоти электронӣ, ҳисоботи бухгалтерӣ, ҳалли масъалаҳои баҳснок.

Бизнеси электронӣ (electronic business ё Business, e-business) мубодилаи молу ҳадамот дар байни корхонаҳо, гурӯҳҳо ва шахсони алоҳида бо татбиқи технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ мебошад.

Усулҳои бизнеси электронӣ имконият медиҳад, ки ширкатҳо равандҳои дохилӣ ва беруниро бо ҳам алоқаманд намуда, бо молфиристондагон ва шарикон зич ҳамкорӣ намоянд, пурра дархости мизочонро қонеъ гардонанд.

Ин намууди бизнес назар ба тичорат одӣ буда, аксаран чунин мафҳумҳоро бо тичорати электронӣ яхела медонанд, ки ин хатост.

Тичорати электронӣ дар худ равандҳои берунаро дар бар мегирад, ки ба фуруши маҳсулот, маркетинг, хизматрасонии мизочон, фиристондани ашёи хом барои истеҳсолот, масрафҳои гуногуни истифодабарӣ алоқаманд мебошад.

Бизнеси электронӣ дар худ тичорати электронӣ, равандҳои дохилии истеҳсолот; идоракуни захираҳо, коркарди маҳсулот, таваккалкунии менеҷментӣ, идоракунии дониш, молия ва захираҳои инсониро дар бар мегирад.

Бозори электронӣ - маҷмӯи иштирокчиён ва ҷараёни муносибати онҳо буда, аз рӯи қонуниятҳои муайян дар марҳилаҳои рушди сохтори иттилоотӣ, система ва технологияҳои иртиботӣ муайян карда мешавад.

Дар тичорати электронӣ ду табақа аз якдигар фарқ карда мешавад:

- инфрасохтор;
- фаъолияти иқтисодӣ.

Инфрасохтори Интернет аз шабакаи глобалӣ дар базаи компютерҳои фардӣ иборат буда, асоси физикии тичорати электрониро ташкил менамояд. Дар ин ҷода мавҷудияти барномаҳои компютерӣ аҳамияти хосса дорад.

Табақаи фаъолияти иқтисодӣ низ ба ду гурӯҳ тақсим мешавад. Яке аз онҳо трансаксия дар шабакаи интернет бо ҷалб намудани миёнаравҳо ва дигараш шартномаҳои бевосита дар ҳолати on-Line мебошад.

Фаъолнокии тичоратӣ дар фазои бозор ба чор омил муайян карда мешавад:

- Инфрасохтори ҳамохангӣ;
- Фазои бозаргонӣ;
- Механизмҳои трансаксионӣ;
- Роҳҳои дастрас кардани мол.

Фазои бозаргонӣ бо роҳҳои дастрас кардани мол аз рӯи нишондодҳои муайян амалӣ гардонида мешавад.

Моделҳои тичоратии электронӣ.

Хукума т	Хукумат G2GҶамоаҳангсозӣ/к ам кардани хароҷот	Тичорат G2B Иттилоот/па ст кардани хароҷот	Муштарӣ G2CИттилоот/пас т кардани хароҷот
Тичорат	B2GСавдон электронӣ/хариди давлатӣ	B2BСавдон электронӣ/ созишномаи байни тоҷирон	B2CТичорати электронӣ/савдон ҷаҳона
Муштарӣ	C2G-андозбандӣ	C2B-савдон электронӣ созишномаи тиҷоратӣ байни муштарӣ ва корхонаҳо	C2CСавдон электронӣ/ауксион ҳо

Вобаста ба гурӯҳҳои бугуни истеъмолгарон таснифот аз рӯи ҷунин категорияҳо гузаронида мешавад.

- Бизнес барои бизнес (B2B) Business to Business;

Ба ин гурӯҳ таъкилотҳои тичоратӣ мансубанд. Дар ин гурӯҳ Интернет барои равоиб истифода бурда мешавад. Қисми зиёди созишномаҳои тичоратӣ электронӣ ба ин гурӯҳ тааллуқ доранд.

- Бизнес барои истеъмолгарон (B2B) Business to Consumer;

Тичорат барои муштарӣ. Дар ин гурӯҳ фурушандаи мол ё хизматрасон корхонаи тичоратӣ буда, муштарӣ ин шахси алоҳида мебошад. Ба ин гурӯҳ мағозаҳои электронӣ ва корхонаҳои мансубанд, ки тавассути тичорати электронӣ хизматрасонии гуногунро ба роҳ мемонанд, монанди бонкҳои электронӣ, хизматрасонии брокерӣ, фармоиш ва хариди ҷингҳо, хизматрасонии сайёҳӣ, таҳсилоти фосилавӣ ва ғайра.

- Бизнес барои давлат (B2G) Business to Government;

Тичорат барои давлат. Шартнома барои корхонаҳои тичоратӣ ва таъкилотҳои давлатӣ баста мешавад.

- Давлат барои бизнес (G2B) - Government to Business;

Давлат барои тичорат. Тичорати электронӣ барои табодули ахбор ва кам кардани хароҷотҳо, пеш аз ҳама, барои гардиши ҳуҷҷатҳо истифода мешавад.

- Давлат барои давлат (C2G)- Consumer to Government;

Муштарӣ ба давлат. Яке аз иштирокчиён шахси алоҳида буда, диғараш сохтори давлатӣ мебошад.

- Давлат барои шаҳрвандон (G2C)- Government to Consumer;

Давлат барои муштарӣ. Ҳоло дар сатҳи назариявӣ қарор дорад. Оянда дар ин модел пардохти гуногуни иҷтимоӣ пешбинӣ карда шудааст.

- Давлат барои давлат (G2G) – Government;

Дар ин модел корхонаҳои давлатӣ бо истифодаи тичорати электронӣ барои хариди мол ва ё хизматрасонӣ шартномаҳои гуногун мебандад.

Дар тичорати анъанавӣ (of-line) ҳамаи тартибдиҳандаҳои мол, хизматрасонӣ ва субъектҳои физикӣ ба шумор мераванд.

Дар тичорати электронии соф ((of-line)) ҳамаи ченакҳо ададӣ (цифровӣ) буда, дар диғар ҳолатҳо тичорти электронии омехта ҷой дорад. Харидани китоб аз сайти (www.ozn.ru) тичорати электронии соф шуда наметавонад, зеро дастрас кардани китоб тавассути почта ба роҳ монда шудааст. Дастрас кардани барномаи компютерӣ аз сайти www.egghead.com тичорати софӣ электронӣ аст.

Намудҳои бизнеси электронӣ

Ба намудҳои асосии соҳибқориҳои электронӣ инҳо дохил мешаванд:

- Майдончаҳои электронии савдо (интернет-биржаҳо, ауксионҳо, каталогҳои мол ва ҳадамотҳо);

- Идоракунии электронии харидҳо;

- Шабакаҳо (корпоративӣ, иттилоотӣ, тичоратӣ, фардӣ);

- Ташкилот, мундариҷа ва хадамоти шабакаҳои глобалӣ ҷамъияти (операторҳои шабакаҳо корро иҷро менамоянд);
- Хадамотҳои молиявӣ (системаҳои пулпардохти интернетӣ, нуктаҳои мубодила, интернет-банк, онлайн-трейдинг);
- Бунёди маблағгузорӣ;
- Интернет-мағозаҳо;
- Контент-лоиҳаҳо (сомонаҳо бо мақсади тарғиби бизнес бо итилоот мизоҷонро ҷалб менамоянд);
- Миёнаравҳои иттилоотӣ (каталогҳо, рейтингҳо, системаҳои ҳусуҷӣ);
- Бизнес-иттилоот дар интернет (интернет - нашіриёт, сомонаҳои навигариро);
- Интернет-маркетинг (ҳаракати сомона дар системаҳои ҳусуҷӣ) бизнеси тарғиботӣ;
- Хадамоти алоқа ва воситаҳои муомила;
- \$WEB-мастеринг (бунёди сомонаҳо, барномасозӣ, дизайн, ҷарх задани сомонаҳо);
- MLM - ё ин ки маркетинги шабакавӣ (шакли кушодани савдои ҷакаи гайримағозавӣ);
- Коркарди таъминоти барномавӣ ва молҳои рақамӣ;
- Хадамоти сервис-провайдерҳо (фиристонандаи хадамоти шабакавӣ, фиристонандаи хостинг, доменҳо);
- Пешниҳодоти хадамот (таълимоти фосилавӣ, китобхонаи шабакавӣ, тандурустии электронӣ, интернет-консалтингҳо ва ғайра);
- Бизнеси бозиҳои бурднок дар шабакаҳо (казинои виртуалӣ, идораи букмекерӣ, тотализаторҳо, лотореяҳо);
- Биржаҳои меҳнатӣ (агентӣ оид ба кор қабулкунӣ);
- Барномаҳои ҳамкорӣ (аффилат-барномаҳо ва ғайра);
- Интернет-лизинг.

Афзалияти ташкили бизнеси электронӣ хеле калон мебошад.

Дар ИМА ширкатҳои General Motors, Daimler Chrysler ва Ford ва ширкати авиатсионӣ биржаи

электронӣ гузаронида, 78%-и бозори ҷаҳонии маҳсулоти хурро соҳиб гардидаанд. Баъди гузаштани як муддати кӯтоҳ 3 ширкати металлургӣ Weirton Steel LTV Steel Co ва Steel Dynamics маблағгузории аввалини сервери MetalSite шуданд, ки ба ин ташкили ауксионҳои электронӣ дар бозори амудӣ нақши муҳим бозид. Бо ҷунин тарз ба фуруш баровардани маҳсулот масрафро кам намуда, ба ширкатҳои истеҳсолкунанда даромади зиёд меорад.

14.5. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Ҳисоббарбаркунии электронӣ ва аҳамияти он дар шароити имрӯза.
2. Бизнеси электронӣ дар низоми бонкӣ чӣ аҳамият дорад?
3. Усулҳои асосии пешбурди бизнеси электронӣ кадомҳоянд?
4. Бартариятҳои ҳисоббарбаркунии электронӣ дар ҷист?
5. Афзоиши суръати гардишу самаранокии муомилоти пулӣ аз чӣ вобаста аст?
6. Зиёдшавии имконияти вақти иҷрои амалиёти бонкӣ аз чӣ вобаста аст?
7. Мавқеи ҳисоббарбаркунии электронӣ дар шароити муосир.
8. Афзалиятҳои бизнеси электронӣ дар бонк.
9. Дар пардохтҳои электронӣ нақши кадом ташкилот калон аст?
10. Афзалиятҳои бизнеси электронӣ кадомҳоянд?
11. Дар тичорати электронӣ чанд табақа мавҷуд аст?

Мавзӯи 15. Асосҳои ҳукукии низоми пардохтҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сохтори он

- 15.1. Мазмун ва моҳияти низоми пардохтӣ
- 15.2. Ташкили ҳисоббарбаркунӣ ва пардохтҳои байнибонкӣ
- 15.3. Танзим ва назорати низоми пардохтҳои байнибонкӣ
- 15.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ
- 15.5. Саволҳои тестӣ

15.1. Мазмун ва моҳияти низоми пардохтӣ

Асоси қонунии доштани ҳисоббарбаркунӣю пардохтҳо дар ҳар як кишвар вобаста ба анъанаву сатҳи пешравии иқтисодӣташ соҳиби низоми пардохтҳои муайян аст.

Низоми пардохтӣ ё «платёжная система» ин ташкили маркази ҳисоббарбаркунӣ, муайян намудани тартибу қоидаҳои ҳисоббарбаркунии байни бонкҳо, байни ширкатҳо, байни одамони алоҳида ва давлатро дар бар мегирад.

Низоми пардохтӣ яке аз масъалаҳои асосии ғайриқарбӣ ҳар як бонки тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзидҳии хурд ба ҳисоб меравад. Дар ин масъала Бонки миллии Тоҷикистон масъули низоми пардохтӣ буда, роҳбарии ташкил ва таъмини рушди низоми самаранокӯ бозғимодӣ пардохтҳо, клиринг ва ҳисоббарбаркунӣро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба уҳда дорад. Бо ин мақсад Бонки миллии Тоҷикистон бояд масъалаҳои зеринро ба роҳ монанд:

а) ба ҳамкории мутақобилаи низоми ҳисоббарбаркунӣ ва клиринг бо низомиҳои дахлдори дигар, ки ба биржаҳо, бозори коғазҳои қиматнок алоқаманданд, мусоидат намоянд;

б) таҳияи усулу технологияҳои нави ҳисоббарбаркунӣ ва интиқоли маблағҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнокро ба роҳ монанд;

в) барои ҳамкорӣ байни иштирокчиён дар рушди низоми пардохт ва хизматрасонии пулӣ шароит фароҳам

меорад. Бонкҳои тижоратӣ метавонанд бо мувофиқаи Бонки миллии Тоҷикистон низоми муштаракӣ клирингро барои интиқоли маблағ, дигар воситаҳои пардохт ва ҳисоббарбаркунӣҳо таъсис диҳанд ва Бонки миллии Тоҷикистон бо санадҳои меъёрии ҳукукии худ қоидаву усулҳои идоракунӣ ин низоми, аз ҷумла шаклҳои ҳисоббарбаркунӣро мукаммал мекунад.

Бонкҳои тижоратӣ дар сурати набудани низоми муштаракӣ клиринг ҳисоббарбаркунӣ байнибонкӣро бо мувофиқаи тарафҳо ё мутобики амалияи байналмилалӣ анҷом медиҳанд, ки ҳамаи ин таҳти назорати доимӣ қарор дода мешавад.

15.2. Ташкили ҳисоббарбаркунӣ ва пардохтҳои байнибонкӣ

Ташкили ҳисоббарбаркунӣ ва пардохтҳои байнибонкӣ яке аз вазифаҳои муҳим ва асосии ҳар як бонки тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ ба ҳисоб меравад. Зеро асоси самаранок ғайриқарбӣ қардани бонк ин дар сари вақт иҷро қардани уҳдадорӣҳо дар ҳолатҳои ҳисобу китоб, пардохти ҳақи ғойи амонатгузорон, пардохти пасандозҳои муҳлаташон ба анҷомрасида ва дигар супоришҳои мебошад, ки шахсони ҳукукии дар бонк суратхисобдор барои анҷом додани амалиёти хариду фуруш хангоми интиқоли маблағ аз як суратхисоб ба суратхисоби дигар ба бонк супориш медиҳанд. Бонки миллии Тоҷикистон метавонад оид ба амалӣ намудани пардохтҳои байнибонкӣ хизмат расонад. Барои ташкили низоми клиринги байнибонкӣ ва дигар шаклҳои ҳисоббарбаркунӣ мувофиқи санадҳои меъёрии ҳукукии қабулкардашуда мусоидат намояд. Бонкҳои тижоратӣ барои муҳлатҳои қарзидҳӣ пардохтҳо дар Бонки миллии Тоҷикистон ҷавобгар мебошанд. Дар сурати бо айби бонки тижоратӣ зидда аз муҳлати пешбинишуда таъхир ёфтани пардохт Бонки миллии Тоҷикистон вазифадор аст, ки барои ҳалли ин масъала мусоидат намояд.

15.3. Танзим ва назорати низоми пардохтҳои байнибонкӣ

Танзим ва назорати низоми пардохтҳои байнибонкӣ яке аз вазифаҳои асосии Бонки миллии Тоҷикистон ва

худи бонкҳои тичоратӣ мебошад, ки ин амалро анҷом медиҳанд. Бонки миллии Тоҷикистон метавонад бо мақсади таъмини эътимоднокии низоми пардохтҳои байнибонкӣ хизматрасониҳоеро, ки бонкҳои тичоратӣ ва ӯ таъминкунандагони хизматрасониҳои пулӣ оид ба ирсол ва қабули супоришномаҳои пардохтӣ, чеқҳо, интиқоли маблағҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнок ба суратҳисоби онҳо ӯ мизоҷонашон иҷро мекунанд, танзим ва назорат менамояд. Инчунин низоми зеринро ташкил намуда, фаъолиятшонро таъмин ва барои ташкилу танзими онҳо иҷозатнома диҳад, бақайдгирӣ ва назорати инҳоро ба роҳ монанд:

- а) клиринг, ҳисоббарбаркуниҳо ва амалиёти дигар бо пули миллий ва асъори хориҷӣ;
- б) клиринг, ҳисоббарбаркуниҳо ва амалиёти дигар бо коғазҳои қиматнок;
- в) клиринг, ҳисоббарбаркуниҳо ва амалиёти дигар бо рӯи (ё мубодилаи коғазҳои қиматнок) ҳар гуна асъор дар муқоиса бо пардохтҳои дигар (ё мубодилаи коғазҳои қиматнок) бо асъори дигар.

Бонки миллии Тоҷикистон ҳисоббарбаркунии ғайринақдиро муайян намудҳои ҳуҷҷатҳои пардохтиро, ки барои ҳисоббарбаркунии ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, тасдиқ мекунанд. Талаботи ҳадди ақал оид ба бозғимодӣ ва таъмини амнияти ҳисоббарбаркуниҳои электронӣ, интиқоли маблағҳо, низоми клиринг, интернет-бонкинг, инчунин таъмини амнияти иттилооти бонкиро муқаррар намояд. Ҳамаи тартиби ҳисоббарбаркуниҳо чӣ бо пули миллий ва чӣ бо асъори хориҷӣ аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон муайян карда мешаванд. Бонки миллии Тоҷикистон сиёсати низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян мекунанд ва мониторинги амалӣ гардонидани онро анҷом медиҳад.¹²

Пардохти маҳсулот ва хизматрасонӣ раванди гузаронидани пулҳои муайян дар намуни пули нақд ӯ

ҳуҷҷатҳои лозимӣ тавассути технологияҳои махсусро ба роҳ мемонад.

Моҳияти гуногуни пардохтӣ вучуд дошта, аз ҳам бо хусусиятҳои худ фарқ мекунанд.

Дараҷаи баробари (идентификация) тарафҳо гуногун шуда метавонад: аз қомилан махфӣ будан ҳангоми пардохти нақд то баробари пурра ҳангоми пардохт бо картаи қарзӣ. Инчунин назорати транзаксия аз методҳои пардохт вобастагӣ дорад.

Роҳҳои имконпазирӣ пардохт дар тичорати электронӣ ба чунин гуруҳҳои сегментӣ тақсим мешаванд: -пардохти нақд;

-пардохт бо картаи қарзӣ;

-истифодаи телебанк ва технологияи WAP;

- пардохт бо низоми интернет-бонкинг;

- пардохт бо истифодабарии низоми Интернет.

Пардохт бо пули нақд бо хизматрасонии ҳатқашон, пардохт ва гирифтани моли фармоишдода аз мағоза, пардохти гузашташудаи интиқол бо истифодаи телеграф ва почта, интиқоли бонкӣ ба роҳ монда мешаванд. Дар ин ҳолат харидор метавонад моли пешниҳодшударо тафтиш намояд ва фурушанда соҳиби пули нақд гардад. Вале ин баъзе камбудҳои низ дорад, ки яке аз онҳо дуншвор будани дастрас намудани мол ба ҳудуди берун аз шаҳр ва гарон будани хароҷот мебошад. Пардохт барои моли фармуда аз методи яқум фарқ надорад. Харидор фармоиши худро дар интернет ҷойгир менамояд ва баъди чанд вақт моли заруриро дастрас менамояд. Дар мавриди истифодаи пардохти гузашташуда моли фармуда бо суроғаи харидор тавассути почта ғайристода мешаванд. Арзиши мол дар почта дар вақти дастрас кардани он пардохт карда мешаванд. Дар ин метод маҳдудияти мавқеи ҷуғрофӣ харидор вучуд надорад. Камбудии ин метод аз он иборат аст, ки мол метавонад дар роҳ вайрон шавад. Пардохт бо истифодаи телеграф, почта ва бонк бо усули пештара монанд буда, аз чунин усул одатан корхонаҳо истифода мебаранд.

Ду намуни картаҳои пардохтӣ мавҷуд аст:

¹² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ»

- картаи пардохтӣ, ки дар майдони магнитӣ (чип) pin-код ва дигар ахбор оид ба соҳиби картаи пардохтӣ ҷойгир аст. Чунин намуни картаҳо картаҳои кредитӣ ном доранд. Дар марҳилаи ҳозира картаҳои Visa Master Card ва монанди онҳо васеъ истифода бурда мешаванд.

-картаи пардохтӣ, ки дар лентаи магнитӣ ахбор дар бораи карта, ҳолати суратхисоб (ҳамаҳои электронӣ) қайд карда мешавад. Чунин картаҳо ро картаи дебетӣ меноманд.

Моҳияти пардохт тавассути интернет-банк бо суратхисоби банкист. Ин усул мавҷудияти суратхисоб дар бонкҳои интернетро талаб мекунад. Воридшавӣ ба бонки интернет бо нишондоди логин ва рамз (парол) ба роҳ монда мешавад.

Пардохт барои мол бо истифодаи низоми пардохти электронӣ яке аз роҳҳои бехтарин ба шумор меравад. Зеро харидор метавонад дар ҷойи дилхоҳ бо истифодаи компютер ва шабакаи интернет маблағгузорӣ намояд.

Интернет, ки барои ҳамаи истеъмолчиён дастрас аст, ба низоми пардохт шартҳои зеринро мегузорад:

-махфият (конфиденсиалӣ) хангоми пардохт, харидор бояд донанд, ки маълумоти пешниҳодкардаи ӯ фақат барои шахсони ҳуқуқӣ дастрас мегардад;

-саҳеҳият - харидор ва фурушанда бояд донанд, ки ҳамаи тарафҳои дар хариду фуруш ширкаткунанда шахсони масъул бошанд;

- пуррагии ахбор - маълумотро ба ғайр аз харидор ва шахсони масъул, дигар ҳеч кас тағйир дода наметавонад;

- усули пардохт - имконияти истифодаи ҳамаи усулҳои пардохт барои моли харидорӣ кардашуда;

- авторизатсия - ҷараёност, ки низоми пардохт дар суратхисоби харидор мавҷудияти маблағро муайян менамояд;

- кафолати таҳдиди фурушанда - эҳтимолияти хатар, ки вобаста ба бозгашти маҳсулот ба вучуд меояд, бояд бо ҳуҷжатҳои махсус бо ҳама ташкилотҳои лозима ба мувофиқа оварда шавад;

- пардохти хурдтарин барои трансаксия - пардохт барои коркарди трансаксияи сулорш ва пардохти

маҳсулот ба нархномаи он медарояд. Бинобар ин поёнкарии нархи трансаксия рақобати низоми пардохтиро зиёд менамояд;

- бозғимод - системаи пардохт бояд дастрасии зиёд ва шояҳое надолшта бошад, ки дар ҷараёни кор ба нуқсон биварад;

- масштабронӣ - афзудани микдори фурушандагону харидорон, ки низоми пардохтро истифода мебаранд, набояд ба вайроншавии инфраструктура оварда расонад;

- кулай ва содагӣ - ҷараёни пардохт чун пардохтҳои одӣ бояд сода бошад.

Қартаи пардохтӣ ин маводи пардохтии шахсӣ буда, шароити пардохти ғайринақдӣ маҳсулотро фароҳам меоварад. Инчунин бо қартаи пардохтӣ имконияти гирифтани пули нақд аз бонкаматҳо мавҷуд аст. Вазифаи асосии қартаи пардохтӣ таъминкунандаи махфии маълумот оид ба соҳиби қарта аст. Иҷрои ҳолатҳои пардохтӣ, ки дар ҷараёни хизматрасонии қартаҳои пардохтӣ ба миён меоянд, бонк эмингент яъне бонки қартаи пардохтиро ҷопнамуда ба уҳда дорад. Бинобар он қартаҳои пардохтӣ дар давоми истифодаи он ҳамчун моликияти ин бонк ба шумор мераванд. Ҳусусияти уҳдадорӣ бонк-эмингент аз намуни қартаҳои пардохтӣ иборат аст (Visa- электрон, классик gold ва ғайра). Ҷараёни тасдиқкунии фуруш ё интишори пули нақд авторизатсия номида мешавад. Барои ин нуқтаи хизматрасонӣ ба бонк дархост мефиристад, ки ӯ бояд салоҳияти дорандаи қартаи пардохтиро тасдиқ намояд. Масалан, чунин амалиёт дар бонкаматҳо тариқи ворид кардани pin- код ба амал бароварда мешавад. Яке аз роҳҳои авторизатсия ин аз истифодаи POS (Point OF Sale) иборат аст. Дар ин ҳолат қартаи пардохтӣ ба роз-терминал аз ҷониби фурушанда ҷойгир карда мешавад.

Pin-коди қартаи пардохтӣ тавассути таҷхизоти дигар ба таври пинҳонӣ аз ҷониби харидор ворид карда мешавад. Ҷараёни авторизатсия ба таври автоматикӣ ба амал меояд. Чунин амалиёт дар мавриди аз банкомат дастрас кардани пули нақд низ гузаронида мешавад.

Одатан банк-эмитент бо фаъолияти кабули картаҳои пардохтӣ аз ҷониби корхонаҳои савдо ва хизматрасонӣ машғул нестанд. Ин амалиётиро банк - эквайер иҷро менамояд. Вазифаи асосии банк - эквайер аз амалиётҳои авторизатсия, гузаронидан ба суратҳисоби фурушанда барои мол ва хизматрасонӣ ва монанди онҳо иборат аст. Дар баъзе мавридҳо банк - эмитент вазифаи инчунин банк-эквайерро низ иҷро менамояд.

Истифодаи картаҳои пардохтӣ барои гузаронидани амалиёти пардохт тавассути интернет дорои камбудиҳои техникӣ мебошад. Дар интернет на ҳамаи амалиётҳои авторизатсиониро истифода бурдан мумкин аст. Дар ин ҳола амалиётҳои роҳзанҳои компютерӣ (хакерҳо)-ро бояд маҳсус қайд намул. Дар баъзе мавридҳо бо истифодаи картаҳои пардохтӣ хариди мол маҳдуд карда шудааст. Аз тарафи дигар, дар ҷараёни харид бо картаҳои пардохтӣ банк- эквайер фоизи муайян барои хизматрасонии худ мегирад. Аз ин лиҳоз барои харидор истифодаи картаҳои пардохтӣ на он қадар самаранок мебошад. Вақтҳои охир дар шабакаи интернет чекҳои электронӣ ва пулҳои электронӣ васеъ истифода бурда мешаванд. Дар Федератсияи Россия яке аз низомиҳои пардохт- WebMoney ва PayCash ба шумор мераванд. Низоми WebMoney дар банк суратҳисоби худро дорад, ки одатан чекҳои электрониро ба пули нақд мефурушанд. Тавассути чекҳои электронӣ муштарӣ ба ҳамени электронии худ пули электронӣ мегузаронад.

15.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Мазмун ва моҳияти низоми пардохтҳо чиро ифода мекунад?
2. Мақомоти асосии назораткунандаи низоми пардохтҳо чист?
3. Бонки миллии Тоҷикистон барои самаранокии низоми пардохтҳо кадом масъалаҳоро ба роҳ меонад?
4. Низоми муштаракӣ клирингӣ чӣ гуна низоми аст?
5. Ташкили ҳисоббарбаркунӣ ва пардохтҳои байнибонкӣ чӣ маъно дорад?
6. Танзим ва назорати низоми пардохтҳои байнибонкӣ чист?

7. Ҳисоббарбаркунии клирингӣ чист?

8. Тартиби ҳисоббарбаркунии клирингӣ чӣ гуна сурат мегирад?

9. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои ҳисоббарбаркунии ғайринақдиро кӣ муайян мекунад?

Мавзӯи 16. Низоми пардохтӣ ва роҳҳои асосии мукаммалгардонии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

16.1. Қисматҳои асосӣ ва сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон

16.2. Сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон

16.3. Амалиёти пардохтӣ ва таҳлили гардиши онҳо дар сохтори бозорӣ

16.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

16.5. Саволҳои тестӣ

16.1. Қисматҳои асосӣ ва сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Низоми пардохтӣ яке аз қисмҳои асосии низоми молиявии давлат ба ҳисоб рафта, дар айни замон пардохтҳои гуногуни байнибонкӣ, байналмилалӣ ва дигар амалиёти интиқоли дар дохили иқтисодиёти кишвар тавассути бонкҳои тижоратӣ ва Бонки миллии Тоҷикистон ва дигар ташкилоту муассисаҳои молиявии кишвар ба воситаи системаи СВИФТ иҷро карда мешаванд.

Яке аз манбаъҳои асосии таъсиси низоми молиявии мамлакат низоми пардохт ба шумор меравад. Бинобар ин, Бонки миллии Тоҷикистон барои рушди низоми пардохт дар Тоҷикистон таваҷҷуҳи хосса зоҳир менамояд.

Низоми пардохт ин низоми технологияҳои ба ҳам алоқаманд ҷиҳати амалигардонии ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар байни бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ мебошад. Низоми пардохт ва фаъолияти он дар зери роҳбарии Бонки миллии Тоҷикистон ба роҳ монда шуда, муносибатҳои тарафайни иштирокдорони он бо санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрии

Бонки миллии Тоҷикистон ва шартномаҳои мувофиқи тарафайн басташуда, ба танзим дароварда мешавад.

Вазифаи асосии низоми пардохт амалигардонии интиқоли маблағҳои пулӣ миёни бонки интиқолдиҳанда ва бонки қабулкунанда мебошад, ки тавассути ҳисобҳои муросилотии дар муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон кушодашуда сураат мегирад.

Ҳуҷати асосии пардохтии ҳисоббарбаркунҳои байнибонкӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон супоришномаи пардохт мебошад (Навъи ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар Дастурамали № 112 «Дар бораи ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян карда шудааст).

Рох ва тартиби ба ҷо овардани ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ байнибонкӣ дар Низомномаи № 98 «Дар бораи ташкили ҳисоббарбаркунҳои байнибонкӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян гардидааст.

Ҳисоббарбаркунҳои байни бонкҳои тичоратӣ ва бахшҳои онҳо метавонанд бо роҳҳои зерин анҷом дода шаванд:

- тавассути ҳисобҳои (зерҳисобҳои) муросилотии дар муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон кушодашуда;
 - тавассути муносибатҳои мустақими муросилотӣ, яъне ба воситаи ҳисобҳои муросилотиё, ки бонкҳои тичоратӣ байни яқдигар кушодаанд, бидуни муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон;
 - тавассути зерҳисобҳои дохилипабакавӣ, яъне ҳисоббарбаркунҳои байни бахшҳои тобеи як бонк.
- Бонкҳои тичоратӣ дар як вақт метавонанд бо яқчанд роҳ ҳисоббарбаркунҳои байнибонкиро анҷом диҳанд, аммо дар ин сураат онҳо шартҳои бозғитимод, мувофиқи мақсад будан ва тезонидани интиқоли ҳисоббарбаркунҳоро ҳамчун асос истифода мебаранд. Ҳар як бонки мустақил (ҳақ тичоратӣ ва ҳақ саҳомӣ ва ё дигар) вазифадор аст, ки дар муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон ҳисоби муросилотӣ (муқотибаӣ) дошта бошад ва барои ҳисоббарбаркунҳои байниминтақавӣ ҳақ дорад танҳо як зерҳисоби муросилотии минтақавӣ кушояд.

Муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон ҳисоббарбаркунҳои бонкҳои тичоратӣ ва бахшҳои онҳоро дар асоси «Шартнома дар бораи ҳизматрасонӣ оид ба ҳисоббарбаркунҳои байнибонкӣ» иҷро менамояд.

16.2. Сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Ҳисоббарбаркунҳои байни бонкҳои тичоратӣ бо муносибатҳои мустақими муросилотӣ дар асоси «Шартнома дар бораи муносибатҳои мустақими муросилотӣ» амалӣ мегарданд. Пардохтҳо тавассути ҳисобҳои муросилотии бонкҳои тичоратӣ, бахшҳои онҳо, ки дар муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон кушода шудаанд, танҳо дар ҳолати қофӣ будани маблағи пулӣ дар ҳисоби муросилотии бонк, анҷом дода мешавад.

Яке аз вазифаҳои асосии Бонки миллии Тоҷикистон таъмин намудани қори самаранок, бозғитимод ва мунтазами низоми ҳисоббарбаркунҳо мебошад. Мувофиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон», «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ» ва дигар санадҳои меъёрии Бонки миллии Тоҷикистон самтҳои асосии пешрафти тараққиёти низоми пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян намуда, қоида, наъвъ, муҳлат ва стандартҳоро барои гузаронидани ҳисоббарбаркунҳои нақдӣ ва ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд.

Бо мақсади беҳтар кардани ҳизматрасонӣ ба аҳоли ҳарчи зудтар анҷом додани пардохт ва ҳисоббарбаркунҳои дар дохили мамлакат ва амалиёти асъорӣ бо бонкҳои хориҷӣ истифодаи қортҳои пластикӣ ва низоми электронии пардохт қорӣ карда шуда, ба зудаамалии гардиши ҳуҷҷатҳои пардохт мусоидат менамояд.

Ҳоло низоми бонкии Тоҷикистон дорои воситаҳои муосири анҷом додани пардохтҳо ва ҳисоббарбаркунҳои мебошад, ки мутобиқи меъёрҳои ҳақонӣ тарҳрезӣ шуда, дар истифодаи ҳамарӯза қарор дорад.

Бо мақсади афзоиши ҳисаи ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар иқтисодиёти мамлакат зӣёд намудани шумораи бонкҳои аъзои низомҳои пардохти

байналмилалӣ, ба монанди **Visa International, Europay International** ва дигарҳо, инчунин фаъол намудани кори маркази протсессингии «Тоҷқорт», ки соли 2004 бо мақсади кам кардани арзиши аслии қорӣ намудани технологияҳои қортӣ ва таъмини ҳавасмандгардонии кишрҳои васеи аҳоли дар истифодаи онҳо қарор дорад, роҳандозӣ шудааст. Қорӣ намудани шаклҳои дигари пардохт (векселҳо, чекҳо ва дигар) ба нақша гирифта шудааст.

Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади мукаммалгардонии ташкили ҳисоббарбаркуниҳои байнидавлатӣ ва таъмини босифату бозғимоди қараёни ҳисоббарбаркуни пардохтии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ, барои бонқҳое, ки истифодабарандагон нуктаи тамоси дастачамъона ба шабакаи **SWIFT** мебошад, шароити мусоид фароҳам сохта, имконият медиҳад, ки бо хароҷоти кам дорон механизмиҳои ҳозиразамони ҳамкорӣ бо ҷомеаи умумичаҳони бонкӣ гардад.

Дар ҷадвал тарифи амалкунанда барои хизматрасонии ҳисоббарбаркуни Бонки миллии Тоҷикистон оварда шудааст:

Навъи пардохт	Вақти пардохт	Иҷроиши	Тариф*(сомонӣ)
Пардохтҳои электронӣ	A3 08-00TO-14-00		0,40
	A3 14-00TO-16-00		0,70
	A3 16-00TO-19-00		2,10

- агар дар давоми моҳ аз тарафи бонк шумораи ками ҳуҷҷатҳои пардохт пешниҳод шаванд ва маблағи ҳисобфактураи моҳона мувофиқи тарифи қабулшуда аз 60 сомонӣ камтар бошад, он гоҳ бонк хароҷоти Бонки миллии Тоҷикистонро ба андозаи 60 сомонӣ дар як моҳ пардохт мекунад.

Ҳисоббарбаркуниҳои байнибонкӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути низоми пардохтҳои электронӣ амалӣ мегарданд.

Иштирокдорони низоми пардохтҳои электронӣ ҳамаи муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон ва ҳамаи

саридораи бонқҳои тижоратии дар шаҳри Душанбе воқеъбуда мебошанд.

Ҳуҷҷатҳои пардохтҳои электронии аз тарафи бонқҳои тижоратӣ пешниҳодшаванда танҳо ҳуҷҷати кредитӣ буда метавонанд.

Бо мақсади мукаммалкунии ташкили ҳисоббарбаркуниҳои байнибонкӣ байни бонқҳо ва дигар ташкилотҳои кредитии ғайрибонкӣ, умуман ташкилотҳои қарзӣ ҳисоббарбаркуни байнидавлатӣ ва таъмини босифату бозғимоди қараёни ҳисоббарбаркуни пардохтии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии байналхалқӣ дар кишвари мо барои бонқҳое, ки истифодабарандагон нуктаи дастёбии дастачамъона ба шабакаи **SWIFT** мебошанд ва ба бонқҳои ба хароҷоти камтар шомили механизмиҳои ҳозиразамони ҳамкорӣ байни яқдигар ва бо дигар Созмони умумичаҳони бонкӣ шуданро имконият медиҳад, шароити мусоид фароҳам овардааст.

Дар айни замон пардохтҳои байналмилалӣ Бонки миллии Тоҷикистон ва нухто бонки тижоратӣ ба воситаи системаи **СВИФТ** анҷом дода мешаванд, ки ин ҳам бошад, беҳатарсозии фаъолияти пурраи ташкилотҳои қарзии кишварро дуруст мекунад.

Дар оянда барои тақмили низоми пардохтӣ гузариши ҳамаи ҳисоббарбаркуниҳои байнибонкиро дар қаламрави Ҷумҳури ба низоми пардохтҳои электронӣ дар назар бояд гирем. Яқоя бо Департаменти ҳазинадорӣ марказӣ нақшаи қорабиниҳо оид ба гузариш ба додугирифтӣ электронии ҳуҷҷатҳои байни Бонки миллии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, бонқҳои тижоратӣ ва дигар ташкилоту муассисаҳо тағбиқ карда мешаванд, ки он имконияти идоракунии фаврии маблағҳои бучетӣ ва назорати дақиқи гардиши маблағҳои бучет ва дигар маблағҳои ташкилоту муассисаҳои дохилӣро барои беҳтар шудани гардишашон фароҳам меоварад.

Бо мақсади зиёд намудани ҳиссаи ҳисоббарбаркуниҳои ғайринақдӣ дар иқтисоди мамлакат, зиёд намудани шумораи бонқҳои аъзоёни низоми

пардохти байналхалкӣ, ба монанди Visa International, Eucoray International ва дигарҳо, инчунин ғайри намуҷаҳои кору Маркази протсессингии «Тоҷикорт», ки соли 2004 бо мақсади кам намудани арзиши аслии ҷорикунӣ технологияҳои кортӣ ва таъмини ҳавасмандкунии табақаҳои васеи аҳоли барои истифодаи ин кортҳо ташкил шуд, ба нақша гирифта шудааст.

16.3. Амалиёти пардохтӣ ва таҳлили гардиши онҳо дар сохтори бозор

Яке аз вазифаҳои низоми бонкии кишвар ин мусоидат намудан ба кори самараноки низоми пардохтҳои гуногуни байнибонкӣ ба шумор меравад, ки он мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» ва санадҳои меъёрии мавҷудаи низоми бонкии кишвар коркарди мунтазам, беҳатар ва бозғимодӣ низоми пардохтиро таъмин менамоянд.

Иштирокчиёни низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон ва шаш шӯъбаи минтақавии он, 10 бонки тичоратӣ, 5 ҷамъияти қардихӣ ва як бахши бонки хоричӣ - бахши бонки «Тичорат»-и Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар шаҳри Душанбе мебошанд. Баъзе бонкҳо дорои шабакаи васеи бахшҳо мебошанд. Умуман дар ҷумҳурӣ зиёда аз 200 бахш ва нуқтаҳои ваколатдор амал мекунанд.

Рох ва тартиби иҷрои ҳисоббарбаркунии ғайринақдӣ байнибонкӣ дар Низомнома «Дар бораи ташкили ҳисоббарбаркунии байнибонкӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян карда шудааст. Ҳисоббарбаркуниҳои байни бонкҳои тичоратӣ, бахшҳо ва нуқтаҳои ваколатдори онҳо метавонад бо роҳҳои зерин иҷро шаванд:

- тавассути ҳисобҳои (зерҳисобҳо) муросилогии дар муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон кушодашуда;
- тавассути муносибатҳои мустақими муросилоӣ, яъне ба воситаҳои ҳисобҳои муросилоӣ, ки бонкҳои

тичоратӣ барои якдигар кушодаанд (бидуни муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон);

- тавассути зерҳисобҳои дохилинизоми, яъне ҳисоббарбаркуниҳои байни саридораи бонк ва бахшҳои он.

Бонкҳои тичоратӣ дар як вақт метавонанд ҳисоббарбаркуниҳои байнибонкиро бо якҷанд роҳ иҷро намоянд ва дар ин сурат онҳо бояд шартҳои бозғимодӣ, мувофиқи мақсад будан ва тезонидани суръати ҳисоббарбаркуниҳоро ҳамчун шартҳои асосӣ қабул намоянд. Хар як бонки тичоратӣ вазифадор аст, ки дар муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон ҳисоби муросилоӣ дошта бошад.

Ҳисоббарбаркуниҳои байниминтақавӣ дар муддати як рӯзи амалиёти бонкӣ новобаста аз ҷойгиршавии маҳалли бонки қабулкунанда иҷро мегардад.

Дар қаламрави ҷумҳурӣ раванди афзоиши шумораҳои пардохтҳо дида мешавад, аз ҷумла тавассути муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон зиёда аз 367 ҳазор ҳуҷҷати пардохт ба маблағи умумии зиёда аз 4,142 млрд. сомонӣ интиқол гардидаанд, ки ин нисбати соли 2003 мувофиқан ба 13,0 фоиз зиёд мебошад.

Зиёдшавии шумораи пардохтҳои байнибонкӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ қобили таваҷҷуҳ аст, зеро сарфи назар аз кам шудани шумораи пардохтҳои байнибонкӣ тавассути шӯъбаҳои Бонки миллии Тоҷикистон аз ҳисоби дар бонкҳои тичоратӣ торафт васеатар истифода шудани ҳисоббарбаркуниҳои дохилишабақавӣ ба миён омад.

Дар соҳаи пардохтҳо таҳкими пойгоҳи қонунии анҷом ёфт, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» қабул шуд ва ин барои истифодаи технологияи ғайриқоғазии пешқадам дар ҷумҳурӣ шароити нав муҳайё намуд.

Тараққиёти муносибатҳои тичоратӣ ва иқтисодӣ дар Тоҷикистон беҳтар гардонидани механизми ҳисоббарбаркуниҳо, ривочу раванқ додани бозори хизматрасонии бонкӣ бо роҳи ташкили низоми

пардохтиро бо истифода аз корҳои пластикӣ талаб мекунад.

Ба ин мақсад бо ташаббуси Бонки миллии Тоҷикистон консепсияи ташкили системаи пардохтии миллий «TojCard» таҳия ва барои омӯзиши нозуқиҳои масъалаи мазкур комиссияи корӣ ташкил шудааст.

Низомии пардохт ва фаъолияти он дар зеро роҳбарии Бонки миллии Тоҷикистон ба роҳ монда шуда, муносибатҳои тарафайни иштирокчиёни он бо қонунҳо, санадҳои меъёрии Бонки миллии Тоҷикистон ва шартномаҳои мувофиқи тарафайн танзим мегардад. Роҳ ва тартиби иҷрои ҳисоббарорбаркуноҳои ғайринақдӣ байнибонкӣ дар Низомнома «Дар бораи ташкили ҳисоббарорбаркуноии байнибонкӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян карда шудааст.

Дар таърихи 30 апрели соли 2007 дар низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миқдори умумӣ 154630 адад ҳисобҳои бонкӣ қушода шуданд. Ҳисобҳои шахсонӣ воқеӣ 83% ва ҳисобҳои шахсонӣ ҳуқуқӣ 17% -и миқдори умумии ҳисобҳо ташкил медиҳанд.

Бонкҳои тичоратӣ ва ТМҒ (ташкilotҳои молиявии ғайрибонкӣ) дар вақти амалигардонии ҳисоббарорбаркуноҳои байнибонкӣ бояд роҳи бозғатимод, мувофиқи мақсад будан ва тезонидани суръати ҳисоббарорбаркуноҳоро ҳамчун шартҳои асосӣ қабул намоянд. Ҳар як бонки тичоратӣ ё ТМҒ вазифадор аст, ки дар яке аз муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон ҳисоби муросилотӣ дошта бошад ва ҳисоббарорбаркуноҳои бахшҳои худро мутамарказонида анҷом диҳад.

Ақсарият пардохтҳои дар ҳудуди ҷумҳурӣ амалигаштаро пардохтҳои дохилибонкӣ (75,7% шумора ва 70,5% ҳаҷм) ташкил медиҳанд. Шумораи пардохтҳои тавассути муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон амалигашта 7,17%-ро ташкил дод ва боқимондаи ин пардохтҳои дохилишабакавӣ (8,13%) тавассути муносибатҳои мустақими муросилотӣ амалӣ гашта (6%), пардохтҳои дохилии муассисаи марказии Бонки миллии Тоҷикистон (1,08%) ва пардохтҳои Мудирияти

ҳазинадорӣ марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (МХМ ВМ ҶТ) (1,92%) мебошад.

Истифодабарандагони низомии пардохтҳои электронӣ (НПЭ) Бонки миллии Тоҷикистон ин Шуъбаи минтақавии БМТ, ҳамаи бонкҳои тичоратӣ, 9 ТМҒ, 6 ташкилоти қарзии хурд, МХМ ВМ ҶТ ва бонки «Байнидавлатӣ» воқеъ дар ш. Москва мебошанд. Ҳисоббарорбаркуноҳо дар НПЭ байни истифодабарандагон бо тартиби вақти воқеӣ иҷро мегарданд.

Сабаби камшавии шумораи пардохтҳо ба афзуншавии шумораи амалиёти бонкҳои тичоратӣ тавассути ҳисобҳои мустақими муросилотӣ ва ҳисоббарорбаркуноҳои бахшҳои худро мутамарказонида анҷом додани бонкҳо вобаста мебошанд.

Имрӯзҳо тамоми ҳисоббарорбаркуноҳои бонкҳои ҷумҳуриамон бо бонкҳо ва ташкilotҳои молиявии хориҷӣ тавассути шабакаи умумичаҳонии SWIFT анҷом дода мешаванд. Дар давоми соли молиявии 2006 иштирокчиёни ин шабака дар ҷумҳурӣ ба 1 адад афзуд ва ҳоло миқдори умумии онҳо ғайр аз БМТ 9 ададро ташкил медиҳанд. Шумораи умумии аъзоёни нуктаи дастбонӣ дастаҷамъӣ ба шабакаи SWIFT, ки дар БМТ таъсис дода шудааст, ба 8 адад расид.

Дар айни ҳол 5 адад бонкҳои ҷумҳурӣ ба барориш ва хизматрасонии корҳои пластикӣ умумичаҳонӣ машғул буда, 3 адади онҳо ба низомии пардохтҳои умумичаҳонии Visa International аъзойнд ва хизматрасонии бонкии дорандагони корҳои пластикӣ ин низомро ба уҳда доранд.

Соҳтори шабакаи хизматрасонии бонкӣ барои гузаронидани амалиёт бо истифодаи корҳои пластикӣ дар қадвали 2 оварда шудааст.

Тақмили қонунгузории бонкӣ яке аз ҷанбаҳои фаъолияти Бонки миллии Тоҷикистон буда, асоси онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ» ташкил менамояд.

Яке аз унсурҳои муҳими тараққиёти низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутабиқати қонунозории бонкӣ бо дигар қонуноҳ мебошад.

Дар давраи ҳисоботӣ ҷиҳати ба тариқи судӣ ҳал намудани масъалаи ифшои сирри бонкӣ лоиҳаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи дохил кардани тағйирот ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ», Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, ба Кумита оид ба иқтисодиёту коммуникатсияи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шуданд.

Дар соли ҳисоботии 2006-2007 Бонки миллии Тоҷикистон ба зиёда аз 30 лоиҳаи Қонунҳо, қарорҳои Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии Бонки миллии Тоҷикистон аз ҷумла: «Дар бораи фаъолияти наρχузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи имзои рақами электронӣ», «Дар бораи авфи шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар аз ҷониби онҳо қонунӣ гардонидани амвол», «Дар бораи ишотека», «Дар бораи мубориза ба муқобили маблағгузории терроризм», Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор», «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон», «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ», «Дар бораи ташкилотҳои маблғгузории хурд», «Дар бораи фаъолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳулоа омода намуд.

Бо мақсади давом додани тараққиёти бозори хизматрасонӣ маблғгузории хурд ва рушди соҳибкорӣ дар кишвар Бонки миллии Тоҷикистон дар соли ҳисоботӣ барои додани иҷозатномаҳо 28 оинномаи ташкилотҳои маблғгузории хурдро дида баромада, ба аксарияти онҳо иҷозатнома доданд.

Бонки миллии Тоҷикистон соли 2006 раванди тақмилдиҳии низоми пардохтро давом дода, гузариши ҳамаи ҳисоббарбаркунҳои байнибонкиро дар қаламрави ҷумҳури ба низоми пардохтҳои электронӣ

пешбинӣ намудааст. Яқоя бо Департаменти хазинадории марказӣ нақшаи ҷорабиниҳо вобаста ба гузариш ба тартиби мубодилаи электронии ҳуҷҷатҳо байни Бонки миллии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва татбиқ мегардад.

Бо мақсади афзоиши ҳисаи ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар иқтисодиёти мамлакат, зиёд намудани шумораи бонкҳои аъзои системаҳои пардохти байналмилалӣ, ба монанди Visa International, Europay International ва дигарҳо, инчунин фаъл намудани кори Маркази протсессингии «Тоҷқорт» ҷорӣ намудани шаклҳои дигари пардохт (векселҳо, чекҳо ва дигар) ба нақша гирифта шудааст.

Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади муаммалгардонии ташкили ҳисоббарбаркунҳои байнидавлатӣ ва таъмини босифату бозғимодии ҷараёни ҳисоббарбаркунӣ пардохти иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ барои бонкҳо, ки истифодабарандагони нуктаи тамоси дастҷамона ба шабакаи SWIFT мебошанд, шароити мусоид муҳайё месозад, ки ин имконият мебахшад бо хароҷоти кам дорои механизмиҳои ҳозиразамони ҳамкорӣ бо ҷомеаи умумиҷаҳонии бонкӣ гарданд.

16.4. Саволҳо барои назарчанӣ

1. Қисматҳои асосӣ ва сохтори низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон кадомҳоянд?
2. Вазифа ва мақсади асосии низоми пардохтҳо дар чист?
3. Мақсади Бонки миллии Тоҷикистон дар рафти ташкили ҳисоббарбаркунҳои дар чист?
4. Сохтори шабакаи хизматрасониҳои бонкӣ барои гузаронидани амалиёт бо истифодаи қортҳои пластикӣ чӣ гуна аст?
5. Ҳаҷми пардохтҳо тавассути БМТ амалигашта дар соҳаи молиявии 2005-2007 (бо млн. сомонӣ) чӣ қадар аст?
6. Истифодабарандагони низоми пардохтҳои электронӣ кихоянд?

16.5. Саволҳои тестӣ

1. Яке аз манбаъҳои асосии таъсиси низоми молиявии мамлакат кадом аст?
 - а) низоми пардохтҳо;
 - б) низоми электронӣ;
 - г) низоми қарзӣ;
 - д) низоми бонкӣ;
2. Низоми пардохт ва фаъолияти он дар зерӣ роҳбарии кадом мақомот гузошта шудааст?
 - а) Вазорати молияи ҶТ;
 - б) Бонки миллии Тоҷикистон;
 - г) Кумитаи гумрук;
 - д) Бонкҳои тижоратӣ;
3. Хуччаи асосии пардохтии ҳисоббарбаркунҳои байнибонкӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом аст?
 - а) супоришномаи пардохтӣ;
 - б) супоришномаи пулгирӣ;
 - г) дастури хаттӣ;
 - д) ҳамаи ҷавобҳо нодуруст;
4. Навъи ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар Дастурамали _____ «Дар бораи ҳисоббарбаркунҳои ғайринақдӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян карда шудааст:
 - а) № 112;
 - б) № 113;
 - г) № 114;
 - д) № 115;
5. Ҳисоббарбаркунҳо байни бонкҳои тижоратӣ ва бахшҳои онҳо бо кадом роҳҳо метавонанд анҷом дода шаванд?
 - а) тавассути ҳисобҳои (зерҳисобҳои) муросилогии дар шӯбаҳои Бонки миллии Тоҷикистон кушодашуда;
 - б) тавассути муносибатҳои мустақими муросилогӣ, яъне ба воситаи ҳисобҳои муросилогӣ, ки бонкҳои тижоратӣ байни якдигар кушодаанд, бидуни муассисаҳои Бонки миллии Тоҷикистон;
 - в) тавассути зерҳисобҳои дохилишабакавӣ, ҳисоббарбаркунҳои байни бахшҳои тобеи як бонк.
 - г) ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

6. Иштирокчиёни низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон:
 - а) Вазорати молияи ҶТ, Кумитаи омор;
 - б) Бонки миллии Тоҷикистон ва бонкҳои тижоратӣ;
 - г) Кумитаи гумрук, корхонаҳои истеҳсоли;
 - д) Танҳо бонкҳои тижоратӣ;

7. Дар соҳаи пардохтҳо таҳкими пойгоҳи қонунӣ анҷом ёфт, ки он кадом қонун аст?

- а) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ»;
- б) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон»;
- г) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хуччаи электронӣ»;
- д) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкилотҳои қарзӣ ғайрибонкӣ».

8. Дар таърихи 30 апрели соли 2007 дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба микдори умумӣ _____ адад ҳисобҳои бонкӣ кушода шуданд:

- а) 154 222 адад;
- б) 154 630 адад;
- г) 154 698 адад;
- д) 144 630 адад;

9. Дар соли молиявии 2005-2007 шумора ва ҳаҷми пардохтҳои тавассути ҳисобҳои мустақими муросилогӣ амалигашта ҷанд ҳазор хуччаи пардохтӣ ба маблағи умумии зиёда аз 1 118,9 млн. сомони ро ташкил дод?

- а) 156,4;
- б) 266,4;
- г) 166,4;
- д) 666,4;

10. То санаи 30 апрели 2007 тавассути бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанд микдор адад қорғҳои пластикии намуҷҳои гуногун барои истифода бароварда шуд?

- а) 25 215 адад қорғ;
- б) 28 215 адад қорғ;
- г) 26 215 адад қорғ;
- д) 21 215 адад қорғ;

11. Дар аини ҳол ҷанд адад бонкҳои ҷумҳурии ба барориш ва ҳизматрасониҳои қорғҳои пластикии умумичаҳонӣ машғуланд?

- а) 5 адад;
- б) 6 адад;

г) 7 адад;

д) 8 адад;

Мавзӯи 17. Интиқоли маблағҳо ва аҳамияти он дар Тоҷикистон

17.1. Моҳияти интиқоли маблағҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

17.2. Низоми интиқоли маблағҳои пулӣ ва шаклҳои он

17.3. Саволҳо барои назарсанҷӣ

17.4. Саволҳои тестӣ

17.1. Моҳияти интиқоли маблағҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бонкҳои тижоратии Тоҷикистон аз имкониятҳои васеи муносибатҳои муросилотии (мукотибавии) худ бо бонкҳои ҷаҳон истифода намуда, ба мизочони худ барои интиқол ва қабули босуръати маблағҳои пулӣ, чӣ дар дохили ҷумҳурии пешниҳод мекунанд.

Бонкҳо интиқоли маблағро (бо супориши мизочон) бе истифодаи суратҳисобҳои ҷорӣ ва асъорӣ аз тарафи шахсони воқеӣ ба амал мебароранд. Қабул намудан ва пардохт кардани маблағҳои интиқолшуда дар асоси пешниҳод намудани ҳуҷҷатҳои собиткунандаи шахсият ба амал оварда мешавад.

Низоми интиқоли маблағҳои пулӣ имконият медиҳад, ки муштариён дар муддати кӯтоҳ ва бе ягон хатару мамониат маблағҳои пулии худро аз нуқтаи дилхоҳи ҷумҳурий ба тамоми ҷаҳон интиқол намоянд.

Барои қабул ё интиқол додани маблағҳои интиқолӣ ба шӯъбаи дахлдори бонк бояд ҳуҷҷати собиткунандаи шахсият пешниҳод карда шавад, баъд аз он рамз ва маблағи интиқолшударо гуфтан зарур аст. Дар сурати мувофиқат кардани маълумотҳо корманди бонк маблағи интиқолшударо ба мизоч медиҳад.

Ҳангоми интиқоли маблағи пулӣ шахси интиқолдиҳандаи маблағи пулӣ, бояд бо корманди бонк

нишондиҳандаҳои шахсро, ки ин маблағро қабул мекунанд, пешниҳод кунад. Яъне ному насаб, рақами шиносномаи шахси қабулкунандаи маблағи интиқолшавандаро бояд муштарӣ ҳангоми интиқоли маблағи пулӣ ба мутасаддӣ бонк пурра пешниҳод намояд.

17.2. Низоми интиқоли маблағҳои пулӣ ва шаклҳои он

Низоми интиқоли маблағҳои пулӣ машхуртарин, ки бонкҳои тижоратии кишвар ба таври васеъ аз онҳо истифода мекунанд, низоми интиқоли маблағҳои пулӣ «Migom», «Anelic», «Contact», «Western Union» «Золотая карона», мебошад, ки дар бораи ҳар яки он маълумот дода мешавад.

Низоми интиқоли пулӣ «Migom» дар ҳудуди Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) фаъолият мекунанд. Муҳлати интиқоли маблағҳои пулӣ аз тарафи ин низом аз 5 то 10 дақиқаро дар бар мегирад. Инчунин баргаришти ин низом дар он аст, ки ин низоми интиқоли «бенишона» мебошад. Яъне агар муштарӣ тавассути ин низом пулашро интиқол диҳад, қабулкунандаи пул метавонад, ки аз шӯъбаи дилхоҳи хизматрасонии «Migom» дар ҳудуди ИДМ ин маблағи пулро дастрас намояд.

Ҳаққи хизматрасонии ин низоми интиқоли аз 1 то 3 фоиз аз маблағи интиқолшаванда мебошад. Раванди интиқоли маблағҳои пулӣ тавассути ин низом чунин аст: Муштарӣ ба нуқтаи дилхоҳе, ки дар он ҷо низоми интиқоли «Migom» истифода мегардад, муроҷиат мекунанд, ки тарафҳои ягона ба тамоми самтҳо аз 0,4% иборат аст. Пеш аз ҳама, вай бояд ба корманди маъсули ин шӯъба ҳуҷҷати собиткунандаи шахсиятро пешниҳод кунад, сипас «Ариза барои интиқолро» пур мекунанд. Пас аз ин, ба ҳазина маблағи заруриро медиҳад, корманди маъсули шӯъбаи бонкӣ ба муштарӣ рақами назоратии интиқоли (РКИ)-ро медиҳад. Муштарӣ бояд РКИ-ро ба шахси ин маблағро қабулкунанда пурра маълум намояд. Қайд кардан лозим аст, ки маълумоти РКИ бояд махфӣ бошад, онро танҳо интиқолдиҳанда ва қабулкунандаи пул бояд донад. Дар

вакти пардохти маблағи интиқолшуда ҳаққи хизмат гирифта намешавад.

Низомии интиқоли пулли «**Western Union**». Ин низомии интиқоли пул дар ҷаҳон хеле машҳур аст. Ин низом низ низомии интиқоли маблағҳои пули «бесуроға» мебошад. Тавассути низомии интиқоли маблағҳои пули «**Western Union**» муштарӣён метавонанд маблағҳои пулиро аз нуктаҳои дилҳохи дунё дар давоми чанд дақиқа интиқол диҳанд ва қабул намоянд. Низомии хизматрасонии «**Western Union**» дар минтақаҳои гуногуни кишвар истифода мешавад. Хар як интиқоли пулие, ки тавассути ин низом ба амал меояд, бо низомии бехатарии ҷаҳонӣ химоя карда шудааст. Ҳаққи хизмат дар ин низом барои интиқоли пул аз шахси интиқолкунанда гирифта мешавад. Низомии интиқоли пулӣ вобаста ба ҳаҷми маблағ қабули комиссия гуногун аст. Низомии интиқоли пулӣ «**MoneyGram**» низомии интиқоли зуд ва бозътимод буда, асосан ин низом низомии интиқоли пули байналхалқӣ ба ҳисоб рафта, зиёда аз 12 000 нуктаҳои хизматрасонӣ дар давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва 157 000 нуктаҳои хизматрасонӣ дар 180 мамлакат ва минтақаҳои дунё, ки ҳамагӯза ба мизочони худ шароити хуби хизматрасонӣ пешниҳод кардааст. Низомии интиқоли пули «**UNIDER**» ҳам низомии интиқоли байналхалқӣ ба ҳисоб рафта, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 500 нуктаи интиқолӣ дорад ва берун аз он зиёда аз 25 000 нуктаҳои хизматрасонӣ дорад. Тартиби супоридан ва гирифтани маблағҳо чунин аст:

1. Дар ҳолати интиқол;

- варақаи интиқолиро пур намуда, хуччати (шиносномаи) шахсии худро пешниҳод менамояд;
- маблағи интиқолиро ворид намуда, ҳаққи хизматрасонию пардохт мекунад;
- рақами бақайдгирии интиқолиро қабул намуда, дар бораи он ба интиқолгиранда иттилоъ диҳад;
- баъд аз иттилоъ додани рақами бақайдгирии интиқолгиранда метавонад маблағро дар муддати 10 дақиқа дастрас намояд.

2. Дар ҳолати гирифтани:

- коди интиқолӣ;
- ному насаби пардохткунандаи маблағ;
- аз кадом шахр маблағ интиқол шудааст;
- шумораи маблағи интиқолшуда;

Дар низомии хизматрасонии интиқоли маблағҳои пулӣ ҳаққи хизмати бонкиро бояд интиқолдиҳандаи маблағ супорад. Ҳаққи хизмат аз ҳаҷми маблағи интиқолшаванда 3 фоизро ташкил медиҳад.

17.3. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Тартиби интиқоли маблағ аз хориҷ ба дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна сурат мегирад?
2. Шартҳои асосии интиқоли маблағ кадомҳоянд?
3. Кадом роҳҳои асосии бехдошти интиқоли маблағ мавҷуданд?
4. Кадом шаклҳои маъмули интиқоли маблағ вучуд дорад?
5. Тартиби қабул ва нигоҳдошти ҳаққи хизмат аз рӯи чӣ сурат мегирад?

17.4. Саволҳои тестӣ

1. Бонкҳо чӣ гуна интиқоли маблағҳоро (бо супориши мизочон) анҷом медиҳанд?

- а) бо доштани суратҳисоби асъор дар бонкҳои яқдигар;
- б) бе истифодаи суратҳисобҳои ҷорӣ ва асъорӣ;
- в) дар асоси талаботу таклифот;
- г) ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

2. Барои қабул ё интиқол додани маблағҳои интиқолӣ ба шӯъбаи дахлдори бонк бояд кадом хуччатҳо пешниҳод карда шаванд?

- а) хуччатҳои собиткунандаи шахсият;
- б) ариза барои гирифтани маблағ;
- в) қафолатномаи шахси сеюм;
- г) супоришномаи пулгирий;

3. Барои мушаххасоти маблағи интиқолшуда аз тарафи пулгиранда чӣ аз ҳама зарур аст?

- а) рамзи пули интиқолшуда;
- б) ному насаби пулгиранда;
- в) маълумотномаи шахсӣ;
- г) рақами суратҳисоб;

4. Дар қаламрави Осиёи Марказӣ кадом шакли интиқоли пулӣ маъмул аст?

- а) Western Union;
- б) Contact;
- в) Золотая карона;
- г) Anelict;

5. Мухлати интиқоли пулӣ тариқи Migom чӣ қадар вақтро дар бар мегирад?

- а) аз 5 то 10 дақиқа;
- б) аз 15 то 20 дақиқа;
- в) аз 15 то 25 дақиқа;
- г) аз 25 то 30 дақиқа;

Мавзӯи 18. Системаи байнибонкии умумичаҳони SWIFT ва самаранокии кори он дар фаъолияти бонкӣ

18.1. Мақсад, мазмун ва моҳияти истифодаи шабакаи SWIFT

18.2. Системаи байнибонкии умумичаҳони SWIFT

18.3. Аъзоёни шабакаи SWIFT ва тартиби истифодаи он

18.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

18.5. Саволҳои тестӣ

18.2. Мақсад, мазмун ва моҳияти истифодаи шабакаи SWIFT

SWIFT (Society for World-Wide Interbank Financial Telecommunications) – Иттиҳоди телекоммуникатсияҳои молиявии умумичаҳони байнибонкӣ, таъкилоти байналмилалӣ дар соҳаи коммуникатсияи молиявӣ мебошад. Самтҳои асосии фаъолияти SWIFT барои бонҳо расондани хизматрасонии оперативии бозғимод, аз дастрасии бе иҷозат муҳофизатшуда ва таъкил кардани корҳо оид ба стандартизатсияи намура ва усулҳои таъдуди иттилооти молиявӣ мебошад.

Мақсади асосии шабакаи SWIFT ва давраҳои асосии рушди он ба солҳои 50 асри гузашта рост меояд. Ҳамакӣ дар натиҷаи зиёд шудани ҳаҷми савдои байналхалқӣ микдори амалиётҳои бонҳо якбора афзун гашт. Шаклҳои анъанавии алоқаи байни бонҳо (почта, телеграф) дигар аз уҳдаи иҷро кардани ахбори зиёди худ намебаромад. Барои ислоҳ намудани бонҳои гуногун дар ҳуҷҷатҳои ба амал меомад ва бо сабаби ислохталаб шудани ҳамаи он ҳуҷҷатҳои вақти зиёд харҷ мегираш. Роҳи ягонаи баромадан аз ин бухрон (сели ҳуҷҷатҳои коғазӣ) автоматӣ кардани ҳуҷҷатгузорӣ буд.

Дар баробари рушд кардани системаҳои автоматии бонкӣ зарурати таъдуди иттилооти молиявӣ бекоғаз дар байни бонҳо ба амал омад. Аммо бо сабаби гуногун будани протоколҳои ҳамкорӣ системаи бонҳоро

фаъолияткунандаи коркарди иттилоот мушкул буд. Илова бар ин, дар соҳаи муносибатҳои байнибонкӣ стандартизатсия қомилан вучуд надошт.

Чустуҷӯи роҳҳои самаранокӣ қор водор сохт, ки дар оғози солҳои 1960, 60 алақ бонки амриқой ва аврупоӣ ҷамъ омада, оид ба масъалаҳои таҳия намудани стандартизатсия дар соҳаи фаъолияти бонкӣ баҳсу мунозира намоянд. Дар натиҷа, ба қарор омаданд, ки мақсади ниҳой бояд истифодабарии компютерҳои воситаҳои телекоммуникатсионӣ шавад, ки минбаъд низоми зуд ва бемонеаю беҳатар интиқол додани ахбори бонкиро таъмин намоянд.

Талаботи зерин асоси лоиҳаи мазкурро ташкил дод:

- амалиёти пардохткунӣ бе иштироки қоғаз;
- суръати таъбули ахбор дар байни бонқҳо ва тезонидани истифодаи телекоммуникатсия;
- то ҳадди имкон қам қардани таваққалҳои маъмули бонқӣ, зарар, нодуруст интиқол додани пардохт, қалбақӣ сохтани пардохтномаҳо ва ғайраҳо).

Ташаббуси сохтани лоиҳаи байналмилалӣ дар соҳаи таъбули байнибонкии ахбор, ки дорои дараҷаи баланди муҳофизатшавӣ аст, соли 1968 ба вучуд омад. Қаме баъдтар, соли 1972 ташаббуси мазкур ҳамчун лоиҳа ба миён омад. Худи ҳамон сол тамоми ҳисобу китоби марбути лоиҳа анҷом дода шуд ва тавсияҳо оид ба самаранокии системаи бонкии таъбули ахбор пешниҳод гардид. Тавсияҳо иборат буданд аз:

- система дар асоси сохтани шабакаи байналқалқӣ ва ҳадамоти шабакавии хизматрасонӣ сохта шавад; бо мақсади стандартӣ қардани равандҳо, инчунин стандартӣ қардани қолаби маълумоти фириристодашаванда сохта шавад; бо мақсади стандартӣ қардани усулҳо ва таҷҳизоти пайвастишавии бонқ бо шабақа сохта шавад;
- барои таъмин қардани самаранокӣ дар ҳолати сарф қардани 0,15 доллар система бояд беш аз 1 00 000 хабарро бо иштироки таҳминан 70 бонқ қорқард намояд;

- система бояд дорои ду маркази тақсимоти бо ҳам алоқаманд бошад;

Моҳи майи соли 1979 239 бонқ аз 15 кишвари олам мутобиқи қонунгузори Бельгия бо мақсади таъбули ахбори молиявӣ ва сохтани шабакаи байналмилалӣ маълумот бо истифода аз стандартикунони иттилоот SWIFT таъсис доданд. Қор соли минбаъда ба ҳал намудани масъалаҳои ташкилӣ сарф гашт ва 9 майи соли 1977 маъракаи расмӣи қушода шудани шабақа барпо шуд. Дар охири ҳамон сол микдори бонқҳои азъои шабақа то 586 адад (дар оғоз 513) расид. Онҳо ҳар рӯз то 500 000 хабарро интиқол медоданд.

Ҳоло SWIFT қариб 4800 бонқ ва ташкилотҳои молиявиро, ки дар 155 кишвари дунё фаъолият менамоянд, фаро гирифтааст. Дар байни бонқҳои мазкур беш аз 2700 бонқ дорои зиёда аз 20 000 терминал мебошанд. Ҳамаи онҳо новобаста аз мавқеи ҷуғрофиашон имконият доранд, ки дар давоми шабонарӯз бо ҳам робита кунанд. Ҳоло дар шабакаи SWIFT ҳар сол зиёда аз 5 млн хабарҳои молиявӣ паҳн қарда мешавад ва ин микдор минбаъд боз ҳам меафзояд.

SWIFT вазифаҳои клирингиро анҷом намедихад ва танҳо шабакаи коммуникатсионии бонқӣ мебошад, ки ба оянда нигаронда шудааст. Фармоишҳои интиқолшаванда дар шакли пардохт аз суратхисобҳои «НОСТРО» ва «ЛОРО», инчунин ҳамчун ҳуҷҷатҳои муқаррарии пардохтӣ ба эътибор гирифта мешаванд.

SWIFT ҷамъияти саҳомист, ки соҳибонаш бонқҳои азъояш мебошанд. Ҷамъияти мазкур дар Бельгия ба қайд гирифта шудааст. Мақоми олии ҷамъият маҷлиси умумии бонқҳои азъояш ва намояндагҳои мебошанд (Ассамблеяи генералӣ). Ҳамаи қарорҳо бо роҳи аксарияти овозҳои иштирокчиён мутобиқи принципи «як саҳмия - як овоз» ҳал қарда мешаванд.

18.2. Системаи байнибонкии умимичаҳони SWIFT

Ҳар бонқе, ки мутобиқи қонунгузори кишвараш ҳуқуқи анҷом додани амалиёти байналқалқиро дорад, метавонад узви шабақа гардад. Дар баробари бонқҳои узви

шабака ду категория дигари истифодабарандагони шабакаи SWIFT – узвҳои ассосиатсиявӣ ва иштирокчӣ вучуд дорад. Филиал ва шӯъбаҳои бонкҳои метавонанд узви ассосиатсиявии шабакаи SWIFT шаванд, вале онҳо наметавонанд саҳмиядор бошанд ва аз ҳуқуқи идоракунии қорҳои ҷамъиятӣ маҳруманд. Ба ин қатор контораҳои брокерӣ, ширкатҳои клирингӣ ва сугурта, ширкатҳои молиявии ба шабака (баъди соли 1987) роҳёфта ворид мегарданд.

Аъзо шудан ба шабакаи SWIFT дар ду давра сурат мегирад. Инҳо давраи омодагӣ барои аъзогӣ ба ҷамъият ва давраи омодагии бонк ба пайвастании бонк ба сифати узви қори ҷамъият мебошанд. Дар давраи аввал бонк ҳуҷҷатҳои зеринро пур карда, ба SWIFT мефиристад: ариза дар бораи аъзоии ҷамъият шудан, уҳдадорихои бонк оид ба иҷро намудани оинномаи SWIFT ва ҷуброн кардани хароҷоти (хароҷоти амалиётӣ) ҷамъият, суроғаи бонк ва номи шахси барои робита бо ҷамъият масъул, тафсири хабарҳои бонк.

Шӯрои директорони SWIFT ҳуҷҷатҳоро баррасӣ намуда, дар бораи қабул кардани бонк ба аъзогии ҷамъият қарор қабул менамояд. Бонки номзад ба қабулшавӣ ба ҷамъият оид ба пардохт кардани ҳаққи аъзогии якқарата ва харидани як саҳмияи ҷамъият ҳуқуқ пайдо менамояд.

Қабул шудан ба аъзогии ҷамъият пурқимат буда, барои бонки аъзо 10 000 евро ва барои бонки узви ассосиатсиявӣ 5 ҳазор евро аст. Илова бар ин, бонкҳо бояд ба андозаи 1950 евро як саҳмияи ҷамъиятро бихаранд.

Даври дуҷуми қабулшавӣ ба аъзогии ҷамъият бо бевосита пайваст шудани бонк ба шабака алоқаманд аст. Дар ҳамин давра, ҳамаи масъалаҳои техникӣ ҳал карда шуда, таҷҳизоти коммуникатсионӣ ҳарида мешавад (арзиши таҷҳизот метавонад садҳо ҳазор долларӣ амрикоӣ бошад) ва омузондани кормандони бонк анҷом меёбад. Мухлати пайваст шудан ба шабака рӯзҳои душанбеи аввали моҳи март, июн, сентябр ва декабр мебошад. Тавре таҷриба нишон медиҳад, хароҷоти бонкҳо барои ширкат дар

системаи SWIFT (хароҷот асосан ба насб кардани таҷҳизоти нави электронӣ алоқаманд аст) дар 5 сол пӯшонда мешавад.

Дар ҳар мамлакате, ки системаи SWIFT инкишоф меёбад, ҷамъият дар он ҷо маъмурияти минтақавии таъсис медиҳад.

Аъзогӣ ба SWIFT барои барпо кардани робитаҳои васеъ ва пуршиддати молиявӣ иқтисодии хориҷӣ, аз он ҷумла ба амал овардани шароити мусоид барои фаъолият кардани инвестицияҳои хориҷӣ дар ҳудуди кишвар имконияти мусоид фароҳам месозад.

SWIFT ташқилогӣ бедаромад аст, тамоми даромади бадастомада барои пушондани хароҷот ва нава кардани система сарф мегардад.

Архитектураи муносири шабакаи SWIFT

Инфрасохтори техникии SWIFT дар солҳои 1970 ташаккул дода шуда, аз марказҳои компютериёи иборат аст, ки дар тамоми ҷаҳон паҳн гашта, бо хатҳои баландсуръати бо ҳам пайвастаи интиқол додани маълумот ҷиҳозонида шудааст. SWIFT ба ташқилогҳои молиявӣ кишварҳои гуногуни олам имконият медиҳад, ки ба он пайваст шаванд ва аз терминалҳои мухталифи он истифода баранд. Дар оғоз ба ҳайати SWIFT марказҳои зерин ворид гашта буданд:

- ду маркази амалиётӣ дар ИМА ва Нидерланд;
- панҷ системаи фаъол дар ИМА ва Нидерланд;
- протсессорҳои минтақавӣ дар мамлакатҳои гуногун;
- каналҳои алоқаи истифодабарии умум ва таъйиноти махсус.

Дар марказҳои амалиётӣ назорати шабонарӯзии воситаҳои техникӣ ва таъйиноти барномавии барои шабака фаъолияткунанда ба роҳ монда шуда, ахбори ташхисӣ ҷамъ оварда мешавад, ташхиси протсессҳои барқароркунии баъди вайрон шудани система баамаломата анҷом дода мешавад.

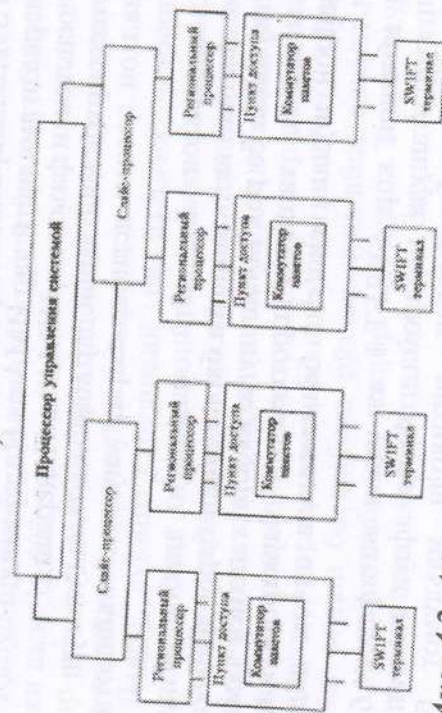
Дар ибтидои қор SWIFT-1 аз уҳдаи вазифаҳои ба зиммаи гузошташуда мебаромад. Аммо афзун гаштани шумораи истифодабарандагон, интиқоли маълумот ба

воситаи шабака ва аз ҷиҳати маънавӣ кӯҳна шудани таҷҳизот ба он оварда расонд, ки архитектураи нави шабака дар охири солҳои 1989 шуруъ шуда, дар соли 1995 пурра анҷом ёфт. Ҳамаи корҳо чунон ба роҳ монда шуданд, ки истифодабарандагони шабака ягон ҳел таъсири манфии онро дар кори худ эҳсос накарданд.

Дар SWIFT-2 протессорҳои нисбатан пурмахсул ва таҷҳизоти шабакавие истифода мешавад, ки дорои имконияти зиёд кардани интиқолдиҳии маълумот тӯли якчанд сол буда, инчунин бо барномаҳои нисбатан хозиразамон таъмин аст. Шабака дар ИМА ва Нидерланд дорои ду маркази бо ҳам алоқаманд, вале ба таври баробар ва мустақилона фаъолияткунанда мебошад.

Барои кафолати устувори ҳамаи системаҳо онҳо дорои системаҳои дугоник мебошанд. Ба ғайр аз ин, барои дар лаҳзаи зарури истифода бурдан дар қароргоҳҳои марказии шабака боз ду маркази амалиётӣ фаъолият менамоянд, ки ҳамеша омодаанд системаҳоро иваз кунанд.

Шабакаи SWIFT-2 (акси 4.2) дорои архитектураи чорзинадор мебошад ва ба воситаи системаҳои идоракунандаи протессорҳо идора мешавад (System Control Processor - SCP).

Акси 4.2. Архитектураи шабакаи SWIFT-2

18.3. Аъзоёни шабакаи SWIFT ва тартибҳои истифодаи он

Дар асл байни бонкҳо на ин ки пул, балки ҳуҷатҳои пулӣ ва паёмҳои махсуси электронӣ ҳаракат мекунанд. Барои таъмини суръати гардиш ва амнияти ин ҳуҷатҳои паёмҳо ташкилоту механизмҳои махсуси химояшаванда ташкил шудааст. Масалан, соли 1973 аз 15 мамлакати ҷаҳон 239 бонк Ҷамъияти умумиҷаҳонӣ алоқаҳои молиявии байнибонкӣ (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication - SWIFT)-ро ташкил намуданд. Шабакаи SWIFT, ки ҷои телетайпро гирифт, баъди чанде ба якумин шабакаи байналмилалӣ мубаддал гардид. Соли 2006 микдори аъзои он ба 7,8 ҳазор бонку ширкатҳо аз 198 мамлакати ҷаҳон расида, алади паёмҳо камтар аз 2 млрд-ро ташкил дод. Ба воситаи SWIFT рӯзе 11 млн. адад амалиёти бонкӣ иҷро мешавад. Бонкҳои узви шабакаи SWIFT ба воситаи он паёмҳои пулиро, ки бо қоидаҳои махсус химоя шудаанд, ба ҳам мефиристанд ва дар асоси онҳо пулгузарониро байни мизочон таъмин менамоянд. Истифодаи SWIFT аз ҷониби бонкҳои тичоратии дар Тоҷикистонбуда солҳои 1996-1997 шуруъ шудааст. То ин давра бонкҳо аз телетайп истифода мекарданд, ки шабакаи боваринок ва таъминкунандаи суръати зарурии пулгузаронӣ набуд.¹³

Дар дунё микдори бонкҳо ҳеле зиёд аст ва албатта, бонки алоҳида наметавонад дар ҳамаи онҳо ҳисоби муросилотӣ дошта бошад. Бонки тичоратӣ чанд бонкero интиҳоб мекунад, ки нигоҳ доштани маблағҳои пулиаш дар онҳо ба мақсад мувофиқ аст. Масалан, доштани ҳисоби муросилотӣ дар бонкҳои аврупоӣ имкон медиҳад, аз як тараф, хизматрасонии саривактии мизочон таъмин карда шавад, зеро пахтаи алюминий, тилло ва маҳсулоти дигар ба ширкатҳои аврупоӣ фурухта мешавад, аз тарафи дигар, бонк имкон дорад маблағҳои пулиро бо фоизи баландтар пасандоз кунад. Дар айни ҳол шумораи аъзоёни ин система

¹³ Белоглазова Г. Банковская дело., - Москва, 2009.

2300 банк ва 8000 институту молиявӣ аз 208 давлати ҷаҳон мебошанд.

Барои амалиёти воридотӣ ё содиротӣ ҷиҳати интиқол дар асоси ариза маълумотҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- а) рақам ва санаи додани ариза барои интиқол;
- б) ҳаҷми интиқоли ашёри хориҷӣ (бо ҳарф ва рақам);
- в) реквизите, ки воситаи пулӣ ба он ҷо интиқол дода мешавад.

Шаҳси интиқолдиҳанда ва додани ариза барои интиқол 3 нусха бо имзои шахсӣ.

18.4. Саволҳо барои назарсанҷӣ

1. Мақсад, мазмун ва моҳияти истифодаи шабакаи SWIFT аз ҷиҳати иборат аст?
2. Маълумотҳои асосии амалиётҳои содиротию воридотӣ кадомҳоянд?
3. Аъзоёни шабакаи SWIFT ва тартиби аъзошавӣ ба он ҷиҳати гуна сурат мегирад?
4. Архитектураи муносири шабакаи SWIFT ҷиҳати гуна аст?
5. Бартариятҳои шабакаи SWIFT-1 ва SWIFT-2 дар ҷиҳати?
6. Талаботи асосии лоиҳаи SWIFT кадомҳоянд?
9. Дар оғоз ба ҳайати SWIFT кадом марказҳо ворид гашта буданд?
10. Даромади шабакаи SWIFT ва самтҳои фаъолияти онро номбар кунед.
11. Шӯрои директорони SWIFT ва вазифаҳои онҳо аз ҷиҳати иборат буд?
12. Давраҳои аъзошавӣ ба шабакаи SWIFT.
13. Системаи байнибанкии умимичаҳони SWIFT.
14. SWIFT ҷиҳати гуна ҷамъият аст?
15. Кадом самтҳои асосии фаъолияти SWIFT вучуд доранд?
16. Мақсади асосии ҷорикунии шабакаи SWIFT аз ҷиҳати иборат аст?

18.5. Саволҳои тестӣ

1. Самтҳои асосии фаъолияти SWIFT кадомҳоянд?

- а) барои банкҳои расонидани хизматрасонии оперативии бозьтимод;
- б) амалиёти пардохткунӣ бе иштироки коғаз самаранок анҷом дода мешавад;
- в) суръати таъбули ахбор дар байни банкҳо ба воситаи истифодабарии телекоммуникатсияҳо бояд боз ҳам тезонда шавад;
- г) ҳамаи ҷавобҳо дурустанд.

2. Давраи рушди шабакаи SWIFT:

- а) солҳои 50-ум;
- б) солҳои 60-ум;
- в) солҳои 30-юм;
- г) солҳои 70-ум.

3. Шақлиҳои анъанавии алоқаи байни банкҳо пеш аз солҳои 1990 ҷиҳати?

- а) почта;
- б) телетайп;
- в) факс;
- г) свифт;

4. Кадом талабот асосии лоиҳаи мазкурро ташкил дод?

- а) амалиёти пардохткунӣ бе иштироки коғаз самаранок анҷом дода мешавад;
- б) суръати таъбули ахбор дар байни банкҳо ба воситаи истифодабарии телекоммуникатсияҳо бояд боз ҳам тезонда шавад;
- в) бояд таваккалҳои маъмулии банкӣ то ҳадди имкон кам карда шаванд (масалан, зийнҳо, нодуруст интиқол додани пардохт, қалбақӣ сохтани пардохтномаҳо ва ғайраҳо);
- г) ҳамаи ҷавобҳо дуруст;

6. Таъаббуси сохтани лоиҳаи байналмилалӣ дар соҳаи таъбули байнибанкии ахбор, ки дорони дарачаи баланди муҳофизатнавай аст, кадом сол ба вучуд омад?

- а) соли 1968;
- б) соли 1958;

- в) соли 1948;
- г) соли 1978;

7. Аъзо шудан ба шабакаи СВИФТ дар чанд давра сурат мегирад?

- а) ду давра;
- б) се давра;
- в) чор давра;
- г) панҷ давра;

8. Барои амалиёти воридотӣ ё содиротӣ чиҳати интиқол дар асоси ариза кадом маълумотҳо пешниҳод карда мешаванд?

- а) рақам ва санаи додани ариза барои интиқол;
- б) ҳаҷми интиқоли ашёри хориҷӣ (бо ҳарф ва рақам);
- в) реквизиите, ки воситаи пулӣ ба он ҷо интиқол дода мешавад;
- г) шахси интиқолдиҳанда ва додани ариза барои интиқол 3 нусха бо имзони шахсӣ.

9. Дар айни ҳол шумораи аъзоёни ин система чанд бонкро ташкил медиҳад?

- а) 2300 бонк;
- б) 2400 бонк;
- в) 2500 бонк;
- г) 2600 бонк;

10. Чанд давлат аъзои шабакаи СВИФТ мебошад?

- а) 308 давлат;
- б) 408 давлат;
- в) 208 давлат;
- г) 508 давлат;

11. Баъди телестайп кадом шабака дар низомии имрӯза бонкӣ истифода мешавад?

- а) почта;
- б) факс;
- в) свифт;

г) ҳамаи ҷавобҳо дурустанд;

12. Дар оғоз ба ҳайати SWIFT кадом марказҳо ворид гашта буданд?

- а) ду маркази амалиётӣ дар ИМА ва Нидерланд;
- б) панҷ системаи фаъол дар ИМА ва Нидерланд;
- в) протессорҳои минтақаӣ дар мамлакатҳои гуногун;
- г) каналҳои алоқаи истифодабарии умум ва таъйиноти махсус.

Адабиёти истифодашуда

1. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ, қарз ва бонк. Китоби дарсӣ. – Душанбе: «ЭР-граф», - 2009.
2. Банковское дело. Учебник\Под ред. проф. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, - 2002.
3. Банковское дело. Учебник\Под ред. проф. Колесникова, проф. Л.П. Кроливецкой. – М.: Финансы и статистика, - 2002.
4. Банковское дело. Учебник\Под ред. проф. Г.Н. Белоглазовой, проф. Л.П. Короливецкой., ПИТЕР, - 2010.
5. Банковское дело. Учебник\Под ред. проф. О.И. Лаврушина. – М, 2010.
6. Иброҳимов И.Р., Ниёзов М.А. Муомилоти пул, қарз ва бонк. Дастури таълимӣ. – Душанбе, 2010.
7. Хонҷонов А. Фаъолияти бонкӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе, 2010.
8. Саидмуродов Л.Х., Мирбобоев Р., Солиев. А. Бизнеси байналхалқӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: «Ирфон», - 2002
9. Мировая экономика. Учебник\Под. ред. проф. И.П. Николаевой. - Юнити.-М,- 2005
10. Д.Б. Кадыров., В.И. Боровинов. Мировая экономика. – Душанбе: «Ирфон», - 2009.
11. Денги, кредит, банки. Учебник\Под. ред. проф. О.И. Лаврушен. – Москва: Кронус., - 2007.
12. Жарковская Е.П. Банковское дело. Учебник для вузов. М.: Омега, 2008
13. Банковские электронные услуги. Учебное пособие для вузов. О. С. Рудакова – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ., - 1997.
14. Г. А. Титоренко, В. И. Суворова, И.Ф. Возгилевич, В.И. Акимов и др. Компьютеризация банковской деятельности. Под ред. Г. А. Титоренко. – М.: Финстатинформ., - 1997.
15. Т. Б. Рубинштейн, О.В. Мирошкина. Развитие банковской системы и инновационные банковские продукты (пластиковые карты). – М.: Гелиос АРВ., - 2002.

16. А. А. Малок, С. В. Пазин, Н. С. Погожин. Введение в защиту информации в автоматизированных системах. – М.: Горячая линия – Телеком., - 2001.
17. Т.Пиров., А.Хончонов., М.Х. Султон. Фарҳанги молия ва бонкдорӣ. – Душанбе: «ЭР-граф»-2008
18. М.Оймахмадов., Ш.Раҳимов., Г.Раҳматов. Фарҳанги ислоҳоти байналхалқии бонкдорӣ. – Душанбе., 1999.
19. Ҳасани Ёрзод, Муаззами Диловар. Фарҳанги молиёт. – Душанбе., 2004.
20. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Қонуният.,-2002.
21. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки бонкҳо»,-2009.
22. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти миллии Тоҷикистон»,-2009.
23. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки танзими асъор»
24. Низомномаи Бонки миллии Тоҷикистон «Дар бораи ҳисоббарбаркунии ғайринақдӣ»
25. Низомномаи Бонки миллии Тоҷикистон оид ба тартиб додани иҷозатнома барои кушодани ҳисобҳо бо асъори хориҷӣ.

26. <http://www.gosswift.ru> - Интернет сайт Всемирных Межбанковских Телекоммуникаций (SWIFT).
27. www.nbtj.org - Интернет сайт Национального банка Таджикистана.
28. www.aib-tj.com - Интернет сайт Агроинвестбанка.
29. www.sodirobank.com - Интернет сайт Тоҷиксодиротбанка.
30. <http://www.cfin.ru>
31. <http://www.bankir.ru>
32. <http://www.cbr.ru>
33. <http://www.pskb.com>

Саидхуҷа Махшӯлов, Бахтиёр Ҳочаев

ИННОВАТСИЯ ДАР БОНКҲО (китоби дарсӣ)

БИН №5359

Саҳифабанд: Ҳошими Саидбек

Ба мубаа 05.06.2024 супурда шуд. Чопаш 07.07.2024
ба имзо расид. Андозаи 60x84 1/16. Коғози офсетӣ. Ҷузъи
чопии шартӣ 18,5. Адади нашр 100.
ҶДММ «Абдурахмон-Р»

